

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

KUTATÁS ÉS INFORMÁCIÓSZERZÉS A DIGITÁLIS
KORBAN, KÖNYVTÁRON INNEN ÉS TÚL

A SZEMÉLYES INFORMÁCIÓSZERVEZÉS (PIM)
ÉS A MOBIL ESZKÖZÖK

HELY- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI CÉLÚ
TEMETŐI NYILVÁNTARTÓ RENDSZER FEJLESZTÉSE

KERTBENY KÁROLY KÖNYVÉSZETI TEVÉKENYSÉGE

KERESZTY ISTVÁN EMLÉKEZETE

A JELENTÉS, AZ IGAZSÁG ÉS AZ INFORMÁCIÓ

EGYETEMI KÖNYVTÁRI TAPASZTALATOK
ANGLIÁBÓL – GAZDASÁGI NEHÉZSÉGEK IDEJÉN

**HIRDESSZEN
A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!**

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2011/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2011/4

Ⓜ SEBESTYÉN GÉZA A KÖZKÖNYVTÁRÜGY MEGÚJÍTÓJA (15) Ⓜ
AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR MÜNCHENI ANYAGÁNAK
REKATALOGIZÁLÁSA Ⓜ A SZÉCHÉNYI-GYŰJTEMÉNYHEZ TARTOZÓ
DOKUMENTUMOK AZONOSÍTÁSA Ⓜ KÖLCSEY FERENC KÖNYVEI A
NEMZETI KÖNYVTÁRBAN Ⓜ MŰVELŐDÉS, OLVASÁS ÉS KÖNYVTÁR
A MAGYAR SZEMLE (1927–1944) CÍMŰ FOLYÓIRATBAN 2. RÉSZ Ⓜ
A REFERÁLÁS ÚJRAFELFEDEZÉSE? Ⓜ ÁTTEKINTÉS A SVÉD KÖNYVTÁ-
RAKRÓL Ⓜ OLVASÁSRA NEVELÉS KISGYERMEKKORBAN – EGY OLASZ
PROGRAM ELSŐ TÍZ ÉVE Ⓜ KÖNYVISMERTETÉSEK Ⓜ

A TARTALOMBÓL:

**Könyvtári
Intézet**

---

21. (57.) ÉVFOLYAM, 2011. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegykői Iлона, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. **Felelős kiadó:** dr. Sajó Andrea ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)
Library Literature and Information Science Full Text (Wilson);
LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO).
ProQuest Library Science

*A folyóirat megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

www.nefmi.gov.hu

Nemzeti
Kulturális
Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

ALPEK Etelka Anna (egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FUCSIK Rita (OSZK, Bp.), HARASZTI Pálné (az Országgyűlési Könyvtár Képviselői Kutatószolgálatának ny. vezetője, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény és Nyugat-magyarországi Egyetem SEK Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet ny. tudományos főmunkatársa, Bp.), NÉMETH Katalin (ELTE Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), NÉMETH Márton (OSZK, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Felnőttképzési Intézet, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (a Kaposvári Egyetem ny. főiskolai tanára, Bp.), SZÓTS Zoltán (OSZK, Bp.), TÓTH Gyula (ny. főiskolai tanár, Szombathely), TÓTH Máté (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, és Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ Péteri Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Abstracts 695

TANULMÁNYOK

TÓTH Gyula: Sebestyén Géza
a közkönyvtárügy megújítója (is) 699

MŰHELY

DANCS Szabolcs: Az Országos Széchényi Könyvtár
müncheni anyagának rekatalogizálása 721

SZÓTS Zoltán Oszkár: A Széchényi-gyűjteményhez
tartozó dokumentumok azonosítása 733

FUCSIK Rita: Kölcsey Ferenc könyvei a nemzeti
könyvtárban. *A költő gyűjteményének rekonstruálási
kísérlete a müncheni állomány rekatalogizálása során* 741

MŰLTUNKBÓL

SONNEVEND Péter: Művelődés, olvasás és könyvtár
a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban. 2. rész 747

NÉMETH Katalin: A vasvári Domonkos Rendtörténeti
Gyűjtemény 774

KITEKINTÉS

KOLTAY Tibor: A referálás újrafelfedezése? 779

THOMAS, Barbro: Áttekintés a svéd könyvtárakról
(*Töm.: Németh Márton*) 785

MALGAROLI, Giovanna: „Olvasónak születtek” –
olvasásra nevelés kisgyermekkorban. Egy olasz program
első tíz éve. (*Töm.: Mohor Jenő*) 798

KÖNYVSZEMLE

Gondolatok Sipos Anna Magdolna: „A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig” című művét olvasván

SIPOS Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. (Ism.: Haraszti Pálné) 805

A közértelmesség szolgálatában. A szellemi műhely élén
Monostori Imre

MONOSTORI Imre: Könyvtárosként és egyébként.
Munkarajzok. (Ism.: Nagy Attila) 822

Biblioteamus és Öregiskola, avagy többcélú művelődési intézmény más nemzeteknél és nálunk

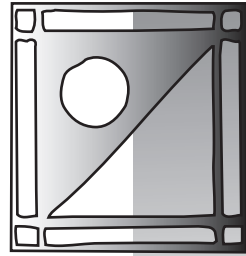
BERNUCCI, Annamaria – PIRACCINI, Orlando – TOSCANI, Andrea: Biblioteamus il Centro Culturale Polivalente di Cattolica. Bologna, 2008. (Ism.: Mohor Jenő) . 827

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	835
Könyvtár- és tájékoztatásügy	838
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	853
Munkafolyamatok és szolgáltatások	858
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	871
Vezetés, irányítás	874
Felhasználók és használat	882
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	889
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	896

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

A reformer of public librarianship, Géza Sebestyén

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 4. pp. 699–720.

Géza Sebestyén (1912–1976) was a prominent figure of Hungarian librarianship in the post-1945 era. He acted as deputy director-general of the national library, was a reformer of the national bibliography system and a promoter of computerisation. The library profession tends to recall him based on his merits related to the national library, although he dealt with developing and modernising public libraries too from the very beginning of his career.

The essay presents his role in building out a network of public libraries and in organising their regional system. He elaborated a plan to create regional libraries as early as 1942, and his plan became part of the democratic cultural programme in 1946. His concept of library services to rural and urban population respectively was similar: smaller units should be united by bigger ones; regional libraries should serve as the centres of these „clusters of libraries”, while smaller libraries should operate as their branches. This system would ensure a continuous exchange of the holdings of smaller units, and readers could use regional centres as well where they could get assistance from well-trained librarians.

Sebestyén took part in elaborating the draft of the (unrealised) act on the public library system, which envisaged to set up a library system based on the number of

population in communities. Regional libraries started to be organised in 1949 to 1951 but the initial swing ceased rapidly.

Sebestyén's attention was later oriented at developing city and county libraries, reflecting on Anglo-Saxon traditions. The essay includes some details from Sebestyén's less known publications which prove his commitment towards developing Hungarian public libraries according to Western patterns.

WORK IN PROGRESS

Re-cataloguing the Munich Collection of the National Széchényi Library

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 4. pp. 721–732.

The so-called Munich Collection of the National Széchényi Library includes materials having been acquired before 1926, stored according to an adapted classification system of the Hof- und Staatsbibliothek, Munich. Most of the materials come from the library of the founder, Ferenc Széchényi and other private collections (of Miklós Jankovich, Ferenc Kölcsey, and István Horvát etc.); mostly monographs, and also small prints and journals. It is the aim of the project having started in spring 2010 to re-catalogue these holdings and include them in the online catalogue. Additionally, materials from the World War I period, de luxe editions and some specially treated bequests (called reverence collections) are re-catalogued, making up a total of 180 thousand pieces. The essay deals with issues of managing and phasing related works. The main principle was to enable rapid identification, to develop access points and a rich system of references at the start. As first a typology of concepts, then the rules for a unified description were elaborated which will be used in all units in charge of cataloguing old prints. Cataloguing itself started after these preparations and subsequent testing. The essay presents the related workflow chart. Beside preliminary aims – unified cataloguing and multifaceted retrieval – the project envisages a virtual reconstruction of the private collections in question, as well as for filling in the gaps of the national bibliography.

Identifying the materials of Ferenc Széchényi's collection

SZŐTS Zoltán Oszkár

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 4. pp. 733–740.

In April 2010 works started on organising the cataloguing of materials – in the online catalogue, based on autopsy – having been acquired by the National Széchényi Library's core collection prior to 1926 (see Szabolcs Dancs' article in the same issue). Cataloguers consider the reconstruction of earlier major private collections, especially that of the founder, Ferenc Széchényi (1754–1820) as a task of outstanding importance.

The Munich Classification System used in the period 1867 to 1875 arranged materials according to special classes, thus scattering private collections which had represented earlier organic units. Keeping them together and arranging them according to provenance was, however, at that time considered as obsolete. Currently, during the computerised processing of the Munich Collection with autopsy, the data on provenance are included in records. The essay lists the sources used for identification, and describes the process of identifying books having belonged to Ferenc Széchényi's collection.

Ferenc Kölcsey's books in the National Széchényi Library. An attempt to reconstruct the poet's library

FUCSIK Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.) 2011. no. 4. pp. 741–746.

During re-cataloguing of the Munich Collection in the National Széchényi Library the works originating from the bequest of the poet, politician and language reformer, Ferenc Kölcsey (1790–1838) are identified. A list of these books was first compiled in 1867. Later Zoltán Szabó G., author of the work entitled *The library and readings of Ferenc Kölcsey* (2009), relied on the list mentioned. Szabó's work is now used by the cataloguers as a starting point for identification. The article presents the workflow of matching and cataloguing, and illustrates the arising issues through examples (such as cases of identifying possessors, filtering misprints, ways of correcting data).

FROM OUR PAST

Issues of culture, reading and librarianship in the journal *Magyar Szemle* (1927-1944). Part 2

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 747–773.

The introduction to the themes discussed in the journal *Magyar Szemle* continues with the press, book culture (publishing, book trade, audience), reading and librarianship. Among the articles there are some significant ones dealing with surveys of the reading performance of students and with the readings of the unemployed. The articles on libraries deal mainly with issues of relevance to Hungary, although there are some examples from abroad (on Warsaw libraries and American practice, for example). Some essays call attention to the oeuvre of authors almost unknown our days (such as József Balogh and Gyula Bisztray), who had reflected on the developments in European librarianship. Other important works include András Benedek's article in 1941 on libraries in Székely land and Géza Sebestyén's first publication related to library policy (about library services to rural readers). His analysis, published in 1942, is at the same time the last mention of this subject in the journal. The summary of the two-part essay states that it was not easy to reconcile reformed conservatism (in the given case, criticism of the existing conditions) with the main directions of existing government policy.

Collection on the History of the Dominican Order in Vasvár, Hungary

NÉMETH Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 774–778.

In 2001 an exhibition was organised in Vasvár under the title "The Dominican order in Hungary, 1221–2001", based on materials from the Collection on the History of the Dominican Order. The books by authors from the order and the publications about the order were later transferred to a special library, while manuscripts – to an archive. After the exhibition a

decision was made to place the collection of 1200 volumes, returned to the order by the national library, to the Vasvár monastery and to furnish a room for the historic library from grant funds. It is the task of a special library on the history of the order to provide assistance to research. It has taken some years now to arrange and catalogue the collection and to make it apt for research purposes. The essay deals with issues of cataloguing and the state of the art of related works.

FROM ABROAD

Re-discovering abstracting?

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 779–784.

Sooner or later information overload reaches all of us, therefore, professionals who are able to precisely digest and present essential statements from publications continue to be indispensable. Abstracts belong to the major tools of identifying important information. The essence of abstracting is to condense information at a professional standard. Although the Web2.0 includes plenty of amateur content as well as many journals with full text, professionals need in addition precise, essential, condensed information as well. Those who prepare abstracts apply the so-called documentation reading technique which enables them to read large quantities of text, to identify essential statements, read selectively and avoid memorising. Critical thinking and critical reading are important features of abstracting. Critical abstracting, however, might involve controversies.

Swedish libraries – an overview

THOMAS, Barbro (Reviewed by Márton Németh)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 785–797.

As a participant to the IFLA Congress in Göteborg in 2010, the reviewer summarises the overview published in the IFLA Journal and adds subjective comments. The overview about Swedish librarianship

ship and development initiatives discusses the main data on Swedish libraries, library users; the modern library services of various library types (academic, public and school libraries). It also deals with a wide variety of issues, such as the library infrastructure, the national policy to support literature, lending in public libraries, the tasks of the national library as the leading institution of the library system, the mechanism of library legislation as well as civil organisations' culture.

„Born to read” – education to reading in the early childhood. The first ten years of an Italian project

MALGAROLI, Giovanna
(Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 798–804.

The project „Born to read” (in Italian: „Nati per leggere”) started in 1999 as a joint project of the Italian Library Association and the Centre of Children's Health. The main aim was to get small children and their parents and carers resp. love reading. In 2008 a nationwide survey was carried out to find out what had been achieved. The essay presents the findings and disseminates related experience.

BOOK REVIEWS

Considerations while reading the History of Hungarian library legislation from 1867 to our days
SIPOS Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog históriája 1867-től napjainkig

(Reviewed by Katalin Haraszti)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 805–821.

Head of a library, editor-in-chief, author and more...

MONOSTORI Imre: Könyvtárosként és egyébként. Munkarajzok. Tatabánya, 2011.

(Reviewed by Attila Nagy)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 822–826.

Complex cultural institutions in Italy and Hungary

Biblioteamus. Il Centro Culturale Polivalente di Cattolica by Annamaria Bernucci, Orlando Piraccini, Andrea Toscani. Bologna, 2010.

(Reviewed by Jenő Mohor)

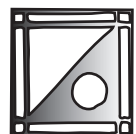
Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 827–833.

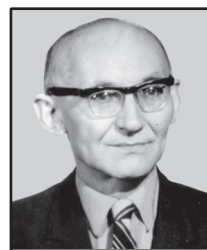
FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE

JOURNALS

(Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 21. (57.)
2011. no. 4. pp. 835–

Sebestyén Géza a közkönyvtárügy megújítója (is)

TÓTH Gyula

Historiográfiája megtévesztő

A magyar könyvtárügy alakulásában kitüntetett szerepük van a könyvtárosoknak. Áll ez a megállapítás a közművelődési könyvtárakra is. Az 1945 utáni hazai köz(művelődési) könyvtárügy történetét sem megírni, sem megérteni nem lehet *Sebestyén Géza* (1912–1976), *Sallai István* (1911–1979) és mások szakmai-emberi portréja nélkül. Nem túlzás azt állítani, hogy legtöbbször nem a kényszerítő társadalmi szükséglet talált bennük végrehajtóra, hanem e jeles elődök ragadták meg az alkalmat, civil kurázsijuk hozta a feltételeket, amelyek nélkül terveik, elhatározásaik nem valósulhattak volna meg.

Sebestyén Géza és Sallai István „*amolyan ikercsillagként vezette, irányította azt a folyamatot, amelynek eredményeként, szinte a semmiből, a mai [európai] jó középmezőnybe jutottak el honi könyvtáraink*” – mondta az 1986-ban rendezett megemlékezésen *Bereczky László*.¹ Akkor, csak kettejükre emlékezve, jogos volt így fogalmazni. A két különböző habitusú, távoli csillagképben felbukkanó, eltérő mentalitású ember közül Sallai István az „elsőszülött” (1911), de Sebestyén Géza (1912) volt „öregebb” a könyvtáros pályán.

Mégis eddig Sebestyén Géza – kétségkívül ki-magasló – nemzeti könyvtári érdemeit méltatták. „Mindenekelőtt a nemzeti könyvtár halottjának érezzük őt. Ennek a könyvtárnak a szolgáltára készült fel egész korábbi pályája során [?– TGy], életének két évtizedét áldozva reá.” Igaz, Pajkossy György még hozzátette: „Művelődéspolitikai alapállása talaján szinte pályája kezdetétől személyében példázza a tudományos és közművelődési könyvtárak összetartozását. Munkássága mindvégig kétirányú, kettős maradt.”²

1986-ban Somkuti Gabriella Sebestyén Géza nemzeti könyvtári koncepciójáról, Fügedi Péterné a nemzeti könyvtári szolgáltatások terén szerzett érdemeiről emlékezett meg.³

1997-ben hat előadás hangzott el a Sebestyén Géza emlékülésen. Somkuti Gabriella: *Sebestyén Géza rövid pályaképe*⁴ című előadásában megemlítette, hogy „1945–1947 között a minisztériumban dolgozik, kezdetben a Művelődéspolitikai Osztály, később a Könyvtári Osztály vezetője. Népkönyvtárak számára készít elő kormányrendeletet [törvénytervezetet! – TGy], Magyarországon elsőként hangsúlyozza a hálózati elvet, és kiemelve a területi ellátást biztosító könyvtárak szerepét.” Hozzátette: „Az ő és Sallai István irányítása alatt születik meg 1959-ben a Módszertani Osztály, a későbbi Könyvtártudományi és Módszertani Központ.” [Az OSZK Módszertani Osztálya 1952 és 1958 között működött Sallai vezetésével, a KMK létrejötté 1959. január 1. – TGy]

Sonnevend Péter Sebestyén Gézát a 20. századi másik trió, Szabó Ervin, Gulyás Pál és Fitz József mellé emelte, de csak OSZK-beli érdemeit részletezte.⁵ (Három előadás ismét OSZK-beli témát tárgyalt, a negyedik Sallaival közös művüket, *A könyvtáros kézikönyv*-t méltatta⁶, míg keresztény-polgári értékvilágát fia, Sebestyén György villantotta fel.⁷)

Az előbbiekből élénk tárurol, eléggé kiegyensúlyozatlan képet igyekezett módosítani 2000-ben Gerő Gyula, amikor a hőskorra emlékező sorai-ban Sebestyén Gézával kezdte az 1945 utáni időszak bemutatását és leszögezte, hogy „egyedül

gondolta ki a körzeti könyvtári rendszer tervét”, majd hozzátette: „Ez a fajta könyvtárellátás nemcsak az úgynevezett népi demokratikus országok könyvtárügyében volt egyedülálló teljesítmény, hanem a nyugati országok nagyobb részét figyelembe véve is a legkorszerűbb megoldásnak számított! [...] Sebestyén Géza pedig az OKK-ban [Országos Könyvtári Központ] még elindította az első tíz körzeti könyvtár szervezését...”⁸ S persze, természetesen – a számos nekrológ között – Sallai Istváné is elsősorban a körzeti könyvtárak terén szerzett érdemeit méltatta.⁹

A rövid historiográfia jelzi, Sebestyén Gézának a közművelődési könyvtárak területén szerzett érdemeit nem ismeri (el) eléggé a szakirodalom. A teljesebb kép megköveteli, hogy e méltatlanul háttérbe szorult életművét bemutassuk, ez irányú érdemeit a nemzeti könyvtári mellé emeljük.¹⁰ Nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy Sebestyén Géza a polgári demokratikus public library elveket hirdető Szabó Ervintől is tanulva a körzeti könyvtárral a rendszerszerű ellátás megtervezőjévé és kivitelezőjévé vált. A körzeti könyvtárból nőhetett ki a megyei-járési könyvtári hálózat, mely viszont példát adott Kovács Máténak, hogy az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendeletben a hálózati rendszert a többi könyvtártípusra kiterjessze. Sallai Istvánnal ők hárman a magyar könyvtárügy rendszerbe foglalói, a könyvtári rendszer megalkotói – természetesen másokkal együtt, akik a maguk részét szintén hozzáadták.

Először a falusiakat akarta egyenjogúsítani

Sebestyén Géza 1937-ben az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban (OKBK) helyezkedett el. Könyvtári ismereteit a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének második tanfolyamán, 1937/1938-ban szerezte. Hamarosan rádöbrent a hazai közkönyvtárak lemaradására. 1976 februárjában Bereczky

Lászlónak azt mondta: „*a legelképesztőbb az volt, hogy a közművelődési könyvtárak csaknem teljesen hiányoztak. Működött ugyan egy-két városi könyvtár, de falun vagy a városok perifériáin a parasztnak és a munkásoknak nem volt olvasási lehetőségük. Megdöbbentett és szégyennel töltött el, hogy a könyvtárügy terén is elmaradtunk a világtól. Ez volt az én első megállapításom. A szégyenkezés mellett azonban feltámadt bennem a dac is, hogy ezen változtatni kell. [...] külföldi folyóiratokat, szakkönyveket bújtam, hogy megismerjem a külföldi könyvtári helyzetét. Bizony élesen jelentkezett a kontraszt a 20. századi könyvtárügyi törekvések, eredmények és a hazai állapotok között. Csakhamar »felfedeztem« azonban a század eleji magyar könyvtárügyi törekvéseket is. Mélységesen meglepődtem, midőn világossá vált számomra, hogy Magyarország azokban az években a könyvtári elmélet terén szinkronban volt a világ leghaladóbb nézeteivel. Akkor működött Szabó Ervin, Dienes László, Erdélyi Pál¹¹ stb. Még a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelő-sége is korszerű elképzeléseket vetett papírra, például megfogalmazta a hálózati elvet. Ezzel a helyzettel szemben a két világháború között óriási süllyedés következett be: nem került sor a már kialakított elmélet megvalósítására, sőt az elmélet is lomtárba került. A könyvtári tudat lesüllyedt a múlt század szintjére.*”¹²

Mondatai rímelnék azzal, amit harminc évvel korábban írt: „*Az a társadalom, amely most születőben van, az egyenjogúság gondolatát minden vonatkozásban érvényesíteni fogja. A legkorszerűbb könyvtári törekvések is abból a szándékból fakadnak, hogy a művelődés eszközeit mindenütt – a vagyoni, foglalkozásbeli, földrajzi tényezőktől függetlenül – hozzáférhetővé tegyék. [...] Kétféle módon lehet a műveltséget a nép közé vinni. Van egy jóakarató-patriarchális magatartás, ez jótékonykodik. Morzsákat oszt s közben állandóan érzi a maga felsőbbiségét, sőt ezt természetesnek is tartja. És van egy demokratikus magatartás, amelynek kiindulópontja az egyenjogúság. Ezek között kell választanunk itt is.*”¹³ Sebestyén Géza szakított közel egy

évszázad jótékonykodásával, a különálló kis népkönyvtárakkal. Hitt a demokráciában, mely egyenjogúságot ígért. Fogódzót az angolszász és a belőlük táplálkozó Szabó Ervin-i század eleji törekvésekben talált.

Sebestyén Géza figyelme először a falusi lakosság művelődési hátrányai felé fordult. 1942-ben alapvető cikke jelent meg a falu könyvellátásáról a *Magyar Szemle*ben. Akkoriban a lakosság háromnegyede falun élt. Aki az ország felemelkedéséért tenni akart, annak a falu műveltségi állapotából kellett kiindulnia, mert a városnyi nagyközségeket leszámítva, nagy többségükben hat vagy kevesebb elemi végzetek éltek ott néhány értelmiségi (pap, tanító, jegyző) mellett. A művelődési viszonyok, közte a könyvtáriak, még az amúgy szegényes városihoz képest is nagy elmaradottságot mutattak. A korábbi kezdeményezések kifulladásra, amit a háborús pusztítás tovább rombolt. Ezt hangsúlyozta Sebestyén Géza első írásaiban csakúgy, mint élete végén Bereczky Lászlónak adott interjúban is.

A háború után kemény kritikát fogalmazott meg az előző időszakról: „*Mi még nem léptünk be a demokrácia korába, [...] a magyar könyvtárügy nagyon arisztokratikus felépítésű. Egyrészt egy társadalmilag felülálló réteg birtokában volt. Másrészt pedig, ami ugyan szükséges, de nem elégséges, tisztán a tudományos körök szolgáltatában állott. A modern világban a könyvtárakról az a vélemény, hogy a nép szellemi nevelésében éppen olyan fontos tényezők, mint az iskolák. Úgyhogy az egész tízmillió magyarságot szem előtt tartva, az ő szükségleteikhez, lelkeségükhöz mérten kellene demokratikus könyvtárakkal, közművelődési könyvtárak tömegével behálózni az egész országot. [...] Mindenkit meg kell tanítani olvasni, mert a betűn keresztül lehet csak bekapcsolni népünket az európai művelődésbe.*”¹⁴

A Sebestyén-konceptió csatlakozott a Magyar Szemle című folyóiratban formálódó népi-nemzeti felemelkedést kívánó, azt előkészítő programhoz. Kivitelezéséhez kellett parasztpárti vezetésű minisztérium és kultúrpolitika és az ezt képviselő, programját kidolgozó hivatalnoki kar. Gerő Gyulától tudjuk, a *Veres Péter, Illyés Gyu-*

la, Keresztury Dezső és mások vezette Nemzeti Parasztpártnak nemcsak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozó Kovács Máté és Sebestyén Géza volt tagja, a nagyválasztmányba bekerült Sallai István is.¹⁵

A szakirodalom Sebestyén Géza körzeti koncepciója első közlési helyének a Falusi könyvtárak című írását tartja.¹⁶ Bereczky László szerint „a könyvtári osztály vezetőjeként megkezdte egy új, korszerű könyvtári rendszer tervezését, melynek lényege, hogy az elszigetelten tevékenykedő könyvtárak helyett hálózati együttműködésre van szükség.”¹⁷ Gerő Gyula kronológiája¹⁸ szerint 1946. április 10–12. között tartott országos szabadművelődési felügyelői értekezleten ismertették először a körzeti könyvtárak felállításának tervét.¹⁹

Sebestyén Géza koncepciója már 1942-ben kész volt!²⁰

„A vándorkönyvtárnak az a hallatlan jelentősége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a tájkönyvtár. [...] A tájkönyvtár épp olyan egységes nagykönyvtár, mint pl. egy jól kiépített városi könyvtár. Csak éppen nem egy város, hanem egy egész vidék igényeit van hivatva kielégíteni. Itt már végleg nem a falusi könyvtár az egység, a tájék teremt magának könyvtárat. Mégpedig minden igényt kielégítő modern könyvtárat [...] Angliában az elmúlt [az első – TGy] világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára. Ezek a könyvtárak a háború után olyan hatalmas fejlődésnek indultak, hogy ma már méltó versenytársai a városi könyvtáraknak. Hogy a tájkönyvtárak a világháború után olyan nagy fejlődésnek indulhattak, abban kétségtelenül jó része volt annak is, hogy a modern technika egy egészen nagyszerű eszközt bocsátott rendelkezésünkre: a könyves autóbust.²¹ Ma már Amerikától a kis Dániáig mindenfelé ezek kapcsolják össze a tájkönyvtárakat a falvaikkal. [...] Maga az állandóan friss könyvanyag is nagyjelentőségű, de talán még ennél is jobban kell hangsúlyozni, hogy a könyvvel utazó könyvtárossal a tájkönyvtár személyzetének nagyobb tudása és

tapasztalata is bárhol rendelkezésre áll. Most nyílik meg igazán a lehetőség a könyvtár nevelő munkájának a kifejlesztésére. [...]

Félreértés lenne pl. azt gondolni, hogy a tájkönyvtár mellett az egyes falunak nem lehetnek saját könyvei. A különbség nem itt van. Állandó könyvanyagra továbbra is szükség lesz a faluban, csakhogy ezek most már olyan könyvek lesznek, amelyek valóban mindig kellenek (enciklopédikus, gazdasági, technikai jellegű művek). A változó könyvanyagról a központ gondoskodik. A hosszabb időre szóló letétek intézményét szintén nem ejti el a tájkönyvtár, de ezek is elevenebbek lesznek. Most már végleg elvesztik merevségüket, s a mindenkori aktuális igényekhez simulnak. Helyi könyvtár és központ között mindenben egészséges szereposztás érvényesül; a központ azt a munkát végzi, amit a helyi könyvtárak amúgy sem tudnának elvállalni. Az épület, az állandó anyag kezelése, a helyi személyzet, nyitási idő a helyi hatáskörbe tartozik, itt a központnak csak felügyelő és nevelő tevékenysége érvényesül. Viszont a központ végzi a könyvbeszerzést, katalógizálást, összeállítja az új könyvek jegyzékét, egyben jegyzékeket készít érdeklődési körök szerint is. Ő rendezi az alsófokú könyvtárosi tanfolyamokat vidéke számára stb. Az az életközelség is, amit számára a könyves autóbuszok biztosítanak, azt mutatja, hogy a tájkönyvtár a központosításnak olyan formáját valósította meg, amely nem ejt csorbát a helyi olvasók érdekein. Ellenkezőleg, ezeket az érdekeket olyan mértékben tudja kielégíteni, mint a falusi könyvtár egyik más típusa sem.

A tájkönyvtár abból a kívánságból született meg, amely a falusi olvasót egyenjogúsítani akarta a városival. Ezt az óhajt egyesek egyenesen így fogalmazták: legyen minden könyv hozzáférhető mindenütt. Nos, nyilvánvaló, hogy ilyen követelményeknek még a tájkönyvtár sem felelhet meg. Pedig ne felejtjük el, hogy a falusi olvasók közt nagyon igényes önművelők mellett olyanokkal is számolnunk kell, akik az olvasóknak egyenesen a legigényesebb, 'kutató' rétegéhez tartoznak. Gondoljunk pl. vidéki papokra, akik komoly tudományos munkát szeretnének végezni. Nem

méltányos-e, hogy a könyvtári szervezet rájuk is tekintettel legyen? De nem kívánunk-e ezzel túl sokat?”

Sebestyén Géza utolsó mondatai jelzik, programja már a háború utánra szól.

„A tájkönyvtár a falusi könyvtárnak az a szervezete, amely végül meg tudta szüntetni a falusi olvasó szellemileg alárendelt helyzetét és elszigeteltségét. Ezért jelentősége a jövőben is csak növekedni fog. Ez annál biztosabb, mert kétségtelen, hogy a jelenlegi háború után a motorizálás minden vonatkozásban óriási méreteket fog ölteni. Azt is tudjuk, hogy a modern fejlődés egyik fővonása a távolságok eltüntetése, kiküszöbölése. [...] Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenően már szinte országmentés is.”²²

Sebestyén Géza elképzeléseit több forrásból méríthette. Gerő Gyula szerint „*példái közvetve a kistelepüléseket, farmokat ellátó körzeti könyvtárak, közvetlenül pedig a Carnegie-alapítvány segítségével létrehozott angol megyei, »county« könyvtárak voltak.*”²³ A kronológiában²⁴ olvasható, „1941. november 13. Sebestyén Géza a Fővárosi Könyvtárból kikölcsönözte, majd 1942. december 21-én tartós használatra kérte Harriet Catherine Long: *County Library Service. Chicago, 1925. ALA c. munkáját, amelyből minden valószínűség szerint az 1949 és 1952 között kialakított magyar körzeti rendszer gyakorlati megvalósításának módszereit merítette.*” Aligha csak ez volt a forrás, de bizonyíték, hogy a kötetet nemcsak 1942-ben megjelent írásához²⁵ használta, hanem részletes programjához is.

Sebestyén esszéjéből kitűnik, ismerte a téma külföldi szakirodalmát, de tisztában volt az első világháború előtti, majd az utáni hazai próbálkozások eredménytelenségével, az önálló kiskönyvtárak sikertelenségével. Megértette, csak mozgatott állománnyal lehet a választék és az elviselhetetlen költségesség ellentétét (fel)oldani. Tudta, centralizálni kell. Hangsúlyozta a szakképzett könyvtáros nevelő, felvilágosító, segítő funkcióját. Írásában elemezte a helyhez rögzített állandó könyvtártól a tájkönyvtár [ek-

kor még így magyarította az 1945 után körzeti könyvtárnak nevezettet] irányában tartó fejlődési láncolat előnyeit és hátrányait. Írása háború utánra cselekvési programot vázolt fel, illeszkedett a nemzetnevelés, az ország nagyobb részét kitevő falusi lakosság városi szintre emelésének szándékához.

A Magyar Szemlébe beleillett Sebestyén Géza írása.²⁶ Olvas(hat)ták a kortársak, így Kovács Máté is.²⁷ Reagálás írására sem ott, sem a Magyar Könyvszemlében nem található, de biztosan nem terméketlen talajra hullott. Kovács Máté 1942-ben még mással volt elfoglalva. Ám a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az elnöki ügyosztály vezetője, majd államtitkára (Kovács Máté), illetve miniszteri tanácsosa, majd osztályvezetője (Sebestyén Géza), a két tetterős parasztpárti elkötelezettségű értelmiségi már jól dolgozhatott együtt.

A körzeti könyvtár szellemi atyja Magyarországon

1945-ben Sebestyén Gézának „csak” elő kellett vennie írását, s a körülményekhez igazítva, el kellett fogadtatnia a politikával. Egy 1945 novemberében készült minisztériumi iratban arról írt, hogy „*az izolált falusi kiskönyvtárak, majd a vándorládák sikertelen kísérlete után a Főfelügyelőség²⁸ ugyanakkor foglalt állást a körzeti rendszer mellett, s dolgozta ki a körzeti könyvtárak tervezetét, hogy ezek állandóan körforgásban lévő anyagukkal egy egész vidéket lássanak el, amikor Anglia. Sajnos az első világháború utáni átalakulás nemcsak ezeket a terveket sodorta el, hanem magukat ezeket az intézményeket is. [...] Sürgősen szakítani kell a két világháború között érvényesülő antidemokratikus tendenciákkal, s meg kell teremteni a közgyűjtemények új, korszerű, fejlődésüket egyetemesen biztosító szervezetét.*”²⁹ Datálatlan, 1945 végére tehető másik gépirat-másolatban olvasható: „*A Könyvtárak Országos Tanácsa és az Országos Könyvtári Központ vezetésével legsürgősebb feladata-*

ink közé tartozik majd a közművelődési könyvtáraknak és a népkönyvtáraknak teljes, modern újjászervezése.”³⁰ Egy levélváltásból kiderül, 1946 elején indultak az előkészítő munkálatok: „az ideiglenes intézkedéseken túlmenőleg előkészítő megbeszéléseket folytattunk dr. Sebestyén Géza min. osztálytanácsos úrral népkönyvtárainknak körzeti könyvtárakkal kapcsolatos teljes újjászervezésére. E nagyarányú tervek előkészítése most van folyamatban.”³¹

Sebestyén már idézett 1976 februári interjújában elmondta, hogy megdöbbenette és szégyennel töltötte el, hogy a könyvtárügy terén is elmaradtunk a világtól. Bereczky „Mitől vártad mégis a kedvező fordulatot?” kérdésére azt válaszolta: „Azokban az években már szilárdan hittem sokadmagammal a döntő politikai fordulatban. Az én generációm értelmesebb tagjai előtt a Horthy-rendszer teljes mértékig hitelét veszítette. Meg voltunk győződve arról, hogy elkerülhetetlenül jönni fog a demokratikus történelmi változás. Ez a fordulat be is következett 1945-ben. Egy tudatosan készülő fiatal nemzedék [...] szinte beláthatatlan távlatokat és ugyanannyi munkamennyiséget is talált maga előtt.”³²

A körzeti könyvtári gondolat az 1946-ban közzétett polgári demokratikus művelődési programnak is része lett.³³ A *Mai magyar művelődéspolitikai c. kiadványt* a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jelentette meg, így a benne foglalt könyvtári programok a hivatalos könyvtárpolitikát képviselték.³⁴ Mint Kovács Máté 1946. július 14-ére keltezett bevezetőjéből kiderül, a füzet megjelentetésével a reformmunka egy szakaszát lezártak tekintették. Úgy vélték „elérkezett az ideje annak, hogy ezek közül a közművelődésünk alapkérdéseit érintő reformtervek közül a fontosabbakat, valamint az újjárendezés alapelveit most a demokrácia szellemének megfelelően áttekinthető, tárgyilagos összefoglalásban, egyrészt tájékoztatás, másrészt hozzászólás, kiegészítés, ellenőrzés céljából a magyar közvélemény, közelebbről a magyar közművelődés munkásai elé tárjuk.” (5. p.)

„A körzeti népkönyvtárak szervezése” fejezet a szabadművelődés alapvetése részben olvas-

ható és a közművelődési könyvtári rendszer új és korszerű koncepciójának tekinthető. Kierlelt múltértékelésre épülő, korszerű rendszer alapelveit írta le. „A népkönyvtárügy modern könyvtári alakja a körzeti rendszer. Magyarországot mind saját kára, mind a külföldi sajátosságok arra kényszerítik, hogy az egész falusi könyvtárügyet átszervezze [...] Az új körzeti rendszer szerint a falusi könyvtárak anyaga két részből fog állni. A falu állandó, saját anyaga azokat a műveket foglalja magában, amelyekre folytonosan szükség van (pl. kézikönyvek). A másik, változó részt a körzeti központból kapják. A körzeti központ könyvtára éppolyan változatos, gazdag anyagú könyvtár lesz, mint egy jól kiépített városi könyvtár [...] Így a körzeti könyvtár megteremti a falusi lakosság számára is, hogy egy gazdag, változatos, állandóan megújuló gyűjteményből válogasson. Másrészt ezt a körzeti könyvtárat sikerül ellátni mindazokkal a kellékekkel, amelyek nélkül korszerű könyvtári szolgálat nem képzelhető el. Elsősorban is lesz kellően képzett, válogatott személyzete, amely nélkül a könyvtár nevelő-felvilágosító munkáját nem tudja végezni. A tájékoztatáshoz [...] rendelkezésre áll adattár (kézikönyvek, térképek, stb.) [...] A körzetek számára, amint lehet, nálunk is könyvtári autóbuszokat kell biztosítani. Ezek feladata lesz, hogy a központ és a fiókok között minél elevebb kapcsolatot létesítsenek, s hogy lebonyolítsák a kölcsönzést azokon a területeken is (pl. tanyákon), ahol fiókot nem lehet létesíteni [...] a minisztérium az ősz folyamán [1946-ban TGY] egyelőre három kísérleti körzeti könyvtárat készül felállítani.”³⁵ Ezek tanulságai alapján nyer szabályozást a magyar körzeti típus végleges alakja.”³⁶ A szöveg megfogalmazása egyértelműen bizonyítja, megfogalmazója csak Sebestyén Géza lehetett.

A *Mai magyar művelődéspolitikai* című kiadvány további könyvtári vonatkozású részeket tartalmazott. Ezek szerzőit már nehezebb megállapítani. Az „Elpusztult iskolai könyvtárak újjászervezése” a köznevelési kérdések között kapott helyet (46–47. p.). A „Népkönyvtárak újjászervezése, üzemi könyvtárak felállítása”.

fejezet a háború utáni helyzet rögzítése után azt helyezte kilátásba, hogy „*A minisztérium a gyáripari munkásság könyvek útján való szabad művelődését is elő kívánja mozdítani. [...] A minisztérium tervei szerint a városokban is központi munkáskönyvtárak kerülnének felállításra, illetve a meglévő városi könyvtárak bővülnének ki ilyen irányban. Ezek a központi könyvtárak léteket adnának az üzemi könyvtáraknak, végeznék a könyvtárosképzést, olvasmányjegyzékeket adnának ki s általában minden vonatkozásban tanáccsal, útbaigazítással állnának a kisebb könyvtárak rendelkezésére.*” (97–98. p.) Ezek a mondatok hasonló megfogalmazásban Sebestyén Géza novemberben megjelent írásában, majd az 1947. évi, általa készített törvénytervezetben is olvashatók.

Az Országos Könyvtári Központ és Könyvtárak Országos Tanácsának szervezése (11.170/1945. M.E.) című fejezetben (110–111. p.) olvashatók részben megvalósultak a hivatkozott jogszabályban, részben visszatértek az 1947-es törvénytervezet preambulumban, pl. „*a könyvtárak a nép szellemi művelésében éppen olyan fontos tényezők, mint az iskolák.*” A Tudományos bibliográfiák fejezet szerint (111–112. p.) „*a magyar tudományos bibliográfia mindeddig csupán ábránd volt. [...] a megjelent bibliográfiák is, ahányan, annyi félék voltak, s szakszerűség szempontjából rengeteg kívánni valót hagytak hátra. Az Országos Széchenyi [sic!] Könyvtár kiadásában most megindult végre a Nemzeti Bibliographia című folyóirat, amely a magyar könyv- és folyóirattermés eredményeit szakszerűen regisztrálja, s a magyar tudományosságnak ezen a területén mutatkozó szükségleteit teljes mértékben kielégíteni hivatott.*”

Sebestyén Gézának és Szathmáry Lajosnak³⁷ a Szabadművelődési Tanács Új Szántás című folyóiratában 1947 februárjában megjelent írása³⁸ a korabeli könyvtár-alapítási lázra adott válasz volt. Sebestyén Géza a kísérletek kudarcának leírására vállalkozott, korszerű, demokratikus megoldásra hívott fel. Azokra reagált, melyekre a korábbi és korabeli „tüzelő” próbálkozások nem ad(hat)tak választ. Szembeállította a

morzsákat osztogató patriarchális és az egyenjogúságból fakadó demokratikus megoldást, a „*jótekönykodás könyvtári formája a falusi kis-könyvtár*”-t a demokratikus körzeti könyvtárral, és városi színvonalú szolgáltatásokra képes körzeti könyvtár mellett érvelt: „*A falusi és városi életforma közti hangsúlyos különbség az egész világon tűnőben van. Ebbe a folyamatban nekünk is minden erőnkkel bele kell kapcsolódnunk már csak azért is, mert lakosságunk nagyobbik fele él a paraszti élet keretei között. Ezen kívül Kelet-európában a parasztság felszabadítása nélkül a népek szellemi felszabadítása is lehetetlen.*”³⁹ Szathmáry pedig arról akarta meggyőzni olvasóját, hogy „*addig is, amíg az átfogóbb tervek szerint kifejlesztendő új, ún. körzeti könyvtár-rendszer kiépítése pénzügyileg lehetővé válik [...] gondoskodik a minisztérium illetékes szerve, hogy [...] felszabadulás óta megjelent és népünk demokratikus átnevelése szempontjából jól használható könyvek kerüljenek*” a régiék helyébe.

Sebestyén Géza koncepciójából ismert egy operatív rész is⁴⁰, amit Sallai István megtalál(hat)ot az asztalfiókban, de nem tudjuk, volt-e konkrét terve arra vonatkozóan, mely „kétjárásnyi” rész tartozott volna egy-egy körzethez. Nem tudjuk volt-e terv, mely helyeken kívántak létrehozni körzeti könyvtárt? Miért ott és akkor nyitottak körzeti könyvtárt? (Bizonyos jelek arra utalnak, hogy ebben közrejátszott a helyiek jelentkezése, feltételek hiányában néha változtak a tervek, miközben érződik akkor favorizált településen történt szervezés is.) Miért táj-, ill. körzeti könyvtárt terveztek, amikor Magyarországon megye- és járási rendszer volt? Ugyanakkor tudjuk, a körzeti elképzelés nemcsak könyvtári, de más kulturális területen is megjelent.⁴¹ Az is igaz, a megvalósított körzetek közigazgatási határt nem sértettek, 1951-re csatlakoztak a megyékhez, azok intézményei lettek. Feltételezhető, Sebestyén kifejezésre akarta juttatni, hogy ezeket az ellátó szerepre létesített intézményeket országosan/államilag kell fenntartani és nem a közigazgatás legalsóbb szintjén kell működtetni (Erre való utalások 1948-ban, az Új Szántásban,

a finn helyzetet bemutató írásában olvashatók.) Azt sem tudni, hogy volt-e terv arra, hol létesült volna az elmaradt, mintegy 30-35 körzeti könyvtár? Egyáltalán volt-e jelentősége, hol van a körzeti könyvtár székhelye? (A megvalósultak között szerepkör nélküli település is volt.) Szóval: van még kutatni való kérdés.

A városi lakosság ellátásáról is volt új elképzelése

A formálódó falusi koncepció mellett, Sebestyén Géza 1946 őszen (mások által eddig nem hivatkozott írásában!) a falusi lakosság mellett, a városban dolgozók ellátására is új megközelítésű elképzelést vázolt.⁴² Cikke első része a falusi körzeti rendszert írta le, melyet nemcsak azért érdemes bővebben idézni, mert kevesek által elérhető, hanem azért is, mert új elemekkel is szolgált. „Ez a rendszer abban áll, hogy egy 20–25 km sugarú körben az összes községek közös szervezetbe kapcsolódnak össze. A körzet központjában körzeti könyvtár létesül, amely [...] ugyanolyan korszerű, változatos anyagú, nagyméretű könyvtár, mint a városi könyvtárak, csak hogy anyaga nem egy város, hanem körzete kielégítésére szolgál. Az egyes falvak tulajdonában csak egy szűk kézikönyvtár van (lexikonok, szótárak stb.). Egyébként a helyi könyvtárakat a központ látja el változó letétekkel. De a központ ezen túl is szoros érintkezésben van a helyi könyvtárakkal. A legközvetlenebb kapcsolatot a könyves autóbusz szolgáltatja. Ez a mozgó könyvtár a maga 2–3000 kötetével állandóan úton van a körzet területén. A vele utazó könyvtáros, ha tudja, a helyszínen kielégíti az igényeket, ha nem, feljegyzi s hozza a kívánt könyvet legközelebbi útja alkalmával. Ezzel a rendszerrel el lehet érni, hogy a falusi nép is ugyanolyan gazdag könyvanyagból válogathat, mint a városi. Ugyanakkor nem kevésbé fontos, hogy képzett, nevelő munkát végző könyvtárosok jutnak a falvakba is, így a könyvtár nevelő feladatának megfelelhethet.” Ez az egyhasábos írása talán a

legtömörebb és legerőteljesebb változata a körzeti könyvtári modellnek. Az 1946. október 10-i megjelenésekor már túl voltak a minisztériumi, valamint a szabadművelődési felügyelőkkel az egyeztetésen, s megjelent a Mai magyar művelődéspolitika is. Ezután következett a gyakorlati megvalósítás előkészítésének feladata, amint az a Kovács Máté hagyatékban (is) fennmaradt dokumentumokból felrajzolható.⁴³

A városi könyvtárakról szóló második, immár Sebestyén Géza szerzőségét feltüntető rész az igazi újdonság és meglepetés – s egyúttal szélesebb körű érdeklődésének a bizonyítéka.

„A városokban a dolgozók élete egyre inkább az üzemek, vagy általánosabban a munkaközösségek szerint tagolódik. Az üzem ma már nemcsak termelési egység. A beszerzési csoportok, a közös jóléti intézmények, az üzemi sportegyesületek stb., stb. mind azt bizonyítják, hogy az egyes munkahelyek a dolgozók életét egyre több vonatkozásban maguk köré szívják. A dolgozók társadalmának így egy sajátos, munkaközösségek szerint tagozódó szerkezete van kialakulóban. Ez a fejlődés művelődési vonatkozásban is megfelelő következményekkel jár. A városi könyvtárügy korszerű formája – közművelődési vonatkozásban – az üzemi könyvtárak rendszere lesz. A régi rendszerű 'városi könyvtárak' a dolgozók nagy részét nem érték el, ezek a szűkebb értelemben vett 'polgárság' művelődési alkalmai voltak. Most a Szakszervezeti Tanács, a Munkás Kultúrszövetség és egyéb szervezetek a könyvtárügy kiszélesítését munkálják. A felmerült tervek szerint minden 50-nél több alkalmazottat foglalkoztató vállalatot kötelezni kellene arra, hogy külön könyvtárat szervezzen. Ezt a tervet minden módon megvalósításhoz kell segíteni. A dolgozókat gyorsan, megfelelő módon ugyanis csak az üzemi könyvtárak útján lehet könyvvel ellátni. De ezt a rendszert a lehető legszélesebb vonatkozásban kell kiépíteni. Nem korlátozhatjuk csak a gyári üzemekre. Ahogy a gyárak, áruházak, bankok, sőt hivatalok egyformán kiépítették a maguk beszerzési csoportjaikat, ugyanúgy minden munkacsoportnak létre kell hozni a maga könyvtárát is.

Ezzel a rendszerrel azonban ugyanazok a problémák vetődnek fel, mint a falusi kiskönyvtárral kapcsolatban. Egy ilyen üzemi stb. kiskönyvtár terjedelme szükségszerűen korlátozott lesz. Az olvasók igényei nyilván nagyobbak lesznek, minthogy párszáz kötettel ki lehessen elégíteni. Főképp, ha tekintetbe vesszük a városi lakosság sokkal differenciáltabb szellemi életét.

A megoldás ugyanaz, amit a falusi könyvtárak esetén láthattunk. Az egyes kiskönyvtárakat bizonyos nagyobb egységekbe kell összefoglalni. Ezek az egységek, az ún. könyvtárbokrok már elég erősek lesznek ahhoz, hogy a feladatokkal megbirkózzanak. Középpontjukban lenne egy központi könyvtár; ez széles, változatos anyaggal rendelkezne. Az egyes könyvtárak mintegy ennek fiókjaiaként működne, így az anyagukat állandóan cserélhetnék. De a magányos olvasónak bármikor módja lenne arra, hogy magát a központi könyvtárt meglátogassa. A központban szakképzett könyvtárosok működne, így az egész könyvtári körzet szakszerűsége biztosítva lenne. Az üzemek számára itt rendeznének könyvtárosképző tanfolyamot, itt készítenék az olvasójegyzékeket a jó könyvekről, stb. általában az egész körzet motorja a központ lenne.

A régi rendszerű városi könyvtárak fiókjakkal a területi tagozódást követték. Ezt a rendszert olyan értelemben kell átalakítani, hogy a fiókok központi telephelyekké fejlesztendők s körülöttük létrehozandó az üzemi stb. könyvtárak hálózata.”

Íme, itt a falusi-városi komplex könyvtári koncepció 1946-ból. Sebestyénnek nemcsak a falura, hanem az analógiát a városra is kiterjedő elképzelése volt. Ez a koncepció öntött volna testet az 1947. évi, ugyancsak általa szerkesztett törvénytervezetben. Kovács Máté hagyatéka segítségével ezt is részletesebben vázolhattuk fel, mint azt Sebestyén húsz év múltán leírta. Sebestyén elképzelése szociológiailag inkább indokolható, mint a munkahelyi szakszervezeti megoldás. A szakszervezetek voltak viszont az erősebbek.

A közkönyvtári rendszer az 1947-es törvénytervezetben⁴⁴

A kormányzati könyvtári programot jogszabállyal akarták megerősíteni. Előzőleg Sebestyén Géza már közreműködött egy jogszabály véleményezésében. A VKM 1946 novemberében készített tervezete Országos Könyvtárügyi Tanács és Országos Könyvtárügyi Központ szervezéséről szólt.⁴⁵ 1947. január 28-i ülésén az Országos Szabad Művelődési Tanács kifogásolta, hogy a munkás- és népkönyvtárak ügye elsikkad benne. Javasolták, az OKT külön tudományos és külön közművelődési osztállyal szerveződjék meg. 1947. február 28-án a Szakszervezeti Tanács követelt helyet üzemi és népi könyvtárak megbízottainak. A VKM elnöki ügyosztály véleményét 1947. február 7-i kelettel Sebestyén Géza fogalmazta. „A létesítendő Könyvtári Tanácsnak is a legégetőbb feladata a közművelődési könyvtárügy kell, hogy legyen. A tervezet azonban ebben az irányban nem vinne előre. Sőt, a közművelődési és népkönyvtárügy kifejlesztését hátráltatná is azáltal, hogy a könyvtárügy összes elvi kérdéseit egy olyan testületre bízna, amelynek a könyvtárügy népkönyvtári vonatkozásaihoz összetételénél fogva nem lenne érzéke.” Sebestyén átírta a jogszabályt úgy, hogy a Tanács két osztállyal alakuljon. Kifejtette, itt az ideje a Múzeumok Országos Főfelügyelősége s a Könyvtárak Országos Főfelügyelősége szétválasztásának. Az elnöki ügykör véleménye szerint „egymással szoros kapcsolatban kellene megszervezni a Könyvtárak Orsz. Tanácsát, mint véleményező szervet, a Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségét, mint felügyeleti hatóságot és az Országos Könyvtári Központot, mint lebonyolító hivatalt. A Könyvtári Központnak a Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége irányítása alá kellene kerülnie.”⁴⁶ Ezzel már előkészítette az 1947-es törvénytervezet egy részét is.

Az Országos Szabad Művelődési Tanács 1947-ben megbízást kapott népkönyvtárakról szóló törvénytervezet elkészítésére.⁴⁷ Karácsony Sándor terjesztette a miniszter elé, s 1947. június

2-án Kovács Máté államtitkárnak is elküldte a „Kormányrendelet tervezet a népkönyvtárakról és a könyvtárak együttműködéséről” c. anyagot.⁴⁸ „Dr. Sebestyén Géza osztálytanácsos úr gondos előkészítő munkája alapján előbb az összes ebben a kérdésben érdekelt társadalmi szervek képviselőiből alakult bizottság, majd Szakmai Bizottságunk könyvtári Albizottsága többszörösen átgondolta a tervezet szövegét, végül Elnöki Tanácsunk május 30-i ülésén a mellékelt megfogalmazásban elfogadta. A tervezet egy példányát tisztelettel megküldöm Államtitkár Úrnak azzal a kéréssel, szíveskedjék azt gondozásába venni és államtitkári értekezleten ismertetni.” A szabadművelődési ügyosztály 1947. június 20-i Lengyel Balázs és Sebestyén Géza által aláírt ügyirata szerint: „A bizottságban részt vettek a Szakszervezeti Tanács, a Magyar Népi Művelődési Intézet, a Magyar Írók Szövetsége, az eddigi népkönyvtár mozgalmakat szervező bizottságok és kiadók képviselői. A bizottsági tárgyalások során a Szakszervezeti Tanács kiküldöttje kérte az üzemi könyvtárakra vonatkozó fejezet elhagyását, mely az első tervezetben szerepelt. Így a jelen rendelettervezet az üzemi könyvtárakkal nem foglalkozik. [... A tervezet] az anyagi források biztosítására könyvtáralapot biztosít.⁴⁹ A korszerű könyvtárszervezet kiépítése ugyanis külföldön általában mindenütt szükségessé tette egy önálló könyvtári alap létesítését és ennek számára a szükséges anyagi források biztosítását. Az orsz. könyvtári alapra rendelkezések felvétele nélkül a hazai rendelet sem lehetne teljes.” Emiatt is jogos (1947. június 27-én), hogy „a jogszabálytervezetet kihátása miatt előbb feltétlenül meg kell tárgyalni a belügyminiszterrel és a pénzügyminiszterrel.” Erre később rávezették: „Kormányrendelet új szövegezésében 224 567-1948. VIII. ü. sz. alatt elintéztést nyert Bp. 48. jún. 5.”

A Kovács Máté hagyatékban talált iratok bizonyítják, a 1947–1948-ban napirenden volt a tervezet. 1948. februári szabadművelődési jelentés szerint „a népkönyvtárügy országos rendezéséről szóló kormányrendelet tervezetének előké-

szítése is befejeződött a hó folyamán. A sorozatos megbeszélések befejezése után dr. Kovács Máté államtitkár úr utasításai szerint elkészült rendelettervezet végleges szövege kiadás előtt áll.”⁵⁰ Ennek ellent mond, hogy 1948. márciusi (?), keltezetlen, Cherven⁵¹ aláírású Művelődési program szerint: „Rendelettervezet a népkönyvtárakról. (Tárgyalás alatt.)”⁵² Jelentés az 1948. évi június havi munkáról című irat szerint⁵³ a VIII/1. (könyvtári kérdésekkel foglalkozó) ügyosztály vezetője (Kerékgyártó Elemér) szólt a „Könyvtári törvényjavaslat jelenlegi állása”-ról is és hogy 10 körzeti könyvtár létesül.⁵⁴ A törvénytervezet ismertetése alól felment, hogy hozzáférhető a Sebestyén Géza által ismertetett változata, sőt mutációi és róla értékelések is olvashatók.⁵⁵

Azt itt is érdemes kiemelni, hogy a törvénytervezet középpontjában a közművelődési könyvtárak álltak. A jogszabály a 200-nál nagyobb lélekszámú községek számára írta volna elő könyvtár létesítését, fenntartási költségeiről maguknak kellett volna gondoskodniuk. Ám azt is kilátásba helyezte, ha ez teherbíró képességüket meghaladja, a község állami kölcsönt, illetve államsegélyt kérhet. A 10 000-nél kisebb lélekszámú községek számára könyvtári körzetet kívánt létesíteni, s csak a 10 000 és 30 000 közötti lélekszámúak dönthettek volna, belépnek-e a körzeti szervezetbe. A körzeti könyvtár kapcsolatba léphetett helyi könyvtárral, vagy nevelési intézménnyel, ámde állományukat nem vonhatták volna össze. A körzetet „a modern műveltség kiterjedésének megfelelő változatos, színvonalas olvasnivalóval...” kellett volna ellátnia letétek formájában, autóbusz, postai küldemény, vagy egyéb úton; ahol helyi könyvtár nem alakulhat, ott kölcsönző állomásokat létesítve, közvetlenül szolgálta volna ki az olvasókat. A 10 000-nél nagyobb lélekszámú települések a távolabb lakók számára fiókokból, kölcsönző állomásokból közös szervezetet alakítottak volna, de tagokként beléphetek volna a körzeti szervezetbe, s ez esetben a nagyobb települések osztoztak volna a körzet fenntartási költségein.

A 30 000-nél nagyobb lakosságú községek és városok önálló könyvtári szervezet fenntartására és működtetésére köteleztettek volna.

A nagyobb településeken részben városi könyvtárak, részben körzeti könyvtárak tevékenykedtek volna, falusi- és fiókkönyvtárakat, illetve kölcsönző állomásokat táplálva. A tervezet egyéb passzusaiából derül ki, a városok és körzetek – más típusú könyvtárakkal együtt – nagyjából az akkori tankerületi főigazgatóságokkal megegyező területen [a VKM iskolai beosztása is ez volt – TGy], kerületekbe tömörültek volna. A városi és körzeti könyvtárak melletti és kerületi könyvtári tanács működött volna. Ezekben az önkormányzati jellegű (és nem tanácsadói!) tanácsokban – a fenntartókon és az érdekelt könyvtárakon kívül – az olvasók képviselői is helyet kaptak volna.

A törvénytervezet, miként az 1946-os művelődéspolitikai dokumentum is, ötvennél több főt foglalkoztató munkahelyen üzemi könyvtár (és nem szakszervezeti!) útján vitte volna közelebb a könyvtári szolgáltatást az állampolgárhoz. Városonként szervezhetek volna ellátó rendszert, vagy – belátásuk szerint – beléphettek volna a városi-körzeti rendszerbe.

Miért nem lett jogszabály? Nem tudni. Sebestyén Géza húsz év múltán a minisztérium többszöri átszervezésével indokolta. Inkább a pénzühiány akadályoz(hat)ta. A SZOT az üzemi könyvtári rész kihagyását kérte – ez is ellenszél volt.⁵⁶ A benne foglalt alapelvek azonban hatottak, befolyásolták a hazai könyvtári fejlődést.⁵⁷ Több tekintetben előképe lett az 1956. évi törvényerejű rendeletnek. Kovács Mátéval Sebestyén Géza részt vett mindkettőben.⁵⁸

A jogszabály tervezete szóba került az 1948. május 31. és június 12. között megtartott révfülöpi szabadművelődési konferencián is.⁵⁹ Egy másik minisztériumi beszámolóból kitűnik⁶⁰, hogy ez a konferencia indít(hat)ta el a szabadművelődésben a balratolódást, ásta meg a polgári liberális szabadművelődés sírját, 1949-ben bekövetkezett elhalását, illetve a szocialista népművelés egyre inkább bolsevizálódó kezdetét. Az értekezlet „körvonalazta a szabadművelődés új ideológiá-

ját és az előttünk álló feladatokat. Az értekezlet úgy a politikai beszámolót, mint a szabadművelődés eddigi ideológiájának és gyakorlatának bírálatát és új célkitűzéseit elfogadta.”⁶¹ A jogszabály így okafogyottá válhatott. (A révfülöpi értekezleten még szerepelt a *Könyvtári törvényjavaslat jelenlegi állása. Körzeti könyvtárak kiépítése. A jövő költségvetési évben 10 körzeti könyvtár.*⁶²)

Kóhalmi Bélának is volt országos koncepciója

Sebestyén Géza körzeti könyvtári erőfeszítéseit segítette Kóhalmi Béla írása.⁶³ Az lenne jó, ha „városival egyenrangú vidéki körzeti (tanyaközponti) könyvtár táplálná a falusi fiókkönyvtár hálózatot, a vándor- és mozgókönyvtárakat, a falujáró autóbusz könyvtárakat.”

Külön kutatás⁶⁴ dönthetné el, mi indította Kóhalmi Bélát arra, hogy könyvtárpolitikai írást tegyen közzé, hiszen ilyen írása kevés akadt. 1969-ben egy vele folytatott beszélgetésben azt mondta, írása 1946 végén már elkészült, s a Társadalmi Szemlének, a Kommunisták Pártja akkor indult tudományos lapjának szánta, ám miután ott hat hónapig sem jelentették meg, a Harrer Ferenc által szerkesztett *Városi Szemlé*hez vitte. Elmondása szerint tudatosan az ország, főleg a vidék könyvtárügyével foglalkozott. „Természetesen a közművelődési könyvtárügy többi érdemi kérdéseit is felvettem cikkemben, s amennyire lehet, megoldási javaslatot is tettem. Ezzel kívántam jelezni, hogy ezentúl már nem érem be azzal, hogy egyedül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral foglalkozzam, hanem az egész ország könyvtárügye a gondom.”⁶⁵ Nem tudni, Kóhalmi a minisztériumi koncepció (elmaradt) vitájába akart-e bekapcsolódni vagy a Kommunisták Pártja koncepciójával akarta-e felkínálni. Mindenesetre sok közös vonása mellett, Sebestyén Gézával megelőzve, többször példálózott a Szovjetunió gyakorlatával.⁶⁶ *Katsányi Sándor* a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetéről írt

munkájában Kőhalmi Bélának ezt az írását úgy magyarázta, hogy a könyvtárban dolgozók zömének nézeteitől eltérően a „*Tanácsköztársaság után elbocsátott s most [1945-ben] a könyvtárba visszatérő kis könyvtáros csoport egészen más könyvtárpolitikai programmal érkezett. Könyvtárpolitikájának három – részben ellentmondó építőeleme volt: a Szabó Ervin-i könyvtárelmélet, a Tanácsköztársaság könyvtárügyi gyakorlata (melynek Dienes László és Kőhalmi Béla kidolgozói voltak, Szigeti Gabriella aktív végrehajtója) és a Szovjetunió könyvtárügye (melyet Kőhalmi Béla a szakirodalomból ismert, Dienes László közvetlen tapasztalatokból is). A visszatérők közül a hazai és nemzetközi könyvtári irányzatokat 25 éves távolléte alatt is mindig figyelemmel kísérő Kőhalmi Béla fogalmazott meg először kiérlelt, átfogó könyvtárpolitikai koncepciót.*”⁶⁷

Nem ennek az írásnak a feladata Kőhalmi Béla nagyszabású esszéjének bemutatása, még kevésbé értékelése. Mindenesetre említésre méltó, hogy amíg a *Mai magyar művelődéspolitikai* című kormányzati program, illetve a 1947-es törvénytervezet kapcsán nem találtunk reagálást, Kőhalmi esszéjét két helyen is ismertették. Az akkor Kiss Árpád szerkesztette *Köznevelés* azt emelte ki, hogy Kőhalmi Béla hangsúlyozta, „*a könyvtárügyet az iskola rangjára kell emelni: pedagógiai hivatást kell teljesítenie*” – amerikai és nyugat-európai mintára. Azt is kiemelésre érdemesnek tartották, hogy „*ki kell vinni a könyvtárakat a városok peremére, a munkásnegyedekbe és nagy üzemekbe, ki kell vinni a faluba, a tanyára, össze kell forrasztani a könyvtári tanító munkát az ipari és mezőgazdasági szakoktatással, a Dolgozók Iskolájával, a szabadművelődéssel.*”⁶⁸ A másik ismertetés a *Magyar Könyvszemlében jelent volna meg*⁶⁹, s a korszak egyetlen könyvtári orgánumának reagálásaként értékelhető. Az *Ismertetés* rovatban a romokat eltakarító, újjáépítő könyvtárpolitika kérdéseit feszegetőnek minősítették Kőhalmi írását, és azt emelték ki, hogy Kőhalmi Béla szerint a public library és annak európai változata „*nem ért el a nép legszélesebb rétegeihez, hanem mint pusz-*

tán városi jelenség a »polgári szellemi komfort tartozéka« lett.” A népi demokrácia szellemében újjászülető könyvtári hálózatnak Kőhalmi szerint „*meg kell szüntetni a magyar könyvtárügy fővárosi jellegét. Az új magyar könyvtárpolitika fő munkaterülete a kisváros és a falu, ahol a szabadművelődéssel karöltve szolgálja a népművelést. Ezt a célt szolgálják a népszerű közművelődési könyvtárak mellett a – szovjet példára – megalakuló tudományos népkönyvtárak.*” Írása harmadik részében Kőhalmi Béla a magyar falusi könyvtárügyet vizsgálta a recenzens által értékesnek minősített tanulmányában. Az ismertetés azt idézte tőle, amivel Kőhalmi befejezte esszéjét: „*A könyvtár, amely az új demokrácia iskolapolitikájára és az új szabadművelő szervezeteire épít, segít lerontani az osztálytársadalom kulturális válaszfalait.*”

Minthogy Kőhalmi Béla Szabó Ervintől tanult (ugyanúgy, mint Sebestyén Géza), s mindketten a hazai gyakorlattal szakítva angolszász és nyugat-európai példát használtak fel, programjuk erősen hasonlított egymásra azzal a nem kis különbséggel, hogy a példaadókat kritizálva, az új tapasztalatok birtokában Kőhalmi többször említett szovjet példát is. (A jelek szerint a korabeli könyvtárpolitika eléggé egységes volt.)

A körzeti könyvtárak szervezését még Sebestyén Géza kezdte el

1947. június 9-én a koalíciós pártok vezetői, 12-én a minisztertanács elfogadta a 3 éves tervről szóló törvényjavaslatot, majd 1947. július 1-én az országgyűlés megalkotta az 1947. évi XVII. törvénycikket a 3 éves tervről. Ehhez kapcsolódóan – Sebestyén Géza és *Cherven Arisztid* közreműködésével – Kovács Máté állította össze a *Magyar közművelődés hároméves tervét*.⁷⁰ „*A művelődési körzetek (sic! – TGy) középpontjában kell felállítanunk a népkönyvtár modern típusát, a körzeti könyvtárat is. A demokratikus Magyarország nem elégedhetik meg azzal, hogy 40-50 kötetes »népművelő« sorozatokat juttas-*

son a falunak. A falunak ugyanarra a szellemi látókörre, könyvtári vonatkozásban ugyanarra a változatos, korszerű, gazdag könyvtári anyagra van joga és szüksége, mint a városi lakosságnak. A körzetek középpontjában tehát gazdag könyvtárakat kell létesítenünk, s ennek anyagát a körzet egész területén köröztetnünk kell. A körzeti könyvtárakat ezért a legkorszerűbb eszközökkel (könyvszállító autóbusz) kell felszerelnünk, hogy a falu művelődési egyenrangúságát megvalósíthassuk. Sajnos a 3 éves terv szűkre szabott lehetőségei nem adják meg a lehetőséget, hogy az egész országot benépesíthessük körzeti könyvtárakkal. Bármennyire tudjuk is, hogy a falu forradalmi átalakulása jórészt majd ez által zajlik le, meg kell elégednünk azzal, hogy az első évben 5, a másodikban 10, s a harmadikban 15, összesen 30 körzeti könyvtárt szervezünk meg.”⁷¹

Tervezetek, elképzelések és akciók sorozata készült, de a modern könyvtári rendszer szervezése rendszeresen halasztást szenvedett. Érthető, hogy az érdekeltek támogatókat kerestek. A kommunisták egyre nagyobb térnyerése hatására a körzeti könyvtár koncepciója sem maradhatott a régi. Vélhetően ennek tudható be, hogy Sebestyén Géza kezdte „megtalálni” a körzeti könyvtár szovjet példáját. 1948-ban cikkben mutatta be⁷², 1949-ben pedig útmutatót⁷³ magyarított szovjet példa nyomán. (Körzeti törekvéseinek az elakadását vélhette így kimozdítani?) Írása tartalmazta a központosítás, a rendszer, a helyi és cserélhető anyag, az állománymozgatás elvét, a felkészült könyvtáros közreműködésének elemeit, megtévezve a könyvtárellátó – akkori nevén kollektor – bemutatásával. Kljonov könyvének függelékében Sebestyén így indokolt: „a Szovjetunióban Kljonov könyvtári vezérkönyvének eredetije nemcsak a körzeti, hanem a falusi könyvtárak számára is zsinórmértékül szolgál. [...] Minthogy a tömegkönyvtárak [így nevezték a szovjetek, s ez a szóhasználat majdnem elterjedt nálunk is! – TGy] úgye most van elindulóban.”⁷⁴

Az Új Szántás 1948. májusi számában a finn népkönyvtári gyakorlatot bemutató írással is „haza üzent.”⁷⁵ Sebestyén Gézára emlékeztet

indoklása: a finn példával nemcsak az Egyesült Államok és a Szovjetunió példájára lehet hivatkozni – írja –, hanem dán, bolgár és finn mintára is. „Magyarország sajnos kimaradt az egész világot átjáró könyvtári forradalomból. Ez azonban nem azért történt így, mert kis nemzet voltunk, hanem mert idejémtúlt politikai rendszerünk önmaga fenntartása érdekében szándékosan izolálta a magyar kultúrétet. Másutt a kis nemzetek éppúgy ráléptek a haladás útjára, mint a nagyok.” Dicsérte az 1928. évi finn könyvtári törvényt, mert megteremtette a népkönyvtárügy központi szerveit, a könyvtárak felügyeletét, szabályozta a könyvtárak állami támogatását, a helyi könyvtárak mellett bevezette a körzeti könyvtárak típusát. A finn törvény azért is példa, mert „az állami támogatást a könyvtári fejlődés motorjává kell tenni.” Figyelmeztetett, hogy „a körzeti könyvtár egész jellege, s nem utolsó sorban a méretei annyira túlmutatnak a helyi kereteken, hogy a megvalósítását nem lehet a községektől várni. A támogatás itt kevés, ezeket a könyvtárakat magának az államnak kell megszerveznie.”

A körzeti könyvtárak szervezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, illetve az Országos Könyvtári Központ kezdte Sebestyén Géza irányításával. Az első tíz körzeti könyvtár szervezését az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári osztálya fejezte be. 1950-től a körzetek szervezését a Népkönyvtári Központ folytatta Sallai István vezetésével.⁷⁶

Amit Sebestyén Géza a körzeti könyvtárról a *Híradó* 1946. október 10-i számában oly tömören és közérthetően leírt, abból 1952-re annyi teljesült, hogy a községek közös szervezetben kapcsolódtak össze. A körzeti könyvtár többi attribútuma nem teljesült, csak az, ami a szovjet könyvtárügyből megismert „körzeti könyvtárt” jellemezte. Visszatértek a népkönyvtárhoz. Propagandisztikus-népnevelő elvek kerültek előtérbe. A helyi támogatást ismét nem sikerült előhívni. Leülepedett állomány, választékhiány, szerény szolgáltatások lett az eredmény. A körzeti könyvtárak három munkatárssal nem bírták ellátni a feladatokat. Nem fejezték be, nem fe-

jezhetők be a körzeti könyvtárak létrehozását, ezért torzó. Később Sebestyén így indokolta ezt: „*a fejlődés nem várt irányban bontakozott ki. Először is nem jött létre a 'törzsanyag', az egész falusi könyvtári munka a letétre támaszkodott. S nem lévén helyi anyag, a kihelyezett állomány megrekedt – sokszor örökre – ugyanazon a helyen. Szó sem volt nemhogy havi, hanem még éves cserékről sem. De a körzeti könyvtár maga sem lett volna képes az anyag mozgatására, erejét teljesen lekötötte az új könyvtárak szervezése. Könyves autókat sem sikerült még beállítani.*”⁷⁷

A közkönyvtárakról 1949 után sem feledkezett el

Sebestyén Gézát 1949-ben, miután a körzeti könyvtárak szervezést elindította⁷⁸, eltávolították az Országos Könyvtári Központból; a Műegyetem Könyvtárába került, de a közművelődési könyvtárak sorsát figyelemmel kísérte.

A körzeti könyvtárak szervezése 1951 második felére kifulladásig látszott, új ösztönzöt kellett bevetni. A közben megszilárdult közigazgatás kínálta a megyei-járási modellt. A járási könyvtár példája már létezett körzeti könyvtárak képeiben. Sebestyén Géza 1953-ban írt tankönyvében a járási könyvtárhoz hasonlította a körzeti könyvtárat: „*Élt azonban 1948-ból (sic! – TGy) egy hasonló könyvtártípus: a körzeti könyvtár. Ez abban különbözött a járási könyvtártól, hogy két-három járás gondozását látta el. 1948-ban még nem lehetett minden járásban külön könyvtárat szervezni, ez volt az oka, hogy nagyobb területben kellett egy-egy könyvtár működési körét megszabni.*”⁷⁹ Időközben a Népművelési Minisztérium rádöbbsent, hogy a városi könyvtárakat sem lehet tovább hanyagolni. Fejlesztésükbe kezdett. Ez lett a másik eleme az új rendszernek. Annál inkább, mivel a megyei könyvtári elképzelés sem volt idegen gondolat. Előképei a 20. század elejére, sőt a 19. század húszas éveig nyúlnak vissza.⁸⁰ Annak eddig nem akadtam

nyomára, hogy a megyei-járási hálózat előkészítésében részt vett-e Sebestyén Géza. Úgy tűnik, nem volt részese a 2042/1952. sz. minisztertanácsi határozat előkészítésének.⁸¹ Az viszont nagy valószínűséggel állítható, hogy a megyei könyvtár modellje elsőként látott napvilágot Sebestyén Géza egyetemi jegyzetében, majd hivatalos formában a megyei könyvtárak működési szabályzatában. Utóbbiról szintén nem tudni, megszületésében volt-e szerepe a közkönyvtári terepen lassanként újra aktivizálódó Sebestyén Gézának. Mindenesetre a kettő erősen hasonlít egymásra.

Az Mth. 12. pontja csak annyit mondott ki, hogy „*a megyei, járási, városi és községi könyvtárak részletes feladatkörét a népművelési miniszter [...] határozza meg.*” Részletes modell a megyei-járásos könyvtárak számára az induláskor nem volt. Azt az 1953 legvégén, s az 1954. október végén megjelent szervezeti szabályzatokból olvashatjuk ki.

Sebestyén Géza 1953-as egyetemi jegyzetéből tudományos és kölcsönkönyvtár, helyi és területi munkát végző megyei könyvtár képe tárul elénk. „*A megyei könyvtár – bár általános gyűjtőkörű könyvtár – kifejezetten tudományos könyvtár lesz. [...] Ha a megyei könyvtár területi feladatait nem is vesszük tekintetbe, akkor is nagy, tagolt intézmény, egyszerűen annál a körülménynél fogva, hogy egy nagyváros, a megyeszékhely igényeit van hivatva kiszolgálni. [...] Ez a könyvtár az ismeretek minden ágában gyarapítja állományát. ... [Ezért] a könyveknek olyan bősége jön létre, hogy már nemcsak a műveltségterjesztés igényeit, hanem a tudományos igényeket is kielégíti. [...] különleges gyűjtő területe a helyi vonatkozású irodalom. ... [Gyűjt] kottákat, plakátokat, kéziratokat, fényképeket, mikrofilmeket, stb. s a szellemi élet más ilyen fontos dokumentumait, amelyek a tudományos kutatás számára hasznosak.*” Szólt a feltárási apparátusról, s hogy ez a könyvtár tájékoztató szolgálatot fejleszt ki, adatszolgáltatást nyújt, figyelő szolgálatot végez, bibliográfiát készít. Kitért rá, hogy „*nemcsak a megyeszékhely könyvtára. A megye egész területe [...] minden*

lakosa, intézménye gondjaira van bízva [...] első sorban a járási könyvtárakon keresztül, [de] szükség esetén közvetlen kapcsolatra is sor kerül. Három fontos tevékenysége: a könyvtárközi kölcsönzés, postai kölcsönzés, járási letétek, könyvcseré más könyvtárakkal.” Megemlítette a módszertani munkának a Mth-ban is rögzített feladatait is: „*A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása.*” Végül ennek a könyvtárnak két irányban tudományos kötelezettsége van: helyismereti, ill. könyvtártudományi vonatkozásban.⁸² Ez az elméleti modell számottevően meghaladta az eddigi közkönyvtárak mennyiségi és minőségi mutatóit, s teljesítése távlatosan volt remélhető. Sebestyén Géza leírása kielégített angolszász nyilvános könyvtári követelményeket is. Az induláskor azonban a megyei könyvtár nem volt/lehetett public library. Ez iránti igény csak jó évtized múltán merül(hetet)t fel.

Vélhetően Sebestyén elméleti alapvetésére (is) építve, netán közreműködésével, a megyei könyvtáraknak 1953 legvégén⁸³, a járásiak számára 1954 októberében jelent meg a működési szabályzat.⁸⁴ A városiét 1955. április 16-án közölte a Népművelési Közlöny.

Még 1953-ban cikket írt a módszertani munkáról.⁸⁵ A megyei és járási könyvtárak ekkor bontható ez irányú munkáját kívánta segíteni vele, hiszen a körzeti időszakban a szervező és a propaganda tevékenység miatt erre nem futotta az erőből, most viszont már kevésbé az új könyvtárak szervezése, inkább a hálózat megerősítése, minőségi javítása volt aktuális.

Következő megszólalása közkönyvtári témakörben 1956-ban történt. Mindkét írását értelmezhetjük úgy is, hogy az 1956. évi törvényerejű rendelettel megerősített, ám a közkönyvtárak terén sok újdonsággal nem szolgáló aktus után a nagyközönségnek széleskörű történeti képből kívánta felmutatni ezeknek a könyvtáraknak a feladatait. Az elsőben emlékeztetett a falusi könyvtárak számára nélkülözhetetlen nagyobb könyvtárból származó letéti ellátás fontosságára,

a második részében azt mutatta be, miként jutottunk a városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig, itt pedig új adatokra és tapasztalatokra támaszkodva vette sorra a megyei könyvtárak általa korábban már részletezett funkcióit.⁸⁶

Kimondottan közművelődési könyvtárak kérdésében 1960-ban látta ismét szükségét a megszólalásnak. Ezt az írását biztosan a falusi könyvtárak tanácsai kezelésbe adásának anomáliái motiválták, hiszen ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy ezeknek az önállósítása különösen a kistéleplezéseken nem jó megoldás. Újra hangoztatni kellett, hogy a központi támogatás nem vált fölöslegessé, új szakaszt kell kezdeni a letéti ellátásban. Ki lehetett volna autentikusabb megszólaló ebben a témakörben (Sallai István mellett, aki a tanácsosítás megkezdése előtt már figyelmeztetett, de úgy látszik, nem hallgattak rá!), mint Sebestyén Géza?! Ismét nagy ívű történeti helyzetképbe ágyazva a letéti ellátás indoklását, újabb szempontokkal fűszerezett alátámasztását adta. A nemrég alakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ elsőrendű feladatai közé sorolta a téma gondozását.⁸⁷

Mint a hazai könyvtári rendszer alapjainak kimunkálója, útjára indítója, két évtized eredményeiről szólva első sorban ezzel foglalkozott, döntően a közkönyvtárak nézőpontjáról. A hálózat és a szakosítás együttes elvét, mint a hazai rendszer alapjait méltatta, s úgy ítélte meg, a könyvtárak mennyiségi fejlesztése befejeződött, a szervezeti keretek kialakultak, ám a minőségi fejlesztés terén még „*további, igen nagy feladatok vannak.*”⁸⁸

Kovács Mátét és Sallai Istvánt is ő indította el a pályán

Háromjuk közül Sebestyén volt a legfiatalabb, de őt felkészítették a könyvtárosságra Fitz József egyesületi – utóbb felsőfokúnak minősített – tanfolyamán. 1945-ben már hét-nyolc évi könyvtáros múlt állt mögötte akkor, amikor Kovács Mátéval a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban találkoztak.⁸⁹

Az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári osztályának szellemi öröksége a Népkönyvtári Központé lett, Sallai István ott találkozott Sebestyén Géza hagyatékával. Így kapcsolódik össze a három parasztpárti könyvtáros életútja. (Gerő Gyulától tudjuk, hogy a Nemzeti Parasztpártnak – melyet Veres Péter, Illyés Gyula, Keresztury Dezső és mások vezettek – nemcsak a minisztériumban együtt dolgozó Kovács Máté és Sebestyén Géza volt tagja, de belépett, sőt a párt nagyválasztmányába bekerült Sallai István is.⁹⁰)

Kovács Máté érdemeit úgy lehetett bemutatni, hogy ki kellett emelni annak a négy évnek a fontosságát, amit Sebestyén Gézával együtt töltött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, ahol tőle (is) tanulta a könyvtárosságot.⁹¹ Az is kiderült, hogy az 1945 utáni korszakot – legalábbis közművelődési könyvtári, azon belül a körzeti könyvtári időszakot – sem lehet leírni és értékelni Sebestyén és Kovács Máté együttműködésének feltárása nélkül.⁹² A közművelődési könyvtárakról szinte csak Sallai István jut a könyvtárosok többségének az eszébe. Kovács Mátét is ritkán emlegetik az egész könyvtárügyre ható egyéniségként, elfelejtik egyetemi könyvtári és egyetemes (valamennyi könyvtár-típusra kiterjedő) szerepét. Az eredeti gondolat az 1945 után közkönyvtárügyben Sebestyén Gézáé! Ennek lett híve és támogatója az államtitkár Kovács Máté, ezt folytatta 1949–1950-től Sallai István.⁹³

Epilógus

Ki volt hármójuk közül nagyobb, jelentősebb? A kérdésnek nincs értelme, nincs hozzá mérőszköz – nincs válasz. Toldy Ferenc, Szabó Ervin, Gulyás Pál, Fitz József, Káplány Géza és ők hárman vagy a későbbiek közül Csűry István és mások a magyar könyvtárügy Pantheonjából figyelik ma már az utódokat. Az említettek állócsillagok a magyar könyvtárügy csillagrend-szerében – sok kisebb, ám jelentős érdemeket szerzett bolygóval együtt. Tekintsünk fel rájuk, tanuljunk tőlük! Lehet példájukat követni! Ők

szinte a semmiből (társadalmi, kulturális feltételek által alig támogatva) alkottak „*európai mércével is mérhető könyvtárügyet*” – alapította meg nevük sorolása nélkül az 1980–1990-es évek fordulóján Papp István. Ezzel tiszteleghetünk méltón a száz éve, 1912. március 14-én született Sebestyén Géza előtt.

Jegyzetek

1. BEREZKY László: Sallai István és Sebestyén Géza – a felszabadulás utáni magyar könyvtárügy meghatározó képviselői. = Könyvtáros, 1986. 9. sz. 509. p.
2. PAJKOSSY György: Sebestyén Géza. (1912–1976.) Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975. Bp. 1978. 7–10. p. Megjelent tömörebb változatban is a Magyar Könyvszemlében (1976. 3. sz. 295–296. p.).
3. Könyvtáros, 1986. 9. sz. 5–10. és 12–16. p.
4. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április, 3-5. p.
5. Kortársunk Sebestyén Géza. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április 5–10. p.
6. SZILVÁSSY Judit Sebestyén Géza és a nemzetközi információs rendszerek, KÉGLI Ferenc Sebestyén Géza és öröksége, a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusai (Könyvtári Figyelő, 1997. 2. sz. 216-220.), FARKAS László Az OSZK vári épületének tervezése, előkészítése, HORVÁTH Tibor pedig Két kézikönyv – két változás korszakában címmel adott elő (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április, 10–15. p.).
7. SEBESTYÉN György: Édesapám, Sebestyén Géza. = Könyvtári Figyelő, 1997. 2. sz. 213–215. p.
8. GERŐ Gyula: Emlékezés a(z)“(h)őskorra. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 23. p.
9. Könyvtári Figyelő, 1976. 1–2. sz. 5–8. p.
10. Kovács Máté és Sebestyén Géza együttműködését sikerült feltárnom a körzeti könyvtárak történetét tárgyalva: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704. p. és 2010. 1. sz. 85–107. p. Akkor a falusi lakosság jobb könyvtári ellátását célzó erőfeszítéseik feltárása volt a feladat, most azt a célt tűztem ki, hogy a Sebestyén Gézaról kialakított képet teljesebbé tegyem, és megmutassam, mit köszönhet neki a hazai közkönyvtárügy.
11. Szabó Ervint, de még Dienes Lászlót is ismeri az utókor, de Erdélyi Pált (1864–1936) kevésbé. Erdélyi 1886-ban lett az OSZK gyakornoka, 1893-tól könyvtári segéd, 1894-től

- segédőr. 1900–1919 között a kolozsvári egyetem könyvtárának igazgatója, korszerű épületének építtetője. 1886 és 1892 között a Magyar Könyvszemle munkatársa, 1911-től 1919-ig a kolozsvári egyetem tanára. Fontos műve: Az erdélyi könyvtárakról (Kolozsvár, 1912).
12. BEREZSKY László: Négy évtized a könyvtárügy élvonalában. (Beszélgetés Sebestyén Gézával.) = Könyvtáros, 1976. 5. sz. 257–260. p. Az interjú 1976. február végén készült, de mire megjelent, Sebestyén Géza 1976. április 5-én meghalt. (Az idézetek a 258. lapról valók.) A felkészült és gondos Sebestyén Gézaról nehezen képzelhető el, hogy ne ismerte volna Mihalik József és Gulyás Pál tervezetét is, még ha itt nem is említette.
  13. SEBESTYÉN Géza: Falusi könyvtárak. = Új szántás, 1947. 2. sz. 101–104. p.
  14. Hogyan vészelték át múzeumaink és könyvtáraink a háborút? [Sebestyén Géza min. osztálytanácsos nyilatkozata.] = Szabadnevelés, 1945. 32–34. p.; megjelent a Pécsi Könyv- és Infotárban is (1997. 4. sz., június 30. 11–12. p.), ezt használtuk.
  15. GERŐ i.m. 23. p.
  16. Az Új Szántás című szabadművelődési lap 1947. 2. sz. 101–104. lapjain olvasható.
  17. Sallai–Sebestyén emlékülés. = Könyvtáros, 1986. 9. sz. 508–526. és 1987. 2. sz. 3. p. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza. Emlékülés, 1986. április 23. = MKE Tájékoztató, 1986. 2. sz. 3–8. p.
  18. Magyar könyvtártörténeti kronológia. 996–2007. Összeáll. GERŐ Gyula. Bp. OSZK, 2009.
  19. A tanácskozáson elhangzottakat valószínűleg tartalmazó VKM hivatalos kiadványnak, a korábban Szabadnevelési, később Szabadművelődési Híradónak 1946 tavaszi számai az OSZK-ban nincsenek meg, másutt is hiába kerestem.
  20. SEBESTYÉN Géza: Könyv a falun. = Magyar Szemle, 1942. november, 43. köt. 5. (193.) sz. 243–249. p.
  21. Aki a könyvtári autóbuszok (bibliobuszok) hazai kálváriáját ismeri, meglepődhet a bátorságon, hogy a háború előtti és utáni években Sebestyén Géza miként áldozhatott járművekről. A szabadművelődési kézikönyvben szó van „törvényhatósági felügyelői hivatalok vagy egyéb művelődési szervek kultúráutói”-ról. „A kultúráutóban vándorkönyvtárládák, hangos filmvetítógép, hangszórós rádió, hanglemeztár és báb-színház helyezhető el. [...] A szabadművelődés vármegyei és könyvtári szerveinek ilyen kultúráutókkal való felszerelése megindult.” (Kövendi Dénes – Szathmáry Lajos: A szabadművelődés kézikönyve. Bp. 1948. Szabadművelődési Tanács. 109. p.) A könyvtárautók helyett később a körzeti könyvtáraknak csak motorkerékpárra futotta.
  22. Sebestyén Géza i.m. 247–249. p.
  23. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 7–8. p. (Megjegyezzük, Carnegie az USA-ban fejtette ki áldásos tevékenységét! – TGy)
  24. Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. Összeáll. Gerő Gyula. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 2009.
  25. A kronológia megfelelő helyén olvasható „1942 november: A Magyar Szemle c. folyóiratban Sebestyén Géza, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségéhez beosztott okleveles középiskolai tanár cikket írt Könyv a falun címmel. Ebben a korábbi népkönyvtári rendszer helyett az angol county könyvtárak mintájára szervezendő, egy egész vidéket ellátó »könyvesautóbuszokat« működtető tájkönyvtárak [tájékkönyvtárak?] rendszerének kiépítését javasolja, tulajdonképpen az általa később, 1949-ben megvalósított körzeti könyvtári szisztémát.” Más forrás szerint Sebestyén 1937–1944 között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban dolgozott. Igaz, a Magyar Könyvszemle szerint 1944-ben a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségén „Sebestyén Géza I. oszt. könyvtári segédőrt al-könyvtárnokká nevezték ki.” (1944. 2–4. sz. 196. p.) Újabb forrás, az OSZK Kézirattárában található Sebestyén Géza hagyatékban talált keltezetlen, gépelt ún. Működési rajz szerint az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban „beosztása révén alkalma volt áttekintést nyernie az egész magyar könyvtárügy felett, innen kezdődik érdeklődése a könyvtárügyi problémák iránt, s az a felismerése, hogy korunkban a kérdéseket már kellő elméleti megalapozás nélkül nem lehet megoldani [...] működését az elméleti hajlam, a problémák tudományos elmélyítése és elemzése jellemezte.” (Fond 492)
  26. A Magyar Szemle Szekfü Gyula és az általa életre hívott Magyar Szemle Társaság nemzetpolitikai elveit közvetítette. A társaság „1927-ben régi hiányt kívánt pótolni egy olyan nemzeti szellemű folyóirat megindításával, amely arra hivatott, hogy a napi politikától mentesen közvetítse a magyar értelmiség számára a világrámlatokat, s a hazai viszonyokat józan kritikával szemlélve egyúttal szükségleteket és kívánalmakat állapítson meg.” (BISZTRAY Gyula: A „Magyar Szemle”. = Magyar Szemle, 1943. május, 5. (189.) sz. 259. p.)
  27. Az OSZK Kovács Máté hagyatékban (210 Fond 22. csomó) található egy valószínűleg Kovács Máté cikk vagy előadás Egy demokratikus magyar iskolarendszer körvonalai címmel 10 lap terjedelemben datálás nélkül. A Kovács Máté szakirodalmi munkássága című bibliográfia (összeáll. Nagyné Kiss Mária. In: Kovács Máté emlékkönyv. Bp. MKE, 1983.)

nem ismeri. Az írás végén, Az iskolán kívüli népművelés kérdései alig egy lapnyi fejezetében olvasható (hogy miután minden községben megfelelő kultúrházak, bennük olvasószobák, napilapok és folyóiratok, könyvtárak szolgálnák a művelődni vágyó fiatalság és a lakosság széles rétegeinek szükségleteit): „Ezek vennék át a mai sokszor csak ívó és kártyázó körök, egyesületek és kaszinók szerepét. [...] Minden földrajzi gócpontban bőséges és kedvelt anyaggal ellátott közkönyvtárakat kell létesíteni, ahonnan könnyen és olcsón kaphatna a közönség igényeinek és kíváncsiságának megfelelő olvasnivaló könyveket. Ezek a könyvtárak autóbuszokkal szállíthatnák az anyagot a szomszédos községekbe pl. hetenként.” Ez korszerű szabadművelődési és könyvtári koncepció. Figyelemre méltó – amennyiben Kovács Máté írta –, hogy az iskolai kérdések és a szabadművelődés, benne kiemelten a könyvtári kérdések tárgyalása összekapcsolódik.

28. Sebestyén Géza a 10.313./1945. VKM elnöki számú rendelet alapján kapott „külön megbízás” alapján foglalkozott a tudományos élet szervezeti kérdéseinek tanulmányozásával, és a szükséges reformok előkészítését bízták rá.
29. OSZK Kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/11/19. sz. iratot Sebestyén Géza sajátkezű aláírása hitelesíti.
30. Kovács Máté hagyaték 210/11/75. sz. irat
31. 1946. február 26-án kelt Az elnöki ügyosztály feljegyzése a szabadművelődési osztálynak népkönyvtárak anyagának kiegészítéséről (A fogalmazvány aláírója, az időpontból következően, Kovács Máté lehetett.). (Vö. Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez /1945–1949/. Összeáll., bev. Dancs Istvánné. Bp. 1988. Kossuth. 323–329. p.)
32. BERECSKY László: Négy évtized a könyvtárügy élvonalában. = Könyvtáros, 1976. 5. sz. 257–260. p. - A beszélgetés Sebestyén Gézával 1976. február végi, és mire megjelent, Sebestyén Géza 1976. április 5-én már meghalt. Az idézet a 258. lapról.
33. Mai magyar művelődéspolitikai. Elvek, tervek, eredmények. Bev. Kovács Máté. Bp. 1946. 142 p.
34. A füzet megjelenésével kapcsolatban több dátummal is találkozhatunk: 1946. július-augusztus látszik legvalószínűbbnek. A Köznevelés, 1946. 13. számában közölt Kovács Máté interjú szerint „a kis kötet előreláthatóan július elején hagyja el a sajtót”. (2. p.) Kovács Máté bevezetője 1946. július 14-ei keltezésű. Ugyanakkor a Köznevelés a szeptember 1-jei 17. száma rövid ismertetést közölt róla. Fontos Kovács Máté nyilatkozatából: „A minisztérium tanulmányozás és hozzászólás végett megküldi valamennyi olyan intézménynek, amelyet hivatása szerint érdekelhetnek a benne felvetett kérdések.

[...]A tisztánlátás és a hozzáértők építőszándéka, együttműködése pedig már egymagában is komoly eredmény, a siker biztos alapja lehet.”

35. A kísérleti körzetekről lehet olvasni egy 1946 második felében, legkésőbb 1947 elején keletkezhetett 4 lapnyi gépiratos dokumentumban, a VKM VIII/1 ügyosztály munkaprogramjának vázlatában. „A nép ma nem mindent fogad el, s amit elfogad is, esetleg egészen másképp appercipálja, mint a szándékunk volt. Éppen ezért annak kitapogatása nélkül, hogy mit igényel a nép, s annak állandó figyelése nélkül, hogy hogy reagál a mi munkánkra, célhoz nem érünk. Ezért az országos munka keretén belül bizonyos kísérleti körzeteket kell kialakítanunk. Ezeknek a kísérleti körzeteknek a következő feladataik lennének: 1. Megállapítani, hogy mekkora az a terület, amelyen Magyarországon önálló művelődési élet (az ún. kulturális autonómia) kialakulhat. 2. Megállapítani, hogy a kulturális életnek milyen szervezeti formái alkalmasak a mi (főleg települési és lélektani) viszonyainkhoz. 3. Kivizsgálni, hogy a nyújtott műveltségből mit fogad be és azt hogyan fogadja be a nép.” E szándék ellenére a körzeti könyvtárak esetében csak jóindulattal tekinthetjük a veszprémiek előmunkálatait 1948-ban kísérletnek
36. Az itt tömörített rész olvasható: Mai magyar művelődéspolitikai 98–99. p.
37. Szathmáry Lajos 1949 nyaráig a VKM szabadművelődési ügyosztályának vezetője. Megírta a korszak történeti vázlatát A szabadművelődés korszaka 1945–1949 címmel (Kultúra és Közösség, 1977. 1. sz. 5–33. p.).
38. SEBESTYÉN Géza: Falusi könyvtárak. = Új Szántás, 1947. 2. sz. 101–104. p.; SZATHMÁRY Lajos: Népkönyvtáraink. = Uo. 104–105. p.
39. SEBESTYÉN i.m. 104. p.
40. Kéglji Ferenc a Magyar Országos Levéltárban rátalált A körzeti könyvtárak működési terve című tervezetre. Lásd KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár (a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje) története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 17–18. p.
41. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704. p., 2010. 1. sz. 85–107. p.
42. A Szabadnevelési Híradót követő VKM kiadványban (Híradó, 1946. 16. sz. /október 10./) még a szerző megjelölése nélkül írt a falusi könyvtárakról, majd a következő, de már Szabadművelődési Híradó néven megjelent lap november 1-jei számában már nevével jelölve a városi könyvtárakról, az összefoglaló címből következően neki tulajdonítható

- kétrészes írást tett közzé. [SEBESTYÉN Géza]: Korszerű könyvtár. 1–2. = Híradó, 1946. 16. sz. (október 10.) 5. p., Szabdművelődési Híradó, 1946. 17. sz. (november 1.) 2–3. p. Ezt a tételt sem a Sebestyén Géza irodalmi munkássága (Az OSZK évkönyve, 1974–1975. Bp. 1978. 11–16. p.), sem az OSZK főigazgatói között Sebestyén Géza rövid életrajzához csatlakoztatott, Kovács Katalin és Tokaji Nagy Erzsébet által összeállított, a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban megjelent összeállítás nem ismeri.
43. A körzeti könyvtár megvalósításának részleteit lásd bővebben már idézett Tíz év múltán... c. írásomban.
44. Az utóbbi időben a szakirodalomban megjelent egy tévedés, ami nem lenne jó, ha elterjedne, s ami az 1947-es törvénytervezetet mintegy háttérbe szorítva 1946-os törvénytervezetet tolna előtérbe. (Lásd Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Alexandra, 2010. 162–164. p.; Uő.: „...hogyan az ország minden lakosa egyformán olvasnivalóhoz jusson.” A könyvtári ellátás demokratizálására irányuló törekvések 1945-től napjainkig. = Kulturális valóságismeret és EKF 2010 - 35 éves a pécsi kulturális közvetítő képzés. Tudományos konferencia és emlékülés [...] Pécs 2010. november 18-19. 446-447. p. /CD-ROM ISBN 978-963-642-361-2/, valamint Uő.: A könyvtári állomány szervezése nem csupán kezdete a könyvtári munkafolyamatoknak [...] = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 10. sz. 6. p.) A szakirodalomban 1946-os tervezetről csak Sipos tud. Tévedésének alapja vélhetően az, hogy a Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949). Bp., Kossuth, 1988. 358–362. lapján közölt dokumentum keltezése tévesen 1946. június 2., mely vagy sajtóhiba vagy elírás. A CD-ROM-on Sipos azt a látszatot kelti, mintha a Szabdművelődési Tanács készítette volna az 1946-ost, míg az 1947-est, vele párhuzamosan a kultusztárca. A furcsa az, hogy a szerző érzékeli a különböző változatok azonosságait és hasonlóságait és azt az írást, melyben a hibát tisztáztam. (Tóth Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46-56. p. lásd a 25. sz. jegyzetet. Jelzem az ő számára is, hogy az 1947-es tervezet sorsáról részletesen írtam (bár nem mindent sikerült tisztázni) Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1-2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685-704. p.; 2010. 1. sz. 85-107. c. tanulmányomban.) Ha forrásait figyelmesebben olvassa a szerző, akkor észrevehette volna, hogy a szövegközlésben 1947-es dátumok is szerepelnek az állítólag 1946-os dokumentumban. Nem véletlen, hogy Sebestyén Géza 1947-es törvénytervezetről írt, és említést sem tett 1946-osról.
45. 119/A-E. dok. Rendelettervezet a magyar könyvtárügy egyes kérdéseinek rendezéséről. = Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez. (1945–1949.) Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. Kossuth, 1988. 354–355. p.
46. Az ügyiratra kézzel rájegyezve: „A rendelet eredeti, változatlan szövegében 3730/1947. VI. E szám alatt a Magyar Közlöny márc. 23-i számában megjelent Irrattárba: 1947. III. 28. K[iadmányozta] Sebestyén, III/28.”
47. Jelentés a szabadművelődési ügyosztály 1947. április havi munkájáról. OSZK Kézírtattár, Kovács Máté hagyaték 210/23/7. sz. irat
48. A levél Kovács Máté hagyaték 210/23/8. sz. ügyirata, a tervezet a 210/23/9. sz. dokumentum, 9 oldalnyi indigós gépirat-másolat.
49. A jegyzőkönyv szerint ehhez Sebestyén Géza három forrást említett: társadalmi hozzájárulás, állami segély és „egy szervezendő népkönyvtári alap. A ponyva megadóztatásának gondolata is felmerült. Lehet gondolni esetleges könyvkiadói monopóliumok bevételeire, svéd minta alapján.”
50. Kovács Máté hagyaték, 210/23/34. sz. irat
51. Cherven Arisztid Gyula könyvtártízt a VIII/1. könyvtárakkal is foglalkozó ügyosztály munkatársa volt
52. Kovács Máté hagyaték, 210/23/35. sz. irat
53. Kovács Máté hagyaték 210/23/58. sz. irat
54. A hagyatékban ez a 210/23/47. sz. ügyirat, vélhetően csak a témákat, vázlatpontokat jelölte meg.
55. A törvénytervezetet Sebestyén Géza ismertette (Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi tanulmányok 1968. Bp. 1968. 581–612. p.), majd a Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez 1945–1949 (Összeáll. és bev. Dancs Istvánné. Bp. Kossuth, 1988.) c. kötet is közzétette a 358–362. lapokon. A két változat alapelveit és főbb gondolatait illetően igen, de szövegezésében nem azonos. A Dokumentumkötet által közölt változat lehet korábbi. A gépiratos változat másolata a Kovács Máté hagyatékban is megvan, őt azt használta munkapéldányként. Sebestyén Géza nem jelezte, melyik változatot közli. Sebestyén szerint „az itt említett munkálatokat a közoktatásügyi minisztériumban először az elnöki osztály vezetőjeként, majd államtitkári minőségében Kovács Máté irányította. Jelen ismertetés szerzője először a művelődéspolitikai (1945-1946), majd a könyvtári ügyosztály (1947) vezetőjeként vett részt a munkában.” (606. p.)
56. A Kovács Máté hagyaték a 210/22/40. sz., ugyancsak 1947 tavaszán keletkezhetett iratában szerepel a következő mondat: „Üzemi könyvtárak. A Szakszervezeti Tanács úgy nyilatkozott, hogy ezt a kérdést saját hatáskörén belül önállóan szeretné rendezni. Hogy ezen mi értendő, azt a lefolytatandó tárgyalások vannak hivatva tisztázni.” A szak-

- szervezetek ez utáni magatartására jellemző motívumot közöl a Dokumentumkötet a szabadművelődés... 356. lapja: „Vértes György a Szakszervezeti Tanács megbízásából kéri, hogy a rendeletterv az üzemi könyvtárakkal ne foglalkozzék, mert a Szakszervezeti Tanácsnak saját autonómiáján belül megvan a lehetősége arra, hogy ezeknek a könyvtáraknak megszervezéséről, anyagi feltételeiről gondoskodják, s azokat az üzemi bizottságok hatáskörébe utalja. Ez a munka az új kollektív szerződés kapcsán fog lezajlani.” Erre az elnök jegyzőkönyvbe vétette: „Az üzemi könyvtárak kérdését külön rendelet fogja szabályozni.”
57. A körzeti könyvtári koncepciót és az 1947-es törvénytervezetet 1992-ben részletesen egybevetettük, Tóth Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete i.m. A részletek a 668–669. lapokon olvashatók. Lásd még Uő: Tévírt vagy torzó. A kapcsolódó részek itt a 40–41. lapon találhatóak.
58. A törvényerejű rendelet előkészítését Kovács Máté vezetésével további 5 tag, köztük Sebestyén Géza végezte. Ld. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. sz. 181. lapon lévő 3. sz. jegyzetet.
59. Az 1948. május havi jelentés szerint: „Kovács Máté államtitkár úrnál tartott sorozatos ügyosztályvezetői értekezleteken tárgyaltuk meg a jövő évi munkák elvi és gyakorlati kérdéseit. Az ezeken kialakult megállapodásainkat ismertetjük majd a révfülöpi konferencián.” (210/23/46. sz. irat)
60. OSZK Kézirattár Kovács Máté hagyaték 210/23/58. sz. irat
61. NAGY István, K.: A révfülöpi értekezlet. = Új Szántás, 1948. 6. sz. 366. p.
62. A hagyatékban ez a 210/23/47. sz. ügyirat, vélhetően csak a témákat, vázlatpontokat jelölte meg.
63. KŐHALMI Béla: Községi könyvtárpolitika. = Városi Szemle, 1947. 5–6. sz. 295–308 p. és Klny. 1947. 16. p. - Korábbi, a körzeti könyvtárakkal kapcsolatos írásaimban Kőhalmi Béla esszéjének egyoldalú interpretációját adtam, mivel azokban a körzeti könyvtár melletti további érvelés volt a cél. Kőhalmi írása azonban nem csak a faluról szól: országos könyvtárpolitikai koncepciót is felvázolt. A cím megtévesztő lehet: a községit Szabó Ervin-i értelemben használta, s nem falusi, hanem települési értendő alatta.
64. Az MTA Könyvtára 1981-ben megvásárolta Kőhalmi Béla kéziratot hagyatékát. Talán levelezése vagy valamelyik kézírata utalhat arra, miért írta nagyszabású esszéjét, és támpontot nyújthatna megjelentetéséhez.
65. BEREZKY László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. = Könyvtáros, 1969. 10. sz. 574. p.
66. Kőhalmi írása 1947 őszén, míg Sebestyén szovjet-vonatkozású publikációi 1948-tól jelentek meg. SEBESTYÉN Géza: A népkönyvtárak szervezete a Szovjetunióban. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 267–270. p.; ő írta a Könyvtáros útmutató dióhéjban falusi és üzemi könyvtárak vezetői számára című cikket. (278–282. p.). Mivel ebben a számban még két írását közölték, név nélkül jelent meg: tartalmi és stílárius jegyek alapján a Finn népkönyvtárak című írás is az övé (270–272. p.). – Nagyjából eddigre fulladtak ki a körzeti könyvtári előkészületek és a törvénytervezet erőfeszítései, és új támogatókat kellett keresni; azt – a jelek szerint – az egyeduralomhoz érkező Magyar Dolgozók Pártjában találták meg. Orosz nyelvtudása révén Sebestyén Géza fordította le [KLENOV] KLJONOV, A. V.: A könyvtáros vezérkönyve c. művét is (Bp. 1949. 202 p.). Nem mellékes megemlíteni itt is, hogy 1949-ben Sebestyén Géza útmutató sorozatot indított négy füzetben.
67. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp. 2008. 28. p.
68. A könyv és lapszemle rovatban név nélkül ismertette a Köznevelés, 1948. február 1-jei száma (47. p.).
69. Szerzője May Istvánné. Az ismertetés a Magyar Könyvszemle, 1947. évi 1/4. számában jelent volna meg a 285–286. oldalon. Az írás adataira a Kőhalmi Béla bibliográfiában bukantam (Bp. FSZEK–OSZK KMK, 1985. 118. p.): az említett Könyvszemle-számot kiszedték, betördelték, korrektúrázták, de nem nyomtatták ki. A tördelt korrektúra az OSZK kéziratárában található OSZK Fol. Hung. 2093 jelzet alatt. (Ld. MONOK István: A Magyar Könyvszemle meg nem jelenhett évfolyama 1947-ből. = Magyar Könyvszemle, 2001. 4. sz. 489–494. p.) Köszönöm dr. Barátné Molnár Mónikának, a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár tájékoztató könyvtárosának, és Hegyközi Ilonának, az OSZK–KI Szakkönyvtára vezetőjének, hogy lehetővé tették May Istvánné cikkének elolvasását.
70. A Kovács Máté hagyatékban (OSZK 210 Fond) a 27. csomó számos iratot tartalmaz a tervekészítés kapcsán született dokumentumokból. A Nemzeti Parasztpárt hároméves közművelődési terve (27/9. sz. irat) elárulja, hogy ezt is Kovács Máté készítette, s az állami tervvel úgy hasonlítanak egymásra, mint az egypetéjű ikrek. (A tervezés most nem témánk.) A bevezető, elvi részeket Kovács Máté írta.
71. A hároméves közművelődési beruházási terv. Datálatlan gépirat-másolat. Az ezt tartalmazó mappán: A két munkáspárt egyeztetett 3 éves tervének fontosabb részletei. In: Kézirattár. Kovács Máté hagyaték 210/27/5-8. irat. A 30 körzeti könyvtárra 21 millió Ft-ot állítottak be. 50 iskolai körzet pedagógiai szakkönyvtárára 5 milliót, a szükséges 80–100 művelődési körzetből 30-ra 30 milliót, 3 évre 900 kultúrház/

- kultúrterem létesítésére 13 és fél milliót terveztek.
72. Sebestyén Géza: A népkönyvtárak szervezete a Szovjetunióban. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 267–270. p.
73. [KLENOV] KLJONOV, A. V.: A könyvtáros vezérkönyve. Gyakorlati útmutató városi, falusi és üzemi könyvtárak részére. Ford., a magyar viszonyokra alkalmazta, függelékkel ellátta Sebestyén Géza. Bp. [1949.] Új Magyar K. 202 p.
74. Kljonov i.m. 185. p. Sebestyén Géza tankönyv-írói tevékenysége külön méltatást érdemelne. Sallai Istvánnal közösen írt kézikönyvet (1956., bővített kiadása 1965.) megelőzően fokról-fokra terebélyesedő munkákat adott közre: a Kljonov könyv előtt Könyvtáros útmutató dióhéjban. Falusi és üzemi könyvtárak vezetői számára. = Új Szántás, 1948. 5. sz. 278–282. p., de ő a szerzője az Általános kezelési szabályzatnak (Bp. 1949. OKK. 40 p. Útmutató a körzeti könyvtárak számára 1.), Az osztályozás rendszerének. (Bp. 1949. OKK. 52 p. Útmutató a körzeti könyvtárak számára 2.), valamint a könyvtári nyilvántartó lapok szövegezését (3. füzet) és a betűrendi jeleket tartalmazó kötetnek (4. füzet) is. Amilyen „végtelen gondossággal kidolgozta Sebestyén Géza a körzeti könyvtári rendszert, ugyanolyan precízen kimunkálta könyvtárosaink ki-, illetve továbbképzését is.[...] A körzeti könyvtár megszervezésekor mindegyikük kapott egy kezelési utasítást, amely tulajdonképpen gyakorlati kézikönyv, vademecum volt.” (Gerő Gyula: A (h)őskor könyvtárosai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 9. sz. 37. p.) Ezeket követte az egyetemi képzés számára írt Általános könyvtártana (Bp. 1953. Felsőoktatási Jegyzetellátó).
75. Finn népkönyvtárak. = Új Szántás, 1948. 5. sz. (május) 270–272. p. A szerző megjelölése nélkül közölt írás mögött is Sebestyén Gézára gyanakodhatunk, jóllehet bibliográfiája nem tartalmazza. Mivel közvetlenül a nevével megjelent szovjet beszámolót ő jegyezte, s mivel e szám közölte a Könyvtáros útmutató dióhéjban c. Sebestyén írást is, aligha lehet csodálkozni azon, ha tényleg ő írta, hogy nem jelölték ezt is nevével.
76. „1949 nyarán a Révai József vezette Népművelési Minisztérium 'friss' emberekkel, 'káderekkel' kívánja felváltani a szerinte Karácsonyista, 'népi romantikus', tehát narodnyik szabadművelődési apparátust [...], a miniszter az új népművelési rendszer kiépítéséhez tanítókat kért” (Vö. GERŐ Gyula: A (h)őskor könyvtárosai...) 1949 őszétől (amikor a szabadművelődési korszak képviselőit szinte kivétel nélkül sikerült eltávolítani! – TGy), s amikor Sebestyén a VKM-ből, illetve az OKK-ból a Műgyetem Könyvtárába távozott, [„kikerült a könyvtárügy irányításából. (Finoman fejezem ki magam!)” – mondta Bereczky László a Sallai-Sebestyén emlékülésen, 1986. április 23-án (Könyvtáros, 1986. 9. sz. 3. p.), és Sallai István lett a körzeti könyvtárak szervezésének irányítója. Sallai István „elbeszélése szerint új hivatalában, egy asztalfiókban, pusztán véletlenségből, rábukkant Sebestyén Gézának a körzeti könyvtárak szervezésével foglalkozó, a hálózati rendszert részletesen kifejítő tanulmányaira [...] tanulmányozta Sebestyén Géza tervezetét és letette mellette a voksot.” (BERECZKY László: Sallai István. = Könyvtári Figyelő, 1979. 1. sz. 10. p.)
77. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
78. A Győrmegeyi Hírlap 1949. április 10-i számának 7. lapján Sebestyén Géza nyilatkozott a körzeti könyvtárak szervezéséről: „Nekünk az a célunk, hogy a falusi ember ugyanolyan művelt és olvasott legyen, mint a városi.”
79. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Bp.: Felsőoktatási Jegyzetellátó, 1953. 53. p.
80. Ezt részletesen leírtam TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p.
81. Sebestyén Géza publikációiról készült jegyzék (Sebestyén Géza irodalmi munkássága. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1974–1975. Bp. 1978. 11–16. p. és az ezt kiegészítő, a Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban az OSZK főigazgatóit bemutató sorozatban található bővebb jegyzék) tanúsága szerint 1949 és 1952 között nem látott napvilágot írása, munkája.
82. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Egyetemi jegyzet. Bp. 1953. 53–69. p. BABICZKY Béla az 1953/54. tanév II. félévére kiadott jegyzetében (A mai magyar könyvtárügy szervezete és aktuális problémái. Bp. 1954.) a fenti funkciókhoz a megyeszékhelyi járási könyvtári feladatokat is hozzáfűzte. Sebestyén Géza a megyei könyvtárak funkciórendszerével több későbbi írásában is foglalkozott. Így a hazai könyvtárakat bemutató sorozatában is. SEBESTYÉN Géza: 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. = A Könyvtáros, 1956. 7. sz. 489–492. p. Itt hangsúlyosan foglalkozott a helyismereti és a tudományos funkciókkal, jelezvén, mennyire a kezdeteknél tartanak e könyvtárak. Szólt a feldolgozatlan „pinceananyag” nagy tömegéről s megállapította: „A kölcsönzési részlegeket nem számítva, bármelyik állományrészleg legalább megtízszerezésre szorul. [...] Az »elavult« könyvek tömege és a járási, községi könyvtárakéval azonos »forgalmi« anyag között úgyszólván, alig van képviselve a modern tudományos anyag. Kissé úgy fest a dolog, mintha – Szabó Ervin terminológiájával élve – egy régi tudományos könyvtárat és egy népkönyvtárat olvasztottunk volna össze, s még hátra lenne a könyvtár tipikus anyagának kellő mértékben való kibontakoztatása.” (491. p.)

83. 865–43-166/1953. A megyei könyvtárak működési szabályzata. (Népművelési Közlöny, 1953. december 30. 166. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 15–20. p.
84. 865-V-134-2/1954. Járási könyvtárak működési szabályzata. (Népművelési Közlöny, 1954. október 22. 183. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 49–55. p. Megjegyzésre érdemes, hogy ezt megelőzően egy félével külön jogszabály jelent meg, a 11–1/1954. (II. 27.) Np. M. utasítás a járási könyvtárak megnyitásáról. (Hatályos könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 42–44. p. Az ebben foglalt előírások arra utalnak, hogy zavarok keletkezettek a járási könyvtárak megnyitása körül, a miniszter kénytelen volt előírnivalókat, hogy járási könyvtár csak akkor nyílhat meg, ha azt az erre kirendelt bizottság engedélyezi, s ennek a bizottságnak meg kellett vizsgálnia, hogy a kijelölt hely alkalmas-e, s a könyvtár rendelkezik-e a nyitáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. S ezután sorolja a feltételeket, melyek közül figyelmet érdemel, hogy jóval kevesebb induló állományt írt elő, mint a minisztertanácsi határozat. Nyilván nem volt teljesíthető, mivel ekkorra a volt körzeti és/vagy városi könyvtárak „elfogytak”. Nem volt könnyű teljesíteni a személynével előírásokat sem. Ezért jelent meg a 11–2–18/1954. (VIII. 3.) Np. M. sz. utasítás a könyvtárosi munkakör képzéséhez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről (Népművelési Közlöny, 1954. augusztus 27. 154. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 46–48. p. Ez hozta az 1954. augusztus 1-től érvényes előírásokat. Ha nevezettek előbb neveztek ki, akkor 1955. március 31-ig, egyébként pedig egy éven belül ún. könyvtártechnikai minimum vizsgát kellett tenniük – kivéve azokat, akik „főiskolára, könyvtáros gimnáziumba tartanak.” A jogszabály megyei, járási, városi vezetőkre, beosztottakra, önálló községi könyvtárosokra vonatkozott.
85. SEBESTYÉN Géza: A módszertani munka. = Könyvtáros, 1953. 3. sz. 17–20. p.
86. SEBESTYÉN Géza: A hazai könyvtárak 1–2. 1. A falusi könyvtárak központja a járási könyvtár. = A könyvtáros, 1956. 6. sz. 417–419. p., 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. = Uo. 7. sz. 489–492. p.
87. SEBESTYÉN Géza: A letéti rendszer új szakasza. = A könyvtáros, 1960. 4. sz. 243–245. p.
88. SEBESTYÉN Géza: Húsz év a mérlegen. = Könyvtáros, 1965. 4. sz. 187–189. p.
89. Kovács Máté indulásáról TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46–56. p.
90. GERŐ Gyula: Emlékezés a(z) „(h)öskorra. Körzeti és népkönyvtárak s munkatársaik. Tények és legendák. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 5. sz. 23. p.
91. Lásd TÓTH Gyula: Kovács Máté útja a könyvtárügybe. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2009. 8. sz. 46–56. p., Uő: Fél évtized története és a Kovács Máté-kutatások helyzete, feladatai. = Könyvtári Figyelő, 2009 3. sz. 428–444. p.
92. TÓTH Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. 685–704, 2010. 1. sz. 85–107. p.
93. Sallai Istvánnak a falusi könyvtárak ügyében szerzett érdemeit volt szerencsém méltatni a Kovács Máté Alapítvány, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója, Bács-Kiskun Megyei Szervezete és a Könyvtári Intézet által szervezett megemlékezésen 2011. május 30-án az Országos Széchényi Könyvtárban. A méltatás megjelent a Könyv, Könyvtár Könyvtáros 2011. 8. számában (Sallai István és a falusi könyvtárak, 28–36. p.). A méltatás alapjául szolgáló tanulmányt a Könyvtári Figyelő 2011. 3. számában közöltem Sallai István a falusi könyvtárügyről címmel (481–502. p.).

Katalógusfejlesztés

Mindenki számára hozzáférhető online katalógusként egyesítették a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA), és az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) adatbázisát. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzetköz Könyvtár (DEENK) fejlesztésének köszönhetően 564 könyvtár állományában lehet keresni a www.odrportal.hu címen. (Katalist, 2011. dec. 1. Azur-kek híre alapján).

Műhely

Az Országos Széchényi Könyvtár müncheni anyagának rekatalogizálása

DANCS Szabolcs

Bevezetés

2010 áprilisában bízott meg az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, *Sajó Andrea* a nemzeti könyvtár törzsgyűjteményébe 1926 előtt bekerült¹, elektronikusan feltáratlan állományrész autopszián alapuló feldolgozásának, újrakatalogizálásának megszervezésével. A kézirásos katalóguslapokon és helyrajzi naplókban (szakrepertóriumokban) nyilvántartott kiadványokat az eredetileg a müncheni Hof- und Staatsbibliothek számára kidolgozott szakrendszer, pontosabban annak a helyi viszonyokhoz igazított, átdolgozott változata alapján *helyezték el a raktárakban*². Emiatt szokás erre az állományrészre *müncheni gyűjteményként*³ hivatkozni. A kiadványok

visszakeresése jelenleg nehézkes, esetenként – bizonyos generikus, nem részletező leírások esetén – lehetetlen vállalkozás⁴. A könyvtáralapító *Széchényi Ferenc* könyvtárának jelentős részén túl egyéb értékes magángyűjteményeket (*Jankovich Miklós, Horvát István, Illésházy István, Sándor Móric, Kölcsey Ferenc* könyvtárát stb.) is magában foglaló gyűjteményrész mély és alapos feltárásának korszerű szakmai szemlélethez is igazodó előkészítése, illetve maguknak a munkafolyamatoknak – a retrospektív feldolgozásban közvetlen érintett munkatársakén túl – az OSZK szinte minden szervezeti egységének együttműködését igénylő hatékony összehangolása a tapasztalatok sokaságát rejtje magában, melyet érdemes megosztani az olvasókkal.

1. ábra
Münchener kataloguslap

Általános alapelvek

Albrecht Christoph Kayser 1790-ben megjelent munkájában⁵ a könyvtár elsődleges és legfontosabb feladatának a könyvek gyors megtalálásának („schnelle Auffindung der Bücher”) biztositását fogalmazta meg.⁶ A megfogalmazás ma is érvényesnek mondható azzal a különbséggel, hogy könyv helyett ma inkább „információt” mondanánk. Végző soron minden egyéb cél (megőrzés, bibliográfiai számbavétel) csupán részcélként fogalmazódik meg ehhez az alapvető célhoz képest. A részcélokhoz kapcsolódó tevékenységek önmagukban öncélúak: a felvilágosodás kori, már meghaladott reprezentatív funkciót valósítják meg. Ennek belátása megfelelő rendszerszemléletet igényel a munkatársak részéről: a részrendszer-vakságból való kigyógyulást, az információszolgáltató funkció beidegződés szintű elsajátítását, valódi, szó szerinti értelemben vett céltudatosságot. Már a feldolgozás fázisában gondolni kell a hozzáférési pontokhoz vezető utak „kikövezésére” (az utalórendszer folyamatos gazdagítására a hétköznapi szóhasználatokkal, kifejezés-változatokkal, esetleg tipikus elírásokkal, stb.), e „kövek” lerakása nélkül nem épülhet szemantikus web.⁷ Példaként lebeghetnek előttünk a személynevek esetén a Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de

France) minden lehetséges névváltozatot tükrözni igyekvő besorolási rekordjai.

Különös összhangban van Kayser megfogalmazásával az IFLA 2009 februárjában a katalogizálás nemzetközi alapelveiről publikált nyilatkozata. Ebben azt olvashatjuk, hogy van „néhány, a katalogizálási szabályzatok megszerkesztését vezérlő cél. Rangsorban az első a használó kényelme.” A nyilatkozat szerint ez utóbbi azt jelenti, hogy a „használó figyelembevételével kell döntéseket hozni a leírások és a hozzáférésükhöz választott ellenőrzött nevek elkészítése során.”⁸

Ami humán szinten a kommunikáció hatékonyabbá tétele, a kooperációs potenciál kihasználásának maximalizálása, az a feldolgozás technikai szintjén az interoperabilitás feltételeinek megteremtését jelenti. Az autentikus szakmai megoldás – akárcsak a felhasználói oldalon a természetes nyelvi fogalmak sokaságában megmutatkozó divergenciát illetően – az interoperabilitás feltételeinek megteremtésében is a szabványos eljárások kidolgozásában és következetes alkalmazásában megmutatkozó uniformizálás. Ugyanakkor gondolnunk kell arra is, főként a participatív kultúra által jellemzett világban, hogy a felhasználók minél szélesebb körét vonjuk be a feldolgozó munkába, azon belül is a tartalmi feltárás szakaszába.⁹ Számkra az OSZK-ban a tartalmi feltárás legfőbb eszközei az Egyetemes Tizedes Osztályozás és a Köztaurusz. A kettő összekapcsolása régóta dédelgetett terv. (Vö. *Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár*, <http://www.matriksz.hu/>.) Azáltal, hogy az absztrakt fogalmak minél nagyobb tömegét rendelné a megfelelő szakjelzethez, hosszabb távon úgy szólván szabványosíthatná (egységesíthetné) a jelzetadási gyakorlatot. Másfelől, keresői oldalról a természetes nyelveken alapuló tezaurusz már most jól kiküszöböli az ETO-jelzettek „szemantikai fogyatékoságait”, amikor is a jelzettartalmakat finomítva segíti az olvasó forráskutatását lehetővé téve a szemantikai tartományok bejárását: (szemantikai) ösvényt mutatva („vágva”) a megfelelő kereső-kifejezés megtalálásához. (A teza-

urusz e képességének a WebOPAC-on keresztül illene egy hierarchikus, a tárgyszókapcsolatokat tükröző, a szemantikai mezőket bejárhatóvá tevő tárgyszóindex által megnyilvánulnia.)

Az előzőekben megfogalmazottak, mindenekelőtt az információ gyors megtalálásának alapelve, tükrözik azt a szemléletet és törekvést, amellyel összhangban elkezdjük a müncheni gyűjtemény feltárását.

2. ábra

Könyvek a müncheni gyűjteményből a „futószalagon”

A müncheni gyűjtemény és feltárása

A rekatalógizálásra kijelölt állományrész, amely a müncheni gyűjtemény mellett az ún. *I. világháborús gyűjteményt*, a *díszművek gyűjteményét* és a *kegyeleti gyűjteményeket* is felöleli, hozzávetőleg 180 000 dokumentumot tartalmaz, amennyiben számolunk a valószínűsíthető többes példányokkal. Maga a mintegy 152 000 kiadványt számláló müncheni gyűjtemény kifejezetten összetettnek mondható mind korát tekintve, mind nyelvi és dokumentumtipológiai szempontból, feldolgozása tehát igencsak komplex bibliográfiai megközelítést igényel.

A tipológiai fogalomtár kidolgozása

A gyűjteményben a könyvek mellett mindenek-

előtt kis- és aprónyomtatványok fordulnak elő nagy számban, de folyóiratokra ugyancsak számos alkalommal akadunk. Egyes tipológiai kérdések tisztázatlansága a különgyűjteményekkel való egyeztetés szükségességét vonta maga után. Az – elsősorban a Plakát- és Kisnyomtatványtárral kialakított – együttműködés első körben egy (hierarchikusan felépülő) *tipológiai fogalomtár* létrehozásához vezetett, és hosszabb távon egy részletes, döntvénytárral kiegészített tipológiai segédlet kidolgozását célozza meg. Ez a későbbiekben a könyvtári wikin keresztül publikálható segédlet szándékaink szerint az OSZK gyűjtőköri szabályzatának mellékleteként szolgál majd.

A leírás egységesítése

A müncheni gyűjteményben a barokk korból csakúgy találunk kiadványokat, mint a 20. század első szakaszából. A színvonalas feldolgozás igénye tehát azt feltételezi, hogy a bibliográfiai feltárást végző kollégák megfelelő jártassággal rendelkeznek mind a régi, mind a modern könyvek leírása terén. A munkatársak eltérő szakmai háttéréből és tapasztalataiból fakadó gyakorlati problémák áthidalására, egyszersmind a gyűjtemény egységes szemléletű feldolgozásának szavatolására egy részletes házi szabályzatot dolgoztunk ki, amely egyfelől az érvényes szabványok (KSz/6. Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok, MSZ 3424/1-78 Bibliográfiai leírás. Könyvek, KSz/4.1 HUNMARC : a bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma) kiegészítésének tekintendő, másrészt a gyűjtemény-specifikus kérdések kezelését szolgálja, így például magában foglalja a magángyűjtemények virtuális rekonstrukciójához szükséges technikai megoldásokra vonatkozó instrukciókat. A szabályzat mellékletei között találunk többek közt egy folyamatosan bővülő táblázatot az azonosított possessorokról.

A házi szabályzat kidolgozása folyamatos egyeztetést igényelt a feldolgozást végző egyéb szervezeti egységekkel, elsősorban a Katalógizáló Osztállyal és a Régi Nyomtatványok Tárával.

Az együttműködés eredményeképpen jelenleg egy olyan szabályzat kialakításán dolgozunk, amelynek hatálya az OSZK minden olyan részlegére kiterjed, ahol régi nyomtatványok bibliográfiai feltárása zajlik. E szabályzattól, valamint a szabályzat következetes alkalmazásától várjuk, hogy a nemzeti könyvtár elektronikus katalógusa a régi nyomtatványok tekintetében egységes elvek alapján elkészített leírásokat tartalmazzon.

Hozzájárulás a nemzeti bibliográfia rendszeréhez

A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* építése kiemelt feladatunk. Az MNB gyűjtőkörébe tartozó művek azonosításához ugyanakkor bizonyos szintű nyelvtudásra és humán műveltségre van szükség: ugyanezek elengedhetetlen feltételei a kiadványok megfelelő alapossággal történő tartalmi feltárásának. Természetesen a cél érdekében mozgósítható humán kapacitás korlátozott, és nincs lehetőség egy olyan munkacsoport kialakítására, melynek nyelvismerete az összes olyan nyelvet lefedi, amelyen valamilyen kiadvány található a gyűjteményben, így esetenként külső szakértők bevonása is szükséges.

A kiadványokban való alaposabb elmélyülés megkerülhetetlen, mivel azokban az esetekben is törekszünk a tartalmi hungarikumok azonosítására, amikor nem teljes terjedelműben nemzeti tartalommal rendelkező művekről van szó. Ilyenkor a kiadványról a nemzeti tartalomra vonatkozó tartalmi feltárást készítünk, valamint a rekordban megjegyzést teszünk a vonatkozó fejezetekről és/vagy oldalszámokról.

A gyűjteményrész feldolgozása több tekintetben is jelentős hozzájárulást jelent a nemzeti bibliográfia rendszeréhez. Várhatóan nem kis számban kerülnek majd elő a 19. és 20. századi megjelenésű, MNB gyűjtőkori kiadványok mellett régebbi, az *RMK III/XVIII. század* c. kiadvány¹⁰ két kötetének kiegészítését lehetővé tevő címek. A nemzeti könyvtár könyvtörténeti osztályával tehát éppúgy fontos jó együttműködést kialakítanunk, mint az MTA és az OSZK közös,

kodikológiai kutatócsoportjával (Res Libraria Hungariae Kutatócsoport). (Utóbbit tájékoztatjuk, amennyiben kódexlapos kötésű kiadvánnyal találkozunk, valamint az adott kódextörredéknek a kutatócsoport által szolgáltatott leírását felvesszük a vonatkozó példányrekordba.)

Könyvtörténeti feltárás

A munkaterv elkészítésekor számoltunk azzal a lehetőséggel, hogy a kiadványok könyvtörténeti szempontú feltárását is el kell majd végeznünk. Elképzelésünk szerint ehhez kidolgoznánk egy tezauruszt, amely a fizikai megjelenésre vonatkozó fogalmakat tartalmazná, és amelyet a későbbiekben a könyvtártudományi tezauruszba, illetve a Köztársaság formai tárgyszórendszerébe integrálnánk. Hasonló kezdeményezések már világszerte léteznek, ilyen például az Amerikai Könyvtári Szövetség (American Library Association) Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Szövetsége (Association of College and Research Libraries) ritka könyvekkel és kéziratokkal foglalkozó szekciójának szótára: http://www.rbms.info/committees/bibliographic_standards/controlled_vocabularies/index.shtml. Hasonló céllal jött létre a *Ligatus-projekt*, amely egy kötetéstörténeti glosszárrium elkészítésére alakult összeurópai kezdeményezés. (A projektben magyar részről *Rozsondai Marianne* vesz részt.)

Régi könyves ismeretekre akkor is szükségünk van, ha amúgy eltekintünk az alapos könyvtörténeti feldolgozástól. Gondoljuk csak el, milyen bibliográfiai dilemma elé állíthat minket egy kiadvány, amelynek kolligátum vagy gyűjteményes kötet voltáról első ránézésre nem vagyunk képesek helyes döntést hozni.¹¹

Rossz állapotú könyvek kezelése

A müncheni anyagban sajnálatos módon nagy számban található olyan kiadványok, amelyek rossz állapotuk miatt kisebb-nagyobb javításra, esetenként teljes restaurálásra szorulnak. Ezek jelentős részének a megjelenési ideje annak a

korszaknak (az 1870–1970 közötti időszaknak) az első felére esik, amikor – sok esetben a facsiszolat-tartalmú papírra való nyomtatás miatt – kevésbé időtálló nyomtatványok láttak napvilágot. Szükségessé vált a kapacitás átcsoportosítása, a müncheni szakjelzetű kiadványok javítására szánt munkaórák megállapítása okán is, hogy a gyűjteményrészen a Restauráló és Kötészeti Osztály által megadott szempontok és útmutatás alapján, valamint a vonatkozó szakirodalomban¹² is taglalt irányelveket követve egy mintavételen alapuló állapotfelmérést hajtsunk végre. (A javításra szoruló kiadványok rangsorolása céljából egy a hungarikum-tartalmú, unikális jellegű kiadványokat előnyben részesítő súlyozásos pontrendszer bevezetésére tettünk javaslatot.)

Nemzeti névtér építése

A feldolgozó munkával együtt járó, felelős feladatot jelent még a nemzeti bibliográfiai rekordok hozzáférési pontjainak gondozása, kontrollja, más szóval a besorolási adatok egységesítése.¹³ A sok utánajárást, esetenként kéziratári kutatódást is igénylő munka célja hosszabb távon egy olyan nyílt hozzáférésű (letölthető) nemzeti besorolási állomány építése, amely alapvetően elektronikus adattárak – pl. a *CERL Thesaurus*-ba¹⁴ integrált *Clavis Typographorum Regionis Carpathicae* adatbázis¹⁵, illetve az OSZK-ban gondozott egyéb besorolási állományok stb. – közös adatállományba konvertálása, illetve kiegészítése révén jöhetne létre.

A feldolgozás szakaszai

A müncheni gyűjtemény feldolgozása két – részint párhuzamosan zajló – szakaszban kerül megvalósításra. Az első, az előkészítés szakasza már nagyrészt lezajlott. Ez közelebből az alábbiakat foglalta magában:

- tesztidőszak: a gyűjteményrész (dokumentum-tipológiai, nyelvi stb.) összetételének, feltárhatóságának körülbelüli meghatározása,
- részletes munkaterv készítése és házi szabályzat kidolgozása a tesztidőszak tapasztalatai

és az érintett osztályokkal való megbeszélések alapján,

- MNB-gyűjtőköri kérdések tisztázása, a feldolgozó munka összehangolása az OSZK többi szervezeti egységével,
- a tipológiai kérdések tisztázása a gyűjtőköri szabályzat vonatkozó részeinek újragondolásával (tipológiai team felállításával),
- új munkatársak betanítása,
- possessor-adatbázis építése,
- a könyvtörténeti feldolgozáshoz szükséges tezaurusz kidolgozása,
- megfelelő szoftverháttér megteremtése (pl. rekordimport esetén a rekordkonverzió kritériumai, a karakterkonverzió programfeltétele).

A második szakasz a tényleges feldolgozó munkát jelenti. Ennek menetét a 3. ábrán bemutatásra kerülő folyamatábra szemlélteti.

Munkakörök

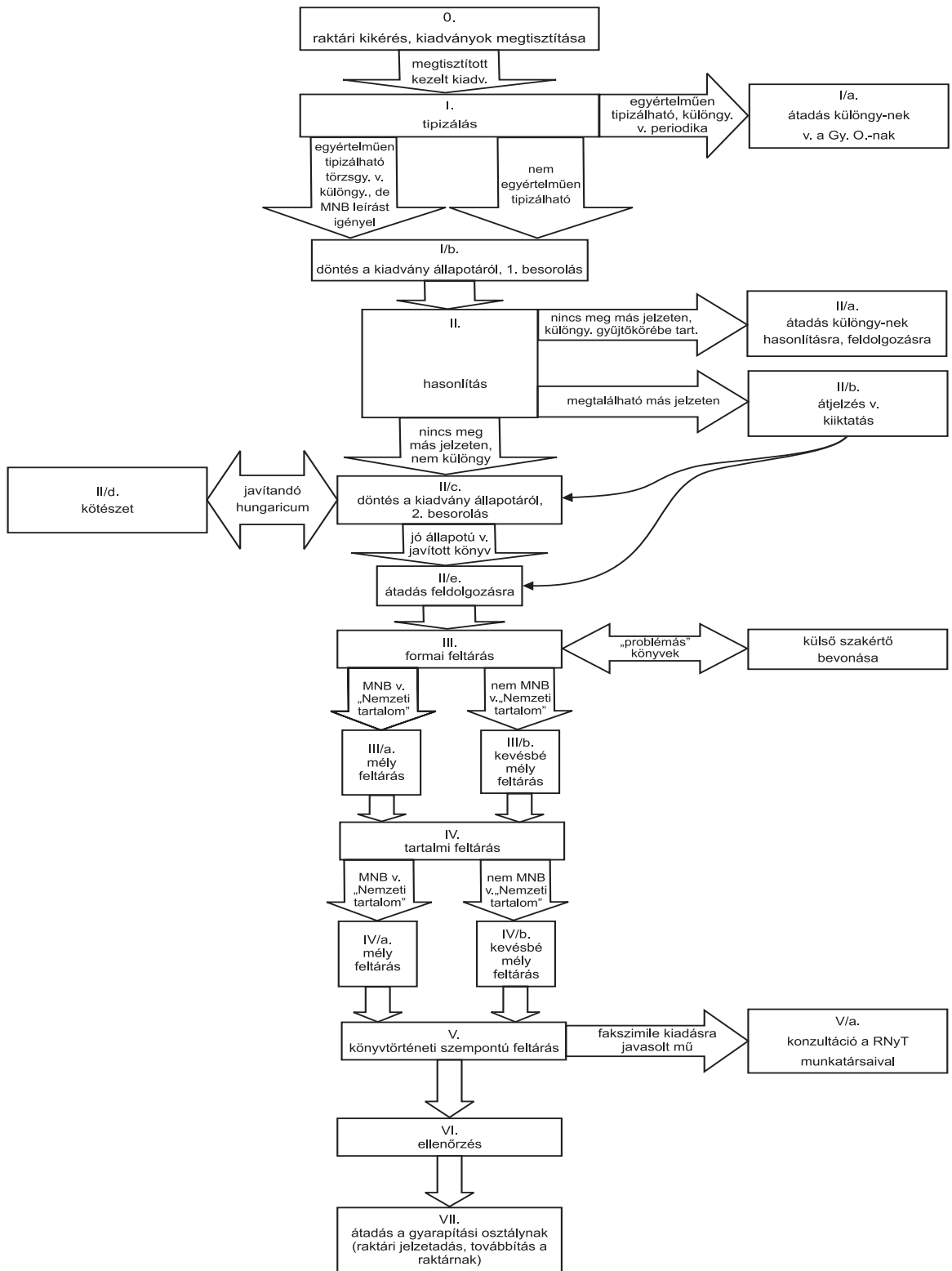
A humán kapacitás nagysága több tényező, így például a mindenkori gazdasági helyzet függvénye, így most csak a munkakörök rövid ismertetésére szorítkozom.

Tipizáló/hasonlító

A feldolgozásra kerülő kiadványról mindennek előtt megállapítandó, hogy a törzsgyűjtemény gyűjtőkörébe tartozik-e, avagy átadandó valamelyik különgyűjteménynek. Ezek után tisztázandó, hogy nem egy már korábban feldolgozott dokumentum többpéldányáról van-e szó. A tipizálást és a hasonlítást az állományt jól ismerő kollégáknak kell elvégezniük.

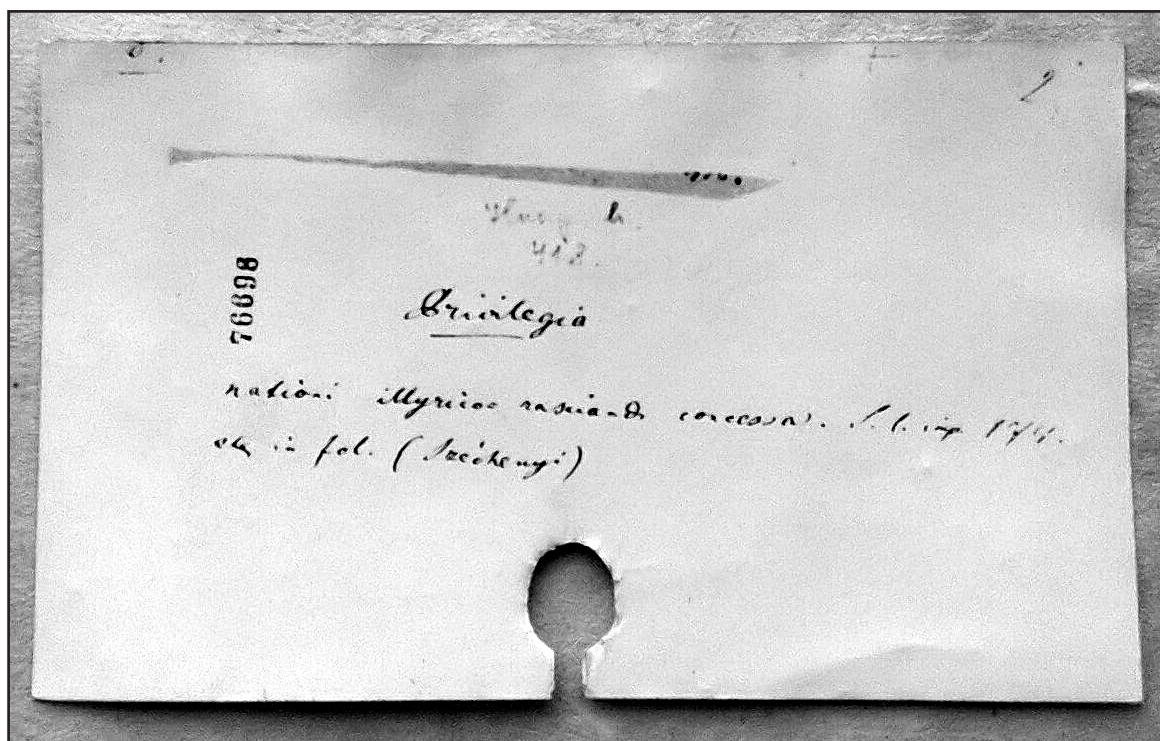
Retrospektív feldolgozó

A formai és tartalmi feltárásban az érvényes szabványok és a házi szabályzat az irányadók. Szükség van továbbá a források és azok megfelelő használatának ismeretére, valamint hogy a feldolgozók nyelvtudása lefedje a következő nyelvek passzív szintű ismeretét: német, latin, valamelyik szláv nyelv (ezzel együtt a cirill írásrendszer ismerete) és egy újlatin nyelv (elsősorban a francia).

3. ábra

A müncheni gyűjtemény feldolgozásának folyamatábrája

4. ábra

Rossz állapotú fotózott müncheni katalóguscédula

Revizor

Az MNB mélységű feltárásoktól elvárható színvonal elengedhetlenné teszi, hogy a kész rekordokat egy felkészült és tapasztalt munkatárs még egyszer átnézze, és az esetleges hibákat korigálja.

Könyvtörténeti feltáró

A könyvtörténeti szempontú feltárást végző munkatársnak megfelelő régi könyves, esetleg művészettörténeti ismeretekkel szükséges rendelkeznie.

Vezető

A munka koordinálása továbbá egy nem csupán jó szaktudású és megfelelő munkaszervezési készségekkel bíró, de kellőképpen kommunikatív irányítót is igényel.

A feldolgozás eredményeinek reprezentálása

Miután a humán tudományokban a haszon kevésbé látványos, inkább közvetett, „lappangó” megtérülésével kell számolnunk, a feldolgozó munka eredményeinek reprezentálására irányuló terveinket érdemes egy marketingstratégiában összegeznünk.

Ésszerű volna

- egy évvel a munka megkezdése után workshop keretében megvitatni a felmerült problémákat,
- több év elteltével nemzetközi konferencia keretében tájékoztatni a szakmai közönséget és a szélesebb publikumot az elért eredményekről,
- éves rendszerességgel kiállításokat szervezni egyes szakok különös érdeklődésre számot tartó anyagaiból, majd

- a munka lezárása után a világhálón közzétehető, színvonalas virtuális gyűjteményeket kreálni a possessor-adatok alapján, rekonstruálva az adományozók és magángyűjtők bekerült könyvanyagát és
- publikációk formájában folyamatosan informálni a szakmát arról, hol tartunk a munka elvégzésében.

Marketingszempontról is fontos, hogy az újrakatalogizálható gyűjteményrész értékes, gyakorta unikális jellegű és könyvtörténeti szempontból sem elhanyagolható jelentőségű dokumentumokat tartalmaz. Ezért is igényel kifejezetten alapos, a proveniencia-adatokra, a kötésre, illetve a formai megjelenés egyéb különleges jellegzetességeire is tekintettel lévő feldolgozást. Ahogy *Wojtilláné dr. Salgó Ágnes* megfogalmazta: „Amennyiben a régi könyvek leírása a dokumentumok kézbevitelével történik, tehát igényes feltárás esetén a számítógépes adatbázisban való rögzítés sokkal több információval szolgálhat, és gyorsabb keresést tesz lehetővé, mint egy hagyományos katalógus. Az ideális állapot az lenne tehát, ha a könyveket kézbe véve lehetne leírni, regisztrálva az egyedi jellegzetességeket (bejegyzések, possessorok, kötés, illusztráltság, az esetleg nem rögtön nyilvánvaló *Hungaricum-jelleg stb.*)”¹⁶

A rendelkezésre álló információkkal operáló, mélyebb, jobb minőségű feltárás olyan szakmailag kikezdetlen, egyben látványosan kommunikálható eredményekkel kecsegtet tehát, amelyek nem elhanyagolható mértékben befolyásolhatják a nemzeti könyvtárban folyó munka megítélését. Mindezekon felül a rekatalogizálás megvalósítása további lehetőségeket kínál az OSZK értékes gyűjteményének széles körű megismertetésére, bemutatására; mindezt akár pályázati erőforrásokból, intézményközi együttműködéssel, külön projektek keretében.

A magángyűjtemények rekonstrukciója

Általánosságban kiemelten kezeltük a metaadatoknak a magas fokú visszakereshetőséget biztosító, szabványosított formában történő felvételét, specifikusan a magángyűjtemények virtuális rekonstrukciójának kérdését a munka előkészítésekor.¹⁷

Ami az utóbbit illeti, a rendszerkövetelményeknek megfelelő eljárást kellett kidolgoznunk, hogy a possessorok egységesített névalakjukban, a későbbiekben kontrollálható módon kerüljenek felvételre. Az esetleges ellenállás leküzdésére és az érintett munkatársak meggyőzésére javaslatomban a könyvtári visszakeresés egy sajátos definícióját adtam: egy dokumentum megtalálhatóságának biztosítása egy adott típusú adatnak a dokumentummal való jól definiálható kapcsolata (mint visszakeresési szempont) alapján egy (a besorolási állomány révén) kontrollált hozzáférési ponton keresztül anélkül, hogy az olvasó részéről bárminemű jártasságot feltételeznénk a keresőrendszerek működési elvei és a visszakeresési stratégiák terén.

E meghatározásból következtek a visszakeresés lépcsőfokai:

1. visszakeresési szempont (index) kiválasztása: „Possessor”,
2. a kereső-kifejezés beírása: „horvát ist”,
3. találati lista megjelenítése: „... Horvát István 1784–1846 ...”,
4. a keresett név (hozzáférési pont) kiválasztása,
5. a rekordok megjelenítése,
6. (esetlegesen) ugrás a besorolási rekordhoz a Horvát Istvánra vonatkozó további információkért.

Ez a definíció számol a szemantikus web megvalósíthatóságának alapkövetelményével, jelesül az információk adattípusra szabott, az egymástól eltérő rendszerek számára is jól definiálható hozzáférési pontokat nyújtó, strukturált adatmezőkbe való felvételével (vö. interoperabilitás). A definíció figyelmen kívül hagyása ugyanakkor a

possessor-adatok feldolgozása során azt vonná maga után, hogy a szabványok változása esetén egyenként, manuálisan kellene kijavítanunk, szabványosítanunk a rekordokat, ami által az adományozók könyvtárainak (virtuális) rekonstrukciója problematikusná válna.

A javaslat kidolgozásakor arra törekedtem, hogy kiküszöböljem a possessor-adatok visszakeresésének jelenlegi bonyolultságát; ugyanis a hatékony visszakeresés előismereteket igényel a felhasználótól a kereső rendszerek működésére (ld. Boole-algebra, a kulcsszavas keresés által érintett mezőtartomány), az OSZK adatfelvételi szokásaira vonatkozóan (ld. „Proven.”), utóbb pedig a nem releváns találatok kiszűrését igényli.

Célként tűztem ki tehát, hogy olyan opciót találjak a possessor-adatok felvételére, amely a jelenlegi rendszerkövetelményekhez illeszkedik, és amelytől minimálisan elvárható, hogy olyan feltételeket kreál, hogy a possessor-adatok a jövőben a besorolási állomány által kontrollált strukturált adatmezőkbe legyenek konver-

tálthatók (pl. MARC21-szabványosan a 700-es hívójelű mezőbe, amennyiben az IKR alkalmas különálló indexek építésére a közreműködői funkció /a \$4 almező tartalma/ alapján). Mindez alapján javasoltam, hogy a possessor-adatok – amellett, hogy az 561-es mezőben megjegyzést képeznek – a 999-es hívójelű „Technológiai megjegyzés” adatmezőben a következőképpen is fel legyenek tüntetve az Amicusban (999 ## \$aPOSS:\$aHorvát\$JIstván\$d1784-1846).

Javaslatomat, amelyet az érintett munkatársak végül elfogadtak, külföldi – belga, cseh, horvát – nemzeti könyvtári gyakorlatból vett példákkal támasztottam alá (lásd az 5. ábrát). Hivatkoztam továbbá *Tony Curwen* és *Gunilla Jonsson* 2007-ben megjelent tanulmányára¹⁸, amely lehetséges megoldásként vázolja fel – a MARC21 szabvány keretein belül – a proveniencia-információ feltüntetésére a 700-as mező használatát: 700 1# \$aMolnár, Ferenc\$fmo (ahol a közreműködés jellegére utaló „fmo” kód a korábbi tulajdonost (former owner) jelenti).

The screenshot shows the 'Databases of the National Library CR' interface. It includes a search bar with the text 'putzlachei' and a dropdown menu for 'Owners (provenience)'. Below the search bar, there is a table titled 'Browse List: Owners' with columns for 'No. of rec.' and record details. The records list various authors and their associated call numbers and provenience codes.

No. of rec.	Record Details
1	Puschanke, Johannes
1	Putzlacher, JUDr., 1724-1796
19	Putzlacher, Tomáš Antonín, 1722-1796 - [Authority Record]
1	Pyšvejc, O. knihkupectví a antikvariát, Praha, Jindřišská 17
1	Pyšvejc, Oldřich, 1865-1938 - [Authority Record]
1	Raatz, Viktoria
1	Rabaudy, chevalier de
1	Rabe, G. L.
1	Ráday, Ladislav, 1723
	Rankov, Henrych, 1526-1598 - [Authority Record]
	See: Rantzau, Henrik, 1526-1598
852	la CZ-PrNK lj 65 E 009413
920	la cpk20021068144
9811	la Putzlacher, Tomáš Antonín, jd 1722-1796 i7 js20020115003 i4 fmo i6 divv. majitel i5 CZ-PrNK
9822	la Lobkowiczová (rod) i7 jx20060403055 i4 fmo i6 divv. majitel i5 CZ-PrNK
984	la Praha i6 Česko
HLD	lr NKFI 19886 lr lobkowická sign. 10615
PSP	la RP
SYS	000006229

5. ábra

Proveniencia-adat böngészése a Cseh Nemzeti Könyvtár WebOPAC-jában és rekordrészlet a besorolási rekorddal összekapcsolt possessor-adat feltüntetésével a 981-es mezőben

Ebben az évben a rendelkezésünkre álló kéziratos jegyzék alapján kiemeltük az állományból és elkezdtuk feldolgozni a *Kölcsey Ferenc* könyvtárába tartozó kiadványok közül azokat, melyek a müncheni jelzettartományokon belül találhatóak. Provenienciára vonatkozó megjegyzést csak akkor közlünk e kiadványokról, ha teljes biztonsággal megállapítható, hogy Kölcsey gyűjteményéből kerültek könyvtárunk állományába. Ez lesz az első magángyűjtemény, amelynek – a fenti eljárás hasznosságát demonstrálandó – megvalósul az egyes művek címléírásait tartalmazó virtuális rekonstrukciója. (Hosszabb távon a WebOPAC szintjén megvalósuló virtualizáció a katalógus digitális tartalmakkal történő kiegészítése révén lehetővé teszi a magángyűjtemény valódi virtuális gyűjteménnyé fejlesztését.) Ahhoz, hogy a gyűjteményt, illetve annak a könyvtár állományában megmaradt részét teljes terjedelmében feldolgozzuk, még évek munkájára van szükség az azonosítás nehézkes volta, a gyűjteménynek az állományban való szétszórt jelenléte miatt. Úgy gondoljuk azonban, hogy a feldolgozott gyűjteményrész virtuális közzétételével fontos adalékokkal tudunk szolgálni a Kölcsey-kutatás számára.

Összegzés

Reményem szerint a müncheni gyűjtemény feldolgozása az elsődleges cél megvalósítása – a magas fokú visszakereshetőség biztosítása – mellett a feldolgozó munka egységesítése, a magángyűjtemények virtuális rekonstrukciója és a Magyar Nemzeti Bibliográfia teljesebbé tétele révén az egész magyar könyvtárügyre kiterjedő járulékos haszonnal bír majd.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom mindenekelőtt Sajó Andreának, aki úgy gondolta, hogy a müncheni állomány feldolgozása olyan adóssága a nemzeti könyvtárnak, amelynek törlesztését már csak a nagy elődök, köztük is elsőként a könyvtáralapító Széchényi Ferenc emlékéhez méltatlan volna tovább

halogatni, nem beszélve arról az óriási, anyagiakra is lefordítható kulturális nyereségről, amely az olvasói érdeklődés – már most regisztrálható – növekedésében ölt testet. Köszönettel tartozom továbbá Győri Lucának, akitől az OSZK állományára vonatkozó ismereteimet tanultam, és aki gyakorlati tanácsokkal látott el a munka megszervezésére vonatkozólag. Hasonlóképpen köszönet illeti meg közvetlen munkatársamat, Fucsik Ritát. Köszönöm Tóth Lorándnak és a Régi Nyomatványok Tára munkatársainak, hogy a feldolgozás kérdéseinek tisztázásában segítségemre voltak.

Jegyzetek

1. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás, ezzel együtt a betűrendes és szakrendi katalógus együttes alkalmazásának bevezetésére, valamint a folyószámos raktári elhelyezésre való áttérésre az 1936-os átszervezés során került sor. Hogy ennek ellenére a rekatalógizálás az 1926 előtti beszerzésű gyűjteményrész érinti, a következőképpen magyarázható: „A müncheni állomány ismertetésénél azt írtam, hogy abban az 1926-ig beszerzett könyvek találhatóak. A következő átszervezés viszont csak 1936-tól datálódik. A közbenső tíz évben Nyireő István vezetésével már elkezdődött a müncheni állomány újrafeldolgozása, kéziratos rekatalógizálása, amit egy átmeneti modernizálási kísérletnek tekinthetünk. Ám az akkor feldolgozott állományrész az 1936-os második rekonstrukció alkalmával, már az új szempontok figyelembevételével újra rekatalógizálták és besorolták az új jelzetrend szerinti állományba.” (GUBICZA József: Az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteményének jelzetrendszere, sajátosságai. Bp. 2006. 15. p. – http://regi.oszk.hu/sites/kozszkoz/documents/utmutat/gyujtemeny_ismerteto.doc)
2. A müncheni szakrendszer átdolgozása *Barna Ferdinánd* nevéhez fűződik. Az ő irányítása alatt indult el az állomány új rendszerben történő feldolgozása 1869 januárjában. Az átdolgozást követően 12 főosztályt és 117 szakot számláló szakrendszer bevezetésének történetét *Somkuti Gabriella* ismertette (Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867–1875. A müncheni szakrendszer bevezetése. = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1986/1990. Bp. 1994. 221–276. p.).
3. Lásd többek között GUBICZA József: Az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteményének jelzetrendszere, sajátosságai című munkájának vonatkozó fejezetét (GUBICZA 2006, 26. p.), valamint az OSZK 2009-es szakmai munkatervét (Az Országos Széchényi Könyvtár feladatokra orientált szakmai munkaterve, 2009. Bp. 2008. – http://www.oszk.hu/hun/terv/szakmai_munkaterv_2009.pdf). Jömagam az egyszerűség kedvéért a továbbiakban müncheni gyűjteményként, idéző-

jelek nélkül fogok hivatkozni a törzsgyűjtemény müncheni szakrendszerben nyilvántartott részére.

4. Nem beszélve azokról a raktárból előkerülő példányokról, amelyekről – titokzatos módon – semelyik katalógusban nem találunk leírást. Ami egyébként az adatok visszakeresését illeti, sok mindenre kellett gondolnunk a munka megtervezésekor; többek között arra, hogy lesznek olvasók, akik a régi jelzet alapján szeretnék megtalálni a dokumentumot, mivel ilyen jellegű hivatkozással találkoztak valahol. Jó példa erre *Wix Györgyné* tanulmánya Hajnóczy József könyvtáráról, amely közli az azonosított kiadványok jelzeteit: Egy magyar jakobinus könyvtára. Hajnóczy József könyvei az Országos Széchényi Könyvtárban. = *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1991/1993*. Bp. 1997. 395–427. p. Kinálkozó megoldás volna a müncheni jelzet feltüntetésére a 852-es HUNMARC-adatmezőn belül a 'j' (=egyéb raktári jelzet) almező használata, erre azonban a jelenlegi rendszerkörülmények között nincs lehetőség. Ezért ideiglenes, kényszerű megoldásként a régi raktári jelzetet úgy tettük visszakereshetővé, hogy a találati rekordban az olvasó számára a WebOPAC felől nem látható.
5. KAYSER, Albrecht Christoph: Ueber die Manipulation bey der Einrichtung einer Bibliothek und der Verfertigung der Bücherverzeichnisse nebst einem alphabethischen Kataloge aller von Johann Jakob Moser einzeln herausgekommener Werke mit Ausschluß seiner theologischen und einem Realregister über die in diesem Kataloge nahmhaft gemachten Schriften. Bayreuth : Verlag der Zeitungsdruckerei, 1790. XVIII, 123 p. Ld. az 5. p.
6. Kayser munkáját nagy valószínűség szerint ismerte *Martin Schrettinger* is, aki a müncheni szakrendszer eredeti változatának megalkotója. Vö.: GARRETT, Jeffrey: *Books & things: the crisis of representation in German libraries after 1800*. Elhangzott egy workshopon (Alice Berline Kaplan Center for the Humanities, Northwestern University), 1999. március 8-án. Ld. a 18. p.
7. Erre UNGVÁRY Rudolf is felhívja a figyelmet: „*A web tömeges használatának körülményei között egyre határozottabb az elvárás, hogy a felhasználók az általuk ismert nevek szerint kereshessenek. Ezt a lehető leggazdagabb utalórendszer biztosíthatja, melyben minden elképzelhető névalak szerint nemcsak keresni lehet, de az utalt (a választható) kifejezések megfelelő választéka alapján a felhasználó jól tájékozódhat a lehetőségekről.*” (MARC21/HUNMARC: a besorolási adatok metaadat-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = *Könyvtári Figyelő*, 20. évf. 2010. 1. sz. 41. p.)
8. Az idézett részeket a nyilatkozat tervezetének BERKE Barnabásné által készített magyartításából vettem. (Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről. Az IFLA szakértők I. tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról (2003. Frankfurt). = *Könyvtári Figyelő*, 14. évf. 2004. 3. sz. 587–593. p. – www.d-nb.de/standardisierung/pdf/statement_hungarian.pdf (2011. június 20.))
9. Ilyen típusú kísérlet a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) részéről a <http://www.flickr.com/commons>. A folkszonómiáknak a szemantikus web nyújtotta lehetőségek révén történő ontológiába foglalására ugyancsak vannak törekvések. (Vö. KIM, Hak-Lae - DECKER, Stephen – Breslin, John G. Representing and sharing folksonomies with semantics. = *Journal of Information Science*, 36. vol. 2010. 1. no. 57–72. p.)
10. DÖRNYEI Sándor és SZÁVULY Mária (összeáll.): *Régi magyar könyvtár. III, XVIII. század: magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai*. Bp. : OSZK, 2005–2007.
11. Hogy mennyire problematikus a bibliográfiai egység megállapítása a régi nyomtatványok esetén, bizonyítja, hogy BORSA Gedeon külön cikket szentelt e tárgynak a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (A bibliográfiai egység fogalma a régi nyomtatványoknál. = *Magyar Könyvszemle*, 101. évf. 1985. 3–4. sz. 262–275. p.).
12. KASTALY Beatrix: *A könyvtári állomány megőrzése és védelme*. In: *Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek*. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. : Osiris, 2002. 195–262. p.
13. Szemantikus webes gondolkodással az adatok egy alakra hozásának a célja, hogy a felhasználót a megfelelő utalói rendszer révén nem elsősorban a kitüntetett (szabványosan egységesített) alakhoz, hanem direkt módon az általa keresett fogalomhoz (esetlegesen az utalói alakhoz) tartozó bibliográfiai tételek sorához kalauzoljuk el. Szépen, a fölösleges kattintások kiiktatásával valósul meg ez a francia nemzeti könyvtár online katalógusában, ahol böngészés során a találati index az utalói alakra is hozza a releváns találatokat, valamint a besorolási tétel megtekintésétől is csupán egy kattintásnyi távolságra kerülünk.
14. CERL Thesaurus – <http://thesaurus.cerl.org/>
15. Clavis Typographorum Regionis Carpathicae – <http://typographia.oszk.hu/>
16. WOJTILLÁNÉ SALGÓ Ágnes: *A régi könyvek számítógépes feldolgozásának problémái* – <http://www.eke.hu/index.php/konferenciak-szakmai-napok/172-eloadasok-a-szakmai-napokrol-regi-koenyves-szakmai-napok-2007-wojtillane-dr-salgo-agnes-a-regi-koenyvek-szamitogepes-feldolgozasanak-problemai> [2011. szeptember 27.]

17. A müncheni, ún. nagylapos katalógusban található kézírásos katalóguslapok, illetve az ezek egy részéről fotózott cédulák, amely utóbbiakat beosztottak a könyvtár olvasói betűrendes, ún. szürke katalógusába – ahogy fentebb már említettük –, csupán viszonylagos visszakereshetőséget biztosítanak. Megemlítendő, hogy az egyes müncheni cédulák fotózásra való kijelöléséről műszaki, ill. formai szempontok alapján döntöttek: *„Fényképezésre azok a cédulák voltak alkalmasak, amelyek terjedelme megengedte a kicsinyítést és nagyobb formai átalakítást nem igényeltek. Így erre elsősorban az önálló művek katalóguslapjai voltak alkalmasak... Nem kerültek fényképezésre a sorozatok, valamint a kolligátumok.”* (BÁNÁTI Istvánné: Az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes könyvkatalógusa. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1980. Bp. 1982. 210. p.) Az eljárás hátránya, hogy miután a katalóguslapokat nem teljes egészében fényképezték le, az eredeti cédulák aljára feljegyzett lényeges, pl. a provenienciára utaló információk olykor lemaradtak.
18. CURWEN, Tony – JONSSON, Gunilla: Provenance and the itinerary of the book: recording provenance data in on-line catalogues. In: *Imprints and owners. Recording the cultural geography of Europe. Papers presented on 10 November 2006 at the CERL Seminar hosted by the National Széchényi Library, Budapest.* Ed. David J. Shaw. London : Consortium of European Research Libraries, 2007. 31–47. p.

Közlemény a Halis István Városi Könyvtár jogsértéséről

A nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár mint a www.nagykar.hu internetes portál üzemeltetője megsértette a szerzői jogi törvény előírásait azzal, hogy a portálon – jóhiszeműen ugyan, de nem elég körültekintően – többszörözésre vonatkozó engedély nélkül, teljes egészében letölthető tankönyveket, szakkönyveket, szépirodalmi és egyéb vonatkozású könyveket, hangos könyveket helyezett el.

A könyvek jogtulajdonosai (kiadók és szerzők) egyezségeket kötöttek a Halis István Városi Könyvtárral, amelyben az okozott károk megtérítésének jelentős részét a megegyezés érdekében elengedték. Ezt annak érdekében tették, hogy ezen eseten keresztül a magyar könyvtárosi szakma tudomást szerezhesen arról, hogy a digitalizálási törekvések során figyelembe kell venni a még védett műveket, könyveken fennálló szerzői jogokat, és hogy mindenkiben tudatosodjon, hogy a digitalizálás során körültekintően kell eljárni, és mindenképpen egyeztetni kell a jogtulajdonosokkal, ha a szabad felhasználás esetein kívül műveket akarnak közzétenni.

Az esetleges engedély nélküli digitalizálás és az ezáltal okozott kár megnehezíti a jövőben új könyvek, művek megjelenését, mert alapjaiban rombolja a könyvek szerzőinek és kiadóinak gazdasági alapjait. Ezen a ponton a könyvtáros szakma és a jogtulajdonosok érdekei egybe esnek, hiszen a kulturális, nyelvi és tudományos sokszínűség jelenti a szakmáink alapjait.

Az engedély nélküli közzétételek akadályozzák a kiadók azon törekvéseit is, hogy szerzői jogilag rendezett modelleket alakítsanak ki az olvasók oldaláról, az elektronikus kiadványok iránt mutatkozó érdeklődésre.

A szerzői jog előírásai alapvetően nem akadályai a könyvtárakban folyó digitalizálási törekvéseknek és lehetőséget adnak a jogtulajdonosokkal kötött megállapodásokon alapuló jogszerű felhasználások kialakításra. Ha a jövőben a könyvtárak ezen alapelvek szerint járnak el, akkor minden esély megvan arra, hogy a könyvtárosi és a kiadói szakma viták nélkül folytathatja korábbi, egymás területeit tiszteletben tartó és elfogadó tevékenységét.

2011. november 16.

Halis István Városi Könyvtár, Aula Kiadó Kft., Dialóg Campus Kiadó „NORDEX” Kulturális és Kereskedelmi Kft., Medicina Könyvkiadó Zrt., Mezőgazda Kiadó és Kereskedő Kft., Móra Ferenc Ifjúsági Kiadó Zrt., OSIRIS Kiadó és Szolgáltató Kft., Rejtjel Multimédia Kft., TYPOTEX Elektronikus Kiadó Kft., UNIÓ Lap-és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft.

Műhely

A Széchényi-gyűjteményhez tartozó dokumentumok azonosítása

SZÓTS Zoltán Oszkár

2010 áprilisában kezdődött meg az Országos Széchényi Könyvtárban a törzsgyűjteménybe 1926 előtt bekerült, elektronikusan feltáratlan dokumentumok autopszián alapuló számítógépes feldolgozásának megszervezése. A feltárás során kiemelt feladatunknak tekintjük többek között a könyvtár törzsgyűjteményébe bekerült fontosabb magángyűjtemények, így mindenekelőtt a Széchényi-féle alapgyűjtemény rekonstruálását. Cikkemben a könyvtáralapító gyűjteményének azonosításával kapcsolatban felmerülő problémákat veszem sorra. A feldolgozandó anyag legnagyobb részét a müncheni szakrendszer szerint rendezett állomány jelenti,¹ ezért elkerülhetetlen, hogy röviden áttekintsük a könyvtári állomány állapotát a szakrendszer bevezetésekor, különös tekintettel a Széchényi-gyűjteményre.

A müncheni szakrendszer bevezetése és a Széchényi-gyűjtemény

A müncheni szakrendszert 1867 és 1875 között vezették be, ez alatt végezték el az állomány teljes feldolgozását először. Az állomány nagyságáról ebben az időben csak becslést lehetett állítani, ugyanis jelentős része nem volt feldolgozva, de még nyilvántartásba véve sem volt.² A könyvtári állomány nagyságának felmérésére először 1868 őszén került sor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium utasítására.³ Mátray Gábor könyvtárőr jelentése a könyvtár gyűjteményeiről⁴ az alábbi képet adta:

1. Oklevelek – 5514 db. Ebből feldolgozatlan 4046.
2. Kéziratok – több mint 13 000 db. feldolgozva. Az 1191 db. újabb beszerzés feldolgozatlan.
3. Ösnyomtatványok és ritkaságok – 934 kötet. Rendezve, de katalogizálatlan.
4. Hungarika-könyvtár, azaz a Széchényi-féle törzsgyűjtemény – 58 358 kötet. Feldolgozott, rendezett állapotban, betűrendi cédula-katalógussal és helyrajzi nyilvántartással.
5. Segédkönyvtár, azaz a nem-hungarika könyvek gyűjteménye. Alapját a Széchényi Ferenc-féle soproni könyvtár képezte – 10 667 kötet,

részben feldolgozott. (Betűrendes cédulakatalógus volt, de hiányzott a helyrajzi katalógus.) 200 kötet még feldolgozatlan.

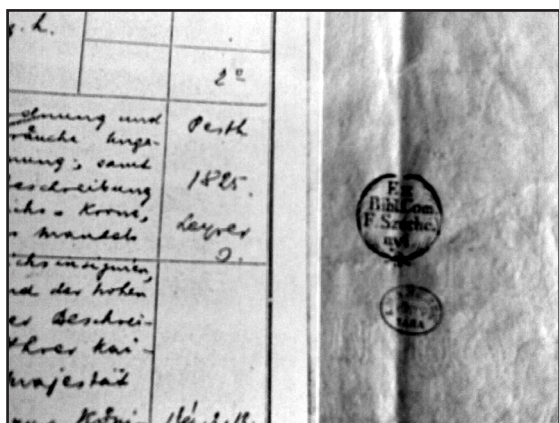
6. Egyéb, még fel nem dolgozott könyvek – 67 970 kötet. Ide tartoztak mindazok a magángyűjtemények, amelyek akár vétel, akár ajándékozás révén a könyvtár birtokába kerültek s egyelőre még megbontatlan egységekben együtt voltak. (*Jankovich Miklós, Horvát István, Illésházy István, Sándor Móric, Kölcsey Ferenc* és mások könyvtárai.)
7. Hírlapok – 3600 kötet. Ebből bekötött 1600, kötetlen 2000. Rendezett, de nem feldolgozott.
8. Térképek – több ezer db.
9. Fa-, réz- és acélmetszetek, könyvmatok és fényképek – sok ezer db.
10. Családi címerek és pecsétnyomók
11. Réztáblák
12. Duplumok – 1000 kötet.

A 8–12. pont alatti gyűjtemények a jelentés készítésekor feldolgozatlanok voltak. A jelentés nem tért ki azokra kibontatlan kötelempéldányokra sem, amelyeknek nagy része nemcsak feldolgozva, de kötve sem volt, így számbavételük ebben a stádiumban nem is lett volna lehetséges.⁵ A müncheni szakrendszer bevezetésekor tehát ilyen mennyiségű rendezetlen állományt dolgoztak fel. „A Széchényi-féle törzsanyagból és a sok kisebb-nagyobb, rendezetlen gyűjteményből álló könyvtár a müncheni szakrendszerben történő feldolgozás révén vált egységes állományú,

korszerűen feltárt és használható gyűjteménnyé.”⁶ Nem sikerült viszont megőriznie az egykor szervesen összefüggő magángyűjtemények különállását. A müncheni szakrendszer szerinti rendezés éppúgy szétszórta az egyes szakosztályokba a Széchényi-féle törzsanyagot, mint a később bekerült nagy magángyűjteményeket, többek között a Horvát-, a Jankovich- vagy az Illésházy-tékát. Az egységes, szakrendben rendezett állomány létrehozásának kívánalma látszott a korban az egyetlen ésszerű megoldásnak: a proveniencia szerinti rendezési elvet maradi-
nak és tudománytalannak ítélték.⁷ Mindez kárára volt a későbbi könyvtár- és művelődéstörténeti kutatásoknak. A korszerű számítógépes feldolgozás azonban lehetővé teszi, hogy az autopsziával történő feltárás folyamán a proveniencia-adatot is szerepeltessük a leírásban.⁸

Széchényi provenienciájának kérdése

A feldolgozás során alapvetően három forrásból lehet megállapítani, hogy a könyv korábban Széchényi Ferenc tulajdonában volt-e: a tulajdonbélyegzőből, az ex librisből vagy egyes esetekben a müncheni katalóguslap bejegyzéséből; ez azonban nem fordul elő tulajdonbélyegző vagy ex libris nélkül.⁹ Sajnos, a tulajdonbélyegző önmagában nem jelent biztos támpontot a proveniencia tisztázásához, mivel olyan könyvekben is előfordul, amelyek a gróf halála után jelentek meg.¹⁰

Széchényi Ferenc tulajdonbélyegzője a müncheni katalógus lappal egy 1825-ös kiadásban

Az eset nem egyedi: a feldolgozás során többször is találkoztunk már ezzel a problémával. Sajnos, nem sikerült egyelőre az ezt a jelenséget magyarázó feltevéseket bizonyítani, így egyelőre tisztázatlan a Széchényi-pecsét múltbeli használata. Abból a tényből viszont, hogy a bélyegző olyan kiadványban is előfordulhat, amely biztosan nem volt Széchényi Ferenc tulajdona, egyenesen következik, hogy 1820 előtt megjelent dokumentumok esetében sem lehetünk biztosak benne, hogy jogszerűen használták elődeink, így ha találkozunk vele, ellenőriznünk kell.

Az első felmerülő kérdés az, hogy a Széchényi Ferenc által kiadott, nyomtatásban megjelent katalógusok használhatóak-e a gyűjtemény azonosítására. Erre a válasz egyértelműen igen. Az első katalógusok a könyvtár átadásával együtt készültek, az utoljára, 1807-ben kiadásra került Supplementum II. pedig tartalmazta az 1803 és 1806 közötti teljes gyarapodást.¹¹ Nem tartalmazza azonban az egyéb helyről beérkező műveket: azokra külön pecsétet használtak „*Ex Museo Hungarico*” felirattal.¹² Megállapíthatjuk tehát, hogy az 1807 előtti kiadású magyar vagy magyar vonatkozású anyagok a legteltesebb biztonsággal beazonosíthatóak a gróf által kiadott katalógusok segítségével.

Az ajándékok 1807 után sem maradtak el, ezeket Miller Jakab Ferdinánd könyvtárőr bevezette a hivatalos ajándéknaplóba.¹³ 1807 és 1814 között hét bejegyzésben szerepel Széchényi Ferenc neve. Ezek összesen ötvenhét tételt tartalmaznak, de nemcsak törzsgyűjteményi anyagokat, nagy részük vélhetően aprónyomtatvány vagy kézirat.¹⁴ Ez a tételszám mindenképpen kevés Széchényi gyarapítási tevékenységét ismerve, ezért az 1814 és 1820 közötti időszak adományait keresve egyéb forrásokban is próbáltunk adományozásra utaló nyomot találni.

Az OSZK irattári anyagát az alapítástól az alapító haláláig átvizsgálva mindössze egyetlen átadási lajstromot találtunk, egy 1814-es „*Accessiones Bibliothecae*” című jegyzéket, amelyben Miller Jakab Ferdinánd aláírásával igazolta, hogy a fenti könyveket Széchényi Ferencről átvette.¹⁵ Az anyag vegyes, ha tipizálási

szempontból nézzük; egyaránt találhatóak benne kéziratok, könyvek és kisebb nyomtatványok. Nyelvileg sem homogén, magyar és külföldi művek egyaránt találhatóak benne. Összességében tehát ez egy fontos, eddig fel nem dolgozott jegyzék, ami mindenképpen ajánlott kontrollra, amennyiben máshol nem találtuk meg a művet. A keresést azonban nehezíti, hogy ez a lajstrom még nincs feldolgozva, és nem alfabetikus. Érdemes lenne feldolgozására a jövőben forrásokat találni, mivel rendszerezése nagyban megkönnyítené használatát.

Átnéztük Miller Jakab Ferdinándnak az OSZK Kézirattárában őrzött levelezését is, amely 1801 és 1819 között összesen hatvankilenc Széchényi Ferenc által írt levelet tartalmaz. Sajnos, ezek között egyik sem tartalmaz ajándéklajstromot, így nem bővítették az azonosítási lehetőségeket.¹⁶

Kevésbé ismert tény, hogy Széchényi Ferenc halála előtt második, Sopronban található könyvtárát is a nemzeti múzeumnak adományozta. Eredetileg ez a családi könyvtára volt, gyűjtési szempontjai nem egyeztek a hungarika-könyvtárával, ezért nem is állt szándékában a nemzetnek adományozni. Később azonban meggondolta magát, és segédkönyvtárként átadta a gyűjteményt. Minthogy eredetileg nem szánta nyilvánosnak, ezért nyomtatott katalógust sem készíttetett róla, csak egy házi használatú kéziratot.¹⁷ (Ezt a kéziratot, szerzői betűrendes katalógust az OSZK Kézirattára őrzi, esetleges kiadása művelődés- és könyvtártörténeti szempontból is indokolt lenne.¹⁸) A nem magyar vagy nem magyar vonatkozású anyagokat (már amennyiben 1820 előtti kiadásúak) ebben kell tehát keresni, és amennyiben megtaláljuk, ez igazolja, hogy Széchényi Ferencé volt)

Végül szólnunk kell még egy problémáról Széchényi Ferenc gyűjteményei kapcsán. Első igazgatónk, Miller Jakab Ferdinánd meglehetősen szabadon bánt a könyvtár állományával, így Széchényi adományaival is. Vádat sosem emeltek ellene, de valószínűleg csak előrehaladott kora miatt. A botrány 1820–1821-ben robbant ki, s azóta bizonyítást nyert, hogy nemcsak könyveket

tulajdonított el, de a származásukra vonatkozó bizonyítékokat is meg akarta semmisíteni. Ez a Széchényi-gyűjtemény esetén azt jelenti, hogy hol kikaparta a Széchényi-pecsétet, hol leragasztotta saját ex librisével, hol azt írta bele, hogy Spielenberg Pál ügyvéd és lapszerkesztő özvegyétől vette 1814-ben. Lebukásakor sok könyvet visszapecsételt Széchényi pecsétjével, így fordul elő a kettős proveniencia-adat.¹⁹ Hiba volna azonban minden könyvet, amelyben Miller ex libris található, automatikusan Széchényi-kötetnek tekintenünk. A már említett ajándéknapló szerint ő maga is adományozott könyveket a könyvtárnak.²⁰ A megfelelő eljárás az, hogy ezeket a könyveket is behasonlíttjuk a rendelkezésünkre álló segédletekben ugyanúgy, mintha Széchényi-anyaggal lenne dolgunk. Amennyiben megtaláljuk bennük a dokumentumról készült leírást, kettős proveniencia-megjegyzést készítünk, amennyiben nem, csak Millert tüntetjük fel tulajdonosként. Az azonosításhoz használható források áttekintése után térünk rá magára a folyamatra.

A Széchényi-gyűjteményhez tartozó könyvek azonosítása

1. lépés a kiadás dátumának vizsgálata; az 1820-ban vagy 1820 után kiadott mű biztosan tévesen rendelkezik Széchényi-tulajdonbélyegzővel.
 2. lépés a hungarika jelleg megállapítása. Széchényi Ferenc alapvető célja volt az összes magyar vagy magyar vonatkozású anyag összegyűjtése a nemzetnek adományozott hungarika-könyvtárába. („*Idetartozónak ítélték minden Magyarországon kiadott művet, bármilyen nyelven is jelent meg, minden magyar nyelvű művet, bárhol is került kiadásra, valamint minden olyan külföldön megjelent idegen nyelvű munkát, amelynek tartalmában valamilyen magyar vonatkozása volt.*”²¹) Amennyiben biztosak vagyunk a dokumentum hungarika jellegében és 1807 előtti kiadású, a nyomtatott katalógusban vizsgálandó. Ha itt nem találjuk, akkor még mindig előfordulhat, hogy a mű ere-

detileg a családi könyvtárhoz tartozott, ezért meg kell néznünk a kéziratos soproni katalógust is. Amennyiben ott sem találjuk, meg kell vizsgálnunk a fent említett irattári anyagban (Accessiones Bibliothecae). Ha itt sem szerepel, akkor a *Protocollum patriophilorum* megfelelő oldalain. Ha egyikben sincs, akkor valószínűleg tévesen bélyegzett könyvről van szó. (Az 1807 után kiadott művek leírását biztosan nem találhatjuk meg a nyomtatott katalógusokban, így ott a vizsgálatot egyből a soproni katalógussal kell kezdenünk.)

Amennyiben biztosan nem hungarikáról van szó, akkor azonnal a kéziratos soproni katalógust kell használnunk. Ha nem találjuk benne, és 1814 előtti anyagról van szó, az Accessiones Bibliothecae-ben és a *Protocollum patriophilorum*-ban ugyanúgy meg kell néznünk, mint a hungarika-anyagok esetében.

A rekordokba kerülő adatok

Alapelvünk a bibliográfiai rekordok készítésében, hogy az autopszián alapuló feltárás során megállapított, a művek gyors visszakeresését szolgáló, valamint a művekről és a könyvtári gyűjteményről való tájékozódást segítő információkat nyilvánossá tegyük. Ebből következően az adatokat egységesítjük, azaz – lehetőség szerint – strukturálatlan megjegyzés-mezők helyett a besorolási állományokkal összekapcsolt indexelt adatmezőket használunk. Az Országos Széchényi Könyvtár jelenleg a HunMARC formátumú Amicus könyvtári rendszerben készíti bibliográfiai leírásait. Ennek gyakorlata szerint a possessor-adatokat az 561-es (Megjegyzés a származásról) adatmezőbe vesszük fel. Emellett a 999-es hívójelű (Technológiai megjegyzés) adatmezőben is feltüntetjük a következőképpen: 999 ## \$aPOSS:\$aHorvát\$JIstván\$d1784–1846.²²

Utóbbi típusú megjegyzés kizárólag abban az esetben szerepel, ha bizonyosra vehető, hogy a proveniencia-adat(ok) hiteles(ek). A Széchényi-gyűjtemény azonosításakor is ezzel az eljárással teszünk különbséget a *bizonyítottan* Széchényi Ferentől származó és csupán a tulajdonbélyegzőjét tartalmazó kiadványok között.

Az eljárás

A dokumentum kiadási évének meghatározása után kezdjük meg a behasonlítást.

1. 1807 előtti dokumentumok;

1.1. Vélhetően magyar vagy magyar vonatkozású;

Ellenőrzés a nyomtatott katalógusban.

1.1.1. Amennyiben megleljük:

Tulajdonbélyegző és ex libris esetén:

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (ex libris, katalógus)

Csak tulajdonbélyegző esetén:

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (katalógus)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aSzéchenyi\$JFerenc\$d1754-1820

1.1.2. Amennyiben nem, biztonsági ellenőrzést kell tartanunk a soproni katalógusban.

Amennyiben megleljük:

Tulajdonbélyegző és ex libris esetén:

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (ex libris, soproni katalógus)

Csak tulajdonbélyegző esetén

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (soproni katalógus)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aSzéchenyi\$JFerenc\$d1754-1820

1.1.3. Amennyiben nem, ellenőriznünk kell az „Accessiones Bibliothecae”-ben.

Ha megvan:

Tulajdonbélyegző és ex libris esetén:

561 ## Proven.: Széchényi Ferenc (ex libris, 1814-es ajándék)

Csak tulajdonbélyegző esetén:

561 ## Proven.: Széchényi Ferenc (1814-es ajándék)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aSzéchenyi\$JFerenc\$d1754-1820

1.1.4. Ha nem, ellenőriznünk kell a „Protocollum patriophilorum”-ban

Ha megvan:

Tulajdonbélyegző és ex libris esetén:

561 ## Proven.: Széchényi Ferenc (ex libris, Protocollum patriophilorum)

Csak tulajdonbélyegző esetén:

561 ## Proven.: Széchényi Ferenc (Protocollum patriophilorum)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aSzéchenyi\$JFerenc\$d1754-1820

1.1.5. Ha nem, akkor sajnos tévesen szerepel a kiadványban a tulajdonbélyegző vagy az ex libris. Ekkor csak az 561-es mezőben teszünk megjegyzést:

561 ## \$aSzéchenyi Ferenc tulajdonbélyegzőjével

VAGY

561 ## \$aSzéchenyi Ferenc ex librisével

1.2. Nem magyar, vagy magyar vonatkozású anyag.

Ellenőrzés a soproni katalógusban.

1.2.1.

Amennyiben megleljük:

Tulajdonbélyegző és ex libris esetén:

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (ex libris, soproni katalógus)

Csak tulajdonbélyegző esetén:

561 ## \$aProven.: Széchényi Ferenc (soproni katalógus)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aSzéchenyi\$JFerenc\$d1754-1820

1.2.2. Amennyiben nem, biztonsági ellenőrzést kell tartanunk a nyomtatott katalógusokban, és amennyiben megleljük, az 1.1.1. szerint kell felvennünk az adatokat.

1.2.3. Amennyiben nem, az 1.1.3-ra ugorva folytatjuk az eljárást.

2. 1807 és 1814 közötti dokumentumok.

2.1. Magyar vagy magyar vonatkozású anyagok: az 1.1.2-re ugorva folytatjuk az eljárást.

2.2. Nem magyar vagy magyar vonatko-

zású anyagok: Az 1.1.2-re ugorva folytatjuk az eljárást.

3. 1814 és 1820 közötti dokumentumok.
  - 3.1. Magyar vagy magyar vonatkozású anyagok: Biztonsági ellenőrzést hajtunk végre a soproni katalógusban. Amennyiben meglegljük, az 1.2.1. szerint, amennyiben nem, az 1.1.5. szerint vesszük fel az adatokat.
  - 3.2. Nem magyar vagy magyar vonatkozású anyagok: Ellenőrizzük a soproni katalógusban. Amennyiben meglegljük, az 1.2.1. szerint, amennyiben nem, az 1.1.5. szerint vesszük fel az adatokat.
4. 1820 utáni dokumentumok

561 ##\$aSzéchényi Ferenc post mortem tulajdonbélyegzőjével

Miller Jakab Ferdinánd ex librisének megléte esetén szintén a fenti eljárást kell lefolytatnunk azzal a különbséggel, hogy minden esetben a megfelelő Széchényi proveniencia-adat mellett szerepelnie kell Millerének is: 561 ## \$aProven.: Miller Jakab Ferdinánd (ex libris)

ÉS

999 ## \$aPOSS:\$aMiller\$jJakab Ferdinánd\$d1749-1823

Természetesen amennyiben egyik rendelkezésre álló forrásban sem találjuk meg a dokumentum leírását, továbbá a dokumentum sem rendelkezik Széchényi Ferenc tulajdonbélyegzőjével, akkor csak Miller Jakab Ferdinándot tüntetjük fel adományozóként.

Zárógondolat

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy az alapgyűjtemény kapcsán felmerült nehézségek ellenére a fenti eljárással nagy valószínűséggel helyesen megállapítható, melyik Széchényi Ferenc tulajdonbejegyzését hordozó mű tartozott csakugyan a könyvtáralapító birtokába.

Jegyzetek

1. A feldolgozás részleteihez lásd DANCS Szabolcs: Az Országos Széchényi Könyvtár „müncheni gyűjteményének” rekatalógizálása c. írását. Természetesen tisztában vagyunk a teljes rekonstrukció kivitelezésének nehézségeivel. Az állomány egy részét a korabeli könyvtári gyakorlatnak megfelelően duplumként elcserélték, ennek a feltérképezése lehetetlen feladatnak tűnik. Más esetben azonban vannak biztos információink, például, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum elődjét jelentő Természeti és Kézműtani Tár megalakulásakor Széchényi gyűjteményének természettudományos része képezte a könyvtár alapját (<http://www.nhmus.hu/hu/konyvtar/rolunk>). Ilyen esetekben a rekonstrukció csak könyvtárközi együttműködés keretében jöhet létre.
2. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867–1875: a müncheni szakrendszer bevezetése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1986/1990. Bp. 1994. 221. p. – a továbbiakban SOMKUTI (1990).
3. VKM 10.560 sz. 1868. aug. 2. Hegedűs Candid Lajos minisztériumi osztálytanácsos aláírásával. OSZK Irattár – a továbbiakban OSZKI – 18/1868.
4. OSZKI 18/1868.
5. SOMKUTI (1990) 222. p.
6. Uo. 267. p.
7. Uo. 265. p.
8. A proveniencia-adat feltüntetésével kapcsolatos elvekről lásd DANCS i.m.
9. A rend kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy Széchényi Ferenc jól ismert ex librisének kialakítása előtt a családi címet használta erre a célra. (Vö.: KELECSÉNYI Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Budapest, 1988. 206–207. o.) A két fajta ex librist a bibliográfiai leírásokban nem különböztetjük meg.
10. A képek forrása: <http://dancsz.fxnet.hu/szechenyi-ferenc-tulajdonbelyegzoje-az-alapito-halala-utan-megjelent-kiad-vanyban>
11. BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. Bp. 1981. – a továbbiakban BERLÁSZ (1981) – 125–126. p. és SOMKUTI Gabriella: Széchényi Ferenc nemzeti könyvgyűjteménye. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970-1971. Bp. 1973. 175–199. p. Széchényi Ferenc nyomtatásban megjelent katalógusai: Betűrendes rész:

- Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci com. Széchényi. Tomus 1. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complexus - Sopronii: [s.n.], 1799. - 2 db
 Pars I., A–L.-XVI, 695p.
 Pars 2., M–Z.-612p.
 Szakrendi rész:
 Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Francisci com Széchényi duobus tomis comprehensos, in scientiarum ordines distributos exhibens. - Pesthini: [s.n.], 1800. - 494 p.
 Pótkötetek:
 Catalogus Bibliothecae Hungaricae Nationalis Széchényiana. Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complectendis supplementum 1. A–Z. - Posonii: [s.n.], 1803. -XXXIII, 646, [2] p.
 Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris supplemento 1. Comprehensos in scientiarum ordines distributos exhibens. - Posonii: [s.n.], 1803. - 211,4 p.
 Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. Tomi I. Scriptores Hungaros et rerum Hungaricarum typis editos complectentis supplementum 2. A–Z. - Sopronii: [s.n.], 1807. - 2, XVI, 615 p.
 Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris supplemento 2. comprehensos in scientiarum ordines distributos exhibens. - Pestini: [s.n.], 1807. - 232, 6 p.
 A kéziratgyűjtemény katalógusa:
 Catalogus mancriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano-Regnicolaris. - Sopron: [s.n.], 1814–1815. - 3 db
 Vol. 1. - 18, 749 p.
 Vol. 2. - 2, 607 p.
 Vol. 3. - 2, 409, LXII p.
12. KOLLÁNYI Ferenc: Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára : 1802–1902 : 1. köt. : a könyvtár megalapításától gróf Széchényi Ferenc haláláig. Bp. 1905. 237–238. p. – a továbbiakban KOLLÁNYI (1905).
13. OSZK Kézirattár – Fol. Lat. 71. „Protocollum patriophilorum”. A napló 1803–1814-ig tartalmazza az ajándékok listáját, összesen 151 tele írt fólió mennyiségben.
14. Részletesen: 54. fol.: 1807.11.21. - 6 tétel, 1807.12.09. - 3 tétel.
 112. fol.: 1812.04.29. - 8 tétel.
 114. fol.: 1812.06.27. - 7 tétel, 1812.07.07. - 8 tétel.
 118. fol.: 1812.10.30. - 3 tétel,
 119-120. fol. 1812.12.10. - 22 tétel.
 Érdekességként még megjegyzem, hogy 1803. szeptember 9-én, majd 23-án Széchényi Ferencné Festetich Juliannát is megtaláljuk a listában, először egy, majd három tétellel.
15. OSZKI, 1814.
16. OSZK Kézirattár – Quart. Lat. 781.
 Az áttekintett levelek jegyzéke (a levelek, ha nincs egyéb nyelv jelezve, latin nyelven íródtak):
 I. kötet, ff187. Keltezés: 1801. január 10. Pest.
 III. kötet, ff34. 1803. május 25. Cenk.
 III. kötet, ff44. 1803. június 29. Marcali.
 III. kötet, ff51. 1803. július 27. Sopron.
 III. kötet, ff54. 1803. augusztus 10. Sopron
 IV. kötet, ff166. S. a., s. n.
 IV. kötet, ff167. 1805. június 26. Cenk.
 V. kötet, ff21. 1806. február 3. Pest.
 VII. kötet, ff149. 1808. szeptember 3. Pozsony.
 VII. kötet, ff170. 1808. október 4. Pozsony.
 VII. kötet, ff173. 1808. november 5. Pozsony.
 VIII. kötet, ff14. 1809. ... Pozsony.
 X. kötet, ff24. 1810. március 28. Sopron.
 X. kötet, ff156. 1810. június 8. Bécs.
 X. kötet, ff172. 1810. november 27. Bécs, német.
 X. kötet, ff176. 1810. december 7. Bécs.
 X. kötet, ff189. 1810. december 26. Bécs, német.
 XI. kötet, ff134. 1811. augusztus 14. Zinkendorf (?), német.
 XI. kötet, ff173. 1811. október 27. Cenk, német.
 XI. kötet, ff184. 1811. november 7. Bécs, német.
 XII. kötet, ff1. 1812. január 8. Bécs, német.
 XII. kötet, ff28. 1812. március 21. (nem kiolvasható), német.
 XII. kötet, ff38. 1812. április 15. Sopron.
 XII. kötet, ff109. 1812. október 14. Cenk.
 XII. kötet, ff111. 1812. október 20. Cenk.
 XIII. kötet, ff18. 1813. február 21. Bécs.
 XIII. kötet, ff28. 1813. március 9. Bécs.
 XIII. kötet, ff38. 1813. március 25. Bécs.
 XIII. kötet, ff49. 1813. május 8. Sopron.
 XIII. kötet, ff68. 1813. június 10. Veszprém.
 XIII. kötet, ff74. 1813. március 26. Marcali.
 XIII. kötet, ff187. 1814. április 7. Sopron
 XIII. kötet, ff219. 1814. július 22. Cenk.
 XIII. kötet, ff225. 1814. augusztus 10. Cenk.
 XIII. kötet, ff261. 1814. október 21. Bécs.
 XIII. kötet, ff284. 1814. december 5. Bécs.
 XIII. kötet, ff286. 1814. december 10. Bécs.
 XIV. kötet, ff90. 1815. augusztus 22. Bécs.
 XIV. kötet, ff119. 1815. október 3. Bécs.
 XIV. kötet, ff129. 1816. január (hiányzik). Bécs.
 XIV. kötet, ff163. 1816. március 20. Bécs.
 XIV. kötet, ff206. 1816. július 9. Bécs.
 XIV. kötet, ff215. 1816. július 18. Bécs.
 XIV. kötet, ff217. 1816. július 22. Bécs.
 XIV. kötet, ff233. 1816. augusztus 6. Bécs.

- XIV. kötet, ff253. 1816. augusztus 20. Bécs.
 XIV. kötet, ff261. 1816. augusztus 24. Bécs.
 XIV. kötet, ff308. 1816. november 26. Bécs.
 XV. kötet, ff1. 1817. június 30. Bécs.
 XV. kötet, ff3. 1817. augusztus 21. Bécs.
 XV. kötet, ff5. 1818. június 24. Bécs.
 XV. kötet, ff11. 1818. január 4. Bécs.
 XV. kötet, ff19. 1817. szeptember 27. Bécs.
 XV. kötet, ff21. 1817. november 7. Bécs.
 XV. kötet, ff23. 1818. július 30. Bécs.
 XV. kötet, ff29. 1818. november 20. Bécs.
 XV. kötet, ff31. 1819. január 4. Bécs.
 XV. kötet, ff33. 1819. augusztus 30. Bécs.
 XV. kötet, ff37. 1818. április 7. Bécs.
 XV. kötet, ff39. 1817. július 14. Bécs.
 XV. kötet, ff41. S. a. Bécs.
 XV. kötet, ff43. 1817. január 3. Bécs.
 XV. kötet, ff45. 1817. január 25. Bécs.
 XV. kötet, ff47. 1817. január 7. Bécs.
 XV. kötet, ff49. 1817. április 22. Bécs.
- XV. kötet, ff51. 1817. május 7. Bécs.
 XV. kötet, ff53. 1817. május 16. Bécs.
 XV. kötet, ff55. 1817. június 25. Bécs.
 XV. kötet, ff57. 1817. augusztus 6. Bécs.
17. BERLÁSZ (1981) 127–128. p.
 18. OSZK Kézirattár – Fol. Lat. 51.
 19. BERLÁSZ (1981) 163–164. p. és V. WINDISCH Éva: Miller Jakab Ferdinánd múzeumi igazgató utolsó évei és az Országos Széchényi Könyvtár. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1958. Bp. 1959. 349–368. p.
 20. OSZK Kézirattár – Fol. Lat. 71. „Protocollum patriophilorum”
 21. SOMKUTI (1973) 179. p. A gyűjtésről részletesebben lásd Kollányi (1905) 51–52. p.
 22. Ennek okairól és részletezéséről lásd DANCS Szabolcs i.m.

RDAszabvány MARC helyett

„A Kongresszusi Könyvtár által alakított munkacsoport befejezte az RDA (Resource Description and Access, az új szemantikus és FBR-modell alapú) könyvtári leírási szabvány teszt periódusát.

A teszt célja az volt, hogy felmérjék, reális alternatívája lehet-e az RDA a MARC lecserélésére vagy inkább a MARC-ot kellene átalakítani.

A teszt befejeződött és az az egyöntetű vélemény alakult ki, hogy a MARC-nak a jelen szükségletekhez való alakítása nagyobb feladat, mint az RDA ma még meglévő hiányosságainak kifejlesztése, beleértve a MARC-rekordok RDA-konvertálásának költségeit is. A MARC érdemei elvitathatatlanok, de egy adott kor igényei és lehetőségei szabták meg a kereteit (ahogy természetesen az RDA-ét is), melyek időközben megváltoztak. Mindazonáltal a MARC mint szabvány fenntartása az átállás alatt és utána is évekig aktuális marad. A Kongresszusi Könyvtár soron következő lépése az új bibliográfiai keretrendszer, illetve az arra való átállás menetének kidolgozása.”

A bejelentés forrása: <http://www.loc.gov/marc/transition/news/framework-103111.html>

Az átmenettel kapcsolatos munkálatok honlapja: <http://www.loc.gov/marc/transition>

A keretrendszerrel kapcsolatos levelezőlista: <http://listserv.loc.gov/listarch/bibframe.html>

(Forrás: *Katalist*, 2011. 10. 31. Király Péter híréből)

Névváltozás

A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár neve 2011. november 11-től Szegedi Tudományegyetem Klebersberg Könyvtárra változik. A névváltoztatás célja tiszteletadás Klebersbergnek, az „egyszerre hazafi és európai kultuszminiszternek, hogy az általa nagy figyelemmel támogatott területen, a tudomány és annak oktatására, művelésére leginkább hivatott felsőoktatás területén” állítsanak emléket neki. Klebersberg Kuno (1875–1932) sok szállal kapcsolódott Szegedhez, a város 1926-ban és 1931-ben országgyűlési képviselőjévé választotta. Neki köszönhetően indultak meg többek között az egyetemi építkezések.

(Egy másik könyvtári vonatkozású tény, hogy a Ferenc Tudományegyetem központi orvostudományi könyvtár is viselte a nevét Orvostudományi Klebersberg Könyvtár néven.)

(*Katalist*, 2011. 11. 11. Mader Béla tájékoztatása alapján)

Műhely

Kölcsey Ferenc könyvei a nemzeti könyvtárban

A költő gyűjteményének rekonstruálási kísérlete a müncheni állomány rekatalogizálása során

FUCSIK Rita

2011 februárjától Kölcsey Ferenc müncheni jelzeten raktározott könyveit igyekeztünk összegyűjteni és feltárni az Országos Széchényi Könyvtárban a müncheni állományrész 2010 nyarán elkezdett rekatalogizálása során. A részletes feldolgozás autopszia elve alapján készül, a possessorok feltüntetése a bibliográfiai leírásban ennek egyik fontos mozzanata. Munkánk során Szabó G. Zoltán műve jelentett nagy segítséget annak megállapításában, mely könyveket is tekinthetjük valóban Kölcsey Ferenc hagyatékából valónak.

Ha Kölcsey Ferenc gyűjteményéről beszélünk, elsősorban a könyveire kell gondolnunk. Ismert tény, hogy a hagyaték kéziratokat tartalmazó része a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került, míg a könyvek és az időszakos kiadványok a nemzeti könyvtárba. Utóbbiaknak a müncheni jelzetről való rekatalogizálása már nagyrészt megtörtént.

1. A probléma felvázolása

Kiindulópontunk tehát Szabó G. Zoltán 2009-ben megjelent *Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai* című munkája volt. A mű azon túl, hogy a szerző igyekszik feltárni a gyűjtemény sorsát és annak körülményeit, hogyan került a nemzeti könyvtárba, tartalmaz egy részletes listát, melyben szerepelnek az OSZK raktári jelzetei. Ennek alapja az a dokumentum, amely a Kézirattárban Fol. Hung. 1887/14 jelzeten található, s amelyet 1867-ben készítettek a könyvtár tulajdonába került hagyatékról; kötéstábláján *Kölcsey Ferencz könyvtárának jegyzéke* cím szerepel. Szabó G. Zoltán úgy véli, hogy a hajdani gyűjtemény ennél nagyobb volt („Már Lukácsy Sándor ... felhívta a figyelmet arra, hogy a jegyzék nem teljes.”)¹, csak az bizonyos, hogy ezeket a könyveket 1867-ben a nemzeti könyvtár átvet-

te. Ez a kéziratos jegyzék csak nagyon kevés adatot tartalmaz (szerző, rövid cím, darabszám), ezért a könyvek azonosítása a csupán töredékes címek alapján nehézkes.

Az OSZK korszerűsödése során sok könyv és periodikum a müncheni jelzete helyett új jelzettel kapott. Mi azokat gyűjtöttük ki az 1867-ben készített jegyzékről, és azokkal foglalkoztunk, amelyek eddig még nem kerültek rekatalogizálásra. Saját listánk azonban szintén nem végleges, mivel forrása sem teljes, így előfordulhat, hogy olyan könyvek is felbukkannak és feltárára kerülnek majd, amelyek nem szerepelnek rajta, de katalóguscédula vagy könyvben szereplő bejegyzések alapján mégis *Kölcsey Ferenc* könyvtárába tartoztak.

Mіндеz azonban nem elég ahhoz, hogy teljesnek tekinthessük az OSZK-ban lévő gyűjteményt. Szabó G. Zoltán azt írta, hogy „...a mértéken felüli duplikálást elkerülendő, ... feltételezhetően más könyvtáraknak ajánlották fel, vagy eladták ... a példányokat”.² A nemzeti könyvtár története során más és más szempontok alapján gyarapították és apasztották az állományt, mai szemmel nézve talán furcsa is a fent említett gyakorlat, és számunkra sajnálatos igazán, hiszen ez a hajdani gyűjteményszervezési eljárás kizárja, hogy teljes képet kapjunk *Kölcsey Ferenc* könyvtáráról. A müncheni állományrész rekatalogizálásával mindenestre megteremthetjük a lehetőséget a további kutatásokhoz.

2. Munkamenet

Az összegyűjtött jelzetek listáját átadtuk a Raktári Osztály munkatársainak, akik ez alapján hétről-hétre szolgáltatották számunkra a könyveket. Ha szükséges volt, a Restauráló és Kötészeti Osztály munkatársai először megtisztították, esetenként fertőtlenítették és lehetővé tették, hogy a kötetek a következő munkafolyamatok során ne sérüljenek tovább. A rágcsálók nyomait azonban nem lehet eltüntetni – valószínűleg még Csekén tehettek kárt a gyűjtemény egyes darabjaiban³ – így azok nagymértékben cson-

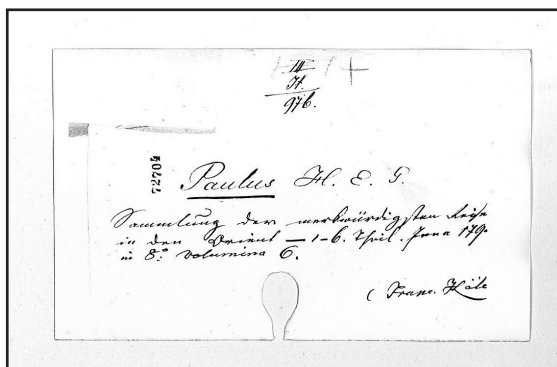
kák; erről az információkat (pl. csonka, hiányos, sérült) nem a bibliográfiai leírásban, hanem az adott bibliográfiai tétel példányadat-megjegyzésében tüntettük fel. Ezek a bibliográfiai leírás WebOPAC-ban megjeleníthető formátumai közül sem a címkés, sem a cédula, csupán a MARC formátumban, a teljes megjelenítésben láthatók, valamint – a raktári jegyzetre kattintva – példányinformációként is megtalálhatók (*ld. 4. ábra*).

A hasonlítás során az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy mindenképpen megtaláljuk az olvasói és a szolgálati katalógusokban a katalóguscédulákat. A régi címfelvételű nagylapokon zárójelben, az újakon a legelső mezők egyikében szerepelt a beszerzés módja és a proveniencia (pl. *Kölcsey Ferenc/Ferencz/Ferentz*). Változások esetén (pl. amikor lecserélték a példányokat) nem készítettek új cédulát, csupán áthúzták (vagy nem) az érvénytelen adatot, és beírták az újat. Azokat a könyveket, amelyek esetében semmi más nem utalt a possessorra, csak a müncheni katalóguslap bejegyzése, *Kölcsey Ferenc* gyűjteményébe tartozóként kezeltük. A nagylapokról fotózott és az olvasói (szürke) katalógusba beosztott müncheni cédulákon főleg a régi címfelveledek esetén maradt fenn a possessor jelölése (pl. *Franz Kölcsey*), így előfordulhat, hogy az új címfelveledek másolatainak készítése során fontos adatok vesztek el, amelyeket ma már nehéz rekonstruálni. Olykor a szakrepertóriumokban is találtunk bejegyzéseket munkatársaktól, akik „*Kölcsey*” beírással jelezték és hívták fel a figyelmet arra, hogy az állomány többi részétől külön, kiemelten kezelendő könyvekről van szó.

Kölcsey Ádám özvegyétől 1867 januárjában kerültek a könyvek a nemzeti könyvtár tulajdonába. A legtöbb könyv valamelyik előzékén (előzékclapon, címlapverzón) „*Kölcsey Ferencz könyvtárából 1867. január 14.*” bejegyzés szerepel ceruzával vagy tollal. A többkötetes könyvek esetén sokszor csak az első kötetbe került ez a megjegyzés, ilyenkor a jegyzéken szereplő darabszám segítette az eligazodást. A feldolgozás során tehát a jegyzékre, a müncheni kataló-

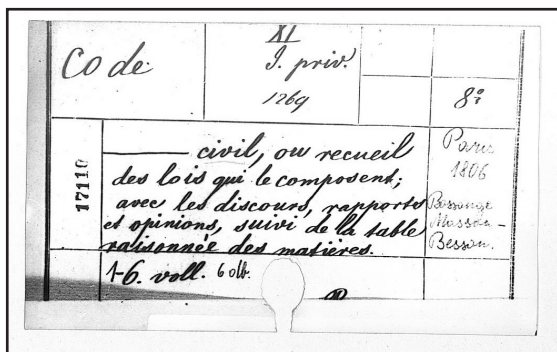
guscédulákra, a könyvekben található kézírásos bejegyzésekre, egyéb possessor-jelölésekre, valamint Szabó G. Zoltán művére támaszkodhattunk.

A feldolgozás lezárása után az érkeztetésen a könyvek új jelzetet, valamint új címkét is kaptak (Kölcsey-felirattal), és a rezerv raktárba kerültek.

1. ábra

Példa a régi címfelvéltre kifestőzött müncheni cédulán

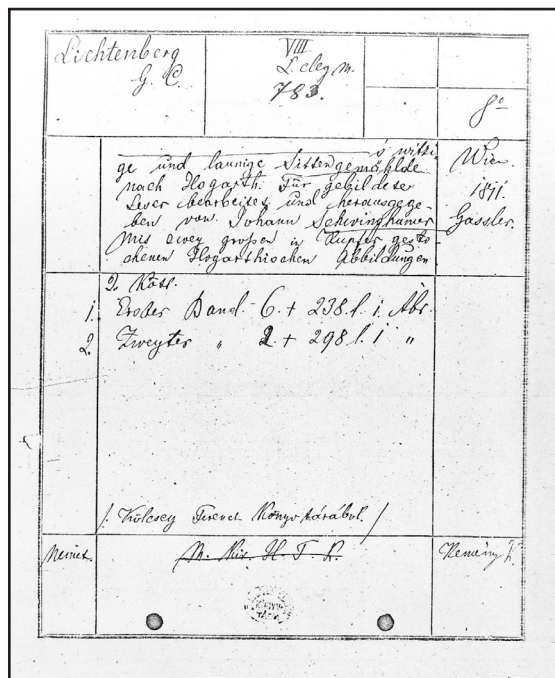
2. ábra

Példa az új címfelvéltre kifestőzött müncheni cédulán

3. Possessor-esetek

A fentebb már részben ismertett és alább még kifejtendő különböző okok miatt nehéz arról a könyvről, amelynek adatai megfeleltethetők az 1867-ben készített jegyzéken szereplőkének, bizonyosan megállapítani, hogy Kölcsey példánya volt-e. A következőkben arról lesz szó, hogyan igyekeztünk ezt megoldani.

Ha az adott kötetben olyan kézírásos megjegyzéseket, bejegyzéseket találtunk, melyekről

3. ábra

Példa a proveniencia jelölésére új címlapfelvételi nagylapos müncheni katalóguscédulán

feltételeztük, hogy Kölcsey Ferentől származnak, Szabó G. Zoltán műve alapján döntöttünk. A feldolgozás folyamán a következő megjegyzést tettük: „Proven.: Kölcsey Ferenc (autográf bejegyzés)”. A HUNMARC formátumban ez a megjegyzés az 561-es mezőben jelenik meg.

Ha a könyv valamely előzőkére tollal vagy ceruzával beírt „Kölcsey Ferenc könyvtárából 1867. jan. 14.” szövegű bejegyzéssel talákoztunk, akkor azt a következőképpen jelöltük: „Proven.: Kölcsey Ferenc (kézírásos bejegyzés)”. Kölcsey Ferenc 1838-ban bekövetkezett halála után több örökös között vándorolt a könyvtár, míg 1867-ben az OSZK-ba került, így feltételezhető, hogy a tulajdonosok egyes könyveket megtartottak saját használatra⁴, ugyanakkor saját könyveiket mint a gyűjteménybe tartozót (pl. a Kölcsey halála után megjelent műveket) átadták, tehát ezek közül ki kellett szűrni azokat, amelyek valójában nem voltak a költő tulajdonában.

Az örökösök⁵ is tettek possessor-i bejegyzéseket, ezeket is feltüntettük a feldolgozás folyamán (pl. „Ludovici Obernyik”), így több provenienciára vonatkozó megjegyzés is szerepelhet egy műre

vonatkozóan. De nemcsak a rokonok, hanem a Kölcseyt megelőző tulajdonosok nevét is azonosítottuk és szerepeltettük a dokumentumról készült bibliográfiai tételben. Ez utóbbi esetben néhány alkalommal a szakirodalommal ellentétes döntés született. Kölcsey több forrásból szerezte be könyveit, örökölte, ajándékba kapta, vette⁶ őket. (Például „*Weszprémi István halála (1799) után, 1808-ban bocsátották kótyavételés alá könyveit*”⁷, ebből bizonyosan vásárolt.) Amennyiben egy könyvben szerepelt Weszprémi István neve, és köthető volt az 1867-es jegyzékhez, a szakirodalom azt feltételezte, hogy Kölcsey maga vásárolta; mi ellenben csupán az eredeti possessor nevét tüntettük fel. Valószínűsíthető adatot nem írhattunk, hiszen semmi más nem utalt rá (nem volt benne 1867-es, könyvtárosok által tett beírás vagy autográf bejegyzés, a katalóguscédula sem nyújtott segítséget), így csak az eredeti tulajdonos neve került a megjegyzésbe. Más possessorok esetén is hasonlóképpen jártunk el hasonló körülmények között.

Ha a katalóguslapon szerepelt Kölcsey possessorként, a „*Proven.: Kölcsey Ferenc (müncheni katalóguslap)*” megjegyzést tettük. Fentebb már szó volt arról, hogyan vezették a provenienciára vonatkozó adatokat a müncheni katalóguscédulákon, emiatt olykor nem volt egyértelmű (főként akkor, ha nem volt pl. könyvtáros bejegyzés az előzékeken), hogy valóban Kölcsey példányát tartottuk-e a kezünkben, ha azonban possessorként szerepelt a neve a katalóguslapon, elfogadtuk forrásként.

Ha több forrás is rendelkezésünkre állt, mind-egyik bekerült a bibliográfiai tételbe, pl. „*Proven.: Kölcsey Ferenc (müncheni katalóguslap, kézírásos bejegyzés)*”. Abban az esetben, ha több possessor is tartozott egy könyvhöz, azokat külön megjegyzésként kezeltük. A HUNMARC formátumban minden possessorhoz külön 561-es mező tartozik. Ha egy műnek több példánya volt, és ezeknek más-más possessorja, akkor a megjegyzések végén zárójelben az új jelzeteket is feltüntettük.

4. Kiigazítások, helyesbítések

Ez a munka arra is alkalmat adott, hogy a Szabó G. Zoltán könyvében előforduló téves adatokra rábukkanjunk, és azokat helyesbíteni tudjuk. A nyomdai hibák mellett szerepelnek más kiegészítésre szoruló adatok is: ezeket is szeretnénk korrigálni.

A lista tartalmazza a Szabó G. Zoltán könyvében szereplő sorszámot, az általa feltárt müncheni jelzetet, valamint a helyesbítést – esetenként rövid magyarázattal kísérve – és a megfelelő müncheni jelzetet. A következő típusok fordultak elő:

a) Sajtóhibák:

147. Ph. tp. 599 helyesen: Ph sp. 599
286. Dogm. 1134a helyesen Dogm. 1134c
301. Math. 279 helyesen Math. u. 279

b) Téves jelzetek

A könyvben megadott müncheni jelzeteken lévő dokumentumok nem voltak Kölcsey tulajdonában, de a hasonlítás során rábukkantunk ezekre:

88. Enc. 221 (Horvát István tulajdona volt) helyett Enc. 345 (Kölcsey Ferenc)
165. Geo. 268 (Horvát István tulajdona volt) helyett Geo. 453m (Kölcsey Ferenc)

c) Eltérő proveniencia

A Szabó G. Zoltán művében szereplő egyes könyveknek nem Kölcsey, hanem más volt a tulajdonosa, ezek nevét látjuk zárójelben a jelzetek után:

43. A. lat. 2187c (Sándor István)
52. A. lat. 2528 (Széchényi Ferenc, Esterházy János Nepomuk)
67-68. Pol. g. 394 (Almásy Pál)
75. Opp. 542 (a 4. köt. Vörös Antal, 1-3. köt. Kölcsey)
95. H. un. 605 (Széchényi Ferenc)
163. A. lat. 1738 (Sándor Móric)
192. L. lat. f. 396 (Sándor Móric)

215. Biogr. 1775 (katalóguslapja megtévesztő, possessora Széchényi Ferenc)
 223. H. un. 900 (Illésházy István)
 230. Austr. 1958x (Jankovich Miklós)
 265. Ant. 1747 (Reinhardt Pál)
 296. Enc. 392 (Jankovich Miklós)
 330. Phys. 353h (Szilágyi Sámuel)
 347. H. un. 2o (Széchényi Ferenc)

d) Rekatalogizált könyvek

Az alábbiakat már korábban katalogizálták, tipizálták, és a müncheni katalóguslapok tévedésből maradtak a katalógusokban:

166. A. gr. 2387a: a repertórium szerint átadták a Régi Nyomtatványok Tárának
 241. Eph. lit. 638: rekatalogizálták, új jelzete: H 26.585
 253. P. o. lat. 2464: a repertórium szerint átadták a Régi Nyomtatványok Tárának
 281. Geo. 622: a repertórium szerint átadták a Térképtárnak
 303. A. lat. 2932: a repertórium szerint átadták a Régi Nyomtatványok Tárának
 329. Th. u. 568: a repertórium szerint átadták a Régi Nyomtatványok Tárának
 351. Her. 165: rekatalogizálták, új jelzete 600.478, possessora Jankovich Miklós

e) Pontosítások, módosítások

145. Gall. 824 helyett a megfelelő jelzet Gall. 824a (1. kötetében szerepel kézirásos bejegyzés, csupán 1-2. kötet, a Gall. 824 jelzeten lévő 3-13. kötetet bejegyzések híján nem tekintjük Kölcsey Ferenc könyvének)
 158. Gall. 863: nemcsak a katalóguslapon, hanem az 1. kötet 1. Abteilungjában szerepel a kézirásos bejegyzés
 184. Ph. pr. 1152: ezen a jelzeten a 3. kötet duplum, és Kölcsey Ferenc a possessora, a másik példány tulajdonosa Horvát Árpád volt (1-3. kötet)
 198. Gall. 966: ezen a jelzeten az 1. kötet duplum, és possessora Kölcsey Ferenc, a másik példányé (1-8. kötet) Révay Ferenc (a 9. kötet hiányzik)

247. Pol. g. 1297: az 1-6. kötet possessora Kölcsey Ferenc, nem csak az 1-4. köteté
 311. L. lat. f. 621: két kötet található a jelzeten, nem csak a 2. kötet

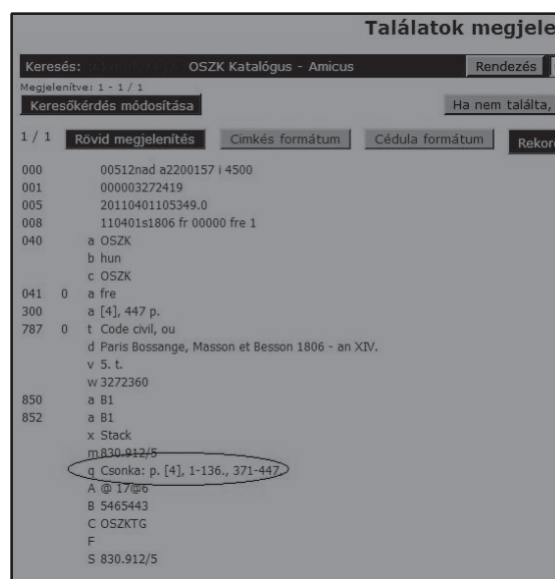
f) Revíziós hiányok

A könyvek már a revíziók során sem voltak meg, ezért nem találják:

23. A. gr. 2417, A. gr. 2418
 323. Math. a. 152

g) Szabó G. Zoltán könyvében nem szerepel, de Kölcsey Ferenc volt a tulajdonosa

140. Biogr. 1244 is Kölcsey tulajdona volt
 L. eleg. m. 783 (az 1867-es jegyzéken sem található)

4. ábra

Példa a teljes megjelenítésre (MARC-formátumban), kiemelve példákat, megjegyzést

Abban, hogy a munkánkat ilyen eredménnyel végezhetjük, jelentős szerepe volt a Raktári Osztály munkatársainak. Ezúton szeretnénk nekik köszönetet mondani.

Jegyzetek

1. SZABÓ G. Zoltán: Kölcsey Ferenc könyvtára és olvasmányai. Bp. : OSZK–Gondolat, 2009. 8. p.
2. Uo. 39. p.
3. Erről lásd a 12. oldalon Szabó G. Zoltán utalását Molnár József: Kölcsey Ferenc udvarháza Csekében c. cikkére (http://epa.oszk.hu/00000/00001/00328/pdf/itk_EPA00001_1982_04_452-458.pdf – Irodalomtörténeti Közlemények, 86 évf. 1982. 4. sz. 452-458. p. -)
4. Erről ld. Szabó G. Zoltán bevezetésének első fejezetét, melyben a hiányok lehetséges okait tárja fel (8–19. p.).
5. Erről bővebben lásd Szabó G. Zoltán könyvét, amelyben részletesen ír a könyvtár sorsáról.
6. Uo. 24. p.
7. Uo. 19. p.

Az OSZK új kiadványa

a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a közelmúltban jelent meg:
A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája, 1705–1944 / összeáll. Lakatos Éva ;
[közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : Országos Széchényi Könyvtár,
2011. 2. kötet (K–M)

A bibliográfia megvásárolható az OSZK ajándékboltjában vagy megrendelhető
a kiadvanytar@oszk.hu címen.

Füzéki Emlékérem 2011

2002. november 5-én avatták fel az OSZK aulájában Füzéki István (1934–1956) emléktábláját és adták át az első Füzéki Emlékérmet, amelyet az 1956-os forradalom mártír könyvtárosának emlékére testvére, Füzéky Bálint alapított az MKE támogatásával.

Az emlékérmeket azóta minden évben az a könyvtáros kapja meg, aki az előző évben vagy években kiemelkedő teljesítményt nyújtott a könyvtári szolgáltatások és/vagy a tudományok terén.

Az idei díjazott Monostori Imre, a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár nyugalmazott igazgatója, az Új Forrás főszerkesztője, a Németh László Társaság elnöke volt.

Monostori Imre kötetéről, amelyben pályájára emlékeznek vissza, e számban olvashatnak méltatást (Monostori Imre: Könyvtárosként és egyébként. Munkarajzok.

Ism.: Nagy Attila).

Az emlékéremről ld. http://oszk.hu/html/magyar/06jelentos_szemelyek/fuzeki_dij.htm

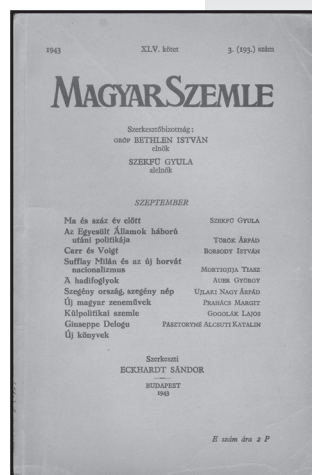
Múltunkból

Művelődés, olvasás és könyvtár a Magyar Szemle (1927–1944) című folyóiratban

2. rész

SONNEVEND Péter

Sajtóügy: hírlapok és folyóiratok

Szekfű Gyula programadó írása⁶⁰ szerint a „*ma meginduló folyóirat legelső sorban az értelmiségnek immár évtizedes, a háborúban megindult katasztrófájával lesz kénytelen foglalkozni*”. Mégis – szerinte – a feladat tágabb: a „*művelt értelmiség csak központi bázis lehet, melyről mondanivalónkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük. [...] A nemzeti kultúra [...] nem lehet többé főiskolai végzettséghez kötve, néhány ezer család tulajdona s ezért minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy a társada-*

lom lényegében minden rétegéhez eljusson e mondanivaló. Az olvasók körének kiterjesztése bizonyára nehézségeket fog okozni az első időben. [...] Szélesebb körökhöz nem szólhatunk akadémiai magasságból”, ezért új „írásmódra” van szükség. Összességében a cél nem „*ismeretek terjesztése*”, hanem a társadalom életében meghatározó kérdések „*olyan taglalása, hogy lényegük megvilágosodjék s az olvasó a kérdések rengetegében eligazodjék*”. A társadalmi összetartozás erősítése érdekében vállalt feladatok: „*lelki kapcsolat*” a Trianon által „*leszakított testvérekkel*”, „*szociális megértés*” és a magyar kultúra („*egyetlen kincsünk*”) védelme. Mindezt

„európai szellemben” s nem „néhány száz vagy ezer műveltnék, hanem a nép széles rétegeinek” kínálva. Ha utóbbiak nem részesednek e kultúrából, „úgy elhomályosul a jövő és elvész a nép”. E cizellált és metaforikus mondatok mögött ott a szerkesztő aggodalma, tényleg képes-e túllépni egy folyóirat – és szélesebben: az igényes kultúra – a „műveltek” szűk körén? Mi, ki – és milyen célból – alakítja jobbra a jövőt?

A következő pár év sajtóra vonatkozó közleményei mind ezen alapkérdést variálják. Balogh József 1928 januárjában sürgeti a valódi magyar néplap – a „magyar nép lapja” – megteremtését⁶¹. A kormány sokat tesz az írás és olvasás terjesztésére, újabban az elemi iskolán túli „népművelés” (falusi népkönyvtárak stb.) terén is. Ám, az igazi gond szerinte is az, hogy „érzelmi és értelmi szakadék választja el a hazai intelligenciát földünk népétől”. Keserűség és értetlenség húzódik meg ennek mélyén: „parasztot az úr, az urat a paraszt csak füllel hallja, ésszel nem mindig érti”. Nem rossz az Országos Közművelődési Tanács által elindított *Vasárnapi Könyv* című képes heti orgánum, de ez az ismeretterjesztésből csak a „természetrész, fizika és technika elemeire” figyel, kimaradnak a „szellemtudományi” témák, a társadalom és az ember, az erkölcs és érzelem ezer kérdése. Pedig már van jó példa, az erdélyi *Magyar Nép*, melyet Gyallay Domokos szerkeszt 1921 óta Kolozsvárt. Ez is inkább az „irányt jelzi”, mert Balogh szerint sem a kalendárium, sem a napisajtó „nem vállalkozhat a kijelölt feladatra”. Utóbbi főleg azért nem, mert „nagyon is messze jár mindattól, ami falusi.” Van ugyan pár napilap, mely elég nagy példányszámban lát napvilágot, s nyelvezete is „egyszerű”, ám az is csak „újság” és nem nevel vagy tanít. Nyugaton nem gond ilyen lapok indítása és fenntartása, ott nem ismernek „ilyen tagoltságú társadalmat”, Dániában a falusi ember ugyanazt az ismeretterjesztő lapot olvassa, mint a városi munkás. Ismét leszögezi: a „város és falu szellemi ellentéte [...] magyar sajtóosság”. Kérdés, kinek lenne a feladata egy ilyen néplap megteremtése idehaza? A magántőkének nem, hisz itt hosszú távú vállalkozásról van szó, amely nem hoz azonnali pro-

fitot, de nem lehet az államé sem, egy „néplap sem lehet hivatalos orgánum, mert az a halálát jelenti” (hisz az „állam melegházában nevelt sajtópalánták korábban hervadnak”). Ezért e néplap csak „társadalmi szervezetből születhetik: a közérdeknek és a magánkezdeményezésnek olyan szerencsés szövetkezéséből, aminővel csak ünnepnapok szokták megajándékozni [a] szerencsés nemzeteket”. (Nem tévedhetünk nagyot, ha feltételezzük: kimondatlanul Balogh itt magára a MSZlére utal követendő példaként.)

A februári szám⁶² újságírói etikai kérdést feszeget (álnéven): egy fővárosi iskolában „diákfelgyelmi” ügyben eljárás indult, s az oktatással máskor oly kényszeredetten – vagy egyáltalán nem – foglalkozó „tekintélyes” napilapok most „többhasábnyi terjedelemben” cikkeznek a témában. „Nem ügyelhetnének maguk a hírlapok és az újságíró testületek arra, hogy a sajtónak és az iskolának egymáshoz való viszonya [...] egy szebb és meggondoltabb emberiesség elvei szerint alakuljon”, s az „iskolai szenzációra vadászó riporter” helyett „testületi lelkiismeret” lépjen működésbe?

Balogh újabb írása a hírlap helyét vizsgálja az iskolai oktatásban⁶³. Egy napilap arról számol be, hogy a „magyar tanárok és tanítók nemrégiben tanácskozáson foglaltak állást az újságolvasásnak, mint kötelező tantárgynak meghonosításával szemben”. A minta egy koppenhágai gimnázium lehetett volna, ahol az „újságokból mindent elolvasnak a diákok. Balogh üdvözli azokat, akik e „balga tervvel szembeszegülnek”. Szerinte régebben a hazai családok „heti gyermeklapot” adtak a gyermekek kezébe, ám a „hírlapot aggodalmasan tartották távol a gyermekszobától”. Ám most „új pedagógiai elméletek [...] távlatot tárnak a napilapok kiadóhivatalai előtt”. A szerző szerint a modern iskola „ismeretek helyett gyakran csak adatokat, [...] türelmes elmélyedés helyett kapkodó enciklopedizmust, [...] utilitarisztikus gyorsaságot kínál”. Pedig igazi igény „tanítás és nevelés” páros érvényesülésére lenne. Ezért szerinte a „hírlaptantárgy” (idézőjel az eredetiben. – S.P.) „képtelenség [...] egyenes tagadása mind annak, amit a jövő iskolájától

[...] várhatnánk”. Vagyis a „leggondosabban szerkesztett és a legjobb szándékú hírlap sem való a tanterembe”. Itt nem lehet célunk Balogh eszmefuttatásának cáfolata, annyira nyilvánvaló, hogy a független és kritikus gondolkodás – ha erre szükség van egyáltalán egy „modern” társadalomban – épp az értelmezve elsajátító hírlapolvasás segítségével fejleszthető.

Az év végén egy cikk a sajtószabadság kérdésével foglalkozik⁶⁴ az igazságügyi minisztérium berkeiben készülő sajtóreform kapcsán. Idézi az 1848-as XVIII. törvényt, amely szerint „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti”, s egyben eltörölték az előzetes cenzúrát is. Ez fennáll ma is, a szerző szerint. Ezután hosszú jogászi szócsavarás olvasható („ha azonban a szabadság már érvényesült és azután következik be valami, ami a szabadság lefolyásának következménye az állami normák szerint, ez nem jelenti a szabadság hiányát, vagy annak korlátozott voltát, mert a szabadságot csak az akadályozhatja, ami az érvényesülés állapotában lévő szabadságnak útját állja”). Senki ne aggódjék kimondani gondolatait, hisz a felállítandó „szakbíróság” csupán a „tisztátalan salaktól szabadítja meg [...] az irodalmat”. Vagyis minden rendben lesz, véli a szerző, a „sajtószabadság nálunk biztosítva van”, s ezt tudva a szerző legfeljebb előre „módosítja gondolatait”. A lap itt kétségtelenül leszámol a liberális tradícióval. Mintha e gondolatmenetet folytatná egy újabb névtelen glossza a hírlapok illusztrációs anyagairól szólva⁶⁵. Az angol miniszterelnök a nejevel babát vásárol, katonai parádé a moszkvai Vörös téren, az Etna kitörése egy iskolát fenyeget – ilyen fényképeket láthat a „nagyérdemű” a lapokban. A glosszáíró pedig felháborodik: „így tanít hát bennünket a sajtónk”. És ezt akarják egyesek az iskolában olvasatni? Az eddiginél „nagyobb figyelmet kellene szentelnünk a sajtó bírálatának”, véli a zord szerző ideologikus hevületében. A sajtóreform ügye újra megjelenik a lapban⁶⁶. Az új igazságügyminiszter széles körű tanácskozást hívott össze a sajtótörvény tervezetének megvitatására. Csak egy jellemző adalékot említünk a felszólalásokból: „nagy figyelmet

keltett Milotay Istvánnak, a Magyarország főszerkesztőjének tartalmas felszólalása, aki elismerte, hogy az a két veszedelem, ami ellen a Tervezet (sic! – S.P.) irányul, tudniillik a kapitalizmus térhódítása és a forradalmasított tömegeknek a sajtóra való befolyása, tényleg fennáll” (egyéb-ként Milotay mindkettő ellen nem halovány törvénnyel, hanem más eszközzel küzdene). Az új törvény az 1914-est kívánta felváltani, s belső célkitűzése nem egyéb, mint a rendszer konszolidációja a média terén, a kormánzatnak nem tetsző nézetek elleni retorziók lehetőségeinek erősítése révén.

A következő írások külföldi tapasztalatokról szólnak, könnyedebb stílusban. Szerb Antal angliai tanulmányútján gyűjtött benyomásait osztja meg olvasóival⁶⁷. E benyomások ironikusak és felette szórakoztatók, a bulvárujságok világából merítve példáit. Szerb szinte lubickol a sok „testközeli” adalék hullámaiban. Egy „nemes lord” Szerbiában gyönyörködik a népi hímzésekben, az „Előkelő Hölgy” rengeteg tennivalóval küzd (tej-, orchidea- és autókiallítás megtekintése stb.), a modern, háború utáni lányra váró kihívások (a klasszikus koncerten felbukkant egy eger, amit a „post-war girl” megfogott, „kivitte a teremből, azután visszatért a helyére és leült, mintha mi sem történt volna”). Szerb summája: az „angol újságírás úgy látszik, nem fogadta meg Kölcsey Parainesisének a tanácsát és nem érdeklődik a közügyek iránt”. Aki ezt nem tudja nélkülözni, az olvassa – a szerző tanácsát követve – a „jó lapokat, a Timest és a Manchester Guardiant vagy a kitűnő vasárnapi újságokat és havi folyóiratokat”. Mindenesetre Szerb írásával polgárjogot nyert a sajtó – szélesebb értelemben: bármilyen olvasmány – szórakoztatást célzó funkciója. Vigasztalása az otthoniaknak: „az angol lapok átlagos nivójához képest a pesti lapok legalábbis dombocskákat jelentenek.” Ezt ismeri el a francia (párizsi) napilapokat ismertető írás is⁶⁸. A szerző szerint itt elveket valló (journaux d’opinion), másrészt példányszámot hajszoló, tehát tisztán üzleti vállalkozást jelentő tájékoztató (bulvár) lapok (grande presse d’information) ismereteseek. Az olvasó szempontjából ez nem

válik két világgá: a „*francia elsősorban nem azért olvas, hogy értesüljön a világ folyásáról vagy okfejtéseket halljon, hanem, hogy elűzze az egyedüllétet*”. Sajátos tünet a francia sajtóban, hogy az első oldali politikai cikkeket karikatúrákkal élénkítik. Értéke e sajtónak a „kifinomott, tiszta francia nyelv”, amelyet nem húz le a zsargon. A zárógondolat: egy francia irodalomtörténész szerint e mai lapokat nyugodtan – „*arcpirulás nélkül*” – *Corneille és más klaszszikus kezébe adhatók, ám – kérdi szerzőnk – „mit szólna a mi Pázmányunk, ha egy budapesti boulevard-lapot adnának a kezébe?”*

Balogh József kibővíti a témát, s az olvasóközönség nevelése kérdését vetve fel, jól elveri a port a „megduzzadt” hírlapon⁶⁹. Szerinte a hírlap „*elefántiázisban*”, azaz „*terjedelmi és témakörbeli túltengésben szenved*”. A tucatnyi vezető fővárosi lap ugyanis vasár- és ünnepnapon „*pótolni kívánt még valamit: a magyar hírlapolvasó társadalom életében eladdig oly csekély szerepet játszott könyvet*”. Ennek más történelmi oka is említhető: „*irodalom és hírlap 67-ig, és jóval utána is, szinte egyértelműek voltak*”, ráadásul a „*magyar irodalom legjelesebbjeinek sem jutott más munkahely, mint valamely hírlap szerkesztősége*”. A hírlap „*hírfunkciója*” helyett így elhatalmasodott az „*olvasmány*” szerepe: botrányesetek, bűnügyek, szenzációk, s ha nincs elég friss, akkor „*történeti*” bűntények lepik el a lapok oldalait. Konkrét elemzésül Balogh az 1930-as év húsvéti számait veszi górcső alá. Ezek átlag 75 (!) oldal terjedelműek, de előfordul 160 oldalas is. Egész antológiák látnak itt napvilágot: egyik lap 64 hasábon 20 író húsz novelláját közölte. Heti egyszer gazdagon illusztrált mellékletet kap az olvasó, – ezek eleve elvonják az igényes képes magazinok lehetséges olvasóit. A megoldás – ki gondolná, hogy egy ilyen tájékozott anglomán világpolgár, mint Balogh, épp ide lyukad ki – a korlátozás. (A vélt szellemi előnyök mellett egy kézzelfogható, mert kereskedelmi érv: a „*magyar napisajtó évente 6 millió pengő értékű rotációs papírost importál külföldről*”, vagyis a talán 300 ezer hírlap-előfizető pénze külföldre vándorol.) Tipikus

példa a konzervatív értékvédelem és a doktrineresség nem ritka (közeli) rokonságára. Ugyanezt a gondolatot variálja egy újabb glossza⁷⁰: a „*sajtó egy, nálunk fájdalom elég nagy része [...] a független rémregény szerepét tölti be: a legalacsonyabb műveltségű rétegek belletrisztikája, sőt egyetlen olvasmánya, s azt nyújtja, amit publikuma tőle vár, s amivel pénzt kereshet*”. S még fokozza a hangulatkeltést. „*Ugyanaz az állam, mely milliókat költ néptömegeinek iskolán kívül való nevelésére, nemcsak tűrni, hanem a félreértett 'sajtószabadság' nevében istápolni kénytelen az érzelmeknek, az ösztönöknek s az ízlésnek azt a korrumpálását, amely ma mindnyájunk szemláltára és megdöbbenésére folyik*”.

Balogh 1933-ban átfogó elemzést közöl a kérdésről⁷¹. A lap szerkesztőjeként és terjesztésének szervezőjeként hivatottnak érzi magát a sajtó és műveltség összefüggéseit boncolni. Három éve a megoldást a hírlapkiadók „*okos megegyezésében*” – vagyis önkorlátozásában – látta, s most beismeri, hogy nem volt életszerű a javaslat (bár ezt nem mondja ki): ugyanis szerinte az „*ésszerűtlenség [...] szívósabb volt és győztes maradt*”. Ám a helyzet mégis változott, igaz, ebben a kormányzat szerepe volt döntő, minthogy az a „*devizazárlet életbeléptetésével kénytelen volt a rotációs papír behozatalát korlátozni*”, így mostanra a „*lapok terjedelme valamelyest szerényebb*” lett. Ennél nyugtalanítóbb tünet a „*hazai könyvkiadás szomorú elapadása*”. Ebben csak részben bűnös a nagy válság, Balogh a fő okot ismét csak abban látja, hogy a „*hírlap fokról-fokra 'elamerikaiasítja' közönségünket, a műveltség színvonalát leszállítja s a mind külszínesebbé váló tudásvágyat és érdeklődést a maga vásárai 'enciklopédiájával' elégíti ki*”. Mennyire megelőlegezi e gondolatmenet a mai tévéellenes kirohanásokat...

A kérdést időben tágitja *Trócsányi Zoltán* írása⁷². A szerző szerint a „*régi időkben*” kiváltságosok lehetősége volt a műveltség, a falu népe csak robotolhatott. A helyzet a könyvnyomtatás feltalálása, majd (Nyugat-Európában) az iskolák elterjedésével kezdett változni: a „*paraszti olvasóközönséget a reformáció teremtette meg*”

(kalendáriumok, csiziók stb.). Nálunk első helyen a történetíró és zsoldárfordító *Benczédi Székely István* nevét kell kiemelni, majd *Heltai Gáspár* sokoldalú tevékenysége járult hozzá a „népkönyv” elterjedéséhez. Elsősorban a vallási nevelésről gondoskodnak, s *Pápai Páriz Ferenc* lesz az első a XVII. század utolsó negyedében, aki Pax Corporis-ában a „házcseledeles gazdáknak és [...] az ügyefogyott szegényeknek” (ezek a könyvíró szavai) kíván egészségügyi tanácsokat adni „400 oldalas magyar nyelvű orvosi munkája”-val. A XVIII. század végén *Tessedik Sámuel*, majd nyomában *Kömlői János* (Szükségben Segítő Könyv – „kifejezetten falusi lexikon ez”, írja Trócsányi) már a falusi nép művelésére törekszik. A ponyvafüzetek hősei sokáig Toldi Miklós, Árgírus királyfi és Tündér Ilona stb. voltak. Az első népművelő célzatú lapot (*Vasárnapi Újság*, 1834) *Brassai Sámuel* indította útjára Kolozsvárt, de ez is inkább néptanítóknak, „falusi nadrágos emberek”-nek készült. 1848-ban több lap is született (*Munkások Újsága*, *Nép Barátja*) azzal a céllal, hogy a forradalom és szabadságharc eszméit népszerűsítse lehető széles körben. Az abszolutizmus idején készültek István bácsi naptárai, továbbá az olyan nagyhatású emberbaráti kiadványok (*Magyar Nép Könyve*, *Falu könyve*, *A magyar ember könyvtára*), amelyek készítését a legjobb írók – Kemény, Jókai, Pákh Albert stb. – is támogatták írásaikkal. A XIX. század utolsó évtizede a fővárosi és vidéki sajtó igazi virágkora: körükben nagy számban fordul elő a címbe emelt „nép” kifejezés, anélkül, hogy valódi népművelésre vállalkoztak volna (kivételt képez a Franklin kiadásában megjelenő *Néplap*). Trócsányi szerint a világháború és forradalmak után igazán szükséges lenne egy valódi néplap, hisz „ma már nélkülözhetetlen falun is az újság”. Ám „minden jobb magyar író csak a művelt rétegeket igyekszik szórakoztatni, [...] a népművelést méltóságán alulinak tartja”. Ő is úgy látja, hogy az „északi államokban már régóta nincs különbség a városi kispolgár és a falusi földműves műveltsége [...] közt, ami tudatos és tervszerű népművelés eredménye”. Itthon is változik a világ szerinte, már nem Rinaldo Rinaldini vagy

Tatár Péter hőstettei, hanem a „modern, irodalmi színvonalú detektívregények” vonzzák az érdeklődést, s bár ez sem a kívánatos cél, mégis jobb, mint a „kultuszminisztérium népművelési osztálya által ingyen adott, szakmányba készülő, tucat-novellák”. Egy valódi néplap kettős célt tűzhetne maga elé a szerző szerint: ez a „hírszolgáltatás és a nevelés”. Az írás fontos adalék ahhoz, hogy nem igazán a (különben nélkülözhetetlen) pénzügyi alap hiányzott, hanem a „hivatal” szüklátókörűsége – mint annyiszor – volt a tényleges gát.

Röviden még két írásra térünk ki, melyek a kor folyóirataival foglalkoznak. *Győry János* és *Tolnai Gábor* írásában^{73, 74} a legfrissebb termés kerül napirendre, lett légyen szó évtizedes kiadványokról (*Nyugat*, *Diákvilág*), fővárosi (*Magyar Kórus*, *Korunk Szava*, *Fiatal Magyarország Alláspont* stb.) vagy vidéki (*Tulipán*, *Minerva*, *Széphalom*, *Debreceni Szemle*, *Pannonhalmi Szemle* stb.), illetve határon túli (*Jövő*, *Magyar Írás*, *Korunk* stb.), vagy épp egyszemélyes (Németh László *Tanú*-ja) folyóiratokról. A vidéki folyóiratokról értekező Tolnai a fő veszélyt a kis olvasóközönségben, s abban látja, hogy az igényesebb szerzők mielőbb a fővárosba igyekeznek. Győry szemléjének – eléggé meglepő – általános értékelése úgy szól, hogy „folyóiratainkból az általános front körvonalai már kivehetők. A társadalompolitikát közös akaratral előtérbe állítva, a baloldalt és a jobboldalt egymáshoz közelebb hozva” (írja ezt 1933-ban! – S.P.) „egy új magyar alkat világnézeti hátterének kialakításán munkálkodik”.

Könyvkultúra

Az olvasás oldaláról nyilván nem húzhatunk merev határokat sajtó és könyv közé. *Ország* László parádés írása⁷⁵ ezt az egyszerű tételt kitűnően igazolja az angol olvasáskultúra körütekintő – azaz dogma- és kánonmentes – bemutatásával. Azzal indítja ma is tanulságos írását, hogy az angol nyelv megkülönbözteti a magas – a „kor szellemi csúcserkéit képviselő” – irodalmat

(literature) a „*sekélyes, könnyű, szitakötő-életű, de óriási elterjedtségnek örvendő ponyva- és giccsirodalom*”-tól (fiction). Felhívja a figyelmet az új amerikai, „*szociológiai beállítottságú irodalomtörténész-nemzedék*” működésére, amely „*kutató érdeklődéssel fordul elmúlt korok tömegolvasmányai felé*”. Következtetése: „*mi sem mehetünk el közömbösen mai milliók olvasmányai mellett*”. E „*vulgáris irodalom*” három megjelenési formája ismeretes: az „*olcsó folyóiratok folytatásos regényei*”, meg a szentimentális művek, s végül a kaland- és detektívregények. Feltűnőnek tartja, milyen kevés valódi könyvesbolt működik Angliában (ezek szinte kizárólag a fővárosban és az egyetemek székhelyein találhatóak). Más városokban írószerüzletek tartanak könyveket is, továbbá áruházak és újságkioszkok látják el az olvasót. A szépirodalom legnagyobb vásárlói pedig a „*kölcsönkönyvtárak*” (ma ezeket itthon közkönyvtáraknak hívjuk): ezek a „*két shillingnél drágább könyvek eladott példányainak 70%-át veszik át a kiadóktól*”. A széles tömegek az áruházak „*könyvosztályán*” veszik meg a 3 és 6 pennys kiadványokat, például a 6 pennys „*Reader's Library köteteiből a sorozat első öt esztendejében közel ötven millió példányt adtak el*”. Az élelmes kiadók már a borító színezésével is segítik az eligazodást: „*szexuális regények piros, detektívtörténetek zöld, misztikumok fekete*” stb. szint kapnak.

Az áruházaknál is nagyobb az újságos boltok forgalma. Ezek „*igazi területe a hírlap és a magazin*”. E körben vezetnek az önálló vasárnapi hírlapok: a „*nyolc legnagyobb vasárnapi hírlap több mint tízmillió példányban jelenik meg hetenként*”. A szerző szerint ezek átlag „*3–4 kézben fordulnak meg*”, következésképp „*vasárnap Angliában mindenki olvas*”, persze a „*színvonal megdöbbentően alacsony*”. Sok a vicclap, ezek is népszerűek, míg a valamennyire értékes kulturális lapok véletlenszerűen kerülnek a boltokba, itt inkább az előfizetés jellemző. A legtekintélyesebb heti és havilapok (*London Mercury, Times Literary Supplement*) „*még véletlenszerűen sem található meg az átlagos nagyválasztékú boltokban*”. Mindent a példányszám mozgat:

„*minél nagyobb cirkulációjú egy lap, azaz minél alacsonyabb színvonalú, annál többen hirdetnek benne, tehát annyival olcsóbban lehet adni, ami viszont ismét a lap forgalmát emeli*”.

Országgh szerint az angol munkás az áruházban vásárol olvasnivalót, míg a középosztály rétegei inkább a közkönyvtárat keresik fel. Az országos statisztika szerint a lakosság 12%-a, vagyis „*alig ötmillió ember*” használja ez utóbbiakat (körükben fele-fele a középosztálybeli és a munkás). A könyvtárak az új technikát is bevetik az érdeklődés fokozása végett: például Newcastle könyvtára „*hangosfilm-vetítő berendezésével ingyenes előadásokat tart*”. Mindazonáltal a szerző szerint a „*könyvtárosok kezdenek rezignáltan beletörödni abba, hogy az olvasóközönségnek a szórakozási szempont a legfontosabb*”. A kicsit tehetősebb középosztályi csoportok körében a „*magán könyvkölcsönzők*” igen népszerűek. Egyes cégeknek már 4–500 fiókja működik, ahol „*csekély összegért, napi egy-két pennys előfizetésért*” kapnak az érdeklődők olvasnivalót. Bizonyos mértékig „*ízlésdiktátorok*” szerepét látják el a könyvklubok, amelyek nem mennek meghatározott színvonal alá, miközben vannak csupán jobb- vagy baloldali irodalmat kínáló klubok is. De nem minden angol akar sznob lenni: Balfour miniszterelnök még meglepetést keltett, beismerve detektívregény-vonzalmát, azóta már ez sem lepi meg a közönséget.

Hazai témákra térve, először egy elvi cikket érintünk röviden, jellemzőnek találva korra és lapra egyaránt. *Az írás és az irodalom szabadsága* című írás⁷⁶ szerzője úgy látja, az „*író felelőssége csak emberi és művészi, az irodalomé kollektív és egyetemes*”. Előbbi „*szent emberi jog*”, utóbbinak „*belső missziója, sőt hierarchiája van, amiből következik, hogy magasabb közületek, a társadalom és nemzet életérdekeire figyelemmel kell lennie*”. Még tovább megy, kijelentve, az irodalomnak „*van hivatása, sőt kötelessége is a nemzettel szemben, amely életre hívta*”. A szerző nem is érzi, hogy e gondolatok milyen reflektálatlanok, mennyire alapot szolgáltathatnak bármilyen önkénynek (hisz elég a „*nemzet életérékére*” hivatkozni).

Időrendben a hazai könyv sorsával foglalkozó írások sorát ismét Balogh József kezdi 1928 végén⁷⁷. Visszatekintő bevezetőjében a szerző úgy látja, a XIX. század utolsó negyede egyfajta fénykor, az önállósuló, „valóságos szükségleteket kielégítő ifjú magyar könyvkiadás üzleti téren jelentős sikert aratott”. Ám ez a „merkantilizmus” veszélyt is rejtett, Balogh – bevallja, merészen – azt gondolja, a „háborút megelőző évtizedben a magyar könyv látszólag stagnált, valójában hanyatlásnak indult”. Kár, hogy e tézis bizonyítása nem szerepel a cikkben, mert az olyan állítások, hogy a „nemzetnevelő tervszerűség” (?), vagy a „tipográfiai gondosság” hanyatlása mutatja ezt a tendenciát, inkább retrospektív vádnak tűnik (Szekfű *Három nemzedék* című elhíresült művének hanyatláselemletét követve). A jelen értékelése egyenesen lesújtó: a „háború utáni zuhanás észleléséhez nem kell különösebb megfigyelőképesség. A könyv olyan különleges és olyan érzékeny terméke a nemzet szellemének, hogy a veszített háború s veszített ország tragédiájában elsőnek árvult el s utolsóként fog a béke révébe érni. Ma még messze van a révtől”. A háború utáni helyzet az infláció következtében még inkább súlyosbodott: „ha az [...] elsőrendű életszükségletekre sem telik, hol marad hát a könyv?” A következmény: „közönység és tőke híján így született meg az új magyar, alkalmi kolportázs könyv”. Könyvügynökök lepték el az országot, s a „vásárlásra anyagi okokból is szinte képtelen társadalomba bámulatra méltó rábeszélő képességgel szivattyúzzák belé a nem ritkán bizony kevéssé óhajtott s még kevésbé értékes könyvek tízezreit.”. Nem a tartalom, a téma és a cím itt a fontos, a meggyőzés alapja. Ezután „aki végignézi, amit a magyar könyvkiadás például 1928 karácsonyán az ország olvasóinak kínál, annak mélységesen el kell szomorodnia”. Főként XIX. századi szerzők (ezek már kiadói jog szerint „szabadok”) sorakoznak, – élő magyar író ritkán fordul elő („Molnár Ferenc és Krúdy Gyula most kolportált sorozatai nem új kiadványok, hanem lenyomatok”). Elmondható, hogy mindenütt Európában, de „különösen nálunk” az olvasóközönség meg-

változott: a „szépirodalmat olvasók és vásárlók száma gyarapodott”, a „fikció” így „leszállt az éppen csak írni-olvasni tudók rétegébe s a külvárosokban s a falun a primitív olvasók új tízezreit nevelte fel”. A helyzet nemcsak nálunk mutat hanyatlást, hanem hasonló mondható el „gazdag, óriási nyelvterületű nemzetek könyvterméséről. A kiadványokba befektetett tőkék félelmetesen nagyok, s korántsem kamatoznak megfelelően”. S itt vannak már a könyv sikeres vetélytársai, a „könyvvel erősen versenyez a film s a rádió: az első a regényolvasó estét rabolja el [...], a másik [...] mindent ad, főként a vidéknek, amihez eddig könyvet, folyóiratot, vagy legalább hírlapot kellett forgatni”. Balogh áttekinti a brit és a német könyvkiadói és -kereskedői szervezetek tevékenységét (National Book Council, Deutsche Buchgemeinschaft), hogy átvehető tapasztalatokat kínáljon. Közben idehaza az alapok hiányoznak: „állami könyvpolitika hivatalos könyvstatisztika nélkül nehezen képzelhető el”, – a köteles példányok szolgáltatása vagy a kiadói egyesülés által közölt adatok ezt nem pótolják. Nincsenek adatok sem könyvimportunkról, sem -exportunkról. Már pedig itt az állami művelődéspolitikai tennivalói merülnek fel, melynek fő célkitűzése: „visszavezetni a könyvhöz a magyar értelmiséget”. Ugyanakkor a „szellemi élet [...] mindenkor az individuum legsajátabb birodalma volt. Állam, társadalom, szervezetek a magasrendű szellemi munka terén egyaránt tehetetlenek”. Az „egyetlen külső s egyben a legerősebb stimuláns az írói munka tisztas jutalma, melytől hazánkban még távol állunk”. A cikk végül bizakodó akkordokkal zárul, hisz mégis van olvasni vágyó közönség, vannak kitűnő írók stb., meg kell hát mozdítani a könyvkultúra „állóvizét”: „Halál tesped álló tavon”.

A következő években számos igen érdekes írás foglalkozik a könyv életével (témáival, kritikájával stb.) múltban és jelenben. Néhányat épp csak megemlítünk. Trócsányi a régi könyv sorsáról⁷⁸ cikkez: „ma a régi könyvek piaca bibliofil szempontból üres”, „van olyan főúri kastély, amely évek óta lakatlan s könyvtárát sem tulajdonosa, sem kutatók nem használják”, „Magyarorszá-

gon sohasem volt könyvtárosképzés és ma sincs” stb. Halász Gábor írásában⁷⁹ a „magyar regény legsúlyosabb bajait” igyekszik megállapítani: Komáromi János (Régi ház az országútnál: „az adoma terpeszkedik”), Kassák Lajos (Napok, a mai napjaink: „a teória jármába töri az ábrázolt életet”), Bibó Lajos (Anyám: „alaptípusai és író eszközeinek jó része a nyolcvanas évek francia naturalizmusának kelléktárából kerülnek elő”), Tamási Áron (Szűzmáriás királyfi: „kissé morderos, gyakran biblikus hangú, költői részeiben erőtlen”) stb.

Keresztury Dezső az „irodalmi élet feszültségeiről” írva⁸⁰ „négy gyújtópontban” foglalja össze ezeket: az „*Ady-pör, a kettészakadt irodalom [...], az elszakított területek irodalmi élete s az ifjúság reformmozgalmai*”. Az elsőről szólva egyetértően idézi Szekfű Gyula e mondatát: „*Adyt költőnek, nagy magyar költőnek tartják a negyvenévesek és a fiatalabbak, mindnyájan, szinte kivétel nélkül, míg az ezeknél idősebbek, tehát ötventől felfelé, anatómát kiáltanak mindenkire, aki Adyt költőnek meri kodifikálni, vagy élvezni, átélni*”. A Schöpflintől vett (1921-es) idézet mást lát lényegesnek a kettészakadt irodalomban, nem a nemzedéki válaszvonalat: íróink két táborra szakadtak, az „*egyiké a hatalom, az irodalom révén elérhető minden dekorum és társadalmi kiváltság, a másiké a szabad íróember szabad levegője és az olvasóközönség színe-java*”. Babits műveinek és álláspontjának értékelése itt meghatározó szerephez jut mindkét tábor szemszögéből. A harmadik „gyújtópont” is kötődik az *Ady-recepcióhoz*, minthogy az erdélyi új irodalom benne látja azt az elődöt, aki a mostani „*kínok [...] eljövételét [...] sikoltotta el, aki Erdély prófétája és féltője volt*”. Az ifjúság reformtörekvései Keresztury szerint nem a Nyugat „irodalmi, művészi [...] forradalmá”-nak paradigmáját követik, az „*alapkoncepció szociális és politikai természetű*”, számukra Ady mellett igen fontos Szabó Dezső („aki Erdélyből jött, ahol égtek a faji ellentétek”), továbbá „*Kodály Zoltán és Bartók Béla, a népi zenéből kisarjadt nagy magyar zenei reneszánsz vezetői*”. Végző soron a négy „gyújtópont” közös

elemei: az „*irodalom, mint társadalmi funkció, [...] esztétikai funkció, [...] az irodalom etikai, humanizáló [...] kérdései*”.

Bisztray Gyula a „haldokló kritika”-nak szenteli írását⁸¹. Kosztolányi és Karinthy epés megjegyzéseivel indítja elemzését („*Kritikai irodalmunk mintha fel lenne függesztve*” – Karinthy). Az újságok könyvreklámjai, a könyvkiadás dömpingje, a nagy példányszámok hajszolása, az „ipari tömegcikké” vált könyv egyaránt akadályozza a minőségi értékelést. Analógiaként a „színházak válságát” tekinti át. „*Kérdés azonban, hogy a közönségnek kell-e egyáltalán a kritika?*” Halász Gábor kritikussabb nála⁸², terjedelmes írásában a jelenkor prózairói közül Ambrus Zoltán és Babits (Halálfi) művészetét értékeli, a fiatalabbak közül Kodolányi és Zsolt Béla – a „legkiemelkedőbbek” – sem haladják meg a naturalizmus lejárt lemezét vagy a „vezércikkíró érdeklődését”.

A húszas évek végén létrehozott könyvnapok visszatérő témát jelentenek a lapban. Szekfű Gyula 1934 nyarán⁸³ annak örvend, hogy megjelentek a határon túli kiadók (*Erdélyi Szépművészeti Cég, a felvidéki Kazinczy kiadó*), még hozzá a hazaiaktól eltérően alapvetően minőségi kínálattal. Még egy „irodalmi szempontokon túli” benyomását is rögzíti. Az „*erdélyi arisztokrácia férfi- és nőtagjai, az erdélyi kálvinista püspök ott ültek a sátorban*”, nem reklámozni magukat, hanem bizonyítandó: „*egyszerűen odatartoznak s érzik, hogy odatartoznak az erdélyi irodalomhoz*”. Ezzel szemben „*nagyon kevés hazai előkelőség*” gondolja így, s „*nem is lehetett őket látni a könyvek körül, az ország politikai, katonai, közigazgatási vezéreit sem, az egyházfőket sem*”. A következő évben Balogh tér vissza a könyvnapokra⁸⁴ meglehetősen kritikus jegyzetével. „*Ennek a mi Könyvnapunknak vagy ötletet kell adni, módszert és mindenekelőtt – könyvet, vagy meg kell szünnie, hogy végül is ne ártson többet, mint amennyit használhatna, ha életképes intézmény lenne.*” Talán állandó hely is jó lenne – „*alig van ilyesmire alkalmas üres közterünk*” –, de főleg azt kell elkerülni, hogy a kiadók „*régi és értéktelenné vált nyomtatványaikat*” dobják

itt piacra, viszont a könyvnek „el kell terpeszkednie iskolában, hivatalban, sajtóban, utcán, kiállításokban, parkokban, de falun is”.

Bisztray Gyula már a háborús 1940-es évben igyekszik átfogó képet rajzolni a magyar könyvkiadás gondjairól⁸⁵. A múltból vannak komoly résztanulmányok (Dézsi Lajos, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Gárdonyi Albert, Fitz József, Trócsányi Zoltán), ezek egy komoly összegzés „előfeltételei”, ami viszont a jelenkort illeti, itt a tennivalók dominálnak. Mindenekelőtt látni kell a három alkotóelem – író, kiadó és közönség – „részint különböző, részint azonban azonos érdekeiből” fakadó problémákat. Régen számos író fakadt ki indulatosan (Tompa Mihály: „*A férnének kellene már egyszer vagy minket írókat, vagy a mi kiadónkat megenni*”), de ismeretesebb bensőséges baráti kapcsolatok is írók és kiadók között (pl. Kemény és Jókai Emich Gusztávval). Azt világosan látni kell, hogy a könyvkiadás „lényegében üzlet s csak másodsorban kulturális tevékenység”. Író és kiadó között két összeütközés lehet: a tiszteletdíj és a határidő tekintetében. Bisztray szerint „10–12–15%-os honorárium mellett az író is, kiadó is megtalálhatja számítását”. (Hol vagyunk ma ettől, kérdezhetnénk?) A három alkotóelem utolsó tagjának egyértelmű a véleménye: a „közönség a magyar könyvet drágának tartja”. Itt beindul az ördögi kör: ha többen vennének könyvet, lehetne olcsóbb is, de a példányszám általában alacsony. Leginkább a tudományos kiadványok esetében, „mert ezek iránt, sajnos, értelmiségünknek igen csekély töredéke érdeklődik”. A „világháború előtti 5000-es átlaggal szemben ma legfeljebb 3000-re tehető egy-egy magyar könyv átlagos példányszáma”. Számítások azt mutatják, hogy a választék harmada lehet szépirodalom. Bisztray évi 3000 kiadvánnyal számol, – itt fel kell tenni a kérdést, a különlenyomatokkal együtt-e, mert ezeket a korszak statisztikái a könyvek rovatba tették. A szerző szerint sajnálatos újabb keletű hiány, hogy eltűntek az „olcsó füzetes vállalatok” (hajdan volt a Gyulai Pál által alapított *Olcsó Könyvtár*, a többi kiadó által gondozott *Magyar Könyvtár*, *Modern Könyvtár* stb.), ezért

a közönség „nem tud többé 20–30 filléres jó olvasmányhoz jutni”. A jelenlegi helyzetet egy kiszólás jól jellemzi, mondja: „*Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják*” (utalva az ügynökök sikeres manővereire). Nem folytatja korábbi fontos munkáját e téren a Tudományos Akadémia vagy a Kisfaludy-Társaság sem (jelentős sorozataik másfél évtized óta szünetelnek). A terjesztés terén eddig a könyvnapokat ő is elhibázottnak tartja, mert „*néhány-szor annyira eltávolodott kitűzött céljától, hogy már-már létjogosultságát is veszélyeztette*”. Itt nem dömpinget, hanem „irodalmunk gondosan megrostált” legjava minőségét kellene kínálni. Jó, hogy az iskolákban is méltatják a könyvnapokat, de ehhez az ifjúságot megcélzó és főleg olcsó kiadványok is kellene. Manapság kritika helyett, írja, az dívik, hogy az egyszerre könyv- és lapkiadók (Singer és Wolfner: *Új Idők* stb.) könyveiket saját lapjukban agyba-főbe dicséretetik, hogy a „*jámbor olvasó csak az ő írókban lássa a magyar Olympus szabadalmazott koszorúisait*”.

Olvasók és könyvtárak

A MSzle egész fennállása alatt igyekezett az értékes kultúra terjesztőjeként, e terjedés problematikus vonásainak vizsgálójaként véleményt formálni. Nem meglepő, hogy fontos írások láttak hasábjain napvilágot a korabeli olvasás- és könyvtári kultúra számos aktuális kérdéséről.

Olvasáskultúra

1928 őszén az első idevágó írás – talán kissé meglepő módon egy konzervatív folyóiratban – a „könyvolvasó munkás” témáját⁸⁶ járja körül, s csupán később következnek a diákok (gimnazisták, egyetemisták) rétegével foglalkozó dolgozatok. Aki ismeri a magyar olvasáskutatást a hatvanas évek közepétől mostani századelőnkig⁸⁷, rájön, hogy itt is a különböző rétegek szintjén indult a több év évtizedes folyamat, hogy később eljusson el a befogadás, az interiorizáció vizsgálatához.

„*Eljut-e a könyv [...] folyama a munkáshoz?*” – kérdi bevezetőjében a szerző. Két „népkönyvtár” (Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Népkönyvtára, továbbiakban: ESZIN, Újpest város Jókai-könyvtára) jelentéseinek adatai azt bizonyítják, hogy az állásban levő átlagintelligenciának és a munkásságnak érdeklődési köre az olvasmányok terén alig különbözik. A szerző erőteljesen hangsúlyozza a népkönyvtár nevelési funkcióját (tudjuk, ez már évszázados vitatéma, közben ne csodálkozzunk, ha a szerző a kor nem is leplezett tekintélyuralmi nyelvéen eléggé reflektálatlanul beszél erről). Az ESZIN szép forgalmat jelent, de „*ezt háromszorosra emelhetné, ha a nevelési célokat mellőzve, a közönség ízléséhez alkalmazkodnék*”. Egy a tennivalónk, mondja: „*hogy a jó könyvet a nép kezébe adjuk*”, mert „*köztudomású a könyv hatalma. Köztudomású, milyen országra kiható fenékgig-rombolást vihet végbe a rossz könyv, a rossz sajtó*”. A kirakatok, a kölcsönkönyvtárak kínálatát látva a szerző elborzad és felháborodik: „*Mint az olvasztott aszfalt, valóságos fekete Niagarája a szennyiratoknak hömpölyög nyúlós, ragadós, lomha mozgással a szennyecsatornákból a lelkek felé s kietlen lávája terméketlen pusztasággal fenyeget mindent*”. A munkást „*épp tudásszomja csalogatja a mérgezett kutakhoz, [...] a tanulatlan ember rendszerint tiszteletreméltó szándékkal ül föl a műveletlenségénél százszor rosszabb művelt gonoszságnak*”. Ezért a „*jó könyvtárosnak tájékozottnak kell lennie az irodalomtörténeten kívüli irodalomban is*”, hogy eredményes lehessen az olvasók közti „*szájhagyomány reklámja*” ellenében. Az 1927-es jelentés statisztikai táblázatából az derül ki, hogy az ismeretterjesztő és szakmunkák iránt csekély az érdeklődés (6%), a kissé eufemisztikus csoportfogalom, a „*körmoly szórakozás*” vezet 40%-kal, míg a könnyű szórakozás, szentimentalizmus és fantasztikum hármasa 36%-ot ér el. Az ifjúsági könyv 8, a vers és színdarab együtt csaknem 6, s e körben csipetnyit meglepő „*erotikum*” (nevelési céltalattal!?) is 4,5%-ot ért el (utóbbinál az olvasók „*leküzdtek a szégyenkezést*”, állapítja meg szerzőnk). Legnépszerűbb íróként Jókai szerepel

(1214 olvasó), dobogós még Gárdonyi (436) és Mikszáth (355). A kevés versolvasó közt élénjár Ady (59 olvasó), utána Arany és Vörösmarty következik (25–25 olvasó). A külföldi írók élmezőnye: id. Dumas (215), Conan Doyle (186), Courts-Mahler (150), míg az értékes irodalom terén Tolsztoj vezet (112), mögötte Maupassant (108), Zola (86), Dickens (81) foglal helyet. A napilapok közt (300 felelet körkérdésre): Pesti Hírlap – 67, Nemzeti Újság – 36, Népszava – 26 jelölés. Szakértőnk összegzése: „*nem félünk leírni, tendenciózusan kiválasztott műalkotásokat volna szabad csak forgalomba hozni, tehát szakítva a 'fölvilágosult' könyvtárpolitikával, mely szkepszisében nem tudott választani és a nemzeti érzés biztos talajáról valami általános kultúra levegőjébe röppent, gyökeresen meg kellene rostálni a könyvállományokat*”. Ez egyet jelenthet: a „*valláserkölcsi és nemzeti kultúra szolgálatába kell állítani a népkönyvtárakat*”. Annál is inkább – s ez a szerző utolsó gyönyörű képzavara – mert az „*általános európai kételyből fölsír már az emberiség vágya a biztos igazság után: a féktelenségből a törvény, az individualizmusból a szociális erők, a boldogtalanságból a cél, a fejetlenségből az erős kéz után*”. Kell-e ezt kommentálni?

Fontos adalék a két világháború közti olvasáskutatás értékeihez Drescher Pálnak 1930-ban *A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években* címen megjelent tanulmánya⁸⁸ Az 1920–1929 közti évtizedben a tökéletlen adatfelvételek (Corvina, OSZK) miatt nem könnyű megmondani, hány magyarországi könyv látott napvilágot. A sajtóbibliográfia helyzete kedvezőbb, itt *Wünscher Frigyes* munkáját érdemes kiemelni (Csonka-Magyarország sajtója. 1928.): ez 1054 kiadványt listáz (közülük 693 fővárosi). A könyvkiadás eleinte főként „üzletileg kipróbált” kiadványokat vállalt, „mínőségi és mennyiségi emelkedés az 1925. esztendőre esik”. Ebben az évben 985 szépirodalmi mű jelent meg, ebből „eredeti magyar mű volt 614”. Az idegen nyelvből történő fordítás terén a sorrend: angol szerzőtől 100, franciától 99 és némettől 79 mű. A magyar szerzős művek osz-

tályozása Drescher szerint:

- 1927-ben: ifjúsági – 195, értékesebb – 280, és „inferioris” (bestseller, lektúr) – 241,
- 1929-ben (fenti sorrendben): 128 – 272 – 142 mű.

Tíz év alatt az értékes – elhunyt és élő – magyar szerzők műveinek kiadási rangsora (zárójelben a kiadások száma): Gárdonyi (100), Jókai (88), Herczeg (70), Móricz (59), Molnár Ferenc (46), Ady (45), Mikszáth (43). Petőfi 27, Arany 19, Babits 17.

A továbbiakban a Fővárosi Könyvtár – Drescher itt dolgozott 1909 óta – tíz fiókkönyvtárának háromnapos forgalmát összegezte. Összesen 2121 személy („nagy számban szerezplő középiskolai és egyetemi ifjúságtól kezdve, tanáraikon át a munkásságig”) 4930 kötetet olvasott (kölcsonzott): ebből 3609 a szép- és 1321 kötet az ismeretterjesztő irodalomhoz sorolható. Néhány érdekes adat: a szépirodalomból 1518 kötet 81 szerzőtől a magyar irodalomé (42%), a többi külföldi. Angol (560 kötet), francia (486), német (440), „skandináv” (260) és orosz (165) a vezető rangsor. A kölcsönzés terén kiemelkedik Jókai sikere (319 kötet), őt Herczeg (170), Gárdonyi (149), Mikszáth (103), Zilahy (59) követik. A költők között Ady vezet (23), utána Arany (19), Vörösmarty (16) és Madách (10) következik. Drescher szerint a regények kiugró sikere azt jelzi, hogy a „mai olvasó 'kiadósan' akar szórakozni”. Megjósolja, hogy Jókai még „igen-igen sokáig” fog első helyen állni. Fontosnak tartja kiemelni, hogy „igen nagy érdeklődés fordul 'ithonról' a csodálatos renaissance-át élő erdélyi irodalom felé”. Az értékes olvasmányok könyvtári sikerét magyarázza az a szerző által ismertetett elv, hogy a „ponyva, a detektívregény, a kimondott erotikum, a jóízlést és az erkölcsöt durván sértő irodalom eleve száműzve van a könyvtár polcairól”, más szóval: a „Fővárosi Könyvtár; irányító és nevelő feladatához híven, csak gondos válogatásban nyújt közönségének szépirodalmi olvasmányt”

A „tudományos irodalom” terén a könyvtár – „népkönyvtárról lévén szó”, mondja Drescher –, eleve a népszerűsítő művek közül válogat.

Népszerűek például a Magyar Földrajzi Társaság által kiadott útleírások, ezeket követik az irodalomtörténeti és történeti művek, de „meglepő az érdeklődés a zene iránt” is. A művészeti irodalom terén a kínálati oldal szegényességét említi, pedig lenne ez iránt is érdeklődés.

A folyóirat 1936-os köteteiben három figyelemünkre méltó írás foglalkozik a középiskolások és egyetemisták olvasáskultúrájával. A februári számban *Fábián István* a fővárosi gimnazisták olvasmányait elemzi⁸⁹. A szerző szerint a gyermek számára a könyv „játékszer”, s ezt az „idilli viszonyt az elemi iskola bontja fel, amely problémát csinál a könyvből”. A gimnazistáknál pedig „még élesebben különül el a könyv” kettős funkciója: a tankönyv „munkaeszköz”, amitől elválik az „önként kiválasztott szórakoztató olvasmány”. Utóbbi körben Verne Gyula és May Károly indítják a gyerekeket (akkor a gimnázium egyértelműen 10 éves kortól 8 osztályt jelentett), s melléjük az utóbbi 10–15 évben, mondja Fábián, felzárkózott a detektívregény, főként óriási kínálata következtében (ez „valóságos láz szokott lenni” szerzőnk szerint). Sajátos „kamaszkori olvasmány” szerinte a színházi hetilapok anyaga (hisz „fillérékért szállítják a pucér és fél pucér dámák fényképeit”). Az osztályokban „közvélemény” uralkodik, ennek hangadói főként a sportoló fiúk, őket követi a nagy átlag: számukra a sport mellett még a mozi létezik. Jókait „lenézik”: „gyerekeknek való”. Hatodik osztálytól válik ki egy *elit*, mely már elkezd „komoly dolgokat” olvasni: akár Kantot fordítani vagy Nietzsche-ről vitatkozni. Ez az elit már maga is választ értékes szakkönyvet, tehát már nem csupán szórakozás, hanem „okulás” a cél. Néha elkapja e diákokat a szenzáció: Fábián példaként említi, hogy *Hitler* hatalomra jutása után a *Mein Kampf*-ot „alighanem több diák olvasta, mint felnőtt”. Foglalkoznak magyar kérdésekkel is, de e téren inkább a „magyar viszonyokat lenéző, fitymáló hang” jellemző. E körben egy „műveltebb tanár” sokat segíthet. Végül is a „gimnáziumot elhagyó fiatal emberek legjobbjai könyvekben keresik a tudást”, bár ez a rátalálás még jócskán folytatódik az egyete-

mi években. Fábián esszéisztikus, de érzékeny írását követte L. Újváry Lajosé⁹⁰ a szeptemberi számban (*A diák olvasmányai*). A szerző két budai és három pesti gimnáziumban gyűjtött adatokat. Az így kapott kép szerinte „összes fiú-középiskolásainkról hozzávetőleges képet ad”. Azért velük foglalkozik, mert őket tartja a „legveszélyeztetettebb” csoportnak, minthogy faluhelyen a gyerekek népiskolába járnak, a városi lányok pedig a fiúknál „még mindig jóval szigorúbb ellenőrzés” alatt állnak. Utóbbiak ízlése és érdeklődése – állítja – „nem is üt el annyira a fiúkétól, mint első pillanatra hihetnők”. Módszer tekintetében a kérdőívet választotta, az öt középiskola valamennyi osztályában egy időben, „meglepetésszerűen” hajtották végre a adatfelvételt, hogy a fiúk a „feleletre előre ne készülhessenek, egyik a másiknak válaszát ne befolyásolhassa”. Három dologra voltak kíváncsiak: 1) mi a legkedvesebb könyve; 2) hetente hány könyvet olvas; 3) tagja-e az iskolain kívül más közkönyvtárnak?

Pótkérdésekkel igyekeztek kiszűrni a rutinjellegű válaszokat (például az első esetében: kiről és miről szól a könyv?). Összesen 2458 kérdőívet fogadtak el (63-at különféle okok miatt kiszűrtek). Az eredményt intézményi, s azon belül osztály-szinten is feldolgozták.

Az első kérdés esetében a kapott írói rangsor: Gárdonyi, Jókai, May és Verne, ők négyen az összes felelet felét kapták meg. A sorrendben őket követő 16 író együtt kapott közel 27%-ot, vagyis az első húsz író a kedvenc könyvek körében háromnegyedes arányt mutat fel. (Újváry itt hivatkozik Pintér Jenőnek *A budapesti tanterület III. sz. értesítőjé*-ben 1922-ben megjelent felmérési adataira, amelyek szerint mind az alsó-, mind pedig a felső négy osztályban szintén kb. húsz kedvenc íróat találtak, csak az élen ott a rangsor: Jókai, Herczeg, Gárdonyi volt. Egy frissebb fővárosi diákolvasási felmérés *Kempelen Attilától* jelent meg a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1935-as évfolyamában, ott a sor élén Jókai, Verne, May és Gárdonyi állt.) Újvárynál a népszerű írók általában egy-pár könyvükkel szerepelnek, kivétel Verne, akitől sok művet ked-

velnek a gimnazisták. *Gárdonyi* elsőségét főként az Egri csillagoknak köszönheti, például hatodik osztályban majd minden válaszban ez a regény szerepel kedvencként. Az alsóbb osztályokban e mű után tipikusan Verne, May, Molnártól a Pál utcai fiúk következnek, míg a felsőbb osztályokban Jókaitól Az új földesúr, Herczegtől a Pogányok, Gulácsy Iréntől a Fekete völgyek, s Az ember tragédiája következnek. A kép az osztályok adatait követve differenciálható, például a Jókai és Gárdonyi iránti érdeklődés is hullámozó grafikont mutat, míg „végig megtartja emelkedő irányát Herczeg pályája”. Érdekes megállapítása a szerzőnek, hogy a „fejlődés üteme gyorsabb lett: a gyermek ma rövidebb ideig gyermek, mint régente volt”, ami leolvasható az olvasmányok térképéről is. Újváry úgy látja, csak az iskola „igyekszik a gyermek olvasmányait, néha túlzottan is, a régi helyzethez szabni”, míg a „szülői ház” nemegyszer „ellenkező végletbe esik”, s a gyermek „kezébe korához, érettségéhez még nem illő könyvet ad”. Elrettentő példa, hogy a Monte Christo grófja egy alsós kedvenc olvasmánya! A szülők gyakran tájékozatlanok, vagy épp „hiúk” (az én gyermekem már ezt olvasa...). A vizsgálat „természetéből következik”, mondja Újváry, hogy ponyva „csak kivételesen szerepelhetett a válaszlapon”. A diákok is „óvatosak” lehetnek, ezért a válaszlaponkat „ebből a szempontból nem vehetjük [...] készpénznek”. (Álláspontját e vonatkozásban jól érzékelteti a szerző következő mondata: „Az alattomosan partot mosó szennyvizek lassú munkájáról statisztikánk csak halvány fogalmat adhat, de nem biztos képet.”) Sajátos kortünet az Ady-kérdés kezelése: Újváry idézi Pintér 1922-es írásából, hogy akkor „dühöngő Ady-láz” volt mérhető, s megnyugodva írja, hogy ez az „Ady-láz” „közepes érdeklődésre higgadt azóta”. A szerző aggodalmát váltja ki a „téveszméktől telített” művek iránti diákerdeklődés, főként azért, hogy a diákok 23%-a „olvasmányai megválogatásában csaknem teljesen magára hagyatva sokszor [...] veszedelmes utakon jár”. Vagyis a felmérés nyomán a „legelszomorítóbb jelenség [...] az irányításnak [...] többrendbeli hibája és

fogyatékosága”. Végső következtetés: „*sem a gyermekeink kezén forgó könyveket, sem magát a gyermeket nem ismerjük eléggé*”, „*vaktában tapogatózunk, ahelyett, hogy az irodalomtudomány és a lélektan segítségével [...] a kérdésnek legrejtettebb zugaiba is behatólagos világot gyűjtanánk*”.

A sorozatot az októberi számban *Kenyeres Imre* tanulmánya zárja az egyetemisták olvasmányairól⁹¹. Bevezetőjében utal a MSzle két korábbi idevágó írására, annál is inkább, mert az egyetemista a középiskolából jön. Szerinte a „*középiskolások minden rend nélkül olvasnak, határozott igény nem vezetni őket*”. A kötelező olvasmány nem vonzza őket, inkább nyúlnak a friss, divatos könyvek után. Érdekes adalék, hogy szerinte a „*középiskolások jelentékeny része izgalommal fordul a baloldalinak nevezett írások felé, s a minőségforradalmat megindító Szabó Dezső hatása alá kerül. A legelső folyóirat, mellyel a középiskolások megismerkednek, a Nyugat [...]*.” Az egyetemre bekerülve új hatások érik őket, például a „*rájuk rótt társadalmi kötelezettségek és a nem kulturális szándékú ifjúsági egyesülések más irányú tervei mellett, kivált a nagy többség újabban divatos szociológiai érdeklődése miatt*” az irodalom „*csak másodlagos fontosságú*”. Így a „*többség reformer lesz, azonban reformer voltuk nem önmaguk szellemi megreformálásával kezdődik*”.

Az egyetemista olvasó közönség igen heterogén. Más a bölcsészhallgató – ezen belül is a filológusok és történészhallgatók –, míg mások számára esetleg egyáltalán az „*irodalmi műveltség terra incognita*”. Olvasmányaik eléggé véletlenszerűek: „*előveszik Herczeg Ferenc könyveit*”, de Szabó Dezső műveit már nem „*forogtatják a régi lelkesedéssel*”, olvassák Csathó Kálmánt és Erdős Reneét, néha Tormay Cecilt, ám Móricz „*minden nagy olvasott volta ellenére sem népszerű*” körökben. A „*szerelmi részletekben nyílt*” Zilahyt viszont szeretik. Elmondható, hogy az „*egyetemi hallgatóság olvasó tagjai körét*” az „*irodalom továbbfejlődése nem érdekli*”, az „*olvasás rapszodikus volta csak esetlegesen ébreszt gondolatokat bennük*”. Csupán egy

„*kis rétegnél*” észlelhető „*rendszeres olvasás*”: őket már Márai, Tamási vagy Nyíró is érdekli, miként Babits vagy Német László és Illyés Gyula is. A Nyugat „*előttük – legalábbis kezdetben – a haladás szimbóluma [...] Újabban érdeklődésük inkább a modernebb folyóiratok felé fordul (Válasz, Tanú stb.)*”. Szerintük a legjobb irodalomtörténész Szerb Antal, s ha „*ezt a harcias szellem szeretetét tovább nyomozzuk, Babits Mihály szemléletéhez jutunk vissza. Az ő pesszimizmusának téves felfogásával az egyetemi hallgatók most bemutatott csoportja hajlandó minden öröklött jelenséget sötétebb színben látni*”. Az Akadémiát és irodalmi társaságokat elutasítják, miközben hajlamosak „*forradalmibb kijelentésekre. Még erősebb Németh László hatása*.” Kenyeres kitér az Egyetemi Könyvtár (EK) olvasóira is: itt – „*most nem a szakirodalomra*” utalva – „*bölcsész és jogász használja túlnyomó többségben*”. A Fővárosi Könyvtár fiókjaiban – évi egy pengő tagdíj mellett – az olvasók 10%-át sem érik el az egyetemi hallgatók. A hallgatóknak mindössze 10%-a beiratkozott olvasó. A joghallgatók Kenyeres szerint a „*kulturált orvoshallgató és a nagy részében másodlagos tehetségű bölcsész között áll*”. Ők nem a „*költészetet*” keresik, inkább a „*gondolatokat, elveket közlő írásokat*” (példa: Kassák, Kodolányi). Az igényes joghallgató a külföldi irodalom iránt is érdeklődik: például az EK „*idegen nyelvű regényeinek legnagyobb részét ők kölcsönzik*”. Néhány példa: a németektől Thomas Mann, Wassermann a vezető nevek (H. Mann, A. Zweig, St. Zweig vagy Werfel kevésbé ismertek), a franciáknál Mauriac, Gide, Maurois, Malraux művei váltanak ki érdeklődést, a régebieknek (Flaubert-től Rolland-ig) „*egyre kevesebb híve akad*”. A angol nyelvű irodalomból az angolokat név szerint ismerik ugyan, de kevésbé olvassák őket, mint amerikai társaikat (S. Lewis, Dreisler, U. Sinclair).

Eddig a többé-kevésbé olvasott nevek kerültek említésre, mondja Kenyeres, de hasonlóan fontos ez a kérdés: „*mit nem olvasnak?*” A „*régi irodalom*” ismeretére vonatkozóan „*egészen vigasztalan felelet kapunk*”, állapítja meg. Jókai,

Kemény vagy Eötvös „megmerevített alakok”, s nincs az az erő, mely „élővé varázsolhatná őket”. Teljesen hasonló a helyzet a külföldi klasszikus örökséggel. A fő ok: a „hallgatónak [...] fogyasztókos a történeti érzékük”. Ennél alacsonyabb szintem csak a verskultúra áll: „verset esetleg kényszerűségből átfutnak”, Adyt még valameleyest ismerik a frissebb évfolyamok hallgatói, de Babits, Kosztolányi – a névsor folytatható – életművével alig néhányan találkoztak. Summázva az eddigieket, Kenyeres megállapítja, hogy az „egyetemi hallgatók túlnyomó nagy része az irodalomra csak mint mellékes és esetleges szórakoztató eszközre tekint”. A rendszeres olvasók kicsi körében sem „él egységes irodalmi ismeret”. „Csupa negatív mondat”, ismeri el Kenyeres, s azt várja, ennek „megváltoztatására minden módot fel kell használni”. Csak akkor alakulhat ki a „jövendő szellemi felső tízezer”. Az olvasáskultúrát érintő írások közé sorolható – kuriózumként – egy érdekes szociografikus írás pár mondata. A munkanélküliekkel foglalkozik *Hilscher Rezső* 1939-es áttekintése⁹². Lényeges megállapítása, hogy e körben sem érdemi adatgyűjtés, sem a „munkanélküliség elleni küzdelem Magyarországon intézményesen megszervezve nincsen” (az 1930-as népszámlálás mindössze 225 ezer munkanélkülről tudott). Hilscher elmondja, hogy ő „hosszú idő óta járja a nyomortelepeket”, s az itt végzett újabban felmérést mutatja be a továbbiakban. 411 munkanélkülről gyűjtött adatokat, közülük „305 olvas rendszeresen újságot”, ám csak 108 jut újsághoz vásárlás útján. „Rendszeres könyvolvasót 249-et” talált, többségük (195) kölcsön kapja (rokontól, szomszédától) olvasmányait. Leggyakrabban „romantikus, utópisztikus és kalandos történeteket olvasnak”. Egyéb szórakozásaik „között a mozi, a sport és a kártya vezet”. A társadalomról alkotott véleményük nehezen ismerhető meg (a döntő többségnek „nincsen egyáltalán véleménye”), egy vidéki parasztember így fogalmazott: „nem okolok senkit, a munka megszűnt, erről senki sem tehet”. Több, mint egyharmaduk semmilyen javulásban nem bízik. Láthattuk, a MSzle koherens hazai olvasás-

kultúra-képet nem próbált nyújtani (például lényegében hiányzik a felnőtt vagy a vidéki társadalom), mégis a fenti – változó színvonalú – írások fontos részadalekokat nyújthatnak egy olyan korszakról, amely eddig nem állt szakmai érdeklődésünk előterében. Néhány szerzőnél feltűnő a „kincstári” optimizmus: az a gondolat, ha „megragadjuk” a tárgyként kezelt réteget, akkor kellő irányítás mellett bizonyosan hamar komoly eredményre jutunk. Ezzel eléggé élesen feleselt Kenyeres Imre tanulmánya, amely egyáltalán nem kívánt „rózsaszínű” felhőket eresztene az alapvetően negatív képre.

Könyvtárak – közkönyvtárak

A MSzle könyvtári tematikájú írásai közt először egy amerikai beszámolót érintünk a korábban már idézett *Czakó István* tollából⁹³, mely Bostonban íródott 1929 februárjában. (Ő az egyetemek működése kapcsán is elismeréssel szólt az amerikai könyvtárakról.) Az amerikai jótékonyosság 1927-ben elérte a 2,2 milliárdos szintet (akkor egy dollár 6 pengőt ért), s céljai közt „egyetemi, könyvtári és kórházi” támogatás dominál. Csak a New-York-i közkönyvtár közel 6,5 millió dollárt kapott, így – Czakó szerint – „nem igen ismeri a gyűjtemény és könyvvásárlások területén a tudományos élet egyik leglehangolóbb tünetének: az anyagi megköttöttségnek fogalmát”. Folytatódik a könyvtár-építés: „az egymillió dolláron aluli kisebb adományok nagyrészt könyvtár-építési és –fejlesztési célokra jutnak. Ez a magyarázata annak, hogy az Uniónak ma már több mint 6000 úgynevezett közkönyvtára (Public-Society and School Libraries) van 140 milliót meghaladó könyvvvel”. A továbbiakban részletes ismertetés olvasható *A. Carnegie* (1835–1919) emberbaráti működéséről. „Egyedül áll az emberiség történetében bibliofil munkálkodása, melynek áldásos következményeit nemcsak Amerika, de [...]/Európa is élvezhette. Egymagában az Unió területén 1679 remekebbnél remekebb könyvtárpalotát építtetett és rendezett be nemes bőkezűséggel. Angliában

és Írorszáiban 660-at, Kanadában 125-öt [...]/. Ötvenhat millió dollárt reprezentálnak ma ezen könyvtárak [...]. Újabban Rockefeller alapítványa szinte már népszerűbb a nagy elődénél. Becsült jótékonyági összege eléri a félmilliárdos szintet, s „legújabb tevékenysége – mintegy Carnegie hatásaképpen – egyre jobban a könyvtárak és múzeumok felé orientálódik.”

A következő könyvtári témát is érintő írás *Asztalos Miklós* beszámolója Varsó katonai művelődési intézményeiről⁹⁴. A Katonai Központi Könyvtár (Centralna Biblioteka Wojskowa) a tisztikar tagjai mellett külső, azaz civil olvasókat is fogadott. Asztalos szerint az intézmény szervezettsége eléri a lipcsei Deutsche Bücherei és a berlini Staatsbibliothek magyar szemmel igen magas szintjét. Bibliográfiai központként az egész lengyel katonai könyvtárügyet szolgálja. A könyvtárban folyik az ún. Rapperswil-könyvtár feldolgozása (ez a sikertelen 1831-es felkelés után a lengyel emigráció alapítása volt a svájci Rapperswilben, azon céllal, hogy majdan a nemzeti könyvtár alapjául szolgáljon). Asztalos szerint e gyűjteményben különösen értékes magyar vonatkozású anyagok is találhatóak (Kossuth, Klapka, Teleki László levelei stb.). Bibliográfiai tevékenységük kiterjed a feldolgozott katonai cikkek repertóriumának, egy negyedévente megjelenő kurrens katonai szakbibliográfiának és egy cédula formájú varsói központi folyóirat-katalógusnak (9 ezer cím az összes varsói könyvtárból) készítésére is. Emellett jelentős tematikus bibliográfiákat állítanak össze, például az 1863–65-ös lengyel felkelés témakörében. 1928-ban közel 4 ezer olvasó kezében 8200 kötet fordult meg.

A magyar tematikájú tanulmányok számos fontos adalékkal bővíthetik ismereteinket a két világháború közti – valljuk be, elég felszínesen ismert – könyvtárügy vonatkozásában. Balogh József 1930-ban, majd két év múlva a legfontosabbnak tűnő könyvtárpolitikai kérdéseket fogalmazza meg⁹⁵. Előbb röviden egy terminológiai pontosítás, a mai olvasást segítő. A Balogh első írásának címében szereplő „könyvtárak” mai értelemben voltaképp „nyilvá-

nos” könyvtárakat jelenthet, minthogy elsősorban jelentős tudományos könyvtárak problémáit feszegeti. A mai települési „közkönyvtár” a két világháború közt egyértelműen „népkönyvtár” megnevezést kapott. Az 1929. évi XI. törvény, mely a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némi kérdéseinek rendezéséről címet viseli, a 2. paragrafus értelmében kizárja hatásköréből a „népkönyvtárakat”, vagyis azok nem tartoztak a „közgyűjtemény” fogalom körébe⁹⁶. Érdemes még szóvá tenni, hogy bár 1927-ben napvilágot látott *Magyar Zoltán* szerkesztésében a sokat emlegetett *A magyar tudománypolitika alapvetése*, benne *Hóman Bálint* tanulmányával a könyvtárakról (mely egyszer érdemi elemzést kívánna már), – ezt Balogh nem említi, Hóman gondolataival sem foglalkozik⁹⁷. Balogh azzal indít, hogy nálunk „minden művelődéspolitikai probléma [...] a 'közvéleményen kívül esik'; elég meglepően a szakkörök problémájának tekinti mindenki”. S ha ez áll az egyetemekre, iskolákra, akkor „még nagyobb mértékben [...] áll ez a könyvtárügyre”. Így nem csoda, ha „könyvtárügyünk a magyar közművelődési politikának mindig is elhanyagoltabb fejezete volt, – ma is az. Támogató közvélemény híján a kormányok nehezen áldozhatnak olyan célokra, amelyeknek lényegét nem ismeri fel a társadalom”. Pedig – s itt az anglofil Balogh kimondatlanul is a máig aktuális szigetországi szemléletet közvetíti – a „közkönyvtárak – egyetem és középiskola után – a nemzeti élitének (sic! – S.P.) az előbbiekkal azonos jelentőségű és súlyú nevelőintézményei, s hogy ezekből a hangtalan [...] raktárakból a nemzeti szellemi és anyagi élete éppoly fontos táplálékát merítheti, mint a jóval figyelemkeltőbb és mindenestre sokkal költségesebb tanintézetekből.” Ez Balogh alaptézise, fordítsuk most figyelmünket konkrét problémafelvetésére és javaslataira. A szerző szerint mintegy húsz könyvtár: „négy nagyobb fővárosi és három kisebb vidéki általános jellegű gyűjtemény és tizennégy szakkönyvtár végzi hazánkban azt a feladatot, hogy az ország és a nagyvilág könyvtermését összegyűjtse [...] és hozzáférhetővé tegye”. A kiadványtermés viszont egyre hatalmasabb, így

már a British Museum is lemond a mindent gyűjtés álmáról. A magyar kiadványtermés még úgy, ahogy beérkezik a kötelempéldányokra vonatkozó előírások alapján, ám a külföldi kiadványok már szinte megoldhatatlan feladatot jelentenek. Csak szelektálva lehetne az érdemi anyagot biztosítani, ám ez csak súlyosbítja a helyzetet, hisz érdemi szelektálás sokkal nehezebb feladat, mint mindent megvenni. A „négy nagy nyugati nemzet” (valószínűleg az angol, német, francia és olasz Balogh értelmezésében), továbbá az Egyesült Államok „minden figyelemreméltó kiadványnak” meg kell lennie idehaza, ráadásul a szomszéd országok kiadványait is „szorgos figyelemmel” kell kísérni. Elméletileg tehát 8–10 „nagy nyelvterület minden számottevő publikációját meg kell szereznünk”. Ehhez a feladathoz a jelenlegi „könyvtári apparátus nem bizonyul kellőképpen teherbírónak”. Nincs érdemi együttműködés a könyvtárak közt, s nincs „elégéses személyi felkészültség” sem. A diagnózis így szól: „sok intézmény, megoszoló anyagi eszközök, a generális megújulás *tervének és szándékának, általában: nagyobb vonalú könyvtárpolitikának hiánya*”. A nemzeti könyvtár „elvileg magyar könyvmúzeum”, tehát itt lényegében a hazai anyag érhető el. Az MTA könyvtára a nemzetközi csere révén sok külföldi akadémia kiadványhoz hozzájut, a szükséglethez mérten azonban csak egy „könyvtárcsonk”. „Bőkezűen dotált gyűjteményünk” Balogh szerint egyedül a fővárosi nyilvános könyvtár, de itt szerinte a széles, szinte parttalanul általános gyűjtőkör által válik problematikusává. Tény, hogy miközben a Fővárosi Könyvtár (FK) évi 240 ezer pengőből gyarapíthat, az Egyetemi Könyvtár (EK) kerete csupán ennek negyede, ami a „békebeli vásárlóértéknek alig 40%-a”. Közben a könyvek „világszerte megdrágultak”, a német könyvek ára több mint duplára emelkedett (ezek teszik ki az EK gyarapításának háromnegyedét). Az EK teljes lemaradása különösen szembetűnő, ha müncheni vagy koppenhágai partnerekkel vetjük össze keretét. A három vidéki egyetem könyvtára még csak szerény „örvendetes kezdet és szándék”, jó idő múlva lehet csak belőlük valódi könyvtár. Az

anyagiak mellett a fő gond a *könyvtárosképzés*, s nem is magának a képzés megteremtésének a kérdése (ez jó ideje felvetődött, írja a szerző), hanem „első feltétele [...] magának a pályának, mint nagyminősítésű és hivatásuknak komolyan élő embereket eltartó, méltó életcélnak kitűzésében”. Eleinte jobb is lenne külföldi képzésre küldeni az érdeklődőket. Azonban ez is csak a „generális megújulás” keretében hozhat kellő eredményt. Vagyis a kérdések összetettek és összefonódnak, „foldozgatva nem lehet megoldani őket”. A „fejlődés útja” Balogh szerint az „intézmények közt való munkamegosztás”. Ma minden könyvtár mindent csinál és mindent gyűjt, – ez tarthatatlan. Megvan a „munkamegosztás szerve”, az 1923-ban felállított Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK), mely főként a központi katalógusok – és ehhez kapcsolódóan az egységes feldolgozási szabályzat kidolgozásával –, valamint a nemzetközi kiadványcsere terén nyújt fontos szolgáltatást, de az utolsó negyedszázadra vonatkozó szakbibliográfiái is jelentős elismerést érdemelnek. Így kézenfekvőnek tűnik a gondolat, hogy e szervezet legyen a „könyvtári munka- és beszerzési feladatok megoldásának” a felelőse is. Érdemes a külföldi példákra is figyelni, ahogy például a dánok tényleges gyűjtőköri kooperációt valósítottak meg a koppenhágai egyetemi és királyi könyvtár közt. Fontos fejlemény a Fővárosi Könyvtár jobb elhelyezése a volt Wenckheim-palotában (135 olvasói hely, 40 évre elégéses tárolási kapacitás). A FK évente 180 ezer kötetet kölcsönöz, ehhez jön még a fiókok további 840 ezres forgalma. Csak 1929-ben 44 ezer kötetrel növelte az intézmény állományát. Balogh azt kívánja, hogy a fiókok elhelyezése is javuljon, mert nagyobb alapterületen az „*olvasáson kívül egyéb művelődésterjesztő célokat is lehetne szolgálni!*”⁹⁸ Az EK „*jóval kilátástalanabb helyzetben van*”, írja Balogh. A gyarapítási keret mellett a személyzet létszáma is alacsony. De tehetne a könyvtár többet is olvasói érdekében, hisz - akár szentenciaként is elfogadható Balogh mondata – „*Nem az olvasótömegek harcolják ki maguknak az intézményeket, hanem a kiváló intézmé-*

nyek teremtik meg olvasóközönségüket”. Fentiek alapján érvel Balogh úgy, hogy a jövő útja a „céltudatos és egységes nemzeti könyvtárpolitika az intézmények kooperációjával”.

Balogh újabb, 1932-es írása⁹⁹ lényegében folytatja az előző gondolatmenetét. Előbb leszögezi, tévednek, akik azon a véleményen vannak, hogy „tudománypolitikáról” nem helyes beszélni, hisz a konkrét tudományos eredmények a fontosak. Igen, reagál ő erre, ez valóban helytálló gondolat, de „nem férhet hozzá kétség, a ’tudománypolitika’ korszaka [...] nagyszerű eredményeket teremtett világszerte, [...] megszülettek a tudományos munka nagy műhelyei, melyek nélkül ma már lehetetlen áttekinteni egy-egy tudományág termését.” S rögtön a következő mondatban ezzel folytatja: „Az utolsó évtizedek egészen új utakra irányították különösen a könyvgyűjtés munkáját: világszerte megszülettek [ ] vagy új épületekben újjárendeztettek az emberiség nagy közkönyvtárai.” Sajnos, állapítja meg, hogy a „magyarság eddig soha nem talált [...] időt, hogy könyvgyűjteményeit egységes terv szerint megszervezze, csekély erőit ezen a téren összesítse és koncentrálja.” Nem elég kitűnő szakembereket kinevelni, a „felnevelt szakemberek munkásságának folytonosságát is biztosítani kell”, nem utolsósorban azért, hogy a „nemzetközi jellegű és értékű kutatómunka alapfeltételeit, a könyveket rendelkezésükre bocsátjuk”. E koncentrációs gondolat jegyében Balogh úgy látja, nem szerencsés a szegedi megoldás. Ott volt egy „népkönyvtári célokat jól szolgáló könyvtár, a Somogyi-könyvtár, emellett ma egy anyagilag dotálatlan névleges ’egyetemi könyvtár’ áll, szükséges lett volna ezzel szemben a Somogyi-könyvtárt ’egyetemi olvasócsarnokkal’ kibővíteni”¹⁰⁰. Így most „megint egy intézménnyel gazdagabbak vagyunk, melyet sem megszüntetni, sem kifejleszteni nem tudunk”. Ez a „decentralizálációs törekvés minden komolyság nélkül való játék” szerinte, ahogy a budapesti EK példája is igazolja. Itt „húsz esztendeje megszakadt [...] a módszeres gyűjtés fonala, s ezt már soha nem lesz alkalom pótolni. Ez szellemi és anyagi veszteség egyszerre, hisz

az „abbaahagyott könyvgyűjtés [...] a már befektetett tőkék értékét is veszélyezteti”. Egyszerre van szükség „hivatalokon felül álló egyén, akár kormánybiztos” közreműködésére, valamint a megfelelő anyagi támogatásra. „Dotáció nélkül nem lehet könyveket rendszeresen vásárolni és könyvvásárlás nélkül nincs könyvtárpolitika”. A dotáció elégtelenségére utalnak Balogh konkrét számai¹⁰¹. Újra hangsúlyozza, hogy „könyvtárosok nélkül nincs magyar könyvtárügy”. Ma a könyvtárosi munka nem szakmai pályát jelent, mondja, ez csupán „lépcsőfok” a tudományos stb. „élethivatás” felé. Rendkívül alacsony a létszám mindenütt: a diplomás (érdemi) szakemberek álláshelyeinek száma így néz ki: fővárosi EK-ban 11, Szegeden 6, Debrecenben 5. Pécsen 4 „tisztviseelő”. Ezek is a fizetési osztályok alján helyezkednek el, így érthető törekvésük a más pályára való (át)jutás tekintetében. Legalább kétszeresére kellene emelni a létszámot (hasonló külföldi könyvtárakban 10–20 ezer kötetre jut egy érdemi munkatárs, nálunk 30–40 ezerre). Írása végén még egy utalás a népkönyvtárakra, melyet sajnálatos módon nem fejt ki: a fentiekben javasolt irányváltás az „aktasablonná súlylyedő népkönyvtárügynek szívet és szellemet ad”, miközben a „hazai szellemi élet fejlődése [...] tetterős segítséget kapott”.

Balogh népkönyvtári témafelvetését a szakmailag is felkészült Bisztray Gyula fejtette ki részletesen a folyóirat 1936. januári számában¹⁰². A népművelés újabban számos országban jogosan tért hódít. Ennek pedig „legközvetlenebb segítőitársai a könyvtárak”, állapítja meg a szerző bevezetőjében. Egyre jelentősebb helyet kap a népkönyvtárügy, amely szerinte már „évszázados fejlődésre tekinthet vissza”. Újabban, a kérdés fontosságát felismerve, a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete (SZENI, Institute International de Cooperation Intellectuelle) „egész kiadványsorozatot indított meg a népkönyvtári problémák megvilágítása céljából”. Eddig két vaskos kötet jelent meg: az első (*Bibliothèques populaires et loisirs ouvriers*) 1933-ban, s a „népkönyvtárak szervezetével és a munkásosztály önképzésével”, míg a máso-

dik mű (*Role et formation du bibliothécaire*) a könyvtárosképzéssel foglalkozik (1935). Mindkét mű előkészítéseként nemzetközi adatgyűjtést végeztek, s Bisztray megállapítása szerint a „magyar népkönyvtárügy e kiadványokban méltó módon van képviselve”. A nemzetközi kép nem lehet egységes, a terminológia is országról- országra változik. A „népkönyvtárügy [...] gyűjtőfogalom, a nyilvános könyvtárak szélesebb körű kiágazásait értjük rajta s így jogosan öleli fel a közművelődési könyvtárak összes válfaját”, – igazít el a szerző. Magyarországon a „népkönyvtári gondolat, közművelődési könyvtárak formájában, a múlt század utolsó negyedében jelentkezett [...] 1882-ben a községek hivatalos felszólítást kaptak népkönyvtár-alapításra”, ennek hatására egyrészt a községek, másrészt e célra létrehozott egyesületek (Kolozsvári Könyvtár-egyesület, Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület stb.) láttak munkához. 1897-ben a kormányzat megalapította a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát (MKOT) és Felügyelőségét. Ennek köszönhetően a „világháborúig 1457 népkönyvtárt” alapítottak. Párhuzamosan a földművelésügyi minisztérium „gazdasági könyvtárakat” hoztak létre (1923-ig 3815 intézmény, összesen 477 ezer kötet). Ám a „világháború [...] valósággal elsöpörte ezt a periódust”. 1923-ban a VKM megszüntette a MKOT-ot, egyben az ekkor alapított „iskolán kívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta” a népkönyvtárügyet. E szervezet 1927 óta „1500 új népkönyvtárt állíttatott fel”. A háború előtti szétforgácsoltság folytatódott illetve megismétlődött: a mai helyzetben három típusú népkönyvtár ismeretes: vannak még a MKOT által létesített könyvtárak, a VKM létesített pontosan 1616 könyvtárat, s még működik sok, a földművelési tárca által alapított könyvtár (1227). Továbbá vannak levontekönyvtárak és falusi ifjúsági könyvtárak. Bisztray idéz egy meg nem nevezett „hivatalos” szakértő véleményéből: „inkább lenne négy különböző helyen egy-egy könyvtár, mint egy községben négyféle”. Gazdagon és teljes lefedéssel bíró országokban ilyen helyzetet nem kellene nehezményezni, ám idehaza „községeink

több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok”. 3400 községből csak 1260-ban van „új típusú könyvtár” elhelyezve. Ezért lenne fontos a koordinálás: „nem közömbös, hogy egy központi szerv céltudatosan vagy több szervezet esetlegesen próbálja a fennálló szükségleteket megoldani”. A VKM „új típusú” könyvtárai négy nagyságrendet képviselnek (város, nagyobb ipartelep, község, tanyavidék számára): ezek mérete is szerény (348, 233, 191 és 185 kötet). A MKOT és a földművelésügyi tárca könyvtárai ennél is szerényebb kötetszámot kínálnak. Bisztray külföldi példákkal is érvel. Ha kitekint a szakember Európába, azt látja, hogy „teljes népkönyvtárhálózattal csupán Anglia rendelkezik”, ahol minden működési költség a helyi önkormányzat feladata. A háború utáni időszakban sok ország hozott új népkönyvtári törvényt (Csehszlovákia – 1919, Belgium – 1921, Finnország – 1928, Dánia és Svédország – 1930), s ezen öt ország jó eséllyel követi Anglia korábbi példáját. Például Csehszlovákiában a törvény értelmében minden község köteles népkönyvtárat működtetni (1930-as eredmény: 16,5 ezer népkönyvtár összesen 700 ezer kötet). Belgiumban a közel 2200 népkönyvtár 3,8 millió kötetel várja olvasóit, a hasonló finn adatok: 834 könyvtár – 1,1 millió kötet. Rögtön látszik, mondja Bisztray, hogy a „mi állami alapjaink e nagyszabású közművelődési feladat megoldására elégtelenek.” Az irány az lehet, hogy a helyi könyvtár alapítása „elsősorban maguknak a községeknek kötelessége”. Evégett „népművelési szervezetünk [...] 1933-ban felhívta a törvényhatósági népművelési bizottságokat, hogy a népművelési célokra rendelkezésükre álló összegek bizonyos hányadát [...] népkönyvtári célokra fordítsák”. Az elmúlt két évben e felhívás pozitív hatása már érezhetővé vált. „Társadalmi úton” is segíteni kell a népkönyvtárügyet, ahogy hajdan a „mi könyvtártörténetünkben egy Széchényi, Teleki vagy Apponyi gróf, az Egyesült Államokban egy Astor, Carnegie és Rockefeller” tették. Nem is egy-egy személy, sokkal inkább sokakra kiterjedő mozgalom segíthetne. Bisztray kissé naiv példája: „csak egy-egy falusi gazda

fordítaná a zsiros úri murik s hetedhét országra szóló lakodalmak költségeinek egy töredékét a falujabeli népkönyvtár céljaira...”. Tehát központi szándék és sok egyéni akarat egyesüljön, külön-külön nem érhető el siker. Amíg viszont ezen irányban komolyabb eredmények mutatkoznak, átmeneti megoldáshoz érdemes folyamodni. A szerző szerint „legalkalmasabbnak az ún. vándorkönyvtár-intézmény kínálkozik”. Ez voltaképp 30–100 kötetből álló letéti gyűjtemény, amely kocsin, „esetleg autóra (bibliobus) fölszerelve” indul a szervező gócból a távoli tanyákra, kistelepülésekre. Így „állandóan változó, friss olvasmányokhoz” segítve a helyi olvasókat. Bisztray hosszan sorolja a külföldi példákat az Egyesült Államoktól Japánig, Mexikótól (!) Ausztriáig. Sőt, idehaza is volt már példa: a „MKOT [...] harminc kötetes vándorkönyvtárakat is létesített”, s újabbán több megye (Csongrád, Veszprém) népművelési bizottsága „újította fel ezeket a háború előtti kezdeményeket”. Most pedig a „folyó tanévi kezdettel a kultuszminisztérium is elrendelte” a már kiolvasott helyi kiskönyvtárak szépirodalmi részének „vándorkönyvtárrá való átszervezését”, egyenként 80–90 kötettel. A szépirodalmi anyag illusztrálására Bisztray rövid listát is közöl. Ebben dominál a klasszikus versanyag, de sajnálja, hogy Ady csak az „antológiában szerepel”, prózában viszont felbukkan több élő szerző is (Gulácsy, Harsányi Zsolt, Herczeg, Molnár, Móricz, Tamási Áron, Tormay, Zilahy). Egyelőre a népkönyvtárak folyóiratokat nem tartalmaznak, mert elhelyezésük eléggé ideiglenes (iskolák, hivatali helyiségek), így nincs olvasótermük sem. „Amíg népkönyvtáraink saját otthonhoz és abban önálló olvasóteremhez [...] jutnak, [...] addig [...] sok víz fog még lefolyni a Dunán!”

Bisztray szerint a népkönyvtári anyag további gyarapítása körültekintést igényel, mert a „napi könyvtermés kavargó áradatából kell kihalászni” a mindig megfelelőt. A kultuszminisztérium most is állítat össze jegyzékeket, mint tette a MKOT (Gulyás Pál: *Népkönyvtári címjegyzék*). Ennél még jobb megoldás, ha a „népkönyvtári szervezetek igazgatási központjai maguk gon-

doskodnak megfelelő kiadványok iratásáról és kibocsátásáról”. Ilyenek voltak *A Magyar Népművelés Könyvei* című ismeretterjesztő sorozat kötetei (közjogi alapismeretek, egészségtan falusi gazdáknak, természettudományi ismeretek 4 kötetben stb.). Ami még hiányzik, hogy hasonlóan hasznos tartalmú kiadványok fillérékért százezres példányszámban legyenek elérhetőek, mintegy „nemes ponyvaként” a „nép legalsó rétegének”. A lényeg az lenne, hogy nem „népies”, hanem a „népnek való” módon legyenek megírva. A népkönyvtár akkor teljesítheti hivatását, ha „jól föl van szerelve és fejlődése biztosítva van. Szükséges ehhez megfelelő helyiség, olvasóterem”, s az, hogy a nyitva tartás a dolgozó rétegek szabadidejére (is) biztosítva legyen. A népkönyvtárakat általában a helyi tanítók kezelik ezért „kívánatos volna a könyvtártan ismereteket – Belgium példájára – nálunk is bevezetni a tanítóképzés rendszerébe”. Az utóbbi három év statisztikai adataival jellemzi a forgalmat:

- 1932–33-ban 244.202 kötetállománnyal 570.610 kötetes forgalom,
- 1933–34-ben 339.895 kötetállománnyal 692.176 kötetes forgalom,
- 1934–35-ben 408.616 kötetállománnyal 741.101 kötetes forgalom.

(Ebből számunkra megállapítható, hogy miközben az állomány majd kétharmadnyival bővült, a használat növekedése csak megközelítette az egynegyedes arányt. Tehát a forgási sebesség lassult.)

Bisztray szerint a „gazdasági szakkönyveknek és a szépirodalomnak [...] van nagy kelete”. Az olvasók lakossági aránya elenyésző, mindössze 2,9%, míg például Németországban már a „falvak lakosságának 5–10–20 százaléka népkönyvtári olvasó!”

Bisztray újabb, mondhatni esszenciális írása 1940 végén látott a lapban napvilágot¹⁰³. Előbb szubjektív hírokat penget: szól a „művelt ember” könyv iránti elkötelezettségéről, majd hajdani tanáraitól, akik „tudományszakukat maguk is művelték és előbbre vitték”. S ez mennyire különbözött a mai korszerű világtól, ahol „kíméletlenül terpeszkedő masszával szemben áll

és makacsul küzd az a kisebbség, amelynek mozinál, meccsnél és különböző cirkuszoknál magasabb rendű szükségletei vannak [...] Könyvek, ti divatjamúlt katonák, haszontalan veteránok [...] hisztek-e ti is ez egyenlőtlen harcban? Miért, hogy már nemcsak a nagyvárosokban erősítitek állásaitokat, de a falvak árva népéhez is kiáradtok?"

Fontos megállapítások következnek a „magyar könyvvel hivatásból (tehát nem üzletszerűen) és intézményesen foglalkozó szervek: könyvtárak és a könyvtárügyet szolgáló” intézményekről. A könyvtár és könyvtáros képe a közönség körében „hiányos, téves, elavult”. Általában sötét, poros helyre gondolnak, mely „teljesen kikapcsolódik az élet eleven áramából”. „Ezzel szemben a modern könyvtár a legteljesebb mértékben demokratikus. Nemcsak, hogy tárva-nyitva tartja kapuit mindenki előtt, hanem valósággal csalogatja magához a látogatókat.” A világ nagy könyvtárai már milliós állományokat gondoznak: a bécsi nemzeti könyvtár már csak 13-ik a maga „szerény” 1,3 millió kötetével (vezet a Library of Congress 5 millióval). A korábbiakhoz képest óriási tempót diktál a könyvkiadás: 1935-ben „Oroszország 42.000, Japán 39.000, Németország 23.000, Nagy-Britannia 16.00, Francia- és Olaszország 10-10.000 könyvet termelt. [...] Ilyen hatalmas iramú termelés mellett elképzelhetjük a modern könyvtárak gondjait.” Következnek a könyvtárosok. A „közönség” itt is elavult sémákban gondolkodik („szakállas pápaszemes könyvmoly”, hogy a könyvtárosság „sine cura” kiváltságosok számára stb.). Idéz Szekfű Gyulától egy fontos értékelő kijelentést: ma „egyetlen más társadalmi csoport sincsen, amely oly feszült figyelemmel nézné a dolgok alakulását, mint éppen a felsőbb oktatás embelei, a múzeumi és könyvtári szaktudósok, egy szóval az úgy nevezett szobatudósok”. Bisztray szerint a „modern könyvtáros nem passziózhat kedvére. A nemzeti és szakbibliográfiák tanulmányozásával részt kell vennie a könyvtár céltudatos fejlesztésében [...] Mindezekon kívül ellátja a reference-szolgálatot, vagy is közönség tájékoztatását”. Maga nemzetközi szinten tájékozott

lévén, helyesen állapítja meg, hogy a „modern könyvtári gondolat az európai kontinens vezető államaiból, Németországból és Angliából indult ki. Hatalmas lendületet nyert az [...] Egyesült Államokban, ahol a fejlődés szinte szemünk láttára gigantikus méreteket ölt.” Ezért logikus fejlemény, hogy a „modern könyvtártudományban” Amerika áll „vezető helyen”. A hazai fejlődés főbb mozzanatait: a könyvtárak számbavétele (1886), Wlassics Gyula minisztersége (1895–1903) idején a „közművelődési könyvtárak tervszerű fejlesztése, a népkönyvtárak országos szervezetének kiépítése”, a MKOT létrehozása. Ez utóbbiak már egy „céltudatos modern könyvtárpolitika körvonalait vetítették elénk”. A legjelentősebb könyvtárak feladatmegjelölése – mely kimaradt Wlassics intézkedéseiből – Klebelsberg Kuno 1922. évi XIX. törvénye (Magyar Országos Gyűjteményegyetem) került törvényi szabályozásra. Részletes kifejtés Hóman fent említett 1927-es tanulmányával valósult meg. Hóman kultuszminisztersége alatt legfőbb segítője az OKBK, majd az Egyetemi Könyvtár vezetője, *Pasteiner Iván*¹⁰⁴ volt. Az OKBK kettős feladatot látott el, egyrészt a nemzetközi cseréről kötött „brüsszeli egyezményhez” csatlakozva ellátta a hazai feladatokat (ennek révén 1935-ben a hazai könyvtárakba került 430 „külföldi tudományos folyóirat és egyéb kiadvány”. Másik feladata a hazai, – illetve külföldi – szakmai kooperáció fejlesztése (központi címjegyzék: 1935-ben 258 fővárosi könyvtár 4807 folyóirataról, könyvtárközi kölcsönzés). Az OKBK havonta jegyzéket bocsát ki a könyvtárak gyarapodásáról. Ezen túlmenően fontos szakbibliográfiák készülnek az intézményben. Másik fontos szerv a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége (KOF), mely a „hazai, elsősorban vidéki tudományos és közművelődési könyvtárak együttműködéséről és tervszerű fejlesztéséről gondoskodik”. Emellett a „közelmúltban hazatért területek magyarsága számára megfelelő könyvanyagot” igyekszik biztosítani: a „Felvidék 25 könyvtárának 15000 könyvet, Erdély könyvtárainak 100 000 könyvet” juttatott eddig, főként a kiadók és intézmények, valamint egyes magánszemélyek adományai-

ból. Újabb fejlődési mérföldkö volt az 1935-ben életre hívott Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete (MKLE) *Fitz József*nek, az OSZK főigazgatójának elnöklete alatt. Feladatköre széles: tudományos kérdések gondozása, szakmai érdekek támogatása, szakemberképzés, kiadványok (Magyar Könyvszemle, *Gulyás Pál Magyar Írók Élet és Munkái* kiadásának elindítása). Bisztray ezután részletesen kitér a legjelentősebb hazai könyvtárak (OSZK, EK, FK stb.) újabb eredményeire. Érdemben ismerteti a FK évkönyvét, melynek 1938. évi VIII. kötetéből több értékes tanulmányt (*Németh Endre: A tizedes osztályozás fejlődése* stb.) is bemutat. Ezután sort kerít a Trócsányi Zoltán által szerkesztett Magyar Könyvszemle, majd az új, 1936. évi nemzeti bibliográfia (megjelent 1939-ben) és más fontos bibliográfia és kézikönyv (pl. *Makkai László – M. Horváth Magda: A magyar könyvgyűjtő kézikönyve*. Bp.: OSZK, 1939.) rövid bemutatására. Fontosnak minősíti az *Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai* című, *Rédey Tivadar* által szerkesztett sorozatot, amely fontos művelődés- és könyvtártörténeti írások mellett helyt adott egy „szociológiai jellegű dolgozatnak” is. *Witzmann Gyula*¹⁰⁵ írása *A városi könyvtárügy* címmel összehasonlíja Párizs, Berlin és Varsó könyvtárait, a megőrző és a „hasznosítási elv” összhangba hozásának fontosságát vallva, miközben a „közművelődési és népkönyvtárak szorosabb együttműködésé”-ért száll síkra. Mai szóval: a könyvtárügy egységét vallotta igen korszerű szemléletben. Írása végén a népkönyvtárak gyarapítása szempontjából is dicséri azokat az új sorozatokat, amelyek célja a „népi tömegek olvasmányszükségletének ellátása” (Nemzeti Könyvtár, Magyar Könyvek). Ezek tömör, pár íves feldolgozásban kínálják a modern világ fontos kérdéseinek hazai megvilágítását, ráadásul csupán 30–40 filléres áron.

1941 áprilisában – alig pár hónappal Észak-Erdély Magyarországhoz történt csatolása után – *Benedek András* írt beszámolót a székelyföldi könyvtárakról¹⁰⁶, láthatóan alapos helyszíni tanulmányozás, „látület” nyomán. Nehéz volt korábban a „könyvek bevitele”, ezért „hosszú

hónapok, sőt évek alkotó munkájára van szükség”, állapítja meg bevezetőjében. A felnőtt új nemzedék „nem tanult meg magyarul írni és olvasni”, – a „baj sürgős orvoslást kívánt”. Ezért Hóman kultuszminiszter gyors megoldást kíván, hogy „huszonkét esztendő kényszerű mulasztásait mielőbb pótoljuk”. Létrehozták a KOT keretében az Erdélyi Osztályt éppen a „kulturális igény” kielégítése végett. *Pasteiner Iván* vezeti az EK és az OSZK „tisztviselőiből alakult különítményt”. A kiadókhöz és a Rádióhoz keresztül a nagyközönséghez fordultak: így sikerült igen rövid idő alatt 100 000 kötet összegyűjteni (ahogy előbbi írásában Bisztray is tájékoztatott az akcióról). *Benedek* szerint „szoros értelemben vett közkönyvtár” (mai szóval: nyilvános könyvtár) Székelyföldön mindössze egy van, az 1911-ben épült marosvásárhelyi kultúrpalotában működő *Ferenc József* közművelődési ház gyűjteménye. Ennek állománya „28 000 mű, mintegy 50 000 kötetben”. A román államhatalom idején csak román nyelvű kiadványokkal gyarapodott, viszont a világháború előtti anyag érdemi része is hozzáférhető volt. Évente „átlag 12 000 látogató 35 000 művet kölcsönzött”. Hasonló funkciót tölthetett volna be a „sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtára” is, melynek 20 ezres gazdag állományában fontos értékeket őriztek (*Apor-kódex* stb.), azonban e könyvtárnak „nyilvános jellege nem volt”. A többi városban legfeljebb iskolai, egyesületi vagy magánkönyvtárak „gondoskodnak az igények kielégítéséről”. Egyetlen kivétel talán a szászrégeni evangélikus gimnázium könyvtára, mely „nemcsak a város, hanem a tágabb környék németajkú lakosságának valószínű kultúrközpontja”. „Két ősi református kollégium” (Marosvásárhely, Székelyudvarhely) állománya komoly múltra tekinthet vissza. Az előbbi 40 ezres gyűjteménye 1718 óta gyarapodott. Marosvásárhelyen van a nevezetes „Teleki-théka”, azonban ez a gazdag alapítás óta „alig gyarapodott, s így bajosan lehetne a mai idők szellemi szükségleteinek megfelelő módon kiegészíteni”. A székelyudvarhelyi gyűjtemény a vásárhelyihez képest kevésbé gazdag, reformkori

akadémiai rangját később elveszítette. Anyaga (mintegy 40 ezer kötet) főként adományokból állt össze. E két kollégium könyvtáránál „*kisebb, de modernebb a sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó-kollégium könyvtára*” (1867 óta 24 ezresre nőtt az állománya). A „*katolikus iskolák könyvtárai általában szegényesebbek*” (Csík-szereda, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Kézdivásárhely). „*Szép a régi könyvanyag a székelykereszturi unitárius főgimnázium könyvtárában*” (1798-ban alapították, könyvállománya 23 ezer mű 30 ezer példányban). Benedek kitér még a kisebb iskolai illetve kaszinói, valamint „kereskedői, iparos” stb. könyvtárakra is. Ezen intézményi áttekintés után a szerző optimista hangütéssel zárja írását. Szerinte „*tudnak és szeretnek magyarul olvasni a derék csíkszeredai iparosok, meg is becsülik a magyar könyvet*”. Ezért „*nem kell ide különösebb nevelés, nagyobb erkölcsi nyomás, csak minél több, szellemében is magyar könyv: akkor néhány hónap alatt bekövetkezik a teljes szellemi és kulturális visszacsatolás is*”.

A MSzle utolsó könyvtári írása 1942 novemberében jelent meg *Sebestyén Géza* tollából, s a falusi könyvtárellátás alapkérdéseit boncolta¹⁰⁷. Az OKBK ekkor 30 éves szakembere a későbbiekben még visszatér a kor egyik fő kérdéséhez, hisz a városi közkönyvtári kérdés – legalábbis elvben – akkor már komoly múltra tekinthetett vissza. A szerző az elején leteszi a voksot a falusi, nálunk különösen jelentős népesség azonos jogához, hogy részt vehessen a nemzet életében, „*vagy pedig szellemi hátramaradása következtében kirekesztődik?*” Ám könnyű ezt elvben követelni, mondja *Sebestyén*, viszont annál nehezebb „*ennek az egyenjogúságnak gyakorlati érvényt szerezni*”. Mindaz, ami a „*könyvtárat elevenné teszi: gazdag, változatos könyvanyag és ennek állandó frissítése, alkalmas helyiség és képzett könyvtáros*”, a városban „*nem tartozik lehetlenségek közé*”. A „*falusi könyvtárügy egész fejlődése folyamán erre a kérdésre kerestek feleletet*”. A megvalósítási kísérletek vázlatos története következik. „*A falusi könyvtár első formája az önálló, független kiskönyvtár*”, vagyis

„*először mindenütt független, apró könyvtárak létesítésével gondolják a kérdést megoldhatónak*”. Példája jó távoli, és annál meggyőzőbb. New York állam már 1838-tól komoly összegeket szánt vidéki, kis könyvtárak számára könyvbeszerzésre (1847-ben már 8 ezer kis könyvtár 1,3, majd 1853-ban 1,6 millió kötet), ám e kezdeti felbuzdulás után „*megkezdődött a hanyatlás, s „1892-ben feladták a rendszert*”. *Sebestyén* szerint „*sajátságos, hogy ez a gyors elaggás mindenütt megismétlődik*”. Szerinte ennek az az oka, hogy „*mire rákapatna az olvasásra, már ki is merülnek a lehetőségei. Már pedig mennél nagyobb olvasási szomjat ébreszt valakiben, annál hamarabb érezteti a határait is*”. Persze, a „*magyar fejlődés hasonló tanulságokat mutat*”. Hosszan ismerteti a szerző az utóbbi három-négy évtized fejleményeit *Wlassics* 1909-es helyzetértékelésétől (12,6 ezer községből egy évtized alatt csak 1,5 ezer kapott könyvtárat) a harmincas évek közepéig, mikor *Bisztray*nak azt kellett megállapítania, hogy a „*könyvek kihasználása évről-évre csökken*”. A következő típus a „*vándorkönyvtár*”: „*vele az állandó, helyhez kötött könyvtár helyére az ideiglenes letét lép, a cseregyűjtemény*”. A központ küldi e csereanyagokat, például ötven vagy száz kötetes változatokban. Ez azt is jelenti, hogy növekszik az anyag belső választéka, egy „*1500 kötetes keret pl. már meglehetősen változatoságot enged meg*”. Ugyanakkor az egyéni olvasói igények szempontjából ez a rendszer sem hoz kielégítő megoldást. Próbálják úgy kiküszöbölni e rendszer „*merevségét*”, hogy az „*egyes könyvtárak szükségletének a figyelembevételével*” küldenek eltérő összeállításokat. Ugyanakkor a rendszer gátja, hogy „*körülményes*”, miközben a „*csoomagolás és szállítás elképesztően nagy összegeket emészt fel*”. A vándorkönyvtár „*hatalatlan jelentősége, hogy rajta keresztül született meg a falu könyvtárának modern típusa: a tájkönyvtár*” (kiemelés – *S. G.*). A szerző szerint nyilvánvaló, hogy nem lehet az „*ország egész szervezetét a fővárosba központosítani*”, a „*vándorkönyvtár ott mutatkozott [...] eredményesnek, ahol az ellátott terület már elég nagy ahhoz, hogy szilárd*

alapot nyújtson”. S jön az angol példa, ahol a „világháború folyamán kezdték megszervezni a grófsági könyvtárakat (county library) tisztán a falusi lakosság számára”. A háború után „hatalmas fejlődésnek indultak”, egyre inkább „méltó vetélytársai a városi könyvtáraknak”. 1921-ben a legnagyobb ilyen könyvtár állománya 18, 1935-ben már 260 ezer kötettel gazdálkodott. A fejlődést a modern technika is támogatta, hisz „egészen nagyszerű eszközt bocsátott rendelkezésünkre: a könyves autóbust”, melynek polcain 1000-2000 kötetet lehet elhelyezni. A „könyves autóbusz hallatlan előnye maga a megjelenése is, hisz – ellentétben a népkönyvtárakkal, amelyek megbújnak egy rejtett szobasarokban – már a pusztá megjelenésük propaganda”. Ahogy „végiggördülnek a falun, magukra vonják a figyelmet”. A helyi olvasó képzett könyvtárossal konzultál, aki egyéni igényeit legközelebb jövet ki tudja elégíteni. A modell eredményességét egy kanadai könyvtárral igazolja: „1930-ban létesítették [...] a Fraser-völgy tájkönyvtárát”, 45 ezerlakos ellátására, s már a „harmadik esztendőben a tájkönyvtárnak 16 000 olvasója volt (a lakosság 35%-a), s egy olvasóra évi átlagos 15 kölcsönzés jutott!” A központ a hagyományos könyvtári munkafolyamatok (gyarapítás, feldolgozás stb.) mellett alapfokú könyvtárosi tanfolyamokat is indít a helyi segítők számára. A szerző összegzése: a „tájkönyvtár a falusi könyvtárnak az a szervezete, amely végül meg tudta szüntetni a falusi olvasó szellemileg alárendelt helyzetét és elszigeteltségét”. Sebestyén azt remélte, hogy a „jelenlegi háború után a motorizáció [...] óriási méreteket fog ölteni”, ezért csak „rajtunk áll, hogy a [...] lehetőségeket [...] ne hagyjuk meg lehetőségeknek”. Zárómondata a (szakmainál tágabb) küldetésstudat szép megfogalmazása. „Művelt, öntudatos, magas szellemi szinten álló falusi társadalom megteremtése mindenütt nemzeti érdek; nálunk is az, de nálunk ezen túlmenően már szinte országmentés is”.

Összegzés helyett

A MSzle gazdag szellemi öröksége, láttuk, nekünk, könyvtárban-művelődésben utazóknak is kínál fontos adalékokat. A Horthy-kor a reá váró alapvető feladatait nem tudta megoldani, zsákutcába, végül önpusztító háborúba került. A MSzle bő másfél évtizeden keresztül igyekezett – főként középosztálybeli – olvasóit egy új, realisabb szemlélettel felvértezni, több-kevesebb sikerrel. A kormánypártiság vállalt terhe kevesebbet engedett meg, mint amennyit egy nívós társadalompolitikai lap a valóság lényegét érintő kritikában, elemzési mélységben megkövetelt volna. Aligha lehet a nagybirtok fennmaradását és a „hárommillió koldus” problémáinak megoldását összekötni. A lapnak a témánk szempontjából fontos közleményeiben is érzékeltetni lehet ezt a kettősséget. Rendkívül sok előremutató információ, gondolat, javaslat gazdagítja anyagukat, miközben a megvalósítás a társadalomirányítás eltérő prioritásai miatt kevés teret enged a valódi cselekvésnek, a szakmai autonómiának. Ám talán épp ezért tanulságos és vonzó számunkra, késői olvasók számára az a megújuló erőfeszítés, amely a legjobb szerzők írásaiban állandóan jelen van. Ismerjük meg a problémákat, gondolkodjunk el a megoldáson, s tegyünk is ennek érdekében. A háború elsöpörte a Horthy-rendszert, utána más, ráadásul kívülről irányított döntések és modellek deformálták az ország képét, a szakmai megoldásokat. A rendszerváltozás után nyílt újra – minden korábbinál kedvezőbb – lehetőség a gondolat és tett belülről vállalt összekapcsolására. Nem itt a helye, hogy ennek eredményességét mérlegre tegyük. Tennivalóink nem csökkentek, ez biztos. Kodály Zoltánt a lap többször is „megsüvegelte”. Ő csupán egyszer írt a MSzlébe: a gyomai Kner-nyomda kiadványáról, Tótfalusi Kis Miklós Mentségéről¹⁰⁸. A mester szavai minden lényegest elmondanak a korról. Tótfalusi „nyelve jelentőségét messze meghaladja tartalmáé. Nem egy magánember sorsa, hanem egész művelődésünk számos fájdalmas, máig megoldatlan problémája tárul elénk megrázó, őszinte emberi val-

lomás formájában. [...] A kezdetleges, nyomorúságos hazai viszonyok közt munkája nem halad, az 'irégyek' és ellenségek mindenütt elgáncsolják, ellene hangolják a 'Méltóságokat', végtére türhetetlenné teszik helyzetét. Ekkor fakadt ki belőle a 'Mentség'. Olvasása közben annyi hasonló eset jut eszünkbe máig, hogy csodálkozva kérdezzük: oly keveset változott a magyar élet? [...] Középosztályunk, a reformkor nagyjainak termő talaja, hovatovább egyre nyárspolgárabb lett: a fixfizetéses elem túltengésével erőt vett rajta a hivatalnok-gondolkodás, a középszer kultusza. A világot egy nagy ranglétrának nézi, amelyen csak rangsor szerint lehet feljebb hágni. [...] Ez a szellem irtózik az egyéni kezdeménytől és a felelősségtől."

És máig mit változott a helyzet?

Jegyzetek

60. SZEKFŰ Gyula: A magyar folyóirat problémája. = MSzle, 1927. I. 1–4. p.
61. BALOGH József: A magyar nép lapja. = MSzle, 1928. II. 16–20. p.
62. Q: Sajtó és iskola. = MSzle, 1928. III. 187–188. p.
63. BALOGH József: A hírlap az iskolában. = MSzle, 1928. II. 371–373. p.
64. VARGHA Ferenc: Sajtószabadság. = MSzle, 1928. IV. 327–337. p.
65. ***: Mit tanulunk a hírlapok fényképeiből? = MSzle, 1929. V. 63–64. p.
66. FINKEY Ferenc: Visszaemlékezések a sajtóankétra. = MSzle, 1929. VI. 67–75. p.
67. SZERB Antal: Angol napilapok. = MSzle, 1930. VIII. 181–184. p.
68. JAMBREKOVICS László, ifj.: Párizsi napilapok. = MSzle, 1930. IX. 81–86. p.
69. BALOGH József: A „megduzzadt” hírlap. = MSzle, 1930. X. 157–163. p.
70. SINISTER /Balogh József?: Mindennapi grand guignol-unk. = MSzle, 1931. XII. 77. p.
71. BALOGH József: Sajtó és műveltség. = MSzle, 1933. XVIII. 227–232. p.
72. TRÓCSÁNYI Zoltán: Az első ponyvafüzetektől a néplapig. = MSzle, 1933. XVIII. 340–349. p.
73. GYÖRY János: Új magyar folyóiratok. = MSzle, 1933. XIX. 47–54. p.
74. TOLNAI Gábor: A vidéki irodalom kérdése. Új folyóiratok vidéken. = MSzle, 1934. XXII. 74–80. p.
75. ORSZÁGH László: Negyven millió olvasó. = MSzle, 1938. XXII. 169–178. p.
76. SZUDY Elemér: Az írás és az irodalom szabadsága. = MSzle, 1932. XIV. 155–161. p.
77. BALOGH József: A magyar könyv élete napjainkban. = MSzle, 1928. IV. 346–355. p.
78. TRÓCSÁNYI Zoltán: A régi könyv sorsa Magyarországon. = MSzle, 1929. VII. 278–281. p.
79. HALÁSZ Gábor: A magyar regény problémái. Beszámoló a legújabb regényekről. = MSzle, 1929. V. 283–288. p.
80. KERESZTURY Dezső: Irodalmi életünk feszültségei. = MSzle, 1930. VIII. 335–346. p.
81. BISZTRAY Gyula: A haldokló kritika. = MSzle, 1930. IX. 50–60. p.
82. HALÁSZ Gábor: Regényeink társadalmi szemlélete. = MSzle, 1931. XII. 132–144. p.
83. SZEKFŰ Gyula: Erdélyiek és felvidékiek az utcán. = MSzle, 1934. XXI. 279–281. p.
84. BALOGH József: Megint egy könyvnap. = MSzle, 1935. XXIV. 271–273. p. Itt érdemes felhívni a figyelmet egy szakértői összegzésre, mely a korabeli könyvkultúra képét belülről rajzolta meg. Ranschburg Viktor (1862–1930, halálág a kötetet kiadó Pantheon vezérigazgatója) írása Magyar könyvkultúra címmel a Lukács György (1885–1971) politikus által szerkesztett reprezentatív szintézis – A magyar művelődés története, Pantheon kiadás, 1935. – 2-ik kötetében látott napvilágot a 194–203. oldalakon. A szerző becslése szerint 1913-ban 2377, 1921-ben 2318, 1927-ben csupán 1792 könyv látott napvilágot. Fontos adata a húszas évek második felére vonatkoztatva, hogy a „mai Magyarországon éveként kb. 25.000.000 darab magyar könyvet vásárolnak, összesen kb. 40.000.000 pengő árban, ami azt jelenti, hogy nálunk minden ember éveként átlag 5 pengőt költ magyar könyvekre, és hogy minden lakó éveként átlag három könyvet vásárol” (195. p.). Ismereteink szerint a mai átlag évente lakosonként négy kötet.
85. BISZTRAY Gyula: A magyar könyvkiadás gondjai. = MSzle, 1940. XXVIII. 197–206. p. Már az is szimptomatikus, hogy írása előtt kapott helyet SZABÓ Zoltán Szellemi Honvédelem című fontos írása (191–197. p.)

86. R. FODOR Árpád: A könyvolvasó munkás. = MSzle, 1928. IV. 35–41. p.
87. Legújabb összegzését ld. PÉTERFI Rita: Egy értelmiségi műhely az olvasás szolgálatában. AKMK-ban folyó olvasáskutatás története. = Könyvtári Figyelő, 2010. 4. sz. 769–790. p.
88. DRESCHER Pál: A magyar könyvtermelés és a főváros könyvolvasása a háború utáni években. = MSzle, 1930. IX. 27–35. p. Pár évvel későbbi használatelmzését (Mit olvas a Fővárosi Könyvtár közművelődési fiókjainak közönsége?) A Fővárosi Könyvtár Évkönyve hozta le (IV. évf. 1934. Bp. 1935. 35–72. p.). A szerző (1889–1957) – aki maradandót alkotott számos bibliofil művével is (pl. Régi magyar gyermekkönyvek 1538-1875. Bp. 1934.) – később a Szentkúthy nevet vette fel. Nekrológja Máté Károlytól: Magyar Könyvszemle, 1958. 2. 165–166. p.
89. FÁBIÁN István: Gimnazisták olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVI. 194–200. p. Fábán (1903–1961) pedagógus, irodalomtörténész: életművéről ld. Tüskés Tibor tanulmányát a Szombathelyi tudós tanárok (Szerk. Kőbölkiti Katalin. Szombathely, BDMK, 1998.) című kötetben (157–169. p.).
90. ÚJVÁRY Lajos, L.: A diák olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVIII. 54–63. p. Ez részlet a szerző A mai gyermek és a könyv című kismonográfiájából (A tanítás problémái sorozat. Szerk. Vajthó László. Bp. 1936. – 72 p.). Újváry (1896–1959) pedagógus, pedagógiai szakíró, aki a harmincas években a Diárium című könyvbarát lapnál az ifjúsági irodalommal foglalkozott. E lapról ld. VIRÁG Rita: A Magyar Könyvbarátok folyóirata, a Diárium. = MKSzle, 2004. 3. sz. Újváry munkájának elemzése itt nem feladatunk, de az feltűnik, mennyire merev, felülről és kívülről irányító szemlélet uralkodik eszmefuttatásán.
91. KENYERES Imre: Egyetemi hallgatók olvasmányai. = MSzle, 1936. XXVIII. 199–208. p. Kenyeres Imre (1911–1962) irodalomtörténész, a tanulmány írásakor a pesti egyetem irodalomtörténeti tanszékén tanársegéd, majd a Diárium című folyóirat szerkesztője. Fia, Kenyeres Imre (1939–) irodalomtörténész.
 Akik Kenyeres Babits-ellenes hangütésén meglepődnek vagy elszomorodnak, olvassák el ellensúlyként Babits írását a Nyugat 1936-os évfolyamában Egy miniszteri beszéd kapcsán címmel.
 „Súlyos következményekkel járhat, ha egy nemzet rossz irodalmon nevelődik. Ezt a mondatot egy magyar politikus mondta: a belügyminiszter Szombathelyen [...] Nem áll a demokratikus kultúrelv alapján, amelynek folyamánya: «mentül több író és mentül több olvasó!» «Az írók tulságosan is elszaporodtak», mondja egyhelyütt, s nyomtatékosan hangsúlyozza hogy «csak jó irodalmat szabad olvasni». A «balkáni ponyva» olvasásával szaturált alacsony ízlésű olvasó számára «jobb lett volna, ha analfabéta marad». Oly szokatlan hangok ezek hogy nem állhatom idézés nélkül. Ez a miniszter tudja, mi kell az irodalomnak. Tudja, hogy az irodalom nem lehet pusztán anyagi támogatással segíteni. Az irodalomnak igényeit kell visszaadni, szuverenitását, függetlenségét. Csak ez biztosítja hasznosságát és fontosságát! Mert ami hasznos és fontos lehet benne, az épen a szellem szabad fölénye, mely elfogulatlanul, párt, cél és korlátok kötöttsége nélkül, mintegy szabad szárnyalásban, mindent megpróbálva, semmitől vissza nem riadva éli újra a világot s puhatolja ki szellemi lehetőségeit egy író lelken át.” <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00601/18990.htm>
92. HILSCHER Rezső: A munkanélküli. = MSzle, 1939. XXXVI. 314–321. p. – Az olvasásról a 320. oldalon. Hilscher Rezső (1890–1957) neves szociálpolitikus, a pesti egyetem Közgazdaságtudományi Karán a szociálpolitikai intézet „népvédelmi osztályának” vezetője 1920–1944 között. FERGE Zsuzsa tömör írása: Hilscher Rezső aktualitása. = Esély, 1990. 3. 13–17. p. http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/ferge_hilscher.pdf
93. CZAKÓ István: Az amerikai áldozatkészség és milliárdjai. A Carnegie- és Rockefeller-alapok. = MSzle, 1929. V. 347–355. p. – Czako egyetemi témájú cikke a 42. lábjegyzetben.
94. ASZTALOS Miklós: Katonai közművelődési intézmények Varsóban. = MSzle, 1930. VIII. 288–294. Asztalos Miklós (1899–1989) író, történész, könyvtáros, a Könyvtári Szemle (1934–1935) szerkesztője, 1930-tól az OSZK munkatársa. Vö. POGÁNY György: A Könyvtári Szemle és Asztalos Miklós. = Könyvtáros, 1990. 6. 337–344. p. Mivel Asztalos könyvtárosi működésének átfogó értékelése még várat magára, érdemes megemlíteni a Komróczki Szilvia tollából 2008-ban a szegedi JGYTF Könyvtártudományi Tanszéken készült szakdolgozatot. – A varsói nemzeti könyvtár (Biblioteka Narodowa) honlapján olvasható rövid történeti visszatekintés szerint a II. világháború, a német vandalizmus következtében az intézmény majd teljes állománya, azaz 800 ezer dokumentum – ezen belül 2500 ősnymtatvány, 50 ezer kézirat – elpusztult, köztük a Rapperswil-gyűjtemény is. Csupán pár igen értékes középkori kódexet (első lengyel nyelvemlék stb.) sikerült Kanadába menekíteni. <http://bn.org.pl/en/about-us/history/>
95. BALOGH József: A magyar közkönyvtárak. = MSzle, 1930. IX. 328-334. p.
96. A törvény napvilágot látott Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Milleniumi emlékkiadás. 1929. Évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellát. Degré Miklós, Várady-Brenner Alajos. Bp.: Franklin-társulat, 1930. – 107-126. p. A szerző erre az az új

- szaktvényre sem utal. Elemzését ld. SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre: a hazai könyvtárügy törvényi szabályozása a két világháború között. = *Könyvtári Figyelő*, 2005. 461-501. p., illetve Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2010. 263 p.
97. Hóman Bálint e tanulmánya újabb napvilágot látott a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1994. februári és márciusi számában (1994. 2. sz. 13–19. p.; 3. sz. 3–10. p.).
98. A Fővárosi Könyvtár működéséről ld. Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története 1945-ig. Bp. FSZEK, 2004. – 420 p.
99. BALOGH József: Új magyar könyvtárpolitika felé. = *MSzle*, 1932. XV. 163–166. p.
100. Többszöri vajúdas után most van végre építészeti példánálunk is – a Pécsi Tudásközpont – a többfunkciós (egyetemi, megyei és városi) könyvtári megoldásra. Európában számos ilyen integrált intézményt találunk: Helsinkiben egyetemi és nemzeti könyvtár, Frankfurtban és Bernben városi és egyetemi könyvtár, újabbán Drezdában Landes- und Universitätsbibliothek (lényegében nemzeti és egyetemi könyvtár). Érdemes lesz a jövőbeni fejlesztésekhez a pécsi mintát behatóan elemezni.
101. Gyarapítási keret az egyes fontos intézményekben az 1931/32-es tanévben: fővárosi EK 36, pécsi EK 10, szegedi EK 9, Műegyetemi EK 4,5, nemzeti könyvtár 15,6 ezer pengő. Ez együtt 75 ezer pengő, miközben a Fővárosi Könyvtáré 240 ezer volt pár évvel korábban.
102. BISZTRAY Gyula: Népkönyvtári problémák. = *MSzle*, 1936. XXVI. 65–75. p. Bisztray (1903–1978) irodalomtörténész, könyvtáros, művelődéspolitikus. Diplomáját megszerezve az OKBK-nál, majd 1927–1934 között az Egyetemi könyvtárban dolgozott, közben 1928–1929-ben a párizsi École des Bibliothécaires ösztöndíjasaként itt elvégezte az ALA nemzetközi tanfolyamát. 1934–1945 között – az 1936-tól a MSzlénél végzett szervező-szerkesztő munka mellett – a VKM munkatársa, majd osztályvezetője. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének 1938-ig főtitkára, ilyen minőségében szerkesztette az egyesület évkönyveit. A korszak egyik legfelkészültebb, nemzetközi látókörű szakembere. Vargha Kálmán fontos nekrológja (*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1978. 2. sz. 69. p.) szerint, ha „1949-ben nem küldik nyugdíjba [...], könnyen lehet, hogy olyan problémakörök vizsgálatával, mint például az olvasóközönség, a könyvkiadás, a népszerű irodalom és az irodalmi ponyva kérdése, ma már nálunk is nagy tapasztalattal rendelkező irodalomszociológiai iskolák és kutatócsoportok foglalkoznának.”
A *MSzle* 1936-os januári számában megjelent írás – kissé
- átszerkesztett – párja Bisztray Gyulának a magyar „könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án felolvasott előadása”, amely a *Magyar Könyvszemle* (MKSzle) 1937. 2. (április-júniusi szám) 112-119. oldalán látott napvilágot A falusi népkönyvtárak címmel. Ez csak szerény mértékben mond újat. Itt pár adalékot emelünk ki a *MKSzle* írásából. „Hazánkban 2626 kultúrház és kultúrterem található ugyan, de ebből igen kevés alkalmas a könyvtári igények kielégítésére.” Az olvasók abszolút száma is megjeleni itt: a „könyvtárakat 259.899 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti.” A könyvtár kezelője „nagy részt a tanítószög köréből kerül ki, ritkábban pap, jegyző, gazdaegyleti titkár”. Teendőiket „hol önként, hol hivatali megbízásból” végzik, s csak néhány megye tud adni a legjobb eredményt elérőknek „évente igen szerény, mintegy 50-100 pengős” jutalmat. Pedig a SZENI a másik írásban idézett kézikönyvében azt írja: „A népkönyvtárnak nemcsak értéke függ a könyvtárostól, hanem létezése is. Láttunk elpusztulni népkönyvtárakat nem a közönség közönye, hanem a könyvtáros hozzá-nemértése miatt.”
A népkönyvtári téma a harmincas évektől többször felszínre került a kor sajtójában. 1932-ben a *Nyugat* 22. számában Nagypál István – Schöpflin György (1910–2004) író, újságíró álneve – írt Népkönyvtárak címmel a népkönyvtári katalógus tartalmáról, elég kritikus szemmel: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00546/17088.htm>. – A fent említett országos egyesületi kongresszuson Drescher Pál adott elő Nagyvárosi népkönyvtárak címmel (*MKSzle*, 1937. 1. sz. 29–34. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00188/pdf/029-034.pdf>). Majd szintén a *MKSzle* (1940. 1. sz. 55–64. p.) hasábjain Radó István soproni könyvtáros írása jelent meg Vidéki népkönyvtárak címen, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00200/pdf/055-064.pdf>.
103. BISZTRAY Gyula: Könyvek világa. Könyvtárak és könyvedvelők gondjai. = *MSzle*, 1940. XXXIX. 425–435. p. Talán szubjektív megállapítás nem illik ide, de ez a kiemelkedően a jó szakmai írás megérdemelné az újraközlést. Amíg a digitalizálás hozzáférhetővé nem teszi társaival együtt.
104. PASTEINER Iván (1887–1962) könyvtárigazgató: megszervezte az OKBK-át, majd 1926-tól 1945-ig irányította az EK-át, egyidejűleg a KOF vezetője, közben 1928–1934 között a SZENI kuratóriumának tagja. A MKLE 1936. évi közgyűlésén Magyar könyvtárpolitika címmel tartott előadást (*MKLE Évkönyve 1935–1937*. Szerk. Bisztray Gyula. Bp. 1937. 5–12. p.). Elemzését ld. Tóth Gyula: A megyei könyvtárhálózat problémátörténete. = *Könyvtári Figyelő*, 1992. 4. sz. 674–675. p. Pasteinernek az OKBK tevékenységét áttekintő beszámolóit a *Magyar Könyvszemle* (1923, 1924.) közölte, miként fontos előadását is az egyetemi könyvtárakról (*MKSzle*, 1937. 1. sz. 3–11. p.)

105. WITZMANN (VEREDY) Gyula (1897–1976) a kor jeles könyvtári szakértője, ekkor a FK munkatársa, a MKLE tisztviselője, 1937-ben Káplány Gézával és másokkal résztvevője a párizsi első dokumentációs világkongresszusnak, ETO-szakértő. A Bisztray által nagyra értékelt tanulmány („Witzmann [...] tanulmányát várospolitikusaink kívánatos haszonnal forgathatnák”) különlenyomatként is megjelent (1940. - 23 p.).
106. BENEDEK András: Székelyföldi könyvtárak. = MSzle, 1941. XL. 247–252. p. Benedek András (1913–1995), B. Marcell fia B. Elek unokája, 1937–1945 között könyvtáros az EK-ban, 1945 után író, dramaturg, műfordító.
107. SEBESTYÉN Géza: Könyv a falun. = MSzle, 1942. XLIII. 243–249. p. A szerző ekkor, 1937–1945 között az OKBK munkatársa. Talán kortörténeti adalék, de az OSZK Évkönyvének 1974–1975. évi kötetében (Bp.: 1978. 11. p.) közölt Sebestyén-bibliográfia nem tud(hatott) Sebestyén első könyvtári témájú írásáról. Az OSZK honlapjának friss összeállítása viszont már feltünteti: <http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/sebestyen.htm> - Tóth Gyula idevágó fontos tanulmánya, A kiskönyvtári ellátás historiográfiájának vázlatja (Könyvtári Figyelő, 1997. 4. sz.) sem említi Sebestyén írását. Csupán ennyit mond a korról: „Nem született viszont új gondolat 1919–1945 között, pontosabban visszatértek a századelőn már hibásnak bizonyult gyakorlathoz, vagyis az egymástól elszigetelt, felülről létrehozott, ámde a helyhatóságok által ekkor sem továbbfejlesztett és gondozott népkönyvtári gyakorlathoz - hasonló 'eredményekkel' ". Ennél differenciáltabb a szerző új dolgozata a körzeti könyvtárakról: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. = Könyvtári Figyelő, 2009. 4. sz. , 2010. 1. sz. (ahol már Sebestyén 1942-es írása a kiindulópont). Nem Sebestyén Gézán múlott, hogy a tájkönyvtár (körzeti könyvtár) nem az itt leírt módon valósult meg, ezzel is prolongálva a falusi népesség teljes körű modern könyvtári ellátásának feladatát egészen a mostani századig.
108. KODÁLY Zoltán: „Mentség”. = MSzle, 1940. XXXIX. 334–336. p.

Terjesztését megtiltom!

Az Országos Széchényi Könyvtár 2011. november 4-én nyílt kiállítása a politikai okokból zárolt, indexre tett, lefoglalt, bezúzni készült és szigorúan elkülönítve őrzött dokumentumok világába nyújt betekintést.

„Rendszerek jöttek, mentek, de egyben valamennyi egyezett: mind rettegett a szellemi szabadságtól, egyik sem kedvelte, ha az emberek bármit elolvashattak, amit akartak.

Így aztán a múlt kurzusai jobb esetben indexre tettek, olykor meg is semmisítettek bizonyos köteteket, amelyeket az éppen aktuális ideológia szempontjából kártékonyak ítélték. Így volt ez itthon a XX. század jelentős részében is, ez a rettegés hozta létre a Zárolt Kiadványok Tárát, amelynek egykori anyagából válogatott kamara-kiállítás az OSZK VII. emeleti katalógustérében látható 2012. január 28-ig.”

(Forrás: http://www.turizmusonline.hu/cikk/terjeszteset_megtiltom)

Bekerült a tízezredik sorszámú dokumentum a MEK-be

10 000-es sorszámmal került be a Magyar Elektronikus Könyvtárba a legújabb dokumentum, az „Ének éneke” Károli Gáspár, a Döbrentei-kódex névtelenje, Heltai Gáspár, illetve Bogáti Fazekas Miklós fordításában, Komoróczy Géza utószavával (<http://mek.oszk.hu/10000/10000>).

A digitális változat a MEK Egyesület támogatásával készült.

A tízezredik katalogizált tétel azonban nem jelent ugyanennyi dokumentumot, mert az évek során le is kellett venni egyes könyveket a MEK-ből, illetve vannak olyanok is, amelyek még nem kerültek fel, mert hibásak vagy hiányosak. Várhatóan jövő év elején éri majd el a gyűjtemény a tízezres nagyságrendet.

(Forrás: OSZK-levelezőlista, 2011. október 14. Moldován István tudósítása alapján)

A vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény

NÉMETH Katalin

Bevezetés

Az első koldulórendek, a ferences és domonkos közösségek a 12–13. század fordulóján jelentek meg Nyugat-Európában. A szegény és apostoli életet vállaló szerzetesek hamar követőkre letek hazánkban is, és az elsők között alapított, nyugati határ menti vasvári konventben évszázadokig folytatták tevékenységüket. A Magyar Millennium ünnepségsorozata kapcsán 2001-ben a város és a Domonkos Rend támogatásával, valamint a Vasvári Múzeum szakmai irányításával és pályázati támogatások bevonásával rendezték meg *A domonkos rend Magyarországon 1221–2001* című kiállítást, melynek anyaga a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, a mai könyvtár és levéltár páratlanul értékes állományának alapját jelentette.

Magyarországi rend- és kultúrtörténet

A Szent Domonkos által alapított rend működését 1216-ban III. Honorius pápa engedélyezte, majd a közösség 1217-ben felvette a „Praedicatores”, „Prédikátorok” nevet (Ordo Praedicatorum, OP). A domonkosok 1221-ben telepedtek le Magyarországon, a rendházak száma folyamatosan növekedett, ám az évszázadok során több csapás érte a közösséget és gyűjteményeit: törökdúlás, II. József rendelete a szerzetesrendek feloszlásáról, majd az államosítás. 1950 után a kolostorok könyvanyaga részben megsemmisült, részben pedig állami gyűjteményekbe került. Néhány domonkos szerzetes próbálta menekíteni a dokumentumokat, pincékben, padlásokon, harangtornyokban rejtették el a köteteket.

A vasvári rendház a hatvanas évektől többek között az 1951-ben megalakult Vasvári Múzeumnak mint helytörténeti gyűjteménynek adott helyet. A kolostorhoz hozzáépítették a városi művelődési házat, amelyet a kilencvenes években megkezdődött felújítás, régészeti feltárás alkalmával újra leválasztottak. A domonkosok a rendszerváltást követően újjászervezték magyarországi rendtartományukat, Budapesten, Sopronban és Debrecenben kezdték meg tevékenységüket. 1989 után az Országos Széchényi Könyvtár raktáraiból mintegy 1200, nagyrészt 16–18. századi kötet került vissza a domonkosok tulajdonába, ami azonban csak töredéke az egykori gazdag anyagnak.

A Rendtörténeti Gyűjtemény

A Vasvári Múzeum által 2001-ben rendezett *A domonkos rend Magyarországon 1221–2001* című kiállítás alkalmával mutatták be Vasváron a domonkosok magyarországi történetét, tevékenységét. A kiállításához a korábbi budapesti Thököly úti rendház könyvtárában és különböző raktárhelyiségeiben elhelyezett nagyobb mennyiségű könyv- és iratanyagból válogattak ki dokumentumokat. A szakkönyvek, a rendi szerzők munkái és a rendi vonatkozású kiadványok képezték a későbbi szakkönyvtár alapját, az 1950 előtti levéltári anyagok és kéziratok pedig a levéltárét.⁴ A Rendtörténeti Gyűjteményben három gyűjteményrészt különböztethetünk meg: a levéltárat, a múzeális gyűjteményt és a könyvtárat, mely további részekre tagolódik, műemlékkönyvtárra és raktárra.

A 2001-es kiállítást követően döntés született arról, hogy a vasvári kolostorban helyezi el a rend az Országos Széchényi Könyvtárból visszakapott köteteket. *A Barokk könyvtár a vasvári kolostorban. Phare Tükör Program, 2002* című pályázatból alakították ki a műemlékkönyvtár számára azt a helyiséget, amelyben Torjay Valter művésztanár terveinek és Molnár Lajos asztalosmester munkájának köszönhetően a közel 1200 régi könyv méltó elhelyezést kapott.

A műemlékkönyvtár mellett működik a rendtörténeti szakkönyvtár, mely a tudományos kutatást igyekszik segíteni. Kézírási állományában megtalálhatók vallástudományi kézikönyvek és alapvető rendtörténeti munkák, monográfiák, sorozatok. A többi rendi vonatkozású kötet, melyek főként domonkos szerzők által írt, illetve a rend történetéről szóló munkák, a tetőtérben kialakított raktárban kapnak elhelyezést. A számtalan nyelven íródott dokumentumok mind műfajuk, mind témájuk tekintetében igen változatos képet mutatnak.

A Rendtörténeti Gyűjteményben működő kisebb levéltár a rendházakból és a hagyatékokból Vasvárra érkező iratanyagokat rendszerezi. Neves domonkos szerzetesek kéziratait, levelezéseit találhatja meg a látogató, hozzáférhető például Nusser Péter OP (1889–1952) fotóhagyatéka is, amely a két világháború közti rendi életet mutatja be.

A Rendtörténeti Gyűjtemény létrejöttében és fejlesztésében kiemelkedő szerepe van *dr. Zágorhidi Czigány Balázsnak*, aki történelemlatin szakos diplomával 1991-ben került a vasvári kolostorba, és 1992-től lett a városi múzeum vezetője. Nevéhez fűződik a kolostor rekonstrukciója, a Rendtörténeti Gyűjtemény kialakítása és a domonkos kultúra gondozása. A múzeumigazgató munkáját *Ireneusz Wysokinski* OP, lengyel domonkos szerzetes, levéltáros segíti. A domonkos atya többéves magyarországi missziója után ugyan jelenleg a krakkói rendház tagja, mégsem szakította meg a kapcsolatot a magyar domonkosokkal és a vasvári gyűjteménnyel, továbbra is aktívan részt vesz a rend levéltárosaként a gyűjtemény gondozásában. Az intézmény működését szakmailag és anyagilag több szervezet és alapítvány támogatja, többek között a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, Vasvár Város Önkormányzata és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, valamint a Domonkos Rend. A támogató szervezetek széles köre ellenére a gyűjtemény kezelésének egyik központi és hosszú idő óta fennálló, jelentős problémája, hogy a Vasvári Múzeumnak nincs lehetséges főállású könyvtáros-levéltáros szakembert alkal-

mazni, aki munkájával hosszú távon, megbízható módon biztosítaná a könyvtárral kapcsolatos szakmai feladatok ellátását.

A Vasvári Múzeum munkatársai 2000 óta folyamatosan gyarapítják a Rendtörténeti Gyűjtemény állományát, elsősorban diplomákban fellelt anyagokból, hagyatékokból, ajándékokból, valamint, ha lehetőség nyílik rá, vásárlással. 2002-ben a soproni domonkos templom tornyából nem várt mennyiségű, értékes irat került elő, amelyek között a 18. századi iratanyag és a 19–20. századi *Historia Domusok* (rendháztörténetek, melyek a rendtörténeti kutatást segítik) mellett a rendi internátus, az 1931–1948 között működő *Julianeum* irattárának töredékei is megtalálhatóak. Emellett ebben az évben a rendtörténeti szakkönyvtár pályázati forrásból is gyarapodott. Az *Archivum Fratrum Praedicatorum* teljes sorozatát (1930–2001), a *Dissertationes Historicae Ordinis Fratrum Praedicatorum* közel teljes sorozatát, a *Monumenta Ordinis Praedicatorum Historica* újabb köteteit és számos további kötetet és periodikát sikerült beszerezni egy római tanulmányút során. 2003-ban Sopronból újabb 30–40 mázsányi dokumentumot szállítottak Vasvárra, majd ezt követte 2004-ben *Szabó Szádok* OP (1869–1956) könyvtárának régikönyv-anyaga, amely 120, zömében 16–17. századi kötetet jelentett (köztük a könyvtár egyik legrégebbi darabját, egy domonkos szerző, *Caietanus* 1530-ban kiadott evangélium magyarázatát). A hagyatékok jelentős mértékben hozzájárulnak a gyűjtemény bővüléséhez, így a 2004-ben elhunyt *Hosszú Ince* OP atya (1922–2004) örökségéből a szakkönyvtár mintegy 50 kötetel, a levéltár kb. 0,5 folyóméter irattal gyarapodott. 2005-ben *Szigeti József* OP (1907–2002) 2 folyóméter iratanyaga és mintegy 150 szakkönyve, 12 régi könyve, 2008-ban pedig *Csertő György* OP (1910–2006) nagylózsi plébános 2500 kötete került a gyűjteménybe. Az egykori szombathelyi domonkos kolostor, a mai Szent Márton Plébánia is úgy rendelkezett, hogy Vasvárra szállítsák *Böle Kornél* OP (1887–1961) hagyatékát, amely 2–3000 kötet könyvet, 50 doboznyi alap szinten rendezett levéltári iratot és további 10 ládányi

rendezetlen iratanyagot tett ki. A hagyatékban olyan jelentős művek találhatóak, mint Szent Jeromos 1508-ban kiadott „*Vitae Patrum*”-a, Szent Margit szentté avatásával kapcsolatos iratok, valamint Böle Kornél naplói és kéziratai. Érdemes megemlíteni a gyűjteményből a 19. század végén *Zafféry Károly* (P. Angelikus) által *A Legszentebb Rózsafüzér Királynéja* címen indított folyóiratot, vagy az 1920-as évektől szervezett ún. Credo-mozgalomhoz kapcsolódó folyóiratot, a *Credo*-t.

A gyűjtemény rendezése, feltárása

A gyűjtemény rendezése, feldolgozása, kutatásra alkalmassá tétele évek óta tart. A legsürgetőbb feladatok közé tartozik az utóbbi 10 év során felhalmozódott kötetek átválogatása, a számukra legmegfelelőbb gyűjteményrészben való elhelyezése, illetve formai- és tartalmi feltárása. A 2002-ben elnyert pályázatból újonnan kialakított barokk könyvtárteremben a hivatalos könyvtári besorolásnak megfelelően csak az 1850 előtt megjelent kötetek szerepelnek, melyek csoportosítása korábbi lelőhelyük szerint történt, az alapján, hogy mely rendházhoz tartoztak, mielőtt Vasvárra kerültek. A szakkönyvtári gyűjteményrészben a szakirodalom, általános teológiai lexikonok, rendtörténeti kézikönyvek kaptak helyet. Az állományrész nagyságának és célszerű elhelyezésének köszönhetően a helyszínen akár katalógus nélkül is könnyen megtalálhatóak a keresett dokumentumok. A Rendtörténeti Gyűjteményben szerepelnek olyan rendtörténeti sorozatok is, amelyek alapvetően a szakkönyvtárhoz tartoznak, de helytakarékoság és egyéb gyakorlati megfontolás alapján jelenleg mégis a raktárban lettek elhelyezve. A raktárnak kialakított tetőtéri helyiségben, amely tulajdonképpen második emeletnek is tekinthető, a rendház épületének felújítása és átalakítása után létrehoztak egy látványraktárat is a múzeumi kiállítási tárgyak számára. A többszöri átépítések és a domborzati viszonyok miatt a rendház épületszintjeinek szokatlan a beosztása. A mai földszint eredetileg az

első emelet, a mai alagsor a zarándokszállással* az épület egykori földszinti része volt.

2004-ben szervezték meg az első *Domonkos Örökségvédelmi Tábor*t, melyben az Eötvös Loránd Tudományegyetem tíz könyvtár szakos hallgatója segédkezett a Sopronból még 1993-ban beszállított, mintegy 30–40 mázsányi ömlesztett könyvanyag tisztításában és rendezésében. 2005-ben elkészült a levéltár fond és állagjegyzéke, a műemlékkönyvtár anyagának mintegy 50%-áról, a beazonosíthatóságukat lehetővé tevő, az alapvető adataikat tartalmazó számítógépes nyilvántartás, valamint a szakkönyvtár anyagáról egy áttekintő lista. 2005 óta az ELTE-BTK könyvtár és történelem szakos hallgatói szinte minden évben segítenek a gyűjtemény rendezésében. 2009-ben a tetőtér elkészültével megkezdődött a raktár polcainak feltöltése. A könyvtári dokumentumok rendezéséhez meg kellett határozni a felállítás elvét, amelyet nehezített az állomány heterogén összetétele. A gyűjtemény tartalmi és formai feltárása közben meg kellett fontolni, hogy az egy témakörhöz tartozó kötetek egymás mellé kerüljenek-e a polcra, amely a feldolgozásig segítené a tájékozódást. Mivel nem dolgozik könyvtáros a múzeumban, így a katalógusépítés lassan halad, azonban fontos, hogy az állomány mielőbb használhatóvá váljon. Ha azonban a folyamatos gyarapodást is figyelembe vesszük, akkor inkább a mechanikus raktári rend látszik célravezetőnek. Tematikus rendezés esetén önálló csoportot alkotnak a domonkos szerzők munkái, ezen belül külön a magyar és a külföldi szerzők, indokolt egy konkrét rendtörténeti szekció létrehozása és egy újabb csoport a domonkos szenteknek, mint például a rendalapító Szent Domonkos, az angyali doktor, Aquinói Szent Tamás, vagy Árpádházi Szent Margit, Sienai Szent Katalin, valamint a róluk szóló műveknek. A legenda szerint Szűz Mária rózsafüzért adott Szent Domonkosnak, de nemcsak a domonkos szerzetesek között, hanem az egész katolikus egyházban az

imádság egyik kedvelt és régi formája a rózsafüzér, így a szentolvasóval kapcsolatos irodalom szintén önálló gyűjteményrészt, tematikus csoportot igényel.

A Dr. Bendefy László Városi Könyvtár együttműködésével, melynek fiókkönyvtára lett a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, egy TÁMOP pályázatnak köszönhetően, 2010-ben kezdődött meg az állomány feltárása a SZIKLA integrált könyvtári rendszerben. A *Domonkos Örökségvédelmi Tábor* keretében e cikk szerzője, a tábor állandó résztvevőjével, Péterffy Alexandrával, a budapesti Piarista Központi Könyvtár könyvtárosának segítségével 74 kötetet, körülbelül 80 címet dolgozott fel, többnyire a 19–20. század fordulójáról. A Domonkos Rendtörténeti Gyűjteménynek jelenleg nincs önálló, az állomány teljes körű visszakereshetőségét biztosító katalógusa. Az eddig feldolgozott kötetek leírása a városi könyvtár honlapján⁵ érhető el. Remélhetőleg az ebben a katalógusban szereplő rekordok száma mielőbb gyarapodni fog.

A katalógizálást több tényező nehezíti. A kötetek jelentős része idegen nyelvű, elsősorban latin vagy gótbetűs német, ezeken kívül olasz, spanyol, francia, valamint angol, de találunk szláv és eszperantó nyelven írt műveket is. Körültekintő figyelmet igényel a szerző nevének egységesített besorolási adatának megállapítása. Ilyen esetben óhatatlanul utána kell nézni az író származásának és egységesített névalakjának. Fontos, hogy az állományt feldolgozó könyvtáros rendelkezzen a nyelvi alapismereteken kívül teológiai jártassággal és ismerje a legfontosabb domonkos szerzőket. Az egységesített besorolási adatok megállapítása mellett szükséges a megfelelő utalók rögzítése az egyes névváltozatok összekapcsolására, hogy megkönnyítsék a dokumentumok visszakeresését. Elsősorban a szentek névváltozatainál lényeges a pontos utalási rendszer kialakítása, mivel nevük egyaránt szerepelhet szerzői minőségben, cím részeként vagy, ami a leggyakoribb, tárgyi melléktételként.

* A vasvári Mária-kegyhely jelentős búcsújáró hely a szombathelyi egyházmegyében. A búcsúra érkező zarándok, csoportok számára nyújt szállást a múzeum épülete.

Gondoljunk csak Aquinói Szent Tamásra, aki a maga életművével kiemelkedőt alkotott, Vasváron is számtalan kötete található meg, közöttük a *Summa theologiae* különböző nyelven, különféle kiadásokban és természetesen igen gazdag a róla szóló irodalom is. De említhetnénk Sienai Szent Katalint, aki szintén több művel képviselteti magát a domonkos irodalomban, és életét sokan feldolgozták regény formájában, illetve szakirodalmi monográfiákban. A magyar könyvtári katalógusokban az említett szentek nevét keresve több különböző névváltozatot fedezhetünk fel. Az érvényben lévő hazai könyvtári szabvány⁶ ellenére nincs egységes megállapodás arról, hogy nevüknek a magyar, az olasz vagy a latin névváltozatát fogadjuk el egyöntetűen.

A gyűjtemény rendezése kapcsán megkezdődött a tartalmi feltáráshoz a megfelelő tárgyszójegyzék kidolgozása, de további bővítések indokoltak. Kiindulási alapot jelentenek más egyházi gyűjtemények tárgyszólistái, de érdemes a potenciális olvasókat is figyelembe venni, hogy melyek a számukra lényeges, gyakran keresett témák és tárgyszavak. A tárgyszójegyzék részletességéről szintén dönteni kell, például életrajz esetén tovább bontsuk-e zárójelben, hogy a személy domonkos nővér vagy szent, vagy használjuk az egyszerűbb domonkos szerzetes formát?

Annak ellenére, hogy az állomány rendezése és feldolgozása még nem valósult meg teljes egészében, a gyűjtemény iránt folyamatos a kutatók érdeklődése, évente sokan keresik fel a rendházat és tanulmányozzák a könyvtári és levéltári anyagokat. 2011 nyarán ismét megrendezésre került a *Domonkos Örökségvédelmi Tábor*, így

töretlenül folytatódhatott a gyűjtemény rendezése. A további tervek között szerepel egy helytörténeti gyűjtemény kialakítása, melynek alapját a hagyatékok már megteremtették, illetve a raktár melletti terem olvasóteremmé alakítása.

A tanulmány teljes szövege e folyóirat elektronikus változatában (<http://ki.oszk.hu/kf>) olvasható.

Irodalom

1. ZSÁMBÉKY Mónika: Barokk domonkos kolostorok Magyarországon. In: A Domonkos Rend Magyarországon. Szerk. Illés Pál - Zágorhidi Czigány Balázs. Piliscsaba-Budapest-Vasvár, 2007. 393. p.
2. KISS Gábor: Újabb adatok a vasvári domonkos kolostor építéstörténetéhez. In: A Domonkos Rend Magyarországon. Szerk. Illés Pál - Zágorhidi Czigány Balázs. Piliscsaba-Budapest-Vasvár, 2007. 387–389. p.
3. SCHWARCZ Katalin: A nyulak-szigeti domonkos apácák könyves emlékei. In: A Domonkos Rend Magyarországon. Szerk. Illés Pál - Zágorhidi Czigány Balázs. Piliscsaba-Budapest-Vasvár, 2007. 250. p.
4. ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: A vasvári domonkos kolostor helyreállítása és a domonkos rendtörténeti gyűjtemény létrehozása 1999-2009. In: *Historicus Polonus-Hungarus. Księga pamiątkowa ofiarowana Ojcu Józefowi Pucilowskiemu OP w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Espirit, 2010. 738 p.
5. Dr. Bendefy László Városi Könyvtár: <http://www.blvk.hu/> Letöltés ideje: 2011. február 3.
6. MSZ 3440-2:1979 A bibliográfiái leírás besorolási adatai. Személyek nevei. Helyesbítése megjelent: 1988.

Múzeumi könyvtárak közös portálja

Megkezdte működését a múzeumi könyvtárak közös portálja www.muzeumikonnyvtarak.hu címen, amely nyolc országos múzeumi könyvtár katalógusához kínál hozzáférést egy közös keresőben.

(*Katalist*, 2011. október, Kreutzer Andrea (HIM Hadtörténeti Múzeum) híre alapján)

A referálás újrafelfedezése?

KOLTAY Tibor

Bevezetés

Az információs szakemberek brit szervezete, az Aslib (*Association for Information Management*) referálást oktató kurzusainak beharangozójában azt olvashatjuk, hogy az információs túlterhelés mindenkit érint, és sürgősen szükséges lenne, hogy rendelkezésre álljanak olyan szakemberek, akik a kulcsfontosságú tényeket és véleményeket ki tudják vonni a dokumentumokból, és ezeket pontosan reprodukálni is tudják. A referálási technikák ismerete nélkülözhetetlen a szelektív információterjesztésben, a tájékoztató szolgálatokban, a kutatómunka területén és a jelentések írásában.¹

Sokszor temették már, azonban a referálás túlélte számos technológiai változást, tehát van jövője, mivel a referátum maradt az információk közötti tájékozódásunk kiemelkedően fontos eszköze – egyelőre legalábbis – annak ellenére, hogy folyóiratcikkek elektronikus teljes szövege egyre nagyobb mértékben áll rendelkezésre. *David Nicholas* és munkatársai 2007-ben tréfásan meg is jegyezték, hogy a kiadóknak talán nem is a teljes szövegekhez való hozzáférést kellene megfizettetniük, hanem a referátumok szövegének az elérését. Tegyük hozzá, hogy az utóbbiak általában ingyenesen, előfizetés nélkül érhetők el, ráadásul több digitális könyvtár előbb a referátumokat mutatja meg, csak azután lehet hozzáférni a teljes szöveghez.²

Referátumokat továbbra is elsősorban emberi, intellektuális erőfeszítéssel tudunk létrehozni. *Lengyelne Molnár Tünde* is kiemeli ezt, miközben figyelemre méltó eredmények felmutatásával kutatja a gépi kivonatkészítést.³

Peter Hernon és *Candy Schwartz*, a tekintélyes *Library & Information Science Research* című folyóirat szerkesztői 2010-ben megjelent írásukban többek között arra hívják föl a figyelmünket, hogy sokan, akik nem publikálnak, nem is tudják, hogy a szakmai és tudományos folyóiratokban megjelenő autoreferátumokat jellemzően nem a szerkesztők, hanem a szerzők írják. Megjegyzik azt is, hogy számos cikkre azért nem hivatkoznak, mert az elfoglalt olvasók a referátumok alapján választják ki azokat a cikkeket, amelyeket el is olvasnak; márpedig, ha az autoreferátum rossz, a cikkre sem figyel fel az olvasó.⁴ A referálás tehát nemcsak a könyvtárak és könyvtárosok vagy a tág értelemben vett információs szakma ügye. Aki valamely szakterület kutatójaként tudományos folyóiratokban közöl cikkeket, előbb-utóbb szembetalálkozik azzal a kihívással, amelyet az autoreferátumok írása jelent. Bizonyára nem véletlen, hogy *Hernon* és *Schwartz* írása a tág értelemben vett és főként elektronikus, digitális témákat érintő könyvtári szakirodalmat szemlélő elektronikus periodikum, a *Current Cites* szerkesztőinek is felkeltette érdeklődését.⁵

A téma iránti megnövekedett érdeklődést mutatja, hogy a referálással kapcsolatos kutatások történeti áttekintése is rendelkezésünkre áll, és a témát még mindig újabb és újabb elméleti megközelítésben tárgyalják.⁶ A referálást tehát igazából nem kell újra felfedeznünk, inkább csak arról van szó, hogy ne feledkezzünk meg róla. Az alábbi néhány gondolat ennek jegyében olyan kérdésekre reflektál, amelyekkel eddig nem foglalkoztunk, vagy nem foglalkoztunk eleget.

Professzionális információsűrités

Referátumot írni nem könnyű: mentális energiát, lankadatlan figyelmet és önfegyelmet igényel.

Cserében viszont minden új szöveg kézbevétele lehetővé teszi a referáló számára, hogy elsajátítsa az adott dokumentum tartalmát. A szakmai közönség elismeréssel adózhat neki a jól megírt referátumért, ráadásul a referálás lehetőséget nyújt arra, hogy fejlessze íráskészségét, nyelvi kompetenciáját és hozzájáruljon a tudományos információ terjesztéséhez.⁷

Közben a Web 2.0-án igen sok amatőr tartalommal találkozunk.⁸ Ez azonban a referálást érinti a legkevésbé, bár *Carol Tenopir* felhívja a figyelmet arra, hogy a jó minőségű és megbízható információt szolgáltató intézményeknek jelentős kihívást jelent a felhasználók által létrehozott és a professzionális jellegű tartalmak együttélése.⁹ Ez a kihívás azonban elsősorban a tartalmi feltárás területén jelentkezik, hiszen a címkézés, a folkszonómiák (*Csepeli György* szavaival a népi indexelés¹⁰) felfoghatók a könyvtárak munkájának konkurenciájaként is. *Walt Crawford* viszont azon a véleményen van, hogy – az egyetemi könyvtárak legalábbis – továbbra is hasznát látják majd a szakemberek által elvégzett indexelésnek és referálásnak, mivel a professzionális információszerzésnek fontos helye van.¹¹ A referálás tehát még mindig jellemezhető azzal a megállapítással, hogy figyelmünk középpontjában továbbra is a globális információcserének kell állnia, és a kutatónak nincsen ideje minden, a kutatása szempontjából releváns dokumentumot elolvasni. Ez ugyanúgy érvényes ma, mint ahogyan száz éve is az volt.¹² Mindez azt is jelenti, hogy szükség van szakemberekre. A referálásban legalábbis, hiszen ennek lényege a professzionális információsűrités.¹³

Az olvasás

Ahogy az viszonylag közismert, a referálás során olyan olvasási technikákat alkalmazunk, amelyek eltérnek a más célú olvasásoktól, hiszen fogalmak azonosítására és kiválasztására irányulnak.¹⁴ Ezért is nevezhetjük ezt *dokumentációs* (célú) *olvasásnak*. A dokumentációs olvasás fontos mennyiségi jellemzője az elolvasandó szöve-

gek viszonylag nagy mennyisége, ami főként a más célú olvasásokhoz viszonyítva mutatkozik meg. Nem egyedüli, de kapcsolódó minőségi jellemző, hogy az olvasás és az olvasás eredményeként megvalósuló szövegértés kizárólagos célja az elsődleges szöveg értelmezése, elemzése, reprezentációk (szurrogátumok) létrehozása, amelyek generálása a megértést azonnal (vagy legalábbis viszonylag rövid időn belül) követi. Éppen ezért sokkal nagyobb a tevékenység tudatossága is.¹⁵ Tudjuk, hogy a referálás során alkalmazott *dokumentációs célú olvasás* technikája bizonyos mértékig hasonlít a tudományos kutatás céljából folytatott olvasás módszeréhez. *A tudományos kutatás céljára végzett olvasás* a szöveg elmélyült és egyben kritikai tanulmányozását igényli. Az ismert tényeket ismert módon tárgyaló szövegrészeket nem olvassuk el, hanem csak áttekintjük. Ez az olvasás tehát messzebbmenően válogató jellegű. A kiválogatott, átolvasásra érdemes szövegrészeket nem memorizáljuk, hanem kijegyzeteljük vagy aláhúzzuk.¹⁶ A referálás során sem a teljes szöveg átolvasásáról van szó, hanem csak az önálló megállapításokat, új eredményeket, munkamódszereket közlő szövegrészek elolvasásáról. Az egyéb szövegrészeket csak viszonylag felületesen olvassuk el, míg a kiválasztott szövegrészeket rendkívül alaposan kell elolvasnunk.

Aki sikeres akar lenni bármilyen írásmű létrehozásában, annak nem elég a felületes olvasás és a szövegek egyszeri, gyors elolvasása. Tudnunk kell, hogy félreértelmezhetjük az olvasott szöveget, és téves következtetések vonhatunk le belőle, ezért célszerű figyelni arra, hogy beleképzelünk-e valamit a szövegbe vagy hozzáadunk-e valamit, és össze is kell vetnünk gondolatainkat a szöveggel.¹⁷ Mindez magától értetődőnek tűnhet, ha nem feledkezünk meg arról, hogy az olvasás és a szövegértés között lényegi összefüggés van, amely az olvasó és a szöveg közötti interakcióra alapozódik. Az olvasás folyamatában jelentéseket alkotunk, amelyek alapját egyaránt adják a szövegbeli útmutató jelek és elvárásaink. Nincsenek viszont a szövegben felfedezésre váró, kész jelentések,

és a szöveg értelme sohasem lesz teljes és explicit. Az olvasás ettől függetlenül adekvát lesz a kitűzött célok elérése szempontjából. Mindez kreativitást igényel, ami azonban nemcsak az olvasás előfeltétele, hanem a szövegek bármiféle interpretálásához is szükséges.¹⁸

A referálást természetesen speciális kommunikatív szándék és az olvasással szemben támasztott sajátos elvárás jellemzi. Tudjuk, hogy a referáló a felhasználó nevében „előolvassa” az eredeti szöveget.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy elolvassa a szöveget és feltárja jelentését, még hozzá abból a célból, hogy referátum készülhessen belőle. Az olvasói elvárások ilyen módon nem a referáló saját elvárásai, hanem célközönség, azaz a referátumok potenciális felhasználóinak az elvárásai. Az olvasás során konstruált jelentések a releváns információ megtalálását szolgálják, ilyen módon a – fentebb említett – adott cél elérése szempontjából adekvátak.

A kritikai olvasás

Jól tudjuk, hogy a referálás lényegi alkotóeleme a kritikai gondolkodás, és ilyen módon egyértelműen kapcsolatba hozható az információs műveltséggel.²⁰ Mindennek fontos része a kritikai olvasás. A kritikai gondolkodás fontosságáról alkotott elképzelések alapja, hogy a tudás és a gondolkodás nem választhatók el egymástól, bár gyakran egymástól elkülönítve kezeljük őket. A tudás a gondolkodás terméke, elemzését gondolkodás útján végezzük el, megértéséhez gondolkodnunk kell. Voltaképpen csak tudatunkban létezik, és ha gondolkodunk, az kritikai gondolkodást jelent, mivel a megértett és megokolt tudás a kritikai tudásban és a kritikai tudás által működik.²¹ (Tudjuk persze, hogy tudás és az információ közötti kapcsolat jóval összetettebb ennél, és számos a fentitől eltérő elképzelés létezik természetükről.²²)

Mindazonáltal a kritikai gondolkodás és olvasás általános megközelítése, valamint a referálásban való felhasználása között különbségek vannak. A kritikuson gondolkodók felismerik, hogy olva-

sáskor mindig egy meghatározott és korlátozott perspektívát használunk. Ennek megfelelően a kritikusan gondolkodó azt is tudja, hogy haszonnal jár, ha más perspektívákat is figyelembe vesz; egyúttal egészséges szkepszissel olvas, viszont nem kételkedik az olvasottakban, és nem utasítja el, amíg nem értette meg.²³

A referálás kontextusában a szkepszis kevésbé fontos abban az értelemben, hogy a referálók olyan szövegekkel dolgoznak, amelyek valamilyen minőségbiztosításon, többnyire lektoráláson mentek át, ami nem jelenti azt, hogy a referálónak ne volna lehetősége arra, hogy elutasítsa az eredeti dokumentumban talált gondolatokat. (Erről viszont majd a kritikai referátumok kapcsán szólnunk.)

Írás és olvasás

A referátumkészítés és a rokon műfajok (annotáció, tömörítvény) létrehozása az a tevékenység, amelynek során a legszorosabb kapcsolatot találjuk az írás és olvasás között.²⁴

Aki ír, annak az a célja, hogy gondolatait szöveges formába öntse. Aztán elolvassa a saját maga által létrehozott szöveget, hogy új gondolatai támadjanak, majd döntéseket hozzon arról, hogy még mit kell írnia, s hogyan szervezze szövegét. A szövegekre való reflektálás ugyanakkor magában foglalja az információkeresés analitikus tevékenységét is.²⁵

Következésképpen az információ keresése, az olvasás és az írás nem függetlenek egymástól: egy időben zajlanak és egymást határozzák meg összetett módon. Az írás két fő folyamatcsoport komplex hálózata. Az egyik az íráshoz szükséges információkhoz kapcsolódik, míg a másik az információ szöveggé alakítását foglalja magában. A szükséges információkat össze kell gyűjteni, és az egyes információk között kapcsolatokat kell teremtenünk. A gyűjtés eszköze az olvasás, a kapcsolatok kiépítése pedig a kiválasztás, a rendezés, a különbségtétel és a fontosság szerinti rangsorolás, a régi és az új információk szintézise részfolyamatai során valósul meg, s része

annak megállapítása is, hogy van-e szükség további információra. Az olvasás saját szövegünk ellenőrzését is jelenti abban az értelemben, hogy írás közben azzal majdnem párhuzamosan olvasuk az éppen leírtakat.²⁶

Ennek kapcsán megint eszünkbe jut a Web 2.0: tudjuk ugyanis, hogy meghatározó sajátossága az interaktivitás. Lassan közhely, hogy a Web 2.0 eszközeinek széles körű elterjedésével a felhasználók egyre inkább kettős szerepet töltenek be; egyszerre befogadók (fogyasztók) és egyúttal az információ létrehozói is. Ez a kettősség megjelenik a készség, az olvasás és írás vonatkozásában is: korunk olvasói egyben írók is.²⁷ Ebből következően a két tevékenység kognitív folyamatai összekapcsolódnak és egyre kevésbé választhatók el egymástól időben és térben.²⁸ Azonban a referálás esetében ez mindig is hasonló volt, bár kevésbé kötődött digitális eszközökhöz. Ugyanúgy megvolt benne a *funkcionális olvasás (mining)* is, melynek lényege az aktuálisan szükségesnek tartott információ adott dokumentumból való kinyerése, és ami a digitális közegben fokozott szerephez jut.²⁹

Kritikai referátumok

Mivel a kritikai referátumok kérdése a referátumok objektivitásával függ össze, viszonylag jól ismert problémával állunk szemben. Az objektivitásnak közismerten van egy abszolút szintje. Ezt az a jól ismert, sőt szabványokban is megerősített (bár sokak által megszegett) előírás testesíti meg, mely szerint a referátumban nem szerepelhet semmi sem, ami nem fordult elő az elsődleges szövegben.³⁰ Tudjuk ugyanakkor, hogy az objektivitás szintje magukban az eredeti szövegekben is különböző lehet. Azt gondolhatnánk, hogy ezzel nem kell törődnie a referálónak, ahogyan a könyvtárban található dokumentumok objektivitásával sem szoktunk törődni. Az internet és a Web 2.0 világában azonban éppen a minőségbiztosítás eddigi hagyományos, megszokott és jól ismert eszközei tűnnek el. Ilyen módon igencsak releváns ez a kérdés,

még ha – éppen a fentiekből következő módon – a referálást érinti is a legkevésbé.

Az eredeti dokumentumok objektivitása kapcsán tehát el kell mondanunk, hogy a referátumok alapjául szolgáló folyóiratcikkekben található információ mennyiség eleve alacsonyabb, mint a tudományos kutatás során keletkező információé. A tartalom is torzulhat, mivel az a tendencia, hogy a cikkben a szerző ne mutassa be minden elképzelését, adatát, eredményét stb. Ráadásul a cikkek úgy mutatják be a kutatás folyamatát, mint ami pontos, egyszerű és hasznos, eredményei pedig elkerülhetetlenek, ezért aztán a cikkbe nem kerülnek be a tévutak, a hibák és a nehézségek.³¹

Van ugyanakkor az objektivitásnak egy relatív szintje is; ennek természetét leginkább a kritikai referátumok létjogosultsága körüli – fentebb már említett – viták mutatják meg. A legtöbben az értékelést, kritikai észrevételeket nem tartalmazó referátumokat tartják csak elfogadhatónak mondván, hogy az értékítélet egyetlen elfogadható formája az, ha egy-egy adott munkát csak nagyon röviden referálunk vagy nem is közlünk róla referátumot. A referáló folyóiratokban ugyanis nincs hely arra, hogy a szerző úgy válaszoljon a referátumban megjelenő kritikára, ahogy azt egy (elsődleges) folyóiratban megteheti.³² Sokan ugyanakkor a kritikai referátumokkal szemben inkább megengedők, hozzátéve, hogy a legtöbb referáló szolgálat nem engedi meg ezek alkalmazását, mert figyelembe veszi, hogy az olvasók szívesebben alakítják ki maguk a véleményüket. A cikkek egyébként is szakértői bírálaton mentek át, ráadásul a referáló véleménye nem feltétlenül érvényesebb, mint a szerzőé.³³

Minden jól megalapozott ellenérv és tiltás ellenére mégis találkozunk kritikai referátumokkal. Ennek tanulságos példáját szolgáltatja a *Mathematical Reviews* esete. Ennek a nagy presztízsű orgánumnak már a neve is zavart okoz. A *review* szó láttán ugyanis nem referátumokra, hanem recenziókra gondolunk. Ha ebben a kérdésben autentikusnak tekinthetjük a Wikipédia vonatkozó szócikkét, akkor azt látjuk, hogy referáló

adatbázisként azonosítják, viszont – az ezen e téren nem ritka terminológiai zűrzavarnak megfelelően – a *review* szó is előfordul a szövegben.³⁴ Az adatbázis útmutatója felhívja a referálók figyelmét arra, hogy pozitív és negatív kritikát is gyakorolhatnak. Az utóbbiaknak azonban objektívnak, pontosnak kell lenniük, dokumentálni kell őket, továbbá kifejezésformájuknak ki kell elégítenie a jó ízlés követelményeit. A homályos kritika sérti a szerzőt, és nem szolgál tanulsággal a felhasználók számára. Ha az adott írás egy korábbi munkát ismételi, azt hivatkozásokkal kell igazolnia a referálónak, ha tévedésre bukkan, pontosan le kell írnia, miben is áll az.³⁵

Az útmutató szerzői nyilvánvalóan tudatában vannak annak a ténynek, hogy a kritikai referátumokkal szembeni ellenérv etikai természetű. Az adatbázisokban sincs mód arra, hogy a szerző válaszoljon a referátumban megjelenő kritikára úgy, ahogy azt egy szakfolyóiratban megteheti,³⁶ ezért tudatják, hogy nem közlik a szerzők válaszait a referátumokban megjelenő kritikákra.³⁷

Jegyzetek

1. Abstracting and summarising quickly and accurately. Aslib, 2008. http://www.aslib.com/training/onsite_courses/abstracting.htm [2010. július 14.]
2. NICHOLAS, D., HUNTINGTON, P., JAMALI, H. R.: The use, users, and role of abstracts in the digital scholarly environment. = *The Journal of Academic Librarianship*, 33. vol. 2007. 4. no. 446–453. p.
3. LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde: Emberi vagy gépi kivonatolás? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 56. évf. 2009. 10. sz. 466–474. p.
4. HERNON, P., SCHWARTZ, C.: Editorial: Writing an abstract. = *Library & Information Science Research*, 32. vol. 2010. 3. no. 173. p.
5. Current Cites. June 2010 (Ed.) Roy Tennant <http://lists.webjunction.org/currentcites/2010/cc10.21.6.html> [2010. július 9.]
6. IZQUIERDO ALONSO Mónica – MORENO FERNÁNDEZ, Luis Miguel: Perspectives of studies on document abstracting: Towards an integrated view of models and

- theoretical approaches. = *Journal of Documentation*, 66. vol. 2010. 4. no. 563–584. p.
7. CREMMINS, E. T.: *The art of abstracting*. Philadelphia, PA: ISI Press, 1982.
  8. GODWIN, P.: *Information Literacy in the age of amateurs*. = *ITALICS*, 5. vol. 2006. 4. no. (special conference issue): <http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/godwin.pdf> [2009. szeptember 1.]
  9. TENOPIR, C.: *Online databases: new order, new thinking*. = *Library Journal*, 133. vol. 2008. 1st of May: <http://www.library-journal.com/article/CA6551205.html> [2011. október 11.]
  10. CSEPELI György: *Wikitudás*. = *Kritika*, 37. évf. 2008. 4. sz. 2–4. p.
  11. CRAWFORD, W.: *Futurism and Libraries*. = *Online*, 33. vol. 2009. 2. no. 58–60. p.
  12. HAWKINS, D.T. - BRYNKO, B.: *NFAIS: the next 50 years*. = *Information Today*, 25. vol. 2008. 4. no. 1–5. p.
  13. KOLTAY Tibor: *A referálás elmélete és gyakorlata*. Bp.: Könyvtári Intézet, 2003.
  14. KOLTAY Tibor: *Az olvasás a tartalmi feltárás folyamatában*. = *Könyvtári Figyelő*, 50. évf. 2004. 1. sz. 54–58. p.
  15. FARROW, J.F.: *A cognitive model of document indexing*. = *Journal of Documentation*, 47. vol. 1991. 2. no. 149–166. p.
  16. POLZOVICS Iván: *Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén*. Bp.: OMKDK, 1962. 251–252. p.
  17. TAYLOR, R.S.: *Value-added processes in documentbased systems: abstracting and indexing services*. = *Information Services and Use*, 4. vol. 1984. 3. no. 127–146. p.
  18. WIDDOWSON, H.: *The process and purpose of reading. Explorations in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 1979, 171–83. p.
  19. COLLISON, R.L.: *Abstracts and abstracting services*. Santa Barbara, CA: ABC Clio, 1971.
'Competence' (2008) - lásd *Wikipedia*
  20. KOLTAY Tibor: *Az információs műveltség és a referálás*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 17. évf. 2008. 3. sz. 29–31. p.
  21. PAUL, R.: *Critical thinking: what every person needs to survive in a rapidly changing world*. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking, 1993.
  22. ROWLEY, J.: *The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy*. = *Journal of Information Science*, 33. vol. 2007. 2. no. 163–180. p.
  23. PAUL i.m.
  24. USO, E. – PALMER, J.C. *A product-focused approach to text summarisation*. = *Internet TESL Journal*, 4. vol. 1998. 1. no.: <http://iteslj.org/Articles/Juan-TextSummary.html> (2010. július 29.)
  25. ATTFIELD, S., BLANDFORD, A., DOWELL, J.: *Information seeking in the context of writing: a design psychology interpretation of the "problematic situation"*. = *Journal of Documentation*, 59.vol. 2003. 4. no. 430–53. p.
  26. KWAN, B.: *The nexus of reading, writing and researching in the doctoral undertaking of humanities and social sciences: implications for literature reviewing*. = *English for Specific Purposes*, 27. vol. 2008. 1. no. 42–56. p.
  27. BEESON, I.: *Judging relevance: a problem for e-literacy*. = *ITALICS*, 5. vol. 2006. 4. no. (special conference issue) : <http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/beeson.pdf> [2009. szeptember 1.]
  28. GOLDEN Dániel: *Az elektronikus olvasás mintázatai*. = *Információs Társadalom*, 9. évf. 2009. 3. sz. 85–93. p.
  29. Uo.
  30. *Guidelines for abstracts, ANSI/NISO 239.14-1997, Revision of ANSI 239.14-1979 (R1987)*. Bethesda, MD: NISO Press.
  31. TRAWINSKI, B.: *A methodology for writing problem structured abstracts*. = *Information Processing and Management*, 25. vol. 1989. 6. no. 693–702. p.
  32. ASHWORTH, W.: *Producing and using abstracts*. In: W.E. Batten (ed.): *Handbook of special librarianship*. London: Aslib, 1975. 124–152. p.
  33. MAIZELL, R.E. – SMITH, J.F. – SINGER, T.E.R.: *Abstracting scientific and technical literature: an introductory guide and text for abstractors and management*. New York: Wiley Interscience, 1971.
  34. *Mathematical Reviews*. *Wikipedia* szócikk 2010. http://en.wikipedia.org/wiki/Mathematical_reviews [2010. augusztus 4.]
  35. *Guide for reviewers 2008*. = *Mathematical Reviews Database* = <http://www.ams.org/authors/guide-reviewers.html> [2008. augusztus 6.]
  36. ASHWORTH i.m.
  37. *Guide for Reviewers*

Áttekintés a svéd könyvtárakról

THOMAS, Barbro

THOMAS, Barbro: Swedish libraries: An overview (IFLA Journal, 36. vol. 2010. 2. no. 111–130. p.) című tanulmányát Németh Márton tömörítette.

Bevezetés

A szerzőnek a 2010. évi göteborgi IFLA kongresszus alkalmából írt tanulmányából kapunk áttekintést a svéd könyvtárügy világáról – szubjektív kiegészítésekkel. A tanulmány felépítése önmagában is üzenetértékkel bír. Első helyen – néhány alapvető számadat felvázolása után – arról szól, mit képes adni a svéd könyvtárügy a felhasználóknak. Részletezi, hogy milyen módon jelennek meg a szolgáltatások eredményei, amikor a svéd állampolgárok kultúrafogyasztási szokásait vizsgáljuk. A következő nagy téma kör a közkönyvtárak jelenkori fejlődése, főbb

irányainak felvázolása és annak tisztázása, mi-
ben is áll egy modern közkönyvtár svéd szem-
mel. A könyvtári szocializáció fontosságára és
a könyvtáraknak az oktatásban játszott kulcs-
szerepére utal az iskolai könyvtárakról szóló
rövid fejezet. Ezt követően az infrastrukturális
szolgáltatási hálózati háttér vázolódik fel, mely
nélkül a könyvtárak sikeres szolgáltatási kínálata
elképzелhetetlen lenne. A tanulmány ezután na-
gyobb fejlesztési, s ezen keresztül kultúrpolitikai
kérdésekre tér ki. Röviden számot ad a nemzeti
osztályozási rendszerről, a Dewey tizedes osztá-
lyozási rendszerére történő átállásról, majd arról
az irodalomtámogatási modellről ejt szót, mely
számos ponton pozitívan hat a könyvtárak mű-

ködésére is. Mindemellett nem hagyja szó nélkül a modell ellentmondásait sem. A közkönyvtári kölcsönzési szabályozásról szóló fejezet szót ejt arról is, miképpen kompenzálják a kiadókat és a szerzőket műveiknek az ingyenes közkönyvtári ellátásba való bekerüléséért.

A közkönyvtári szférát a nemzeti és tudományos könyvtárak világának bemutatása követi. Előbb a Svéd Nemzeti Könyvtár történetéről, szerepéről, állományrészéről olvashatunk, a következőkben pedig az egyetemi könyvtárak és a tudományos szféra egyéb oktatási intézményei kerülnek sorra. Külön fejezetet kap a látássérültek ellátását szolgáló könyvtári hálózat. Rövid áttekintést kapunk a kötelezpéldány-rendszer történetéről és a jelenlegi szabályozás állapotáról, ezt követi a könyvtári jogalkotás történetének és jelenlegi helyzetének áttekintése. Végezetül áttekintést kapunk a svéd könyvtári civil szféráról, valamint a svéd könyvtárügy és az IFLA szerteágazó történeti kapcsolatrendszeréről. Epilógus helyett a szerző néhány kulcsfontosságú trendre utal: egyrészt a virtuális könyvtári tevékenységek egyre növekvő szerepére, másrészt a koherens módon szak- és közpolitikai eszközökkel, egységes szemlélettel menedzselte könyvtárügy fontosságára. Tanulmányát azzal zárja, hogy a Nemzeti Könyvtár számára minden bizonnyal nagy kihívást jelent az állam által rátestált karmesteri palca felvétele: a sok egymástól többé-kevésbé független intézmény szakmai fejlesztési és kooperációs formáinak összehangolása a nyilvános könyvtári szféra lokális szintjén és a közkönyvtári szféra regionális, megyei együttműködési terében egyaránt. Ennek révén viszont megnyílhat a svéd könyvtárügy sokszínű, ám mégis egyetlen koherens szakmai szempontrendszer szerint koordinált fejlődésének útja.

Amint e bevezetőből is kiderül, a tanulmány annyira sokszínű, összefoglaló jellege ellenére olyan részletgazdag, hogy e summázat keretében nincs lehetőség minden fejezetre egyenlő súllyal kitérni. A súlyozás tehát óhatatlanul a recensens látásmódját is visszatükrözi. A bőségesen tált illusztratív történeti példákra ezért csupán érintőlegesen fogok utalni, az elsődleges cél a jelen helyzet bemutatása.

Sarokszámok

A svéd könyvtárügy egy országos hatókörű, kiterjedt hálózatot foglal magában. Az alábbi számok ennek méreteit illusztrálják. A közkönyvtárak 290 ellátási centrummal rendelkeznek (amelyek egy adott kistérség közkönyvtári ellátását biztosítják főkönyvtárral, fiókkönyvtárakkal, könyvtárbuszokkal), ezek összesen mintegy 2000 szolgáltatási ponttal bírnak. Mindehhez járul még 4000 iskolai könyvtár, 115 egészségügyi intézményekben működő bibliotéka. Nemzeti intézményből egy van, a felsőoktatási könyvtárak száma 39. Negyven speciális feladatokat ellátó könyvtár mintegy 200 szolgáltatási ponttal bír. A közkönyvtári hálózatot 20 megyei könyvtár, 3 kölcsönzési központ, 1 idegen nyelvű irodalmat gyűjtő kölcsönzési központ és egy megőrzési célú intézmény egészíti ki. Mindehhez járul még egy hangos könyveket és Braille-írást dokumentumokat gondozó könyvtár.

A közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak a helyi kistérség önkormányzati finanszírozásával működnek. A megyei könyvtárak az adott megyei tanács alá tartoznak. A tudományos könyvtári szférát közvetlen vagy közvetett módon, de lényegében a központi államigazgatás finanszírozza. A teljes könyvtárügy éves költségvetése mintegy 6 milliárd svéd korona (1 SEK= 33-35HUF). Az 1997-ben elfogadott könyvtári törvény szabályozza az összes közfinanszírozással bíró könyvtár feladatait és kötelességeit.

A könyvtárhasználók

A szolgáltatások középpontjában a felhasználók állnak. A svédek gazdag olvasási tradíciókkal bírnak. Az állampolgárok mintegy 60 százaléka rendszeres közkönyvtárhasználó, és a felsőoktatási könyvtárak használati arányai is jelentősek. Természetesen szoros kapcsolat van a használati arányok és a magas szintű szolgáltatási standardok között. Egy prosperáló, emelkedő intézményrendszert mindenhol többen használnak,

mint egy hanyatlófélben lévő. A svéd könyvtárak jelentős mértékben hozzájárulnak a lakosság olvasás iránti érdeklődésének fenntartásához és fejlesztéséhez. Persze nem szabad elfelejtenünk, hogy az oktatás és a műveltség magas szintjéhez változatos kínálat és hatékony népszerűsítési formák tartoznak, s mindezek háttérében ott áll a magas életszínvonal. Azt is számításba kell vennünk, hogy – a kutatások szerint – a hosszú, sötét, téli időszakokkal bíró földrajzi területeken többen olvasnak, mint a kedvezőbb klimatikus viszonyokkal megáldott vidékeken. Néhány évtizeddel ezelőtt a tudományos és felsőoktatási könyvtárak használói még szinte zárt kasztot alkottak a minden településen jelen lévő közkönyvtári hálózat használóihoz képest. Az oktatás szintje is teljesen más volt, mint manapság. Aki elvégezte a hat, majd a hét osztályos általános iskolát, többnyire soha nem került vissza az iskolapadba. A mai állapot azonban az utóbbi évtizedekben lezajlott oktatási forradalom révén mindennek a szöges ellentéte. A fiatal népességnek mintegy 95%-a középfokú végzettséggel bír, és kormányzati cél e korosztály feléne a felsőoktatásba terelése. A korábbi tíz alattihoz képest 40 körül van a felsőoktatási központok száma, megfelelő oktatási és tudományos célú könyvtári infrastruktúrával. Mindehhez kiterjedt távoktatási tevékenység járul, melyben a könyvtáraknak szintén kulcsszerepe van. Miután így a felsőoktatás kínálata az ország majd minden sarkában elérhető, a közkönyvtárak számára is új kihívásokat támaszt a beáramló hallgatók tömege. Mindezzel párhuzamosan a felsőoktatási könyvtárak is kinyíltak a nagyközönség előtt, s mára már messze nem csak a zárt tudományos közösség igényeit szolgálják. A tudományos könyvtári szféra ennek ellenére kevésbé tömegvonzó fizikai értelemben, mint a közkönyvtárak, másfelől viszont közvetett módon, szolgáltatóként kulcsszereplője a közkönyvtárak felé irányuló könyvtárközi kölcsönzési forgalomnak; törvény írja elő, hogy állományának rendelkezésre bocsátása és egyéb szakmai segítség révén részt kell vállalnia a közkönyvtárak és iskolai könyvtárak magas szolgáltatási színvonalának

biztosításában. A közfinanszírozás alapelve a szolgáltatások széles körének ingyenességével és egységes alapszolgáltatási szinttel jár együtt, így mára a könyvtárhasználók teljesen figyelmen kívül hagyják, hogy az adott könyvtár milyen finanszírozási formában és fő feladatkörrel működik. Számukra az adott intézmény elérhetősége, földrajzi közelsége a fontos, s nem az adott könyvtár típusa és finanszírozási formája. A fent említett egységesülő hálózati szolgáltatási kínálat is ezt igazolja vissza. A felsőoktatás célközönsége nagyarányban használja a közkönyvtárakat, s kisebb mértékben ugyan, de a közkönyvtári célközönség is a tudományos könyvtárakat. A Nemzeti Könyvtár a főváros közepén, vonzó földrajzi környezetben helyezkedik el, így folyton tele van a felsőoktatási alapképzésben tanuló diákokkal, s az egy főre jutó kölcsönzések száma is emelkedik. (Ez mintegy 30 könyv évente személyenként, s ehhez még átlag 32 letöltés is járul a virtuális forrásokból éves szinten, személyenként.) A virtuális forrásoknak a hagyományos dokumentumokkal szembeni előtérbe kerülése a felsőoktatási könyvtári intézményekben drámai mértékű, míg a közkönyvtárak esetében lassan, de folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. Már csak az IT-szolgáltatások egyre növekvő népszerűsége miatt sem könnyű konkrét használói csoportokat megkülönböztetni a felhasználók között. A könyvtárak és a felhasználói csoportok közötti határok egymással párhuzamosan tűnnek el, és amint láttuk, a folyamatok egymást erősítik. Persze ennek következtében sok helyütt a fizikai terek is átalakulnak. Egyre több közepes nagyságú városban egy épületbe vonják össze a központi közkönyvtárat és a központi felsőoktatási könyvtárat, így aztán magasabb szolgáltatási színvonalon, a párhuzamosságokat kiküszöbölve, egymással együttműködve garantálják a közpénzből működtetett könyvtári ellátást az adott kistérség számára.

A modern közkönyvtár

A modern közkönyvtári rendszer a 20. század elejétől amerikai mintára formálódott. Az alapokat *Valfried Palmgren* asszony fektette le, aki amerikai tanulmányútról hazatérve a parlament elé került jelentésben összegezte megállapításait, melyek aztán a modern közkönyvtári szolgáltatás alapelveiként rögzültek. A közkönyvtári szolgáltatást olyan közszolgáltatásként definiálja, melyet a helyhatóságok nyújtanak az adott térség felhasználói számára. Mindez azonban központi segítséggel és nemzeti szakmai szabványok alapján valósul meg. A könyvtár a közjót szolgálja, s nem a legszegényebbek számára nyújtott szociális szolgáltatás. Mindazonáltal egyenlő esélyekkel, mindenki számára nyitva kell állnia, a böngészést pedig szabadpolcos rendszernek kell segítenie. Minden közkönyvtárnak saját gyermek- és ifjúsági részleggel kell rendelkeznie a célcsoport megfelelő kiszolgálásához. Minden könyvtárat szakképzett személyzetnek kell irányítania. S mind a mai napig az összes helyhatóságnak biztosítania kell a közkönyvtári szolgáltatásokat.

A svéd közkönyvtárak legextenzívebb fejlődési periódusa az 1950-es évektől az 1970-es évekig zajlott. Új könyvtárak épültek, az állomány dinamikusabban gyarapodott, a felhasználói szám egyre nőtt, s egyre több könyvtárost foglalkoztattak. Ezt a periódust az 1980-as években a gazdasági megszorítások zárták le; azóta az extenzív fejlődés üteme lelassult, helyenként visszaesés is bekövetkezett, a közkönyvtári arculat viszont válaszul az új kihívásokra pozitívan alakult át. A kölcsönzések száma ugyan folyamatosan csökken, de ez a könyvtárhasználat mértékét csak csekély mértékben befolyásolja. A csökkenésnek több összetevője van. Az 1960-70-es évektől megvalósult a könyvek szabad kereskedelme. A könyv minden sarkon elérhető, könnyen beszerezhető tömegcikké vált. Az 1970-es évektől folyamatosan zártak be szolgáltatási pontokat, ezzel egyidőben viszont a közkönyvtári rendszer dokumentumválasztéka a kistérségi szintjén nőtt! A szolgáltatások színvonala tehát nem

csökkent, csak átstrukturálódás figyelhető meg néhány ponton a mobil szolgáltatások felé. Közben, ha csökkenő mértékben is, épülnek új könyvtárpépületek (így a halmstadi városi könyvtár, melyet 2006-ban adtak át korunk szolgáltatási követelményeihez alkalmazva, s amely felhasználóitól a fehér gyémánt becenevet kapta). Az új épületek mellett jelentős szerepet játszanak a bővítések és a rekonstrukciók, melyek révén szinte mindenütt bővült a betérő felhasználók köre. A legnagyobb kihívás mostanság a stockholmi városi könyvtár bővítése oly módon, hogy a helyszűkével küzdő patinás épület megtarthassa hagyományos értékeit is.

Az internet megjelenése némiképp leértékelte a hagyományos tájékoztató szolgáltatás iránti igényt, viszont a gyermekek továbbra is áramlanak a könyvtárakba. Ez összhangban van az azzal a stratégiai céllal, hogy prioritást kapjon a gyermek- és ifjúsági könyvtári terület, hiszen itt tudják folyamatosan a közkönyvtári szocializációval magukhoz kötni az intézmények a felhasználókat. A már említett 2000 közkönyvtári szolgáltató pontból 554 működik integráltan, iskolai és közkönyvtári funkciókat is vállalva.

A nemzeti közkönyvtári állomány mintegy 40 millió könyvből áll, ehhez járul még mintegy 3 millió audiovizuális hordozón tárolt dokumentum. Az éves beszerzés mintegy 2 millió dokumentum. A közkönyvtári hálózat mintegy 3000 térítéses adatbázishoz kínál közel 6000 internet-eléréssel ellátott munkaállomáson keresztül hozzáférést, s ehhez járul még az egyre bővülő távoli (otthoni) hozzáférési kör. A felhasználók száma éves szinten mintegy 2,6 millió fő, akik éves szinten mintegy 68 millió alkalommal látogatnak el a közkönyvtárba, s mintegy 69 millió a kölcsönzési alkalmak száma, mely lakosonként éves szinten 7,6 dokumentumot jelent.

Iskolai könyvtárak

Az utóbbi 40 évben az iskolai könyvtárak állapotának felmérése, fejlesztési irányaik meghatározása tudományos vizsgálatok és a belőlük levont

következtetésekre támaszkodó programok révén állandóan napirenden van. Az eredmények pedig – sajnos – kevéssé látványosak. Ez a terület a közkönyvtárhoz hasonlóan helyhatósági fenntartású, ám mintha mostohábban kezelnék az előbbiekhöz képest. Már említettük, hogy viszonylag magas a kombinált közkönyvtári és iskolai könyvtári szolgáltatói pontok száma, ahol az utóbbi feladatkör nem tartozik a prioritások közé. A 2008-as adatok szerint a gyermekek 67%-a fér hozzá valamilyen szinten iskolai könyvtári ellátáshoz, míg a kombinált egységek ellenére is mintegy 18%-uk egyáltalán nem kap ellátást. Egyre inkább az vált trenddé, hogy a közkönyvtárak akarva-akaratlanul magukba olvasztják az iskolai könyvtári feladatokat, melyek egyszerre irányulnak a gyermekek olvasáskultúrájának, információs műveltségének fejlesztésére és a pedagógiai igények kiszolgálására. A jövőre nézve nyitott kérdés, hogy a legújabb 2010-es törvényi változtatások, melyek az iskolai könyvtárügyet kiemelték a könyvtárügyi törvény hatálya alól és az oktatási szabályozás körébe rendelték, hoznak-e pozitív változást az iskolai könyvtárak szolgáltatási színvonalában.

Könyvtári infrastruktúra és könyvtári hálózat

A megyei könyvtárak hálózata az 1930-as években kezdett kialakulni, s az 50-es évekre szilárdult meg. Fő feladatukként a könyvtárközi kölcsönzés koordinálását és a közkönyvtári dokumentum-ellátás segítségét irányozták elő. Ekkoriban még mintegy 2200 helyi önkormányzat létezett az országban, melyek jelentékeny segítségre szorultak ellátási kötelezettségük teljesítéséhez. Az összevonások után létrejött kistérségi rendszer a 290 helyhatósággal aztán jótékonyan változtatott a helyzeten. Azonban a megyei könyvtári hálózat fő funkciója azóta sem változott: a helyi közkönyvtárakat kell segíteniük abban, hogy a könyvtári ellátás

egyenletesen magas szinten hozzáférhető legyen mindenki számára. A megyei könyvtáraknak ellenőrzési kötelezettségük is van a helyhatóságok és könyvtáraik iránt abban a tekintetben, hogy betartják-e azon szakmai követelményeket, melyek a közfinanszírozás kritériumaként jelennek meg. Az idők folyamán menedzselési feladataik átértékelődtek és kibővültek. Regionális és interregionális fejlesztési projekteket finanszíroznak (élethosszig tartó tanulás támogatása, olvasásfejlesztési programok, könyvtári szolgáltatásfejlesztés speciális célcsoportok számára stb.), ezáltal a közkönyvtári innováció motorját tartják folyamatosan életben. Ezen felül szakmai továbbképzési rendszert is működtetnek. Az 1980-as évekig hozzájuk tartozott a felsőoktatási-tudományos könyvtárak fejlesztési projektjeinek a gondozása és koordinálása is, ezután azonban a Nemzeti Könyvtár koordinációs részlege vette át ezt a feladatot. Utóbbi igen nagy hatékonysággal működik, kidolgozta és működteti például a térítéses online adatbázisok hozzáférését biztosító, nemzetközi kapcsolódásokkal is bíró konzorciumi rendszert. Vezető szerepe van a nyílt hozzáférés gyakorlatának a terjesztésében (a svéd tudományos világban), s számos olyan projektet finanszíroz, melyek a tudományos információellátás hatékonyabbá és eredményesebbé tételét célozzák.

A LIBRIS könyvtári információs rendszer közös katalógusának kezdetei 1972-ig nyúlnak vissza. Az 1980-as évektől kezdtek feltölteni a svéd nyelvű dokumentumok adatait, 1988-tól vette át fenntartását és fejlesztését a Nemzeti Könyvtár. Manapság több mint 300 könyvtár 6 millió tételét tartalmazza a fokozatosan bővülő, finomodó rendszer. Kormányzati döntés eredményeképpen 1997-től módon bárki számára hozzáférhető online, évente közel 12 millió keresést bonyolítanak rajta. A katalógusadatok mellett ma már hozzáférést kínál teljes szövegű tartalmakhoz, digitalizált dokumentumokhoz is. Mintegy 1300 könyvtár használja fejlett könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatását (egyharmaduk közkönyvtár). A könyvtárközi kölcsönzés arányaiban a teljes kölcsönzési volumenhez képest

elhanyagolható. A közkönyvtárak számára azonban – amint már említettük – a felsőoktatási és tudományos könyvtárak állományából való kölcsönzés nagy jelentőségű. Igaz ez még akkor is, ha a könyvtárközi kölcsönzés számai évek óta csökkenő tendenciát mutatnak, melynek csak részben magyarázata az elektronikus folyóiratok elterjedése. Nemrégiben felmérést végeztek a könyvtárközi kölcsönzési szokásokról, s ennek eredményeképpen valószínűleg változik majd a szabályozás is.

A legradikálisabb fejlesztési program jelenleg a svéd nemzeti SAB osztályozási rendszerről a Dewey-rendszerre való átállás. Utóbbi lépést a könyvtárak mind nemzetközibbé váló tevékenysége kényszerítette ki, mely egyre nagyobb erővel veti fel a nemzeti szintű szabályrendszer hiányosságait, a nemzetközi szabványokkal való inkompatibilitását. Néhány tudományos könyvtár saját érdekei szerint kezdte meg az átállást, ezt terjesztik ki aztán fokozatosan a könyvtári szféra egészére a Nemzeti Könyvtár szakmai támogatásával. Ebben az intézményben az előkészítő munkálatok 2012-ben zárulnak le. Az átállás az idején és a jövő évben fokozatosan valósul meg, ennek lezárása után adnak majd szakmai támogatást az egyes további intézményeknek a váltáshoz. (Ennek finanszírozási vonzata még alakul.)

Irodalomtámogatási program

A svéd nyelvet mintegy kilenc millióan beszélik. A könyvkiadás minőségi változatosságának fenntartása ilyen viszonylag kis piaci célcsoport esetében nehézségekbe ütközik. A nemzetközi média- és tartalomipar koncentrációja a kis nyelvek esetében számos kockázatot rejt magában. Az 1960-as években indult piacszűkülési folyamatok 1975-re vezettek el az irodalmat támogató szakpolitikai, költségvetési támogatási programig. Mintájául a 60-as évek azonos célú norvég modellje szolgált. Fő célja, hogy a minőségi svéd irodalom elérhetőségét biztosítsa a svéd anyanyelvű népesség számára. Az

egyéni igények kielégítését biztosító széleskörű választék a mai színvonalal piaci alapon elképzelhetetlen. A program keretében a svéd nemzeti bibliográfiában megjelenő mintegy 15 ezer címből 800-at választanak ki, ezt a kormányzattól független szakemberek végzik. Az egyetlen kritérium a minőség, s az adott műnek meg kell jelennie, hogy támogatásért folyamodhasson. Fontos, hogy egyetlen állam szerv sem szólhat bele a válogatásba. A rendszer több mint harminc éve működik sikeresen, s a kiadókön keresztül igen jótékonyan hat a svéd nyelvű könyvpiacra. 1998-ig azonban (egy újabb állami rendelkezés elfogadásáig) semmiféle támogatás nem járt a könyvtári állományba kerülésükhöz, illetve piaci terjesztésükhöz (ami többnyire nem nyereséges). 1999-től a támogatást elnyert műveket támogatják, hogy eljussanak a kistérségi közkönyvtári rendszerekbe. Ennek nyomán a 800 mű 250 ezer példányban jut el a közkönyvtárakba, állományba kerülnek, illetve olvasás-népszerűsítő célokat szolgálnak. A könyvtárakat és a terjesztőket érintő kedvező döntés volt az általános forgalmi adó 25%-ról 6%-ra való csökkentése a könyvek esetében. A döntést követő hat évben fellendült a könyvpiac forgalma, és a könyvtárak is jóval olcsóbb beszerzési, gyarapítási lehetőséghez jutottak. 2008-ban azonban a könyvpiac fejlődési trendje megtört, s valószínű ezt sem lehet csupán a gazdasági válság hatásának betudni.

Közkönyvtári haszonkölcsönzés

Az eddig vázolt képből eddig kimaradtak az alkotók. Nem véletlenül, hiszen rájuk külön szabályok vonatkoznak. Ennek létjogosultsága ugyanaz, mint a kiadók esetében. A célközönség alacsony számából adódó piac beszűkült volta csak igen kevés, nemzetközileg is népszerű íróknak és jogutódjának (Henning Mankell, Stieg Larsson stb.) teszi lehetővé, hogy méltó kompenzálást kapjanak. A piacot még tovább torzítja a vásárlóerő csökkenésével az ingyenes közszolgáltatásként nyújtott könyvtári kölcsönzés. Ezért ellentételezésként és az ingyenes

könyvtárhasználat fenntartásának biztosításával a közkönyvtári és iskolai könyvtári állományba kerülő művek alkotói és közreműködői kompenzációban részesülnek, melynek alapja az adott mű kézikönyvtári használata, illetve a mű kölcsönzéseinek száma. Az a mű részesülhet támogatásban, ami svédül íródott, svéd nyelvről vagy nyelvre fordították le, illetve ha az adott mű szerzőjének állandó lakhelye Svédországban van (így kaphat támogatást a Svédországban élő, ám idegen nyelven publikáló szerző is). A támogatást a központi költségvetés folyósítja, és a Svéd Szerzői Alap osztja el a kormányzattal való megállapodás szerint. A kompenzáció alapjául szolgáló adatok a svéd könyvtárak elektronikus könyvtári rendszeréből érkeznek. 2009-ben a rendelkezésére álló kompenzációs összeg mintegy 121 millió korona volt. Éves szinten mintegy 1520-tól 220 000 koronáig terjedő összegben kap kompenzációt mintegy 3100 szerző és 1100 fordító. A szerzők listáját vizsgálva mintegy 62%-uk svéd származású, közel 11%-uk angolszász (svédül kiadott műveik után), 7%-uk skandináv, 6%-uk európai és 3%-uk Európán kívüli. Műfajok szerint főként gyermekkönyv írók és krimik szerzői dominálnak. (Sokáig Astrid Lindgren volt az abszolút első a rangsorban.) Megállapítható tehát, hogy a könyvtárhasználók kimagasló arányban olvasnak svéd irodalmat, és igen jó a használókon belül a gyermek- és ifjúsági korosztály aránya, mely jelentős motivációs bázisa a gazdag svéd gyermek- és ifjúsági irodalom virágzásának.

A Nemzeti Könyvtár

A királyi gyűjteményekről már az 1500-as évekről van adatunk, ám a Királyi Könyvtárat (a jelenlegi Svéd Nemzeti Könyvtárat) az 1600-as években alapították. Eredetileg a királyi várban kapott helyet, kötelezpéldány-joga 1661-re datálódik. (Ekkoriban ez még a cenzurális ellenőrzés legfőbb eszközének számított.) 1697-ben a vár leégésekor majdnem a teljes állomány megsemmisült, csupán egynegyede vészelté át

a katasztrófát, köztük a legértékesebb az Ördög Bibliája címet viselő, újkori hadiszákmányként odakerült, morvaországi, 13. századi hetvenöt kilós kódex. (2007-ben digitalizálták, és laponként megtekinthető a könyvtár honlapján, a <http://www.kb.se> címen).

A 18. század a könyvnyomtatási technológiák folyamatos fejlődésének jegyében telik, ezzel együtt nagyon sok, műfajilag változatos könyv jelenik meg, ezért ez az időszak jelenti a fordulópontot a könyvtár történetében. A 19. század folyamán 1878-ban kap önálló épületet a *Humlegaard* városrészben, mely akkoriban rosszhírű előváros volt, ma viszont Stockholm egyik legfelkapottabb kerülete. (Az épületet védett park veszi körbe, ezért a kilencvenes évekbeli jelentős, közel 9 000 m²-es bővítésre a föld alatt került sor.)

A Nemzeti Könyvtár alapvető kötelezpéldánygyűjtési és -megőrzési feladatokkal bír az összes nyomtatott dokumentum vonatkozásában – a könyvektől a plakátokon, kéziratokon, kottákon, térképeken át a vasúti menetrendekig bezárólag. Gazdag gyűjteménye és centrális elhelyezkedése folytán a tudományos szakma képviselői és a nagyközönség is szívesen tódul falai közé. Gyűjteményére jellemző, hogy a svéd anyag mellett – mely jelenleg közel 3 millió kötet, s évente mintegy 1000 folyóméterrel nő – jelentős számú idegen nyelvű könyvvel és értékes külföldi eredetű történeti könyvállománnyal bír. Ez utóbbit egészíti ki a Nemzeti Audiovizuális Archívum mintegy hét millió órányi rögzített felvétele. (A tévé- és rádióadásokat 1979 óta archiválják.) Találunk még itt filmgyűjteményt, filmzenei gyűjteményt, multimédiagyűjteményt is az archívum részeként.

A plakátgyűjtemény a világ egyik legnagyobbja a maga nemében tízezer folyóméternyi anyagával, mintegy félmillió egységből álló állományával. A könyvtár kéziratállományának fontos része az egyes kiemelkedő irodalmi alkotók hagyatéka. (Az *Astrid Lindgren-gyűjtemény* felkerült az UNESCO világörökségi listájára is.)

A Svéd Nemzeti Könyvtár volt az első között az egyik, mely 1997-ben webarchiválásba kezdett,

2009. január elsejétől pedig megkezdte működését az intézmény keretei között a már említett Audiovizuális Nemzeti Archívum is. (Ennek működése 1979-re nyúlik vissza, húsz éven át másféle szervezeti keretben működött.) Ma a könyvtár fő tevékenységi köre három területre terjed ki: a hosszútávú megőrzés és a felhasználói szolgáltatások mellett a svéd tudományos közösséget ellátó infrastruktúrának a gerincét adja. Önmagában is tudományos szakkönyvtára a bölcsészet- és a társadalomtudományoknak. Szó volt már a LIBRIS közös katalógusról, mely a tudományos könyvtári hálózatot kiszolgáló infrastrukturális-szolgáltatói tevékenység egyik sarokpontja. Az intézmény falai közt épül a svéd nemzeti bibliográfia is. A dokumentumokat publikálásukat követően szinte azonnal leírják, adataik bekerülnek a LIBRIS-be.

Nem szabad megfeledkeznünk a különféle digitalizálási és a hosszú távú megőrzés kérdéseivel foglalkozó tudományos és gyakorlati tevékenységek koordinálásáról sem, mely szintén nemzeti könyvtári feladat. A digitalizálást megelőzően (kurrens és retrospektív módon) 1979-től kezdték el a napilapok mikrofilmmezését. A mikrofilm-anyagot csak tudományos kutatók használhatják. A mikrofilm-olvasóterem még mindig a könyvtár egyik legsúfoltabb pontja, az anyag folyamatos digitalizálásának ellenére is.

Egyetemi könyvtárak és egyéb tudományos könyvtárak

A múlt évtizedekben a svéd felsőoktatásban is a hallgatók és az intézmények tömegesedését figyelhetjük meg: jelenleg harminc városban mintegy 39 egyetem, illetve egyetemi rangú intézmény működik, és az oktatási rendszer részeként intézményi autonómiájuk mellett a svéd oktatási minisztérium igazgatása alá tartoznak. A legrégebbi alapítású az uppsalai (1477) és a lundi (1666) egyetem. Könyvtáraik közel egyidősek az intézményekkel, a svéd könyvtárügy legrégibb intézményei. Az uppsalai egye-

temi könyvtár számos német jezsuita könyvtár gyűjteményével bővült az 1600-as években, s ezt bővítették ki a hadizsákmányként az intézménybe került dokumentumok. Különösen értékes kéziratgyűjteménnyel is bír, melynek gerince digitalizált formában az interneten is hozzáférhető. A 17–18. századtól kezdve kötelezpéldány-joga is van, jelenlegi épületébe 1841-ben költözött. A lundi egyetem könyvtára is értékes történeti könyv- és kéziratállománnyal bír. 1698-tól rendelkezik kötelezpéldány-joggal. A stockholmi Nemzeti Könyvtár mellett ennek az intézménynek van örökös megőrzési kötelezettsége, a többi kötelezpéldány-joggal rendelkező intézmény selejtezhet a kötelezpéldány-állományából. Úttörő szerepet játszanak a tudományos publikálás különféle formáinak fejlesztésében és terjesztésében, a nyílt hozzáférés mozgalom céljainak képviseletében. Kitűnő elektronikus szakdolgozat-gyűjteménnyel bír, mely átfogja az alap- és a graduális képzés rendszerét is. A lundi intézmény 14 társkönyvtárral együtt tagja az Öresund-régiót átfogó svéd-dán közös könyvtári hálózatnak. Ennek legfőbb előnye, hogy a beiratkozott olvasók a kölcsönzési megállapodások révén a társintézmények állományából is kölcsönözhetnek az Öresund-szoros mindkét oldaláról. A közös olvasójegy a helyben használatot is lehetővé teszi mindenütt, ám a távoli hozzáférésű elektronikus forrásokhoz csak az anyaintézmény ad hozzáférést.

A már említett két legősibb intézményhez csatlakoztak újabb alapítású egyetemi központokként Stockholm, Göteborg, Umeå és Linköping városok felsőoktatási könyvtárai.

A göteborgi intézmény főiskolaként 1861-ben alakult meg, egyetemi rangot 1954-ben kapott. A könyvtár múltja 1891-ig nyúlik vissza. Az eredeti központi épület ma hírlap-könyvtárként funkcionál, jelenlegi központi épületét 1954-ben adták át. Az 1950-es évektől kötelezpéldány-joggal bír, az egyetemi könyvtári hálózat állománya mintegy 2,7 millió egység.

Stockholmban a főiskola 1878-ban alakult meg, az 1960-as években kapott egyetemi rangot. Az egyetemi campus a következő évtizedben jött

létre, benne a könyvtár épületeivel. A központi könyvtár 1985-ben költözött új épületbe, melyet Ralph Erskine tervezett. Az intézmény ma 12 fiókkönyvtárral és évi 1,5 millió látogatóval a felsőoktatás élvonalába tartozik. A könyvtár Swedenborg-gyűjteménye az UNESCO világörökség része.

Észak-Svédország reprezentatív intézménye a a több mint harmincezer hallgatóval bíró umeåi egyetem. A főiskola 1956-os alapítású, a 60-as években kapott egyetemi rangot. Könyvtárát 1964-ben alapították, a központi könyvtár 1968-ban költözött jelenlegi helyére; kötelesepéldányjoggal rendelkezik, állománya közel 1,5 millió dokumentummal és számos értékes adományokból származó állományrészrel bír.

Közép-Svédországban Linköpingben előbb a stockholmi egyetem nyitott fiókin intézményt, mely később önálló főiskola, majd az 1970-es években önálló egyetem lett. Mintegy 400 ezres állománya több különleges gyűjteménnyel bír: megvásárolták például az egykori NDK svédországi kulturális intézetének anyagát, emellett értékes a Feröer-szigetek kultúrájára és irodalmára vonatkozó gyűjteményük is.

A már említett felsőoktatási intézményi tömegesedés eleinte nem foglalta magában a megfelelő könyvtári háttér biztosítását is, de ma már valamennyi intézmény önálló épületben működő könyvtárral rendelkezik, állományuk és szolgáltatásaik azonban néhol még fejlesztésre szorulnak.

A felsőoktatási intézményeken kívül közel 40 tudományos könyvtár működik Svédországban, néhány közülük jelentős állománnyal rendelkezik, s majdnem mindegyik nyilvános.

Uppsalában az egyetemi könyvtárhoz csatolva működik a *Dag Hammarskjöld* nevet viselő, a diplomácia és nemzetközi kapcsolatok terén működő reprezentatív szakkönyvtár, melynek ENSZ-letéti állománya is van, híven névadójához, az egykori ENSZ főtitkárhoz.

A Svéd Gyermekkönyv-intézet könyvtárát 1965-ben alapították Stockholmban. Teljességre törekvően gyűjti retrospektív módon is a svéd gyermekirodalmat, egészen az 1591-ben publikált

első svéd gyermekkönyvig. Finanszírozását az Oktatási Minisztérium biztosítja.

A Nemzeti Örökség Tanácsának része a Svéd Akadémia Könyvtára, melynek története az 1700-as évekig nyúlik vissza. Gazdag állományának főbb részeit a régészeti, a medievisztikai és a numizmatikai gyűjtemények alkotják. A *Rosenhane* történeti könyv- és topográfiai gyűjtemény is jelentős értéket képvisel, mely az egykori akadémikus hagyatékeként került 1822-ben az intézet tulajdonába.

A Svéd Akadémia a tagjait szolgálja ki, ám nyilvános könyvtárként működik a mintegy 200 ezer kötetes Nobel-könyvtár, melynek elsődleges célja az irodalmi Nobel-díj odaítélésének segítése. Ennek megfelelően állományának jó részét a jelenkori szépirodalom teszi ki a tájékoztató- és folyóiratanyag mellett.

Értékes színtestjei a könyvtárügynek az egykori püspöki és egyházi fenntartású iskolai gyűjtemények. Jó részük állománya ma városi, illetve megyei kezelésben van. Sajnos, a közkönyvtári rendszerben ezeknek a történeti jellegű gyűjteményeknek a fenntartása nem élvezett prioritást, ezért némelyik súlyosan megrongálódott vagy meg is semmisült. Ezért a Nemzeti Könyvtár megvásárolta az egyik legátfogóbb gyűjteményt, a Rogge-könyvtárat, amely az 1400-as években emelt épületben működött a Stockholm környéki Strängnäsben, s mely ma a Nemzeti Könyvtár önálló szervezeti egysége. Emellett Västeråsban, Växjöben, Linköpingben és Skarában működik kitűnően gondozott egykori püspöki és iskolai gyűjtemény.

A Látássérültek Braille Könyvtárát 1892-ben alapította a filantróp Braille-egyesület, majd 1911-től a Svéd Vakok Egyesülete vette át tulajdonjogát; 1980 óta központi kormányfinanszírozással a Kulturális Minisztériumhoz tartozik. A közkönyvtári hálózattal együttműködve gondoskodik a vakok és csökkentlátók nyomtatott és hangos-könyvvel való ellátásáról. A hangos-könyveknek kölcsönző központja van, mely közel 80 ezres állományt közvetít a hálózat számára közel 50 ezer felhasználót kiszolgálva (a potenciális célcsoport a lakosság mintegy

6%-a). 2009-től a látássérült diákok önállóan is letölthetnek hangos-könyveket az internetről. Ez tulajdonképpen az 1980-as években indult kazetta-, majd CD-alapú DAISY-program kiterjesztése, mely összhangban áll a szerzői jogi szabályozással: a törvény felmentést ad a szerzői jogi szabályok alkalmazása alól e célcsoport kiszolgálására. Ily módon a külön jogosultságokkal rendelkező felhasználók a legújabb könyvek DAISY formátumú hangos-könyv változatait kölcsönözhetik CD-n, illetve tölthetik le a könyvtár által adott felhasználónévvel és jelszóval a központi adatbázisból.

Kötelezpéldányok

Az első kötelezpéldány-rendelkezések 1661-re nyúlnak vissza, ezek persze a cenzúra intézményesítésének eszközei voltak; egy-egy példányt kellett beszolgáltatni a nyomtatott munkákból a királyi kancellária, illetve a királyi archívum számára. 1707-ben a beszolgáltatandó példányok száma hatra nőtt, s ekkor jelent meg a földrajzi alapú elosztási rendszer. Kötelezpéldányban részesült a Királyi Könyvtár, valamint a lund és uppsalai mellett az akkori svéd (ma finn) Turku és az észti Tartu (Dorpat) egyetemi könyvtára is.

A mai kötelezpéldány-rendszerben a beszolgáltatandó példányok száma hét. A Királyi (Nemzeti) Könyvtár mellett Lund, Uppsala, Stockholm, Göteborg, Umeå és Linköping egyetemi könyvtárai részesülnek a kötelezpéldányokból. A kötelezpéldány-rendszert 1993-ban kiterjesztették az elektronikus dokumentumokra is. A változó technikai környezethez való alkalmazkodással azonban meggyűlt a bajuk, évek óta birkóznak az elektronikus publikációk bevonását célzó kötelezpéldány-törvény módosításán. Az összes publikációs formára kiterjedő ideiglenes rendelkezések, melyeket 2009-ben dolgozták ki, 2011 januárjától lépnek életbe, míg a teljesen átdolgozott kötelezpéldány-törvény hatályba lépését 2013-ra taksálják.

Könyvtári jogalkotás

Svédországban az első könyvtári törvény 1905-ben született, és az 1965-ös közigazgatási reform nyomán helyezték hatályon kívül. Ezt követően mintegy harminc évig, 1997-ig az ország nem rendelkezett könyvtári törvénnyel! A szakma megosztottá vált, vita volt a törvényi szabályozás hívei és ellenzői között. Az ellenzők azt hangoztatták, hogy a helyhatóságok eleget tesznek kötelezettségeiknek könyvtári törvény nélkül is, sőt az előírások csak feleslegesen merevítének, rontanák a közkönyvtári ellátás hatékonyságát. 1994-ig ez a deregulációs szubszidiaritív álláspont érvényesült. Nem lehetett titkolni azonban a különböző mértékben támogatott helyhatósági közkönyvtári szolgáltatási rendszerek közötti eltéréseket, habár ezen eltérések fokozatosan csökkentek, kiegyenlítődték. Az 1990-es évek első felének pénzügyi válsága ágyazott végül meg az újbóli regulációs kötelezettségeknek. Számos helyhatóság a működőképesség határáig csökkentette a könyvtári szolgáltatások finanszírozását, melynek a gyermekkönyvtárak révén komoly oktatásügyi vonatkozásai is lettek. A másik fő veszély az alapszolgáltatások ingyenességének a megkérdőjeleződése volt. Takarékosságból számos önkormányzat be akarta vezetni a térítéses kölcsönzést. A szociáldemokrata kormány válaszul feladta addigi deregulációs álláspontját, és 1996-ban keresztülvitte a parlamenten az új könyvtári törvényt. Ez a szabályozás azonban a napi politikai küzdelmek részévé vált, a teljes svéd jobboldal ellene szavazott, és nem sikerült általános konszenzusra jutni a könyvtári szabályozás alapvető kérdéseiben. A törvény végül 1997 első napján lépett hatályba. Rögzítette a helyhatóságok fenntartói kötelezettségeit és a kölcsönzés ingyenességét. A második paragrafus rögzíti, hogy a diszkriminációmentes hozzáférés a könyvtári szolgáltatásokhoz alapvető állampolgári jog, és felsorolja mindazt kulturális, oktatási, információs, tájékoztatói igényt, amelyek legitimálják e jogok érvényesítését. A negyedik paragrafus a regionális könyvtári feladatok ellátását kötelező megyei

önkormányzati fenntartói feladatként a megyei könyvtárakhoz rendeli. Az ötödik paragrafus az iskolai könyvtári ellátás állami finanszírozási kötelezettségét rögzíti az olvasáskultúra és az irodalmi kultúra védelmének, terjesztésének érdekében. A hatodik paragrafus a felsőoktatási intézmények diákjainak és alkalmazottainak alapvető könyvtári szolgáltatásokhoz való jogát rögzíti, így definiálva indirekt módon az egyetemi, főiskolai könyvtárak fenntartását és fő feladatait. Az utolsó paragrafusok a fenntartói felelősséget szabályozzák (helyhatóságok, megyei hatóságok, felsőoktatási intézmények), és törvénybe foglalják az intézményfenntartók kölcsönös együttműködési kötelezettségét is! A nyilvános könyvtári rendszer részeként működő tudományos és a felsőoktatási szféra intézményei számára a már korábban említett módon külön előírják a közkönyvtárak felé történő ingyenes dokumentum- és általános szolgáltatási kötelezettséget mindazon feladatok teljesítésének vonatkozásában, melyeket a közkönyvtári szolgáltatások hatékony ellátása indokol.

A törvény hatályba lépése utáni első tíz év nem sok gyakorlati változást hozott. A szakmapolitikai viták tovább folytatódtak. A legérzékenyebb pontok az iskolai könyvtári szolgáltatások túlságosan elnagyolt szabályozása, a közkönyvtári szervezet kereteinek szabályozási hiánya, a törvény betartása központi ellenőrzésének hiánya. További probléma, hogy a törvény hatálya nem terjed ki az elektronikus dokumentumok, tartalomszolgáltatások használatára, így a térítési díjak jelenleg az egyes intézmények hatáskörébe tartoznak. A konzervatív és a liberális pártok továbbra is a törvény eltörlését vagy módosítását jelölik meg fő célként, s miután ők kormányoznak, várható, hogy igényeiknek érvényt is fognak szerezni.

A civil szervezeti kultúra

A civil kultúra nagyon magas szervezetségű Svédországban, ez alól a svéd könyvtárosok sem kivételek. A nagy múltú svéd könyvtáros

egyesület 1915-ben alakult, fő célként a svéd könyvtárügy fejlesztését jelölte meg. E célok elérése érdekében engedélyezték az egyéni és szervezeti tagságot is. Az egyesület első éveiben létrehozta máig létező *Biblioteksbladet* című folyóiratát (megtalálható Könyvtári Intézet szakkönyvtárában is), valamint fontos hiánypótló munkák elkészítésének és publikálásának adott teret a korabeli könyvtári gyakorlat számos területén, de főszerepet játszott az 1920-as években megalkotott svéd könyvtári osztályozási rendszer (SAB) megteremtésében is. Nemzetközi kapcsolatait 1930-tól az IFLA tagjaként ápolja. A 2000. év fontos fejleménye volt az egységesedő svéd könyvtári közélet szempontjából a felsőoktatási könyvtárakat és alkalmazottait tömörítő 1921-ben alapított Svéd Könyvtáros Társaság (SBS) fuziója a Svéd Könyvtárosok Egyesületével. A létrejövő szövetség (Svensk Bibliotekförening) mintegy 3700 fős tagságával immáron a könyvtárpolitika számára is megkerülhetetlen civil szakmai tényezőként lép fel a könyvtári szolgáltatások támogatásának céljával. Helyeslik a könyvtári törvény megtartását és a szabályozás tartalmi továbbfejlesztését egy egységes szemléletű, koherens célokkal bíró svéd szakmapolitikai irányvonal kialakításának igényével. A fizikai és a virtuális térben egyaránt a felhasználók minél szélesebb körét megcélzó kampányaikkal, így 2007-ben indított *A könyvtár barátai (Library Lovers)* kampánnyal is a könyvtári márkanév kialakítása révén segítik céljaik elérését. A közkönyvtári civil szférába folyamatosan friss impulzusokat hoz a társadalmi és szakmai vitákat gerjesztő, eleinte a könyvtárak egyre csökkenő társadalmi, fenntartói támogatottsága ellen küzdő, majd egyre inkább a progresszív svéd közkönyvtári kezdeményezések támogatottsága felé elmozduló, emellett széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszert ápoló *Könyvtárak a Társadalomban (BiS)*, mely 2009-ben ünnepelte negyven éves jubileumát. (BiS címmel megjelenő folyóiratuk is a szakmai közélet fontos orgánuma.)

A szakmai szervezetek mellett fontos tényezőként a könyvtáros szakszervezetet is meg kell

említeni. A svéd könyvtárosok zöme egyesületi tagsága mellett tagja a Szakmai Szövetségek Svéd Konföderációjának is. Ez a különféle szellemi foglalkozásúak egységes szakszervezeti szerveződése; tagjai között jogászok, közigazdászok és orvosok is vannak. A svéd könyvtáros szakszervezet az 1930-as években kezdte működését, ám később fuzionált a rokon kulturális szakmák érdekképviseleti szerveződéseivel. Az így létrejött *DIK* a dokumentációs, információs és kulturális szférában foglalkoztatottak általános érdekeiért küzd elsősorban, de szerepet vállal az országos szakpolitikai vitákban is a civil egyesületekkel együtt védve a szakmai érdekeket. Végül, de nem utolsósorban megemlítendő még a könyvtáros asszisztensek és a különféle kiegészítő munkakörökben alkalmazottak érdekképviseleti szervezetei, melyek külön szakszervezetekben tömörítik a tudományos és felsőoktatási, illetve a közkönyvtárak alkalmazottait.

Nemzetközi kapcsolatok és az IFLA

A tanulmány viszonylag részletesen kitér a nemzetközi kapcsolatok ápolásának és az IFLA munkájában való részvétel történeti jelentőségére. (Itt csak rövid összefoglalásra van módunk.) Stockholm már 1930-ban otthont adott az IFLA kongresszusának, mely elsősorban európai résztvevőkkel, de az USA és a Fülöp-szigetek képviselőinek jelenlétében a svéd parlament impozáns épületében került megrendezésre. Főszerzője a Svéd Nemzeti Könyvtár akkori igazgatója, *Isak Collijn* volt, aki 1927 és 1931 között az IFLA elnöki tisztét is ellátta. Harminc évvel később, 1960-ban ugyancsak a svéd fővárosban találkoztak az IFLA tagjainak képviselői, a résztvevők között még ekkor is erős volt az európai túlsúly. A színvonalas szakmai munka (pl. az egyre intenzívebbé váló könyvtárközi kölcsönzés és csere kihívásainak megtárgyalása) mellett a színes kulturális program sikerességét is kiemelték a beszámolók. A *Biblioteksbladet* arról lelkendezett, hogy már a második könyvtáros

generáció kapott 1930 után meghatározó nemzetközi impulzusokat szakmai munkájának a fejlesztéséhez, s hogy remélik, nem kell hasonló nagyszabású tapasztalatcserére svéd földön még harminc évet várni. Ez a remény nem vált valóra, mert legközelebb szinte pontosan harminc év múlva, 1990-ben, történelmi sorsfordulók közepette találkozott az újabb, immár a harmadik stockholmi IFLA-kongresszus kilencvenöt országának mintegy ötezer küldötte. Itt már megmutatkozott a svéd, illetve tágabb értelemben az északi országok könyvtárainak a hozzájárulása a harmadik világ könyvtárainak fejlesztését célzó IFLA könyvtárfejlesztési programjához (*Action for Development through Libraries Programme = ALP*). Az 1984-es kenyai kezdeményezés eredményeképpen a stockholmi kongresszust követően, 1992-ben az északi országok intenzív fejlesztési hozzájárulásának köszönhetően *Uppsalában* került sor az ALP koordinációs iroda felállításra. Mire ez utóbbi 2010-ben Hágába, az IFLA székhelyére költözött, már tizennyolc év szakmai együttműködési, támogatási tapasztalat gazdagította a harmadik világ országainak és az északi országoknak szerteágazó könyvtári kapcsolatait.

Epilógus

A recenzens véleménye szerint az IFLA göteborgi kongresszusa egyfajta betetőzése volt a fent említett, földrajzilag igen kiterjedt és gyümölcsöző északi kooperációs tevékenységnek. A sokéves globális tapasztalat, kapcsolati tőke hasznosítása nélkül és a szinte tökéletes infrastruktúra nélkül Göteborg nem vállalhatta volna a „beugró” szerepét. Az európai túlsúly jelentősen csökkent a kongresszus résztvevői között. Svédország második legnagyobb városának monumentális rendezvényközpontjában igen színes, szemléletét tekintve is globális rendezvény került megrendezésre. Mindemellett legalább ilyen lényegesnek bizonyultak a svéd könyvtári aréna rendezvényei, az aktív tapasztalatcserékre inspiráló könyvtárlátogatások és a számtalan külső

rendezvény. Mindezek révén a Svéd Könyvtáros Szövetség minden eddiginél szélesebben vázolta fel a svéd könyvtárügy legújabb fejlesztési elképzeléseinek praktikus elképzeléseit és általános vízióit. A svéd társadalmat – és benne a könyvtárak mindennapi életét – érintő mindennapi kihívások ismertetése is hasznos és hangsúlyos eleme volt a rendezvénynek. A drámai erősségű, az egyes intézmények szintjén zajló *Library Lovers* kampánnyal való találkozás is

alapvető élmény volt: tudatosította a látogatókban a felhasználókkal való társadalmi partnerségnek, a könyvtár mint márkanév céltudatos felépítésének fontosságát nemzeti és lokális intézményi szinten. Az egyéni élmények élő tartalommal töltötték meg azokat a megállapításokat, amelyekről Thomas számot adott.

(A cikk a http://www.ifla.org/files/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-36-2_2010.pdf címen olvasható angolul.)

20 éves a Magyar Olvasástársaság

Két évtizede 1991. október 31-én, pénteken, a napfényes koradélutáni órákban az Országos Széchényi Könyvtár VIII. emeleti előadótermében 63 fő egyhangú szavazással elfogadta az Alapszabályt, s ezzel megalakult a Magyar Olvasástársaság, a Nemzetközi Olvasástársaság (International Reading Association) hazai tagszervezete, angol nevén a Hungarian Reading Association, melynek rövidítése (HunRA) azóta sokak számára lett márkanévvé. (Tevékenységünkről bővebben ld. a honlapunkat: www.hunra.hu)

Az alakuló ülés résztvevői között könyvtárosok, pedagógusok, gyógypedagógusok, a felsőoktatásban oktatók, kutatók, nyelvészek, pszichológusok, szociológusok mellett néhány szerkesztő, író és főiskolai hallgató ugyancsak jelen voltak: többek között Adamikné Jászó Anna, Balatoni Teréz, Bartos Éva, Bocsák Istvánné, Csabay Katalin, Dán Krisztina, Gereben Ferenc, Gósy Mária, Hubert Ildikó, Horváth Zsuzsanna, Kádárné Fülöp Judit, Kiss Barbara, Komáromi Gabriella, Kovács Emőke, Kucska Zsuzsa, Mikulás Gábor, N. A. (e sorok írója), Péterfi Rita, Ramháb Mária, Rigó Béla, Vidor Miklós és Winkler Márta.

Az akkor megfogalmazott, fontosabb céljainkat változatlanul aktuálisnak tartjuk.

- a) Fórumot, szervezeti kereteket kívántunk teremteni az olvasástudományok részterületein működő szakemberek találkozásához, intenzív és hatékony párbeszédük kialakításához. Közismert tudománytörténeti tény, hogy a korábban elkülönült diszciplínák határterületeinek érintkezése kölcsönösen jótékony hatással van mind a gyakorlati, mind az elméleti problémák megoldására.
- b) Az 1989–90 fordulóján kibontakozó nagy társadalmi változások lehetővé tették az addig többnyire zárt, szocialista karantén felszámolását. Vagyis egyértelművé lett, hogy köznevelési, közoktatási és közművelődési rendszerünk egészének megújulása elképzelhetetlen a nemzetközi szinten elfogadott nevelési, oktatási, képzési, kutatási módszerek megismerése, kritikus kipróbálása, átvétele nélkül. Máig arra ösztönözzük tagságunkat, hogy legjobb saját hagyományaink, gyakorlatunk továbbbélteése, fejlesztése mellett ismerjék meg a nálunk jobb eredményekkel (IEA, PISA, PIRLS), büszkélkedő országok eszközrendszerét, módszereit, sikerének titkait! Kollegiális, munkatársi, baráti kapcsolatok teremtésével, valamint a szakirodalom követésével, az együttműködési lehetőségek kihasználásával tegyük jól láthatóvá fizikai, szellemi kincseinket, kapacitásunkat s ugyanakkor hozzunk haza minden használható tudást, ötletet, módszert! Működtessük a közértelmesség gyarapítását szolgáló „kapillárisokat”!

Két évtizedes munkánk legfontosabb nyomai, eredményei a honlapon visszakereshetők, néhány elemet azonban kihagyhatatlanul fel kell idéznünk. A Nemzetközi Olvasástársaság tevékenységünk elismeréseként 1995. júliusában Budapesten szervezte meg a 9. Európai Olvasáskonferenciát, majd a 2006. augusztus 7. és 10. közötti napokban ugyanezen szervezet bennünket bízott meg az IRA 21. Világkongresszusának házigazdai teendőinek ellátásával.

2011. május 13–14-én Szombathelyen a Berzsényi Dániel Könyvtárban „Az olvasás esszantárgyi feladat” címmel szerveztünk konferenciát, s az ott elhangzott legfontosabb előadásokból összeállított kötet 2011. november végére nyomtatott formában is hozzáférhető lesz, legutóbb pedig Egerben a Megyei Könyvtár vendéglátása tette lehetővé a VII. Országos népmese-konferencia („A népmese az olvasás táltosa”) megszervezését.

A közvetlenül előttünk álló feladat 2011. november 19-én, szombaton 10 órai kezdettel az Országos Széchényi Könyvtár VI. emeleti előadótermében tartandó jubileumi, ünnepi, tisztújító közgyűlés előkészítése, lebonyolítása.

Budapest, 2011. október 31.

Nagy Attila

a Magyar Olvasástársaság alapító tiszteletbeli elnöke

„Olvasónak születtek” – olvasásra nevelés kisgyermekkorban

Egy olasz program első tíz éve

MALGAROLI, Giovanna

Malgaroli, Giovanna: Nati per leggere: Un primo bilancio a dieci anni dall'avvio (1999–2009). c. cikkét (= Bollettino .AIB, 50. vol. 2010. 1/2. no. 7–24. p.) Mohor Jenő tömörítette

1999-ben indult el a „Nati per leggere” – olvasónak születtek – elnevezésű országos program Olaszországban, az olasz könyvtáregyesület (AIB), a gyermekgyógyászok kulturális egyesülete (ACP) és a gyermekegészségügyi központ (CSB) közös vállalkozásaként. A Nati per leggere (NPL) célja az olvasás megszerettetése a kisgyermekkel és szüleikkel, illetve a gyermekek gondozóival. A programban könyvtárosok, gyermekgyógyászok, pedagógusok és önkéntesek vesznek részt. A cikk azt szándékozik leírni, hogy miképpen bontakozott ki a program 1999-től 2008-ig, amikor az NPL országos felmérést végzett az elért eredmények és a program helyzetének megismerése érdekében.

Könyvek és közös olvasás az első életévekben

A hangos felolvasás és a könyvekkel való korai ismerkedés alapvető tapasztalatok már a kisgyermek életének első hónapjaitól kezdve. Az édesanya és a családtagok hangjának hallgatása kíséri a gyermek növekedését, és meghatározza nyelvi fejlődését. A dalok, versikék, rigmusok és altatók minden gyermek szókincsének első alkotóelemei közé tartoznak. Hat-hét hónapos korára a gyermek már képes egy könyvet – épp úgy, mint bármilyen más tárgyat – manipulálni. Ha „felfedező útján” kíséretet kap, megtanulja

felismerni a funkciókat, és a könyvet is egyre inkább megfelelő módon használja majd. A szülő (vagy az a felnőtt) aki úgy dönt, hogy megosztja a gyermekkel az olvasás felfedezését, nem sajnálhatja az időt, ki kell, hogy várja a megfelelő pillanatot, és semmit nem szabad erőltetnie. A könyvek közös „használata” és a felolvasás csak akkor számítanak, csak akkor hatnak, ha mind a gyermek, mind a felnőtt számára örömet jelentenek. Az olvasóvá nevelés másik fontos összetevője a megfelelő könyv kiválasztása. A jól megválasztott könyv megfelel mind a felnőtt, mind a gyermek érdeklődésének, figyelembe veszi a gyermek képességeit és kompetenciáit, és – amint az IFLA vezérfonal mondja – a gyermek számára stimuláló, de nem frusztráló tapasztalatot nyújt. Az olvasás-tanulással foglalkozó tanulmányok azt bizonyítják, hogy a könyvekkel és az olvasással családi körben való korai találkozás nagyban elősegíti a későbbi olvasás- és írástanulást, a kielégítő iskolai előmenetelt.

Az olvasáshoz való viszony a családban

2005-ös statisztikai adatok szerint azon olasz családok körében, ahol 3 és 10 év közötti gyermek van, a közös olvasás (felolvasás) elterjedtsége 52,5% („természetesen” az Olaszországra jellemző megosztottsággal: észak- és közép Itáliában 56%, délen és a szigeteken 41–41,9% az olvasó családok aránya). Az NPL néhány (az ország különböző részein található) nagyobb és kisebb városban, illetve községekben külön felmérést végzett az olvasáshoz való viszony változásának megfigyelésére a program megjelenése előtt, illetve az olvasást népszerűsítő „beavatkozás” után. Azokat a szülőket, akik egy héten legalább öt napon olvasnak gyermeküknek, megkérdezték, hogy mi az a három dolog, amit ezeken a napokon legszívesebben tesznek a gyermekkel; mit tesznek, hogy segítsék a gyermek elalvását; mit tesznek most, amiről úgy gondolják, hogy a gyermek segítségére lesz, ha majd iskolába kerül.

Ez a felmérés nem a program elvárt eredményeinek (nyelvi fejlődés, növekvő kompetenciák, iskolai előmenetel) teljesülését értékelte, hanem arra koncentrált, hogy mennyiben változott az olvasás szerepe a családban a gyermekorvosok közreműködésével lezajlott promóciós tevékenységek után. Az NPL vizsgálat eredményei eltérnek az olasz statisztikai intézetétől: északon és középén 28%-ról 39,67%-ra, délen 12%-ról 32,5%-ra való emelkedést mértek. Azon a területen, ahol a program öt éves folyamatos promóciót végzett, melynek során a gyermekorvosok könyveket ajándékoztak, még nagyobb (20%-ról 47%-ra) növekedést mértek.

A több frontos beavatkozás szükségessége a gyermekek esélyegyenlősége érdekében

Akár a statisztikai intézet, akár az NLP adatait tekintjük, sok még a tennivaló, különösen azon gyermekek elérése érdekében, akik családjában általában alacsony az olvasás iránti igény, nem járnak könyvtárba, és akiknek nincsenek is könyveik. Belátván, hogy a könyvtárak és a nevelési intézmények nem tudják az olvasás népszerűsítésével a három éven aluli gyermekeket is elérni, megszületett a gyermekgyógyászok bevonásának gondolata. A gyermekorvos – főként a gyermek első életéveiben – fontos és tekintélyes alak a család szemében, elér a legkülönbözőbb szociális és kulturális háttérű családokhoz, és tartós kapcsolatot alakít ki azokkal. Valamilyen kulturális promócióba (mint az NPL) való bekapcsolódás a gyermekorvos számára is változást jelent: olyan eszközt kínál, ami jobba teszi munkáját, amivel segítheti a szülőt, hogy jobban megismerje saját gyermekét. Jóllehet a projekt megkülönböztető jegye a könyvtárosok és a gyermekorvosok közötti szövetség, az NPL azt javasolta, hogy érjenek el és vonjanak be mindenkit, aki szívén viseli a gyermekek jólétét. Valójában az NPL helyi fenntartói és működtetői között megtalálhatók a helyi

kulturális, egészségügyi, szociális szolgáltatások munkatársai éppúgy, mint a kulturális és önkéntes egyesületek tagjai, szülői csoportok és így tovább. (Az NPL körül kialakult beszélgetések és tapasztalatcserék nyomán létrejött internetes levelezőlista 2308 címet tartalmaz, közülük 755 könyvtáros, 123 gyermekorvos, 21 szülő, 14 pedagógus, a többi 1395 nem tartozik e csoportok egyikébe sem.)

A program kapcsolatai

Mint a 2008-as felmérés adatainak elemzéséből látható, a projekt különféle helyi támogatókat talált: községeket, megyéket, tartományokat, helyi egészségügyi vállalkozásokat, oktatási intézményeket, egyesületeket, könyvkereskedéseket, az ACP és az AIB helyi szervezeteit. Nem egy esetben olyan személyes hálózatot alakítottak ki, ahol mindenki a maga szerepét és kompetenciáját kihasználva, a gyermekek által gyakran látogatott helyeken megteremtette a könyvekkel és az önkéntesek vagy hivatásos művészek által tartott felolvasással való találkozás lehetőségét.

Az NPL helyi megjelenését jellemző néhány lényeges akció:

- ⊗ a közreműködők felvilágosítása a projekt tudományos háttéréről: a gyermek pszichomotoros és kognitív fejlődéséről és arról, hogy mit és hogyan olvassunk a gyermeknek;
- ⊗ a szülők ellátása az olvasással kapcsolatos tájékoztató anyagokkal;
- ⊗ a gyermek korának megfelelő könyv ajándékozása, amit lehetőleg a gyermekorvos adjon át, kontroll-látogatás alkalmával;
- ⊗ kis könyvtárak létesítése a gyermekorvosi rendelők, a bölcsődék, óvodák, család gondozó szolgáltatások mellett;
- ⊗ felolvasások a szülőknek mutatandó példaként.

A helyi projektek feltérképezése

A felmérés célja és a kapott válaszok

2008-ban országos kérdőíves vizsgálatot végeztek a helyi projektek számbavétele céljából, annak megállapítására, hogy a helyi viszonyok hogyan módosítják az alap-projektet és a projekt hatásainak felmérésére.

A 376 kitöltött kérdőív közül 183 érkezett az északi, 148 a középső, 14 a déli tartományokból és 31 a szigetekről (26 Szardíniáról). A kérdőívek 65%-a egy településre terjedt ki, 22%-uk egy könyvtári rendszerhez tartozó több települést érintett. Két tartományi, öt kerületi és 18 megyei kiterjedésű projekt küldött választ, 22 projekt iskola-körzetre, 6 pedig szociális-egészségügyi körzetre terjedt ki. A kérdőívek több mint háromnegyedét könyvtárosok töltötték ki, ami egyértelműen jelzi, hogy az északi és középső országrészben az aktív projektek legfőbb előmozdítói a könyvtárak. 35 kérdőívre gyermekorvosok, 12-re pedagógusok, 7-re önkéntesek, 35-re a könyvtárakban, egészségügyi vagy oktatási intézményekben dolgozó más munkatársak válaszoltak.

A helyi közösségekre és a civil társadalomra gyakorolt hatás

Az NPL minden akciója alapvetően a személyeket (a gyermekeket, a szülőket, a velük foglalkozókat, a helyi politika felelőseit) célozza meg, de az ő bevonásuk révén arra is irányul, hogy befolyásolja annak a szociális rendszernek a választásait, prioritásait, aktivitását, amelynek a megcélzott személyek részét képezik. Ezért joggal feltételezhető, hogy egy olyan akció, amely a gyermeket és családját érinti, olyan széles körre terjed ki, melynek révén a részt vevő település egészére hatással van.

2007. december 31-i állapot szerint a helyi projektekkel érintett összlakosság több mint 19 millió fő (az olasz népesség 32%-a), köztük 1.088.645 a 0–5 év közötti gyermek (szemben a 2003. decemberi 15%-kal), azaz négy év alatt az

NPL több mint kétszeresére növelte hatókörét. 2007-ben a 8100 olasz település közül 1195 volt a projekt részese, köztük – természetesen – számos egészen kis település és kisváros is, de olyan nagy városok, mint Bologna, Torino, Velence, Trieszt és Róma (19 kerülete közül 11). Több nagyvárosban (pl. Milánó, Nápoly, Palermo) csak egyes kerületek aktívak. Az adatok és az informálisan szerzett ismeretek szerint a legnagyobb városokban (különösen Róma, Nápoly, Milánó említendő) az alacsony szociális kohézió okoz nehézséget a „többszereplős” akció-sorozatok előmozdításában.

Több tartomány és megye a területén működő valamennyi projekt teljes költségét viseli, mások inkább csak a résztvevők képzésére és az ajándék-könyvekre találtak forrást. A pénzügyi források hol az egészségügy, hol az oktatás, hol a kultúra költségvetéséből származnak, de minden esetben több évre biztosították/biztosítják a projekt működését.

Az NPL sajátjává vált minden olyan foglalkozásnak, mely a gyermekeket érinti, és noha a közreműködés mind az egyének, mind az intézmények, testületek részéről teljes mértékben önkéntes, a résztvevők száma folyamatosan emelkedik. A felmérés eredménye szerint 2007-ben 1142 gyermekorvos, 1566 könyvtáros, 3162 pedagógus, 1206 önkéntes és 302 „egyéb” (könyvkereskedő, szociális munkás, adminisztrátor, cserkész, illetve valamely egyesület tagja stb.) dolgozik helyben az NPL célkitűzései érdekében. A legtöbb közreműködő Piemonte, Emilia-Romagna, Lazio, Lombardia és Sardegn tartományban dolgozott. A legtöbb gyermek Piemonte, Emilia-Romagna és Lombardia tartományban vált a projekt részesévé.

Torinóban és az egész Piemonte tartományban (valamint Rómában) kiemelkedően magas a pedagógusok, nevelők, a bölcsődékben óvodákban és más oktatási-nevelési intézményekben dolgozók részvétele. Ennek fényében külön is értékelni kell a nevelők és az oktatási-nevelési intézmények szerepét a könyvekhez és az olvasáshoz való viszony előmozdításában és megszilárdításában a gyermek első életéveiben.

A projektben érdekelt településeken élő egymillió fölötti létszámú 5 év alatti gyermek 24%-át (258.698 gyermeket) érintett egy vagy több alkalommal a projekt valamilyen tevékenysége. 57%-uk kapott ajándékkönyvet, 62% hallgatott felolvasást, 67% vett részt könyvtári rendezvényen. Ezekből az adatokból talán leszűrhető egy olyan következtetés, hogy az olvasás (felolvasás) a külső profik részvételével szervezett speciális eseményből mindennapi, mindenki számára hozzáférhető tevékenységgé válhat.

A kérdőív összeállítói úgy vélték, hogy a projekt eredményeit a következő mutatókon keresztül lehet bemutatni:

- ☉ a kisgyermekeknek szánt könyvek forgalmának növekedése a könyvtárakban;
- ☉ az érdeklődés felkeltése a szülőknél;
- ☉ önkéntes felolvasók csoportjainak létrejötte;
- ☉ a projekt szponzorálása;
- ☉ más, a projektnek tulajdonítható eredmények.

Az esetek 77,66%-ában mutatkozott a használat és a kölcsönzés növekedése a megcélzott lakosság körében, 76,6%-ában nőtt a szülők körében az érdeklődés az iskolás kor előtti olvasás tekintetében, 30,85%-ában hoztak létre önkéntes felolvasó-csoportokat, 14,36% számolt be szponzorok támogatásáról, és 11,17% egyéb hatásról. Ezek közt említették az olvasás népszerűsítésének beiktatását a terhesgondozásba, fontosságának ismertetését a gyermekorvosi szakképzés során, az együttműködést más, a kisgyermekeket érintő szolgálatokkal, könyvek elhelyezését a gyermekorvosi rendelőkben, a szociális szektorral való pozitív és innovatív együttműködést, a könyvtárba nem járó felnőttek számának csökkenését, és így tovább.

Gyakorlati tevékenység

A Nati per leggere számára az olvasás népszerűsítése elsősorban annak tudatosítását jelenti a kisgyermekes szülőknél, hogy a felolvasás és a könyvek jelenléte a családban megszokott és gyakori jelenséggé váljon.

A **kommunikációs tevékenység** tehát elsősorban az alábbiakat tartalmazza:

- ⊙ azt tanácsolják a szülőknek, hogy beszéljenek a kisgyermekhez, olvassanak neki hangosan, gyakran lapozgassák együtt a könyvet, „olvassanak együtt”, még ha csak rövid ideig is;
- ⊙ átadják a szülőknek azt a leporellót, ami arra vonatkozó információkat tartalmaz, hogy hogyan és mikor javasolják a kicsiknek a könyvet és az olvasást, koruknak és figyelő-képességüknek megfelelően;
- ⊙ hívják a szülőt, hogy látogassák a könyvtárt, ahol könyvekkel és a gyermek életkorának megfelelő könyvek ajánlásával állnak rendelkezésre;
- ⊙ egy a gyermek életkorának megfelelő könyvet adnak ajándékba, valamilyen fontos esemény (mint pl. a gyermek egészségi állapotának felmérése) során.

A dokumentált projektek 88,3%-ában tanácsoltak, 84%-ban adtak át információs anyagot, 57,71%-ban ajándékoztak könyvet.

A **könyvajándékozás** két olyan, a kisgyermek-kori olvasást népszerűsítő projekt – az amerikai *Reach out and read* és a brit *Bookstart* – jellemzője, amelyekből a NPL merített. Mindkét programban a kisgyermekes családokkal való kapcsolat fő eszköze a könyvek ajándékozása a gyermek életének első öt évében. Az NPL néhány kisebb és közepes gyermekkönyv-kiadóval kötött egyezséget, amelyek kedvező áron bocsátanak rendelkezésre növekvő mennyiségű megfelelő gyermekkönyvet. 2004 óta kifejezetten az NPL számára kiadott könyvek is hozzáférhetők a helyi projektek számára. 2004–2007 között kilenc kiadótól 136.258 könyvet vásároltak, azaz ajándékoztak a gyermekeknek. 2008-ban 12 kiadótól 106.263 gyermekkönyvet vásároltak. Az olvasásbarát otthoni környezet kialakításának fontosságáról Morroni és Savioli könyve is beszél (Lásd: Solimine, Giovanni: Az olvasás Olaszországban. = Könyvtári Figyelő, 2009. 2. sz. 252–264. p.), amikor bemutatja, hogy a könyvek otthoni elérhetősége, és a szülők olvasási

szokásai lényeges, az olvasáshoz való viszonyt meghatározó tényezők.

A könyvajándékozás a gyakorlatban az esetek 23,94%-ában a születés után, a kórházból való távozáskor, vagy az anyakönyvi hivatalnál történik, 23,14%-ban a könyvtárba való beiratkozáskor (ahová a gyermekorvos ajánlására, vagy a könyvtártól kapott írásos meghívás nyomán mentek el). Az előbbi eset nem tűnik nagyon hatékonynak: a szülők egészen mással vannak elfoglalva. Szerencsésebb, ha az egészségi állapot felmérésekor a gyermekorvos adja az ajándékkönyvet. Ez is segít létrehozni azt a kapcsolatot a szülő a gyermek és az orvos között, ami bizalmon, és a gyermekorvos azon tudásán alapul, hogy mindig tudja, mi kell a gyermeknek, fejlődése adott szakaszában. Minden szempontból a legjobb lenne, ha minden felmérési alkalom könyvajándékozással is együtt járna, ám a gyakorlatban – sajnos – ez csak az esetek 1,33%-ában történt meg.

A **könyvekkel való találkozás** és az olvasásról való tapasztalatszerzés lehetőségeit a kérdőív a gyermekkönyvek könyvtári és gyermekorvosi rendelőbéli jelenlétével mérte fel. A projekt fontos eleme, hogy az olvasás lehetőségével különböző környezetekben találkozzanak a gyerekek és szüleik. Az iskoláskor előtti gyermekeknek szóló könyvek a könyvtárakban az esetek 74–88%-ában állnak rendelkezésre. A gyermekorvosi rendelőkben a könyvek 17–22%-ban hozzáférhetők.

Példát mutatni olvasásból önkéntes felolvasók révén, a könyvtárakban és a gyermekorvosi rendelőkben olyan eszköz, mely nemcsak azt mutatja meg a szülőnek, hogy hogyan olvasson a gyermeknek, hanem azt is, hogy a gyermekük mennyire és mennyi ideig figyel egy felolvasott történetre. A felolvasás az esetek 61,97%-ában volt működő gyakorlat, sokkal gyakrabban a könyvtárakban, ritkábban a rendelőkben.

Az olvasmányt megosztandó élménnyé tenni leginkább dramatizált előadásokkal lehet. A

kisgyermeknek szóló olvasmányok, mesék feldolgozása, animációs, vagy színházi jellegű előadása – ha jól vezetik – az olvasás megosztásának, szocializációjának jelentős tapasztalatát képezhetik. Animációs „műhelyek” az esetek 67,29%-ában vannak jelen, színházi előadásokat 38,56%-ban rendeztek.

A működtetők, az önkéntesek és a szülők motiválása alapvető jelentőségű a helyi projektek növekedése és megszilárdítása szempontjából. A különféle képzési, fogékonyságfejlesztő és motivációs formák elsősorban a projekteket működtetőknek, de nem kevésbé a szülők számára is fontosak, akikből nem egyszer önkéntes felolvasók, a projekt segítői válnak. Nem szokatlan, hogy a szülők segítik elő a projektet, szorgalmazva a könyvkölcsönzés bevezetését a bölcsődébe, óvodába. Az esetek több mint felében voltak továbbképzési alkalmak, 48,4%-ban a működtetők tartottak közös megbeszéléseket tapasztalatcsere és stratégia-alakítás érdekében. A felmért projektek 37,23%-ában voltak kifejezetten a szülők és az önkéntesek fogékonyságának növelését célzó alkalom.

A hét év anyagi ráfordításai

2001-től 2007-ig összesen közel egymillió háromszázezer eurót fordítottak a projektekre, ám mivel ez az összeg csak a megválaszolt kérdőívek eredménye, feltehetőleg ennél többet költöttek a projekt keretében. A ráfordítások évről-évre növekedtek, 2007-ben az ezer gyermekre jutó költség a legmagasabb (3829 euró) Valle d’Aosta tartományban volt, azt Piemonte (1891€), Basilicata (1563€) Emilia-Romagna (1471€) követi, míg a legkevesebbet 54 eurócentet Calabria tartományban költötték (ahonnan egyetlen kérdőív érkezett vissza, egy néhány kis települést szolgáló imaházból). A helyi projektek fő finanszírozói a helyhatóságok, második helyen a megyék állnak, és számos különféle szponzor (egyesületek, magánszemélyek, hegyközségek, gyógyszertárak és üzletek),

majd a tartományok és – kisebb mértékben – az üzemek, alapítványok, bankok következnek. Az eddigiekből már világossá kell válnia, hogy az NPL nem egy promóciós akció, hanem egy hosszú távú program, amelynek folyamatos anyagi ellátásra van szüksége. Ennek érdekében szükség lenne a finanszírozás rendszerezettebbé válására, elsősorban annak érdekében, hogy a könyv-ajándékozás folyamatosan történhessen.

Jó gyakorlatok

Regionális koordinációs csoportok létrehozása

Néhány tartományban (Emilia-Romagna, Abruzzo, Lombardia, Veneto, Friuli-Venezia Giulia) tartományi koordinációs csoportokat hoztak létre a helyi projektek támogatása, és a tartománnyal való kapcsolattartás céljából. Az olasz könyvtáregyesület (AIB) egyik tartományi szervezetének keretei között létrehozott koordináló csoport 2006 óta évente rendez konferenciákat a projekt „működtetőit” leginkább érdeklő kérdéseket és a könyvtárak szerepét középpontba állítva. Abruzzo koordinációs csoportja különösen nagy szerepet játszott a földrengést követően az élet „normális menetének” helyreállításában a könyvtárosok, a gyermekgyógyászok – és nem utolsósorban – a gyermekek körében. Egy másik (könyvtárosokból és gyermekorvosokból álló) csoport megyei és városi segítséggel továbbképzési alkalmakat szervez; nem egy csoportnak sikerült tartományi akkreditációt szereznie.

Könyvtár a legkisebbeknek

A megfelelően kialakított terek, amelyek egyaránt figyelembe veszik a kicsik, a szülők, a nagyszülők és más kísérők igényeit, lényegesek ahhoz, hogy a könyvtár olyan helyként mutakozzon, amely a fiatal családokat (is) szolgálja. Ennek egyik szép új példája Bologna egyik könyvtárában (*Biblioteca Sala Borsa*) kialakí-

tott „babakönyvtár”. A földszinten, könnyen megközelíthetően kialakított részleg van szoptató-sarokkal, pelenkázóval felszerelt mosdóval, különös gonddal összeválogatott és a legkisebbek számára is hozzáférhetően elhelyezett könyvállománnyal, ahol színes környezetben rendeznek összejöveteleket a kismamák és a picinyek számára.

Könyvek a gyermekorvosi rendelőben

Azok a gyermekgyógyászok, akik hiszik, hogy a könyveknek és az olvasásnak értéke van a gyermek növekedésében, fejlődésében, klinikai gyakorlatukban is használják a könyveket. Íróasztalukon mindig van egy gyermekkönyv, ami lehetővé teszi a gyerek (és a szülő) viselkedésének megfigyelését egy ilyen tárggyal való találkozásokkor, és egyúttal jó alkalmat teremt a könyvekről, az olvasásról való beszélgetés indítására is.

Az önkéntes felolvasók képzése

Az önkéntes felolvasók feladata, hogy pozitív mintát adjanak a szülőknek a hangosan olvasásról, és közvetítői legyenek a projektnek mindenhol, ahol felolvasást tartanak. Mindkét szerepük betöltéséhez olyan ismeretekre, készségekre van szükség, amelynek nem feltétlenül vannak birtokában. Képzésük során elsajátíthatják, hogy hogyan bánjanak a hangjukkal, hogyan viszonyuljanak a gyerekekhez és szüleikhez, hogyan válasszák ki a repertoárjukat alkotó könyveket, illetve (az NPL információs pontjaival együttműködve) a felolvasások helyszíneit.

Kilátások

Az NPL kétségkívül erőssége abban a képességében rejlik, hogy sok, különféle foglalkozású személyt tudott megszólítani, és aktivitásuk integrálása révén az olvasást „kiengedi” azokról a helyekről, ahová eddig be volt zárva. Mint az eddigiekből is látható volt, a projekt sikere nagyrészt az egyének kompetenciáin és fogékonyságán múlik. Ha tehát sikerül a projektet nemzeti programmá tenni, még inkább el kell terjeszteni, és el kell mélyíteni az ismereteket az olvasásról és annak a kisgyermekre gyakorolt hatásáról. Létre kellene hozni egy tudományos bizottságot, amely össze tudná gyűjteni a különböző tudományterületek (az ideglettantól a pedagógián, fejlődéslélektanon át a nyelvészetig) hozadékát. A projekt sikeréhez nélkülözhetetlen a megfelelő mennyiségű és minőségű könyv, azaz a kiadók figyelme a gyermekkönyvek – köztük a legkisebbeknek szólók – megjelentetése iránt. Ennek előmozdítására a torinói nemzetközi könyvvásár alkalmából NPL-díjakat alapítottak a különböző kategóriájú gyermekkönyvek legjobbainak jutalmazására. A gyermekkönyv-kiadók egyre növekvő számával való megszilárdult együttműködés mellett megindultak a kísérletek a könyvkereskedőkkel való együttműködés irányában is. Az egyik kereskedelmi hálózat – megállapodás alapján – külön polcokon emeli ki az NPL által ajánlott könyveket, és a független könyvkereskedőkhöz szóló weboldalon is képviselteti már magát a projekt.

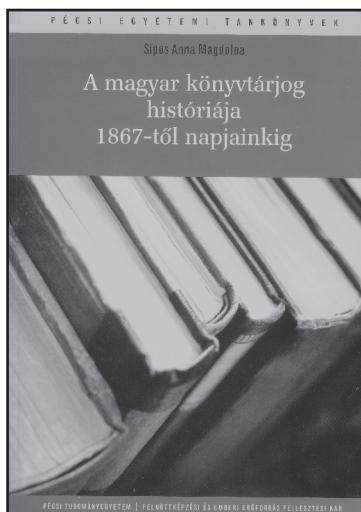

Gondolatok Sipos Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog históriája 1867-től napjainkig című művét olvasván

Az ismertett mű kéziratát 2009-ben zárták le, majd 2011-ben jelent meg a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadó gondozásában, a Pécsi Egyetemi Tankönyvek sorozat részeként, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának hallgatói – mint elsődleges célcsoport – számára. Másodlagos célcsoportként ránk, olvasókra biztosan számítani lehet. A könyvtári jog kérdéskörét kutató kollégánk, *Sipos Anna Magdolna* munkájának értékeléséhez kezdve, tekintsünk szét először a világban: írtak-e és kiadtak-e hasonló témájú, összefoglaló művet a 20. vagy a 21. században?

A biztos forrásból való tájékozódáshoz – „rég motorosként” – az IFLA Parlamenti Könyvtári és Kutatószolgálati Szekciójának tagjaihoz fordultam: hiszen, ha egy adott országban valahol, akkor annak a törvényhozást támogató könyvtárában biztosan tudniuk kell/illik egy ilyen, a nemzeti jog speciális területét történetiségében tárgyaló műről.

Leveletem azzal kezdtem, hogy bejelentettem az itt ismertett mű megjelenését, az esetleges megrendeléséhez¹ is szükséges könyvészeti adatokkal együtt. Tettem ezt annak érdekében is, hogy hozzájuk intézett kérdésemet jobban megvilágítsam, és nem kevésbé azért, hogy hozza meg e magyar eredmény számára az országhatárokon túli ismertséget is.

SIPOS Anna Magdolna
A magyar könyvtárjog története
1867-től napjainkig / Sipos
Anna Magdolna. – Pécs : Alexan-
dra, 2011. 263 p. (Pécsi Egyetemi
Tankönyvek ; ISSN 2062-4751)
ISBN 978-963-297-416-3.

Készséges és *nemleges* válaszok érkeztek. Számos válaszadó jelezte, hogy hazájában eddig legfeljebb tanulmányok, szakkikkek szintjén foglalkoztak a témával.

A Szerző könyve előszavában közli, hogy a kulturális jog kérdéseit nemzetközi vonatkozásban tárgyaló szintetizáló művek is csak nemrégiben jelentek meg, s így talán nem csodálható, ha annak egy részterülete, a könyvtári jog sajátosságai még kevésbé feldolgozottak. „*Pedig a könyvtárakkal kapcsolatos jogszabályok keletkezésének körülményei, a jogforrásokban kinyilvánított állami akarat mindennél pontosabban definiálja a társadalomnak a könyvtárakkal szemben támasztott igényeit, a könyvtáraknak a társadalomban, a művelődéspolitikában betöltött szerepét és mindenekelőtt a könyvtárak működésének feltételrendszerét*” – írja.² „*Pannónia dicséreté*”-nek parafrázálásával Sipos Anna Magdolna büszkén hirdetheti immár, hogy a magyar könyvtárjog geneziséét tárgyaló műve által hazája híresebb lehet ... s mi, könyvtáros kollektívái is jobban kiegyenesíthetjük a gerincünket annak tudatában, hogy szakmánkról tudományos értékű munka született, s éppen egy szakmabeli tollából.

Formai értékelés

A fejezeti arányok elfogadhatóak, de – mint szerkezeti egység – erősen *hiányzik a tárgy- és névmutató*. A tárgymutató szükségességét külön nem indoklom. A névmutató különös jelentősége abban rejlene, hogy a nemzeti könyvtártörténet számára olyan fontos személyi vonatkozásokra nagyobb figyelmet irányítana, s elősegítené a könyvtárosság azonosságtudatának erősítését is. Az osztályozáshoz mindig is nagy vonzalmat érző könyvtárosként meg nem állhatom, hogy egy cseppnyi mintán, „*Az egységes állami rendszer létrejötte*” c. fejezet alapján be is mutassam, hogy milyen információ-tömeget lehetne gazdagítani a művet.

Borítóterv, tördeléstechnika

A Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója által gondozott és kiadott mű ízléses borítófedelethez (Hársfai László munkája), tördelése megfelel az eredeti célnak: egyetemi tankönyvként legyen használatos (tördelő: *Merényi Tamás*).

Mégis: megítélésem szerint jobban segítené a szöveg befogadását és megértését, ha rövidebb bekezdéseket és sokkal több, a lényeges információkat kiemelő tördeléstechnikai eszközt (pl. különféle kiemelések, stb.) alkalmaztak volna. A mai felsőoktatási hallgatók szövegértési készsége is ezt indokolná. Ezek a szerkesztési finomságok különösen hiányoznak a bevezető fejezetnél (ahol meg kell „fogni” az olvasót a tárggyal), és sokat segített volna a záró (kitekintő, és tárgya miatt több egységre bontható) fejezet áttekintésében is, de az állítást a teljes műre is fenntartom.

Illusztráltság

A mű tárgyának történeti jellege megkívánná, hogy legalább a történeti jogforrásokról (szkennelt) címlapképet közöljön, egyértelműen oktatási célból. Ezt a mai nyomdatechnika lehetővé tette volna.

Tartalmi értékelés

A kutatás keretei – ahogy a Szerző látja

A könyvtárak jogi szabályozásának történetére vonatkozó hazai kutatások – állapítja meg a Szerző – az 1997. évi 140. törvény előkészítő munkái során kezdődtek, s folytatódtak a jogalkalmazás során keletkezett szakmai tapasztalatok okán.

„E kutatás során vált nyilvánvalóvá, hogy a kronológiában legalább 1867-ig, a Kiegészítés évéig kell visszamenni annak érdekében, hogy a magyar könyvtárügyet meghatározó jogi szabályozás folyamatának teljes íve megrajzolható legyen.”

A Szerző kimondja továbbá, hogy műve még nem monografikus mélységű tárgyalása a kérdéskörnek, hanem inkább nevezhető a felkutatott adatok és ismeretek összefoglalásának.

A bevezető fejezet *A jogi szabályozás szintjei* címet kapta. Teljességgel érthető, hogy egy, a maga szakterületén elsőként jelentkező szintetizáló művet tágasabb szellemi környezetének megismertetésével kezdjen meg a szerzője.

Magyarország könyvtárügyét, könyvtári rendszerét, szerkezetének létrejöttét a Szerző a 19. század második felében bekövetkezett polgári típusú fejlődéshez (társadalomszerkezet, jogrend és államszervezet átalakulása, modern közigazgatás kialakulása) köti.

A kutatás keretei – ahogy a recenzio írója helyesnek látja

A Szerző fenti állításait nem vitatva teszem hozzá, hogy már itt ki kell mondjuk (*Fülep Lajost*³ is ideidézve): *a kötet címével nem mindenütt fog*

harmonizálni a tartalom (és erről nem elsősorban a Szerző tehet).

Ha a kötet címét tekintjük (*A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig*), majd elmélyedünk a korszakok szerinti bemutatásban, belátható, hogy a Szerző a mindenkori magyar állam aktuális határain belül értelmezi a jogalkotást és a jogalkalmazást. Holott a 'Monarchia kora' alfejezetben és a 'A két világháború közötti évtizedek' c. alfejezetben leírt könyvtári intézményrendszer – a békediktátumok következtében beállt impériumváltások miatt – nem lehet azonos, pedig „megmaradt magyarnak” a Teleki Téka is Marosvásárhelyt ... vagy a lendvai városvárosi könyvtár is.

Már csak ezért is egyet kell hát értenünk azzal a szerzői megfogalmazással, miszerint „*a kutatási téma összetettségéből adódik, hogy a további munka kultúr- és jogtörténészek részvételét is igényli majd.*”

Igen, a történeti Magyarország könyvtárainak összességét érintő jogi normákkal is foglalkozni kell majd egyszer⁴, ahogy *a magyar kultúr-nemzet könyvtárügyét* legalább annyira kutatni és ismerni kellene⁵, mint az olasz tartományokét... így a külföldi magyar intézetekét, a szomszédos országok magyar könyvtárügyét, s hogy ne feledkezzünk meg a magyar szellemi élet kirajzásairól, az emigráns közösségek könyvtáraitól!⁶

Erények és tévedések

A bevezető fejezet erénye, hogy jelentős kutatómunkát, nagy hivatkozási apparátust sejtetően foglalkozik a kulturális jogfejlődéssel, művelődéstörténettel – visszanyúlva a 18. századig jut el, a nemzetközi szakmai szervezeteknek a 2. világháborút követően a nemzeti (és szűkebben: a hazai) jogalkotásra gyakorolt hatásának, illetve a valódi befolyás 1990-ig érvényes elmaradásának említéséig, nem kihagyva az ívből a közelmúltunk alapossággal még fel nem tárt, „KGST-ihletésű” könyvtárpolitikáját sem.

További erény, hogy elfogulatlanul szerepelteti a bemutatott korszak azon államférfiait (*Eötvös*

Józsefet, Trefort Ágostont, Wlassics Gyulát, Klebersberg Kunót, Hóman Bálintot), akiknek a nevéhez köthető a könyvtárpolitikai alapozás, az oktatás, a közgyűjtemények, ezen belül a könyvtárak fejlesztési koncepcióinak megalkotása, és megvalósításuk elindítása. Felsőoktatási tankönyvben ez különösen dicséretes szemléletváltozást jelent.

Sajnálatos viszont, hogy a „Jogi szabályozás szintjei” címet viselő, 27 oldalnyi terjedelmű fejezetben (13–39. p.) a Szerző először csak a 33. oldalon említi a fejezetcímmel ígért rendszerezést⁷. A fejezet stílusa hömpölygően áradó, jogi tárgya ellenére nem a tömör meghatározások jellemzik.

A fogalmi tisztánlátás érdekében jelezzük, hogy a Szerző tévesen, ’jogalkotás’ értelmében használja a „törvénykezés” kifejezést, amely pedig a jog igazságügy általi alkalmazását, a bírói ítélezést jelenti. (Ez a téves szóhasználat – sajnos – a hátsó borítón olvasható összefoglalóban is megjelenik.)

A ’magyar könyvtárjog’ korszakokra bontott bemutatásáról

I. A Monarchia kora

I.1 Egy elmulasztott lehetőség – egy országos könyvtár létrehozása

A kiegyezés korának nagy könyvtárpolitikai kérdése az volt: ’országos könyvtár’ hozható-e létre a korszak három fővárosi nagykönyvtárának, az Egyetemi Könyvtárnak, a Nemzeti Múzeum Könyvtárának⁸ és az Akadémiai Könyvtárnak egybeolvasztása révén, vagy mindhárom egyenként fejlődjék, de koordinált gyűjteményfejlesztéssel. Víziók, koncepciók és a racionalitás küzdelme, ahol a „nem cselekvés” (vagy inkább a halogatás?) győzött, mindig a költségvetési politikára hivatkozva – miközben éppen a takarékos gazdálkodás indokolta volna az egységes intézmény létrehozását.

Bepillantást kapunk a korabeli kormányzati és parlamenti munkába. Érdekes reflektorfénybe

állítani egy képviselői indítványt a mának is szóló üzenete miatt. A parlament pénzügyi bizottságának ebben azt javasolta P. Szathmáry Sándor (1872), hogy „a három nagy könyvtár fejlesztésében legyen munkamegosztás: a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára a hungarikumok és a magyar irodalom gyűjtését vállalja; az akadémiai könyvtár a felsőbb tanulmányokhoz szükséges művek beszerzését; az Egyetemi Könyvtár pedig a ’külön tanulmányozáshoz’ szükséges irodalom gyűjtését.” A képviselő javasolta egy országos könyvtár felállításához szükséges költségelemzés elvégzését is. A pénzügyi bizottság a tényleges intézményegyesítést nem javasolta, egy esetleges katasztrófától való aggodalom okán, amelyben az egyesített állomány pusztulása a nemzeti kultúrának pótolhatatlan kárt okozna⁹ – a működés koordinációját viszont üdvözölte. A kezdeményezés viszont elhalt.

Az országos könyvtár ügye iránti érdeklődés negyven év múlva (!) éledt újra. Ekkor tudós könyvtárosok, levéltárosok világítanak rá az 1872-es törvényhozási indítvány pozitívumaira, illetve vitatják az egységesített intézmény létjogosultságát. 1913-ban a képviselőház könyvtárosa úgy látja,¹⁰ hogy a gazdaságilag immár konszolidálódott országnak nem érdeke a több évtizede saját úton fejlődött könyvtárak egybeolvasztása: a szakmai igényeket így is ki tudják elégíteni.

S ugyancsak 1913-ban, szakmai irányítói körben felmerült és megfogalmazódott a tömegigényeket kielégítő fővárosi közkönyvtár megalapításának igénye.

Máig ható tanulságai miatt ideidézem a fejezet zárógondolatait: „Az országos nagykönyvtár [...] eszméjéből a gyűjtőkori koordináció maradt meg, amelynek megvalósítására az évtizedek során többféle szervezetet hoztak létre és különböző igazgatási rendszereket dolgoztak ki, mégis csupán kisebb eredményeket tudott elérni.” Érdeemes lenne az eredménynek és eredménytelenségnek az okait és következményeit alaposan megvizsgálni...

I.2 A jogi szabályozás első lépései – a kötelezpéldány-szolgáltatás

Több, ma is szolgáltatásokat nyújtó, kiemelkedő értékű könyvtárunk gyűjteményének alapját egy-egy nagylelkű főúri vagy egyházi adomány teremtette meg. Ezek közül egyes könyvtárak további gyarapodásáról az alapító/adományozó saját vagyona terhére gondoskodni igyekezett (ld. például marosvásárhelyi Teleki Téka), míg a folyamatos állományfejlesztésről a 19. század második felétől kezdve az állam törekedett gondoskodni – a nyomdai beszolgáltatási rendszer megteremtésével az európai gyakorlat szerint.

Bár a kötelezpéldány-szolgáltatás szabályozásának kezdetei 1804-ig nyúlnak vissza, s „több évtizedes próbálkozás eredményeként” 1830-ban sikerült a rendszerbe bekapcsolni az – akkor – önálló közigazgatással rendelkező Erdélyt, majd a sajtó termékeiről a könyvtárak számára kedvező – csak jóval később valóra váló – törvényt hoztak 1848-ban, mégis: 1867-ig császári nyílt parancs és kormányzósági rendelet voltak a szabályozó eszközök. A polgári államfejlődés eredményeként a parlamenti demokrácia keretein belül a század végére, 1897-re született meg a nyomdatermékek tudományos célra történő beszolgáltatására vonatkozó törvény, amely aztán – kisebb módosulásokkal és kiegészítésekkel – fél évszázadig volt érvényben.

Eszmetörténetileg, és könyvtártörténeti szempontból is érdekfeszítő olvasmány ez az alfejezet: mind a vidék kulturális fejlesztését pártoló kormány és a fővárosi „lobbi” parlamenti szereplői között lefolytatott viták, mind érvrendszerük megismerhető a korabeli dokumentumokból. Megszólal a tudós és civil társadalom, s már értékeli a sajtó.

I.3 Az irányító és szakmai szervezetek létrejötte

A korszak fő szervezetei: a Múzeum és Könyvtár Bizottság, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége¹¹, a Múzeumok és a Könyvtárak Országos Szövetsége. Ezeknek a

szervezeteknek a létrehozását, majd működését is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szintjén szabályozták.

A Tanács és a Főfelügyelőség biztosította a magyar közgyűjteményügy harmonikus fejlődését az első világháború kitöréséig, a Szövetség pedig – amelynek fő célja a gyűjtemények gyarapítását és népszerűsítését tűzték ki – az ország valamennyi múzeumának és könyvtárának tisztviselői és a magyar kulturális életben meghatározó intézmények képviselői számára tette lehetővé az intézményes eszmecserét.¹²

A Múzeum és Könyvtár Bizottságot (1894–1902) a Széll Kálmán és Porzolt Kálmán által alapított Dunántúli Közművelődési Egyesület kezdeményezésére alakították meg szakmai és társadalmi szervezetek és „meghívott személyek”.

A Bizottság céljai: a közművelődést szolgáló gyűjtemények állományának gyarapítása, az intézmények számának növelése, széles körű társadalmi érdeklődés felkeltése a könyvtárak és a múzeumok iránt, állami támogatás megnyerése a meglévő társadalmi és szakmai erők mellé.

A Bizottság jelentős hatást ért el a kötelezpéldány-beszolgáltatás törvényi újraszabályozása érdekében, tanfolyamokat, oktatást kezdeményezett a ’könyvtárnokok’ számára, megkezdte a gyűjtemények leírásainak és statisztikáinak összegyűjtését, eredményesen kezdeményezte a fővárosi és megyei törvényhatóságoknál a hatáskörükbe tartozó levéltári anyag átvizsgálását, s ebből a könyvtáraknak vagy múzeumoknak a gyarapítását.¹³ A bizottság nemzetközi tapasztalatszerzésre, és a jó példák honosítására is törekedett.

A Bizottság legfőbb érdeme – önértékelése szerint – a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának* létrehozása és a közoktatási kormányzatba való beillesztése, valamint a *Főfelügyelőség* megújítása (1897), dacára annak, hogy e két testület feladat- és hatáskörei között 1905-ig jelentős átfedések voltak.

A Tanács két szakbizottságot választott: az egyik a tudományos gyűjtemények, a másik a közművelődési intézmények munkájával foglalkozott, azt támogatta. Bár az irányítási és a szakmai

felügyeleti rendszerük elkülönült, e két szakbizottság közötti összhangot a vezetési szinten 'perszónalunió' tette lehetővé.

A felügyeleti munka az intézmények rendszeres látogatásából, ellenőrzéséből és a tapasztalatok jelentéséből állt. Fontos eleme volt a tanácsadás, szakmai véleménynyilvánítás, amivel a gyűjtemények munkáját segítette elő.

A Szerző egyes mennyiségi adatokat kiemelkedően fontos korjellemzőnek ítél, ezeket részletesen ismerteti (pl. „1897-ben a Tanács részére biztosított államsegély mindössze 9000 korona volt, amelyből összesen tizenöt esetben, esetenként 400–1000 korona értékben tudtak a múzeumok és a könyvtárak szakmai munkájához támogatást adni. [...] 1913-ban 461.500 korona állami támogatást kapott a testület. [...] 1901/1902 folyamán a Tanács harminckét népkönyvtárat állított össze és szállított le, mintaszerrű felszereltséggel. [...] 1913-ban .... összesen száznegyvenöt könyvtár létesítéséről számolt be a (tanácsi) jelentés: negyvenhat helyen létesítettek új népkönyvtárat, harminckét helyen új vándorkönyvtárat, és hatvanhét esetben juttattak közművelődési egyesületeket könyvtárhoz.”

A fejlesztés üteme, eredményei minőségileg is elmaradtak a tényleges igényektől – így látták ezt a korszak könyvtárpolitikájának irányítói. Adatokkal: „Magyarországon akkor [1909-ben] 12.615 község létezett, amelyből 4281 községben éltek ezernél többen, s közöttük mindössze hat-száz népkönyvtárat tudtak szétosztani.”

Az utókor ítélete, a Szerző tolmácsolásában azonban kedvezőbb: „a magyar közgyűjteményügy aranykora és egyben hőskora a Monarchia felbomlásával lezárult, de el kell ismernünk: a magyar közgyűjteményrendszer alapjait, szervezeti, szakmai és irányítási kereteit, valamint máig is működő legnagyobb gyűjteményeit ez a korszak teremtette meg.”

Ahogy a „Jogi szabályozás szintje” c. fejezetet, úgy ezt is jellemzi, hogy a Szerző – tárgytól ugyan el nem térve – sokkal szélesebb kultúrhistoriai képet fest a címben jelzettel. Azonban mind a korszak művelődés- és oktatásügyének kezdeményezései, mind ezeknek

a fejlesztési irányoknak a képviselői több figyelmet is kaphatnának egy szakszerű tárgy- és névmutató elkészítésével (pl. az iskolán kívüli oktatás¹⁴, így pl. a szabadtanítási mozgalom és aktivistái, vagy az új közgyűjteményi koncepció és előterjesztői stb.).

A fejezet stílusa megkapó – hja, aranykort mutat be ... jól tesszük, ha korfestő műveket is olvasunk mellé! Ajánlott irodalom: *Széchenyi emlékezete: Serlegbeszéd a Nemzeti Kaszinóban 1864–1944. Bp. Akadémia, 2010. és Nemeskürty István: A kőszívű ember unokái. A kiegyezés utáni első nemzedék 1867–1896. Bp. Magvető, 1987.*

II. A két világháború közötti évtizedek

Az első világháború is ide tartozik, hiszen a háborús évek jogalkalmazásról említést is tesz a Szerző. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége korabeli tevékenységéről annyit tudunk meg, hogy „a háborús években [...] a testület munkája [...] többnyire operatív feladatok megoldására korlátozódott, majd fokozatosan elhalt.” (1922)

1922 és 1945 között a tudományos és a közművelődést ellátó gyűjtemények működésének jogi szabályozásában minőségi változást jelentett a gyűjteménytípusonként elkülönült rendelkezések létrehozása.

II.1 A tudományos jellegű gyűjtemények jogi szabályozása

Tudománypolitikai és közigazgatási szempontból kiemelkedő jelentőségű volt az ún. Gyűjteményegyetemre vonatkozó törvény létrehozása (1922), majd a hatályba lépését követő VKM szabályrendelet megalkotása (1923).

A Gyűjteményegyetem¹⁵ megszervezése mind a nemzeti nagy közgyűjtemények megmentését, működésük stabilizálását, mind pedig a békediktátum után a határokon kívül rekedt magyarság szellemi gondozását, identitásbeli erősítését szolgálta. A koncepció megfogalmazója Klebersberg Kuno kultuszminiszter, kivitelezésében társai voltak: *Magyary Zoltán* jogtu-

dós, a közigazgatás modernizációjának úttörője, valamint *Hómann Bálint* kultúrpolitikus.

A Szerző megismertet a törvényjavaslat létrejöttének szellemtörténeti előzményeivel, az egyesítendő, de önkormányzatiságot nyerő intézmények rendszerével, paragrafusonként mutatja be a törvényjavaslatot, idézi annak nemzetgyűlési vitáját, majd szól a törvény alkalmazási tapasztalatairól és hatásáról, végül 1934-ben történt hatályon kívül helyezésének a költségvetési forráshiányban keresendő okairól.

II.2 Kísérlet a közgyűjteményügy egészének törvényi szabályozására

A Gyűjteményegyetemre vonatkozó törvény végrehajtási tapasztalatai, az ország gazdasági helyzete, az oktatásügy fejlesztésének sürgetőbb volta indokolhatta, hogy a többi közgyűjtemény felzárkóztatását célzó törvény javaslatának előterjesztésére 1928 előtt nem kerülhetett sor. Ennek a jogi szabályozásnak a keretében kerestek megoldást a vidéki levéltárak, a muzeális értékek védelme, a nyomdatermékek kötelezpéldányainak beszolgáltatása kapcsán felmerült problémákra.

A törvényjavaslat parlamenti vitájából vett szemelvények¹⁶ tükrözik a kérdés jogi szabályozásának szükségességét, különös tekintettel pl. a magántulajdonban lévő műkincsek és egyéb kulturális értékek külföldre vitelének megakadályozására, illetve a magán- vagy egyházi tulajdonban lévő muzeális értékek állam általi felvásárlásának körülményeire.

Az előterjesztő, Klebersberg Kuno VKM miniszter szerint e törvényjavaslat révén, a gyűjteményegyetemi törvénnyel együtt egy *kultúrpolitikai kódex* jött létre, amely a magyar múzeumok, könyvtárak és levéltárak ügyét egységes formában szabályozza.

A Szerző fejezetenként ismerteti az 1929-ben hatályba lépett törvényt.

E jogszabály egyik nagy jelentősége, hogy először határozta meg a *közgyűjteménnyé* nyilvánítás módját és követelményeit. Ez a törvény állapította meg, hogy a közgyűjteményeknek miért és miként kell a külföldi tudományos munkákat

is beszerezni. A törvény hatálya nem terjedt ki a Gyűjteményegyetem kötelékébe sorolt nagy nemzeti közgyűjteményekre, az Országgyűlés és a minisztériumok könyvtáira¹⁷, s ugyanakkor meghatározta azoknak a speciális feladatkörű vagy helyzetű intézményeknek a körét, amelyeknek a 'kollekcióit' nem lehetett közgyűjteménnyé nyilvánítani (pl. egyetemi könyvtárak, hiteles helyek levéltárai, stb.).

A törvény részletesen szabályozta a VKM felügyeleti jogait, részletesen felsorolta a törvényhatóságok és községek, illetve városok (mai szóval: *a fenntartók*) közgyűjteményekkel kapcsolatos fenntartási és fejlesztési kötelességeit.

A közgyűjtemények személyzetének elvárt képzettségéről és minősítéséről szintén rendelkezett e törvény, a Gyűjteményegyetemre vonatkozó jogi szabályozással megegyező elvi alapon. Kimondta a törvény, hogy a közgyűjtemények személyzete a fenntartó közigazgatási alkalmazottai körébe tartozik, besorolás és egyéb jogok tekintetében is.

Úttörő volt e törvény a tekintetben is, hogy rendelkezett az ingó műemlékek és egyéb muzeális tárgyak felkutatásáról és védelméről.

A tudományos célú kötelezpéldány-szolgáltatás eljárási rendjét a kor követelményeihez igazította a törvény. A kedvezményezettek köre is bővült: a KSH Könyvtára ekkor vált a teljes magyarországi könyvtermés második – biztonsági – lelőhelyévé,¹⁸ az Országos Széchényi Könyvtár és a KSH Könyvtárát illető teljes sorok mellett az Akadémiai és az Országgyűlési Könyvtár pedig válogatási jogot kapott.

A törvény büntető rendelkezéseket is tartalmazott a régészeti emlékek be nem szolgáltatásával, a közgyűjteményben őrzött dokumentum eltulajdonításával, a köteles példányok be nem szolgáltatásával kapcsolatban.

II.3 A közgyűjtemények irányításának újabb önkormányzati modellje

Magas ambíciói ellenére a gyűjteményegyetemi koncepcióra alapozott törvényi szabályozás alig tizenkét évet maradt hatályban. Hóman Bálint

kultuszminisztersége alatt, 1934-ben nyújtották be azt a VKM által előkészített törvényjavaslatot, amely a Magyar Nemzeti Múzeum működését és tevékenységét újrászabályozta, s a Múzeum szervezetébe sorolták a korábban a gyűjteményegyetemi keretbe tartozó múzeumokat, könyvtárakat és levéltárakat.

A gyűjteményegyetemi törvény módosításának szükségességét azzal indokolták, hogy jogi értelemben nem valósította meg az egységes intézmények integrációját, a gyűjtemények szakmai szempontjait személyi kérdések előzték meg, valamint, hogy a Gyűjteményegyetem nem csupán közgyűjteményeket foglalt magába, hanem egyéb tudományos intézményeket is.

A Szerző elemzi a két kultuszminiszter felfogása közötti koncepcionális különbséget, az elit- és a tömegkultúráról vallott nézeteik eltérő voltát, tetten érendő a gyűjteményegyetemi törvényt módosító jogszabály keletkezésének okait. Áttekinti a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményi és szervezeti fejlődését az 1808. évi (az alapításáról szóló) törvénytől elindulva.

Az új törvény szerint a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzatába tartoztak a Magyar Királyi Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, a Magyar Történelmi Múzeum, az Országos Természettudományi Múzeum (és a közös címeikbe foglalt intézményeik), valamint a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége. A törvény létrehozta a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát, amely a magyar tudományos közélet és a magyar közgyűjteményügy legkiemelkedőbb személyiségeiből állt. E testületnek a törvény igen kiterjedt jogkört adott. A tanács elvben követte a gyűjteményegyetemi vezetési-irányítási modellt, de a törvény valójában annál lényegesen bonyolultabb, „csúcsbürokrata” szervezetet hozott létre. Az új törvénytől költségtakarékosságot, a nem gyűjtemény jellegű intézmények leválasztásával egyfajta ’profil-tisztítást’ vártak.

A közgyűjtemények teljességére kiterjesztett, 1935-ben hozott, az 1929. évi XI. törvény és az 1934. évi VIII. törvény végrehajtása tárgyában kiadott VKM rendelet is ezt a szellemet tükrözte.

E rendelet bevezet egy új fogalmat, a *nyilvános jellegű közgyűjtemény* fogalmát. Részleteiben is szabályozza a múzeumi és a könyvtári gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánításának feltételeit. A közgyűjtemények személyzetéről szóló részben figyelemre méltó elvárásként jelenik meg, hogy az előírt iskolai végzettség, és tudományos fokozat mellé valamely országos közgyűjteménynél gyakorlati képességeiknek megszerzéséről bizonyítványt kell, hogy szerezzenek.

A jogszabály foglalkozik továbbá a nyomdattermékek tudományos célú kötelezpéldány-szolgáltatási rendjének korszerűsítésével.

III. 1945-től az 1997. évi törvényig

A könyvtárügyet az irányítási célok megváltozása jellemezte 1944-től kezdve több hullámban. Míg a korábban tárgyalt korszakok könyvtárpolitikáját a gyűjtemények gyarapítása, a gyűjtés koordinálása jellemezte, 1944-ben a gyűjtemények ideológiai alapon történő „megtisztítása” kezdődött meg (s tartott több évtizedig), különféle kirekesztő eszmékre hivatkozva.

Több tízezer mű állományból való kivonása és megsemmisítése kísérte a 2. világháborús, ’természetes’ fizikai pusztulást.

A háborút követően a gyűjtemények, elsősorban a népkönyvtárak építése is megindult, de korántsem csak az új kiadású művekkel, hanem a teljes könyvtári rendszer átstrukturálásával: az egyházi gyűjtemények majdnem teljes körű államosítása, a kollekciók újra-elosztása révén.

A teljes könyvtári rendszerre kiterjedő, központi irányításra történő ’állománytisztítás’ újabb hulláma 1962 és 1966 között zajlott le, úgyszintén ideológiai alapon.¹⁹

III.1 Az egységes, állami könyvtári rendszer létrejötte

A háborút követően a közgyűjteményügy, vagyis a könyvtárügy, a múzeumügy és a levéltárügy korábbi egységes rendszere és jogi szabályozása megszűnt, helyébe az intézménytípusok szerinti szabályozás lépett.

A könyvtárügy újjászervezése könyvtártípusonként valósult meg, s bár mind a tudományos, mind a népkönyvtárak feletti felügyeletet a VKM gyakorolta (1946–47), a népkönyvtárak fejlődésére a szabadművelődési mozgalom is hatással volt. A korszak talán legfontosabb mondata: „[...] a Magyar Köztársaság kormánya a könyvtárak létesítését és fenntartását közfeladattá nyilvánítja.”²⁰

1946-tól kezdve koncepcionálisan is felmerült a könyvtárügy új és átfogó jogi szabályozásának kérdése.

Az első (kormányrendeleti szintűre tervezett) jogszabályt az Országos Szabad Művelődési Tanács terjesztette elő a népkönyvtárak és a (többi) könyvtárak közötti együttműködésről. Ezzel párhuzamosan (!) a kultusztárcánál (akkor még: VKM) is megindult a jogszabály-előkészítés. Bár 1947-re elkészült a törvénytervezet,²¹ de a törvényi szintű szabályozás valójában 1997-ig nem valósult meg: hiszen 1956-ban és 1976-ban is törvényerejű rendelet született.²²

Az 1946–1950 között létrejött jogszabály-kezdemények a tudományos és szakkönyvtárak, valamint a tömegkönyvtárak elkülönült jogi szabályozási szándékát tükrözik, bár az együttműködésüket pártolják – állapítja meg a Szerző.

A néha kodifikációs szakaszig sem jutott jogszabály-tervezetek után 1952-ben – a kulturális forradalom jegyében és a személyi kultusz kiteljesedése idején – megszületett és hatályba lépett a könyvtárügy egységes irányítását célul tűző minisztertanácsi határozat. Hangsúlyosan a tömegkönyvtárakról rendelkezett, létrehozta a Népkönyvtári Központot, a tudományos és szakkönyvtárak számára közművelődési feladatokat adott (így pl. nyilvános könyvtárrá minősítette az Országgyűlési Könyvtárat és az egyetemi könyvtárakat, a Központi Műszaki Könyvtártól pedig elvárta a technikai irodalom tömegkönyvtárak útján történő népszerűsítését.)

Az Mt. határozat – az új közigazgatási rendszert követő módon – létrehozta a megyei és járási könyvtárak rendszerét, amely mindmáig „a magyarországi könyvtári struktúra legerősebb rendszerszervező modelljévé vált”. A jogszabály

kitért az iskolai könyvtárak fejlesztésének szükségességére, rendezte az üzemi és a szakszervezeti könyvtárak viszonyát is. Részletes normákat határozott meg az egyes könyvtártípusokra. Végrehajtási utasításából kitűnik az az elvárás is, hogy a könyvtárosnak politikai szempontból képzettnek és megbízhatónak kellett lennie.

Ez a kormányhatározat megvalósította a korabeli szakmai rendszerváltást. A könyvtárügyben a napi politikát is kiszolgáló, de egységes fejlesztést célozta.

Az 1953-as politikai enyhülési folyamat következtében kulturális éledés kezdődött, kimondhatóvá vált, hogy a könyvtáraknak nevelő feladatai mellett szakmai tevékenységei is lehetnek. Jogszabályok születettek a (számbavételi célú) bibliográfiai munka koordinálásáról, a könyvtárosok képesítési normáiról.

A kutatásba vont források szerint – állítja a Szerző – a könyvtárügy egészét átfogó, törvényi szintű szabályozás gondolata az 1952-es minisztertanácsi határozat életbe lépése, és főleg alkalmazási tapasztalatai nyomán is felmerült. A határozat szellemiségéből és végrehajtásának módjából fakadó koncepcionális, irányítási, szervezeti, személyi és dologi hiányosságokat a Szerző részletesen ismerteti, legfőbb problémaként a gyűjtőköri egyeztetés hiányát említve.

Új jogszabály létrehozását a könyvtárak számának hatalmas növekedése is indokoltá tette.

Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1954-től foglalkozott egy új jogszabály előkészítésével. A törvénytervezet koncepciójának összeállításában – akárcsak az 1947. évi, végül elhalt jogszabálytervezet esetében – Kovács Máténak (ekkor már egyetemi könyvtárigazgatóként) meghatározó szerepe volt. Lenyűgöző szervezettség, stratégiaalkotási képesség, a legjobb szakmai erők összefogása jellemzi az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet előkészítő munkáit és társadalmi-szakmai vitáját, majd kodifikációját.

A Szerző az 1956-os jogszabálytervezet bemutatása során többször használja a „törvény” megjelölést, holott az törvényerejű rendelet volt. „Az 1956-os könyvtári törvény” megjelölés a szakmai zsargonban megfelelő, a könyvtárjog

történetét feltáró műben viszont pontatlanság. A Szerző önellentmondásba kerül, amikor a 2.042-13/1952. sz. minisztertanácsi határozatról írva jelzi, hogy „[...] a népművelési ... minisztérium vette át ... az Országos Széchényi Könyvtár, ...felügyeleti jogát is.”, majd az 1956. évi tvr. taglalásakor pedig, mintegy újdonságként, azt írja: „a nemzeti könyvtár [...] a Népművelési Minisztérium hatáskörébe került [...]”.

A fejezet egészére igaz, hogy a szöveg megértését és a befogadását jobban szolgálná, ha mind a jogszabály-tervezetek, mind a törvényerejű rendelet elemzésénél és értékelésénél a *tervek, a célok és az eredmények bemutatása* formailag is elkülönülne, legalább kiemelések alkalmazásával.

S íme, egy piciny minta az olyan fájóan hiányzó, akár egybe is szerkeszthető *név- és tárgymutatóra*. Ki-ki döntse el, vajon jobban tudna-e tájékozódni a műben, ha ezt a segítséget megkapná.

1956. évi 5. törvényerejű rendelet és koncepciója	181
I. Országos Könyvtári Konferencia (1952. november 28-29.)	173
II. Országos Könyvtári Konferencia (1955)	176
békeharc	173
Budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára később SOTE Könyvtár	185
Debreceni Egyetem korábban Kossuth Lajos Tudományegyetem Debreceni Egyetemi Könyvtár munkaközössége	179
hálózati elv, hálózati rendszer, hálózati központok	185
Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára = Debreceni Egyetemi Könyvtár	180
Kovács Máté művelődés- és könyvtárpolitikus (1906–1972)	160
Könyvtárak Országos Tanácsa (1945–)	160
Molnár Pál irodalomtörténész (1907–1968)	180
MTA Könyvtártudományi Főbizottság	175
Népkönyvtári Központ (1949–1954)	160

Népművelési Minisztérium elődje Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium	161
Országos Könyvtári Központ (1945–1952) indexei	159
Országos Könyvtárügyi Tanács (1947–)	160, 187
Országos Mezőgazdasági Könyvtár	185
Országos Pedagógiai Könyvtár	185
Országos Szabad Művelődési Tanács és jogszabálytervezete	161-162
Révai József kommunista kultuszminiszter (1949–1953)	167
szakirodalmi dokumentációs központok	188

III.2 A magyar könyvtárügy a huszadik század második felében

Az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet és végrehajtási határozata két évtizedig volt hatályban, s szerepe szerint meghatározta a könyvtári rendszer működését. Bár továbbfejlesztéséről már 1960-tól gondolkodtak, a „modern magyar könyvtár- és tájékoztatásügy alapjait” meglehetősen 1976. évi 15. törvényerejű rendelethez vezető szellemi utat hosszan kellett érlelje az idő, melyet a kádári-aczéli kultúrpolitika változó, tiltó-támogató-tűrő természete jellemzett.

A Szerző széles ecsetvonásokkal tárja elénk a „három T” korszakainak azt a művelődési vetületét, amelynek ’eredményeként’ egyes – a könyvtárak anyagát majdan gyarapító – művek meg sem születtek, egyes műveket ’zárt anyagként’²³ őrizhettek a könyvtárak, míg más – az ideológiai vezetés által támogatott – szerzők művei akadálytalanul áramolhattak a könyvtárakba. A művészeti és a tudományos élet 1956 utáni ’konszolidációja’ (=pacifikálása) mind a könyv-, mind a folyóiratkiadás cím szerinti gazdagodásában tetten érhető. Ugyanakkor a külföld hatásai (ideértve a határon túli és az emigráns magyar szellemi élet termését csakúgy, mint a nem eurokommunista irányultságú európai műveket, és a tengerentúli kapitalista világ gondolatvilágát tükröző munkákat) erős szűrőn keresztül, csonkán érhatték el a magyarországi

könyvtárlátogatók. Ez alól a „megszűrt” külföldi hatás alól kivételt képeztek a Szovjetunióban, vagy a szocialista tábor többi országaiban kiadott – magyarra is átültetett – művek.

Miközben 1963 után a diktatúra jegyei fokozatosan enyhültek, s a politikai megbízhatóság mellett a szakmai hozzáértés követelménye is megjelent, a konszolidáció egyik pillére a tabuk (p.194) tiszteletben tartása maradt.²⁴ Mindez szükségszerűen tükröződött a gyarapítási és a tájékoztatási munkában is.²⁵

Az óvatos gazdasági modernizáció (‘új gazdasági mechanizmus’) megtorpanása, a hatvanolcas európai diákmozgalmak hatásai újabb ideológiai szigorítást eredményeztek, „a hatalom és a művészetek, az irodalom viszonya ismét feszültté vált.” A határon túli magyarság kérdéseivel való foglalkozás igényére a politikai vezetés művek bezúzásával, főszerkesztők leváltásával reagált.

Az 1970-ben megtartott III. Országos Könyvtárügyi Konferencia előkészítése során számos tanulmány készült, s szakmai vitákon igyekeztek újradefiniálni a könyvtárügy helyzetét, és a kívánatos fejlesztési irányokat. Külföldi szakmai példákat elemeztek, más országok könyvtári jogalkotói tevékenységét is. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (=KMK) volt az a szellemi műhely, ahol az előkészületek zöme zajlott.

A konferencia rávilágított a könyvtári rendszer gyenge pontjaira, ugyanakkor jól tükrözi a korabeli szemléletet, hogy a könyvtárakat a művelődés alapintézményeként kívánták meghatározni. Elvárásként fogalmazódott meg, hogy a tudományos és kutatói tevékenységet nemzetközi színvonalon szolgálják a szak- és a felsőoktatási könyvtárak. Az oktatást és a művelődést szolgáló intézmény képe mellett megjelent az információszolgáltató könyvtár iránti igény.

Az 1976-ban hozott törvényerejű rendelet fő erénye a szolgáltatás-központúság gondolatának a bevezetése volt. A jogszabály korszerű könyvtárképet rajzolt fel, mégis – állapítja meg a Szerző – számos szakmai hibát „épített be”. Ezek elsősorban a könyvtári rendszer túlszabályozott

szervezeti felépítésében, a (szakmai) felügyelet és a fenntartás különválasztásának ellentmondosságában jelentkeztek. Ezt a helyzetet tovább bonyolította a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről hozott 1978-as KM (=Kulturális Minisztérium) rendelet. Szintén a működés hatékonyságát csökkentő eszközként említi a Szerző a kötelespéldányok elosztási rendjére, valamint a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó követő jogszabályokat.

Sem a törvényerejű rendelet, sem a végrehajtási jogszabályok nem írták elő egzakt módon a fenntartók kötelezettségeit. A hetvenes évek második felétől – még rejtetten – romló gazdasági helyzetre a fenntartók először a ’nem-fejlesztéssel’ reagáltak, majd – a nyolcvanas évek második felétől a kilencvenes évek közepéig főként a vállalati, intézeti könyvtárak esetében – visszafejléssel, intézmény megszűntetéssel.

A fejezet stílusában leginkább a hajdani pg-(=politikai gazdaságtan) jegyzetekre emlékeztet. A Szerző vélhetően arra törekedett ebben a részben is, hogy a könyvtárak társadalmi-gazdasági-politikai helyzetét híven mutassa be, s így indokolja a korszak jogi környezetét. S rögtön ellent is mondok a ’pg-jelzőnek’: hiszen ez a fejezet is elfogulatlan kutatáson alapul.

Olvassunk e fejezet mellé is korfestő műveket! Ajánlom *Féja Géza, Illyés Gyula, Pilinszky János, Nagy László, Nagy Gáspár* írásait és verseit!

III.3 A hatályos könyvtári törvény

A Szerző igen messziről indítja a 1997-ben meghozott, ma is hatályos (többször módosított) törvény ismertetését, értékelését. Az alfejezetet a hetvenes években Magyarországra is begyűrűző olajválság, majd az ország eladósodásának körülményei taglalásával kezdi, majd rávilágít azokra a hazai és szovjetunióbeli eszmetörténeti áramlatokra is, ami a szocializmus építését célul tűző társadalmi rendszer eróziójához vezetett.²⁶

„Mind az 1956-os, mind az 1976-os törvényerejű rendelet adós maradt a korszerű szolgáltatási tartalom megvalósításához szükséges feltétel-

rendszer meghatározásával” – állítja a Szerző, miközben éppen a társadalmi-politikai környezet bemutatásával maga mutatott rá, hogy a „szolgáltatási tartalmat” – adott esetben – miképpen zúzatta be, vagy minősítette zárttá a politikai hatalom. A szolgáltatási feltételrendszer – ehhez képest – másodlagos tényező ...

A romló pénzügyi körülmények, az ország akkori eladósodása elszegényítette a könyvtárakat is: jelei mind a dokumentum-beszerzés csökkenésében, mind a könyvtárosok bér- és létszámhelyzetének romlásában megnyilvánultak. A hatvanas évek nagy könyvtárépítési láza rég elmúlt, mégis, a nyolcvanas évek kiemelkedő szakmai eseménye, hogy az Országos Széchényi Könyvtár újjáalakított épületbe, mai helyére, a Budavárba költözhetett (1985).

Nemcsak a dokumentum-beszerzésben „szakadt le” Magyarország a modern könyvtárügygel büszkélkedő országok csoportjától, hanem az informatikai fejlesztések honosításával is. A ’komputerizálás’ előnyeit (ahogy a jelenséget abban az időben neveztük/nevezték) csak néhány könyvtár ízelhelte meg akkoriban, s így az információs szolgáltatási könyvtári profil kialakítása is késett. *„Az információs társadalom kihívásai, a termelés, az oktatás és a kutatás változásai olyan tájékozódási és információs igényeket támasztottak, amelyek megoldására a magyar könyvtári rendszer ma is csupán korlátozottan alkalmas”* – állítja a Szerző. *Ma is?* – kérhetjük többen is. Indokló kifejtést erre az állításra nem kapunk. Talán arra gondolt itt a Szerző, hogy *„a magyar könyvtári rendszerbe beérkező, illetve onnan online formában elérhető dokumentumvagyron elemzése”* hiányzik, s az *„így nyert tapasztalatok alapján ... állományalakítási stratégia és új országos gyűjtőköri koordináció”* kidolgozása lenne szükséges. (?)

A rendszerváltás első éveinek jogalkalmazási környezetről írja *Vajda Kornél* (1999), s a mű idéz a cikkből : *„... voltak törvények, jogszabályok, amelyekről igen sokan úgy vélték, régóta nem érvényesek, holott hatályban voltak. Persze, senki nem tartotta be őket, megszűnt, szünetelt a jogszabályok tisztelete ... mindez nem a jogállá-*

miság felé mutatott ... Az elbizonytalanodásra mi sem jellemzőbb, mint hogy egy ilyen mondat – a demokratikus társadalom alapintézménye a könyvtár – el sem hangozhatott volna.”

Az elbizonytalanodás lépéskényszerbe hozta a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM) Könyvtári osztályát. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének és az Informatikai Kamarának²⁷ a bevonásával szakmai egyeztetéseket kezdeményeztek egy új könyvtári törvény előkészítése érdekében (1991–1992). A *„Könyvtár- és szakirodalmi tájékoztatásügy törvényi szabályozásának koncepciója”* c. vitáit sikere a szakkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak ellenállásán múltott. Az amúgy is csak „meglehetősen széles körű” szakmai viták elhamvadtak, s velük együtt a jogalkotási kezdeményezés is.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete azonban – s jelesül *Papp István* főtitkár – azonban már 1993-tól kezdve újabb javaslatokat tett közzé a szaksajtóban a könyvtári törvény lehetséges és kívánatos tartalmáról. A szaksajtóban megindult a vita, amelyben immár az újrászerveződő egyházi könyvtári közösség is hallatta a véleményét. Ez azért is különösen érdekes körülmény, mert a koncepció kifejezetten a nyilvános könyvtári ellátást kívánta szabályozni, a jogalkotást az állampolgári jogok felől, nem pedig a könyvtár, mint intézmény felől közelítve.

Az MKM jogalkotási kezdeményezése is újra-éledt: elemző szemletanulmányt készítettett a fejlett könyvtárüggyel bíró országok jogalkotásáról.²⁸ Az újrainduló szakmai vitákban – mely alacsonyabb intenzitású volt, mint 1992-ben – természetesen figyelembe vették az IFLA, az UNESCO és az Európa Tanács ajánlásait is. Eközben viszont elfelejtődött az a korábban elfogadott szakmai álláspont (1993), miszerint az új törvényi szabályozásnak valamennyi könyvtártípusra ki kell terjednie. Ezt az ellentmondást úgy igyekeztek áthidalni a törvényelőkészítők, hogy a felsőoktatási könyvtárakat is a nyilvános könyvtári ellátás körébe vonták.

A Szerző kutatásai alapján azt állítja, hogy a törvény szerkesztői a tudományos és szakkönyvtári ellátással nem kellő súlyt helyeztek, s az Ország-

gyűlés sem hozta helyre ezt a hibát a viták során, sőt: „*az Országgyűlés szempontjain teljesen kívül esett a könyvtárak gyűjteményértéke ....*”. Ez a megjegyzés azért is kap különös fényt, mert a Magyar Országgyűlés maga is fenntartója egy nyilvános, jogi szakkönyvtárnak, de ez már egy másik história ....

A törvényelőkészítő munkacsoport 1995-ben kezdte meg a munkát, első tervezetüket 1996-ban tárták a nyilvánosság elé. Különböző politikai alkuk folytán, de elsősorban a következő évi költségvetési törvény tárgyalási rendjére tekintettel, 1997 őszén, a kodifikációs munka lezárása után úgy döntött az előterjesztő kultusztárca és az Országgyűlés vezetése, hogy a törvényjavaslatot kivételes eljárásban tárgyalják. Ez azt jelentette, hogy a parlament Kulturális bizottsága foglalkozott ugyan érdemben a javaslattal, de plenáris vitára már csak a határozathozatal előtt került sor. Lényegében a törvényjavaslat kikerült a tényleges politikai érdeklődés köréből, részletes plenáris vitája nem lehetett, tv-közvetítési időn kívül (gyenge sajtóvisszhang mellett) tárgyalták, igen csekély létszámban jelen lévő képviselő körében.

De erre mi, akik olvastunk a műben a *'Monarchia kora'* c. fejezet parlamenti vitájáról, fel sem kapjuk a fejünket ...

A törvény követő jogszabályainak ismertetését illetően a Szerző stílust vált, és igen szűkszavúvá válik. Megemlíti ugyan, hogy a kötelempéldányszolgáltatást újraszabályozták, de nem tér ki azokra a (szakmai) vérré menő vitákra, amelyek a korábbi (szerzett) jogok elvesztése, illetve az elosztás filozófiája körül kialakultak. Pedig ez is a jogalkotási genesis része ..., erény viszont, hogy az elektronikus dokumentumok beszolgáltatási rendjéről ír.

Említés történik még az Országos Dokumentumellátó Rendszert létesítő, a könyvtári szakfelügyeletet létrehozó, a muzeális dokumentumok kezeléséről szóló, az önkormányzatok közművelődési és könyvtári érdekeltség-növelő támogatását elrendelő, a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről szóló új jogszabályokról, futólag.

És azzal búcsúzunk a Szerzőtől a magyarországi könyvtári jogfejlődés tekintetében, hogy előttünk a digitalizáció és a szerzői jogok. Tényleg, Hannibal ante portas ....

IV. Könyvtárügyi és könyvtárjogi kérdések az Európai Unióban

Először ellentmondásosnak hat, hogy egy magyar vonatkozású és történeti tárgyú munka befejező részeként külföldi, majd nemzetközi (pontosabban: szupranacionális) jogi aspektusokat taglaljon – de érdemes elfogadnunk a Szerzőtől ezt a döntést. Miért is?

Históriai megközelítésű munkáját a mai Magyarország könyvtárügyét meghatározó törvény ismertetésével zárja. Ekkor bizony idekívánczolgat azoknak az európai szakmai trendeknek az ismertetése is, amelyek már, vagy alapjaiban is befolyással vannak/lesznek a magyar könyvtárügy további fejlődésére. Miközben tehát először elcsodálkozhat az olvasó, utóbb rájön (rájöhet), hogy a történetiség feltárása jövőkép nélkül csonka, míg bármely fejlesztési vízió gyökeretlen a múlt alapos ismerete és elemzése nélkül.

Ahhoz, hogy a könyvtárügy területén nemzeti jogalkotásról gondolkodjunk, legalább európai méretekben, ahhoz érdemes idézzük az EBLIDA²⁹ jelenlegi elnökének, az osztrák *Georg Leitner*nek 2008-ban tett megállapításait.³⁰

„Az EU huszonhét tagállamának csak a kétharmadában létezik olyan jogszabály, amely a könyvtári szektorra vonatkozik. [...] Tíz országban egyáltalán nem alkottak külön jogszabályt a könyvtárüggyel kapcsolatban. Ezek egyike a könyvtári szolgáltatások terén magas színvonalat felmutató Hollandia, valamint Írország is ide tartozik.”

„Írország .... azokhoz az országokhoz tartozik, ahol a könyvtári hagyományok nagy múltra tekintenek vissza, egészen az 1855-ös Public Library törvényig. Ez a szabályozás élt 1994-ig, amikor a könyvtárak jogi szabályozása a helyi közigazgatásról szóló törvénybe integrálódott. Az ottani önkormányzati törvény jelenleg hatályos szövegében három szakasz foglalkozik a

közkönyvtárak szolgáltatásaival.” – ezt a gondolatot már Sipos Anna Magdolnától idéztem.

Ez továbbgondolásra érdemes körülmény, a megoldás – esetleg – Magyarország számára példaként szolgálhat. Megítélésem szerint ugyanis az ír jogalkotási filozófia éppen a könyvtár társadalmi szervesülését igazolja, nem pedig szerepének gyengülését. Az ír példa rendkívül tanulságos és különösképpen aktuális a mai Magyarországon, az új önkormányzati törvény előkészületei közepette.

A Szerző azt írja továbbá az ír vonatkozásokról: *„Mindemellett Írországból a könyvtárak feladatait is magukba foglaló, sőt, az információs társadalom fejlesztésének a középpontjába a könyvtárakat állító fejlesztési tervekben a könyvtárak jelentős állami támogatásokat kapnak. Ilyen fejlesztések voltak például a közkönyvtárak számára a Branching Out (1998), vagy a valamennyi könyvtártípus számára támogatást nyújtó Joining Forces (2000). 2000-ben további elemekkel bővült az írországi könyvtári szolgáltatások szabályozása: a közkönyvtárak számára fejlesztési irányelveket és ajánlásokat fogalmaztak meg, amelyeket az ezzel a könyvtártípussal kapcsolatos kutatási program egészített ki.”*³¹

A könyvtári jogszabályok létét sorolva említi továbbá a fentebb már idézett EBLIDA-elnök, hogy az 1989-es átalakulási folyamatot követően a *„keleti blokk immár EU-tag országai”* közül kilencben hoztak *(új) könyvtári törvényt*, mégpedig: Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

E jogszabályokat általánosságban jellemzi az információs társadalom szükségleteinek való megfelelés. E tekintetben ezek az országok jó ütemben kapcsolódtak a szakmai világtrendhez, míg Belgium, Dánia, Finnország, Görögország, Olaszország és Spanyolország rövidesen szintén megfeleltették könyvtárjogi szabályozásaikat az információs társadalom kívánalmainak.

Svédország 1996-ban (!) alkotta meg első önálló könyvtárügyi törvényét. A kerettörvény kimondja, hogy valamennyi településen gondoskodni kell a könyvtárak működéséről, hangsúlyozza

a különféle könyvtártípusok együttműködésének, az állami támogatásnak a szükségességét, különösen az olvasással kapcsolatos innovációs fejlesztések tekintetében. A törvény nagy erénye, hogy definiálja a gyűjteményt, a kívánatos személyi ellátottságot, a képesítési normákat és a fizetések szintjét.³²

Ugyancsak az EBLIDA-elnök állapítja meg, hogy *„a könyvtári jogszabályokat formailag”*³³ *meghatározzák az adott politikai és törvényhozási körülmények. Míg egyes országok könyvtári jogszabálya csak a közkönyvtárakra vonatkozik, más államokban a közkönyvtárak ügye csak része az összes könyvtártípusról szóló jogi szabályozásnak.[...]”*

Valóban, a föderációs államszervezetek (Németország, Spanyolország, Olaszország) példája, vagy az erős önkormányzatisággal rendelkező országok (Hollandia, Írország) példái mind igazolják a fenti állítást. Nem igazolják viszont azt, hogy egységes minta alapján lehetne csak elképzelni a könyvtárügy fejlődését.

Mégis, az Európa Tanács az EBLIDA-val összefogva 2000-ben irányelvet bocsátott ki az egységes európai könyvtárpolitika kialakítása érdekében.³⁴ 2008-ban azt állapította meg az EBLIDA elnöke, hogy *„néhány országban, elsősorban a skandináv államokban”* ennek az irányelvnek a hatása nyomon követhető a törvényalkotásban, míg azokban az országokban, ahol eddig sem foglalkoztak a könyvtárügy jogi szabályozásával, semmilyen előrehaladás nem történt.

Ami pedig a könyvtárügy szempontjából is sokszor mintának tekintett angolokat illeti, *„... az önálló szaktörvénnyel rendelkező tizenhat EU-tagország közül egyedül Nagy-Britanniában van még napjainkban is hatályban olyan könyvtári törvény, amelyet még az 1990-es éveket megelőzően”*³⁵ *hagytak jóvá, és az európai uniós kooperációs folyamatok, valamint az információs társadalom kihívásai miatt nem (szerintem: sem) módosítottak.”* – írja a Szerző. Majd később bemutatja azt a folyamatot, amelyben a nyolcvanas évek gazdasági nehézségei miatt a könyvtárakat érték, s amelyből a *kivezető utat a CILIP, a brit könyvtárosok egyesületének meggyőző érvei*

nyomán találta meg a kulturális kormányzat. A szakmai érdekérvényesítés hatására – az 1964. évi törvény egyes részeire vonatkozóan – 2001-ben új normákat határoztak meg, törvénymódosítás nélkül, mégis irányadó módon.

A Szerző által elénk tárt adatok alapján könyvtári fejlettség szempontjából Nagy-Britannia mellett két másik európai minta-országra érdemes vigyázó szemünket vetnünk: Finnországra³⁶ és Dániára.

A finn törvény³⁷ (1998) erőssége, hogy a könyvtári szolgáltatásokra fókuszál, nem pedig a könyvtári intézményekre. Az 1999-ben hozott végrehajtási rendelkezés fő erénye, hogy pontosan meghatározza a könyvtári alkalmazottak képesítési követelményeit.

A törvény abban is úttörő, hogy (intézmény-) minősítési kötelezettséget ír elő helyi, megyei és országos szinten. Az értékelések legfontosabb megállapításait nyilvánosságra kell hozni.

A legújabb dán könyvtári törvény 2000 májusától hatályos. Végrehajtási utasításával együtt részletesen szabályozza az önkormányzatok fenntartói kötelezettségeit csakúgy, mint az állam finanszírozási és egyéb támogatási szerepét a könyvtári rendszer működtetésében. „A dán könyvtári törvény további erősségét jelenti a nemzeti elkötelezettség kinyilvánítása” – írja a Szerző. Figyeljünk fel erre a szempontra is!

V. Bibliográfia

Maga az *Előszó* is kitűnő forrás. A Szerző felsorolja és értékeli is a tárgykörben fellelt hazai szakirodalmat³⁸, a gyűjtéshez felhasznált jogforrásokat, levéltári anyagokat.

Általános észrevételek

A bibliográfia tételeinek nyomtatott és elektronikus dokumentumok szerinti formai felosztása vitatható, egyrészt a már amúgy is alkalmazott tipizáláson belüli újabb megkülönböztetés zavaró volta miatt, de különösen a cél és a várható eredmények szempontjából.

Mert mi ennek a bibliográfiának a célja? A tájékoztatás (nem pedig a számbavétel)! S e szem-

pontból tökéletesen közömbös például, hogy adott törvényhozási dokumentum, vagy tanulmány nyomtatott, vagy elektronikus formában érhető-e el. Ezt a körülményt a szakma hivatkozási szabályai szerinti formában jelezni lehet és kell, ez minden.

Eredmény tekintetében pedig oda jutunk ezzel a formai megoldással, hogy pl. a bibliográfia „Törvényhozási dokumentumok” című alfejezete egyértelműen hiányossá válik, hiszen ide kíváncskoznának az 1953. évi Országgyűlési Naplók, az 1997. évi 140. törvény plenáris ülésén elhangzott miniszteri expozé és bizottsági elnöki előterjesztés, valamint képviselői hozzászólás – függetlenül attól a formai jellegzetes-ségüktől, hogy a Szerző elektronikus formában találkozott velük kutatásai során. S ugyancsak nem mondana ellent a logikának, ha az elektronikusan keletkezett tanulmányok, szakcikkek is megjelenének a bibliográfia megfelelő alfejezeteiben.

Részletező észrevételek

- a törvényhozási dokumentumok (=országgyűlési/parlamentari dokumentumok) felsorolása hiányos, csak a képviselőházi/nemzetgyűlési naplókat szerepelteti itt a Szerző, pedig az *Előszó*ban vagy a többi fejezetben hivatkozott bizottsági jegyzőkönyveket, különösen az 1997. évi 140. törvény tárgyalásakor keletkezett országgyűlési dokumentumokat itt is szerepeltetni kellene;
- nem érhető továbbá, hogy az 1997. évi 140. törvény követő jogszabályait (és módosításait) miért nem szerepelteti a Szerző, ha a mű címe „... napjainkig” – akkor legalább a felsorolás szintjén meg kellene említeni ezeket a jogszabályokat is, hiszen egykor e mű is hivatkozási forrássá fog válni, tehát az adott kor hatályos jogszabályainak is tükrre lesz. (Lásd a kötet *Előszavát*: „A könyvtárak jogi szabályozása történeti vonalát vizsgáljuk, hiszen a jogforrások minden esetben normatív szabályozók, így egyben primer kultúrtörténeti in-

formációs forrásként is szolgálnak.”)

– elektronikus dokumentumok: nem a Szerző hibája, hogy nyomtatott környezetben oly nehézkesnek tetszik a hivatkozásuk. Viszont az elektronikus dokumentumoknak is van keletkezési ideje (= a fájl létrehozásának dátuma), amit következetesebben fel kellett volna tüntetni, éppen e mű későbbi forrásértéke miatt!

Összegzés – amelyhez a Szerző maga segít hozzá ...

„A téma teljes mélységű kifejtése további kutatómunkát igényel. ... alaposabb összehasonlításokat, elemzéseket kellene végezni a magyar könyvtárak jogi szabályozására ható nemzetközi folyamatokról (lásd napjainkban az ET-EBLIDA irányelveket vagy az Europeana projektet, avagy a digitalizációs hullám által felvetett szerzői jogi problémákat), a könyvtári jogszabályokat bele kellene illeszteni a mindenkor hatályos magyar jogrendbe, részletekbe menően elemezni szükséges a könyvtárak állami és helyi igazgatási rendszerét, az államigazgatási jog vonatkozó részeit, és fel kellene deríteni a könyvtárak jogi szabályozásához kapcsolódó egyéb jogterületek előírásait is. (...) A kutatási téma összetettségéből adódik, hogy a további munka kultur- és jogtörténetes részvételét is igényli majd.”

Őszinte tiszteletemet fejezem ki a Szerző eddigi erőfeszítéseierőért, s további erőt és kitartást, hatékony és eredményes tudományszervező munkát kívánok műve kiteljesítéséhez. Ami mai formájában is érdekes olvasmány.

Haraszi Pálné

Jegyzetek

1. Esélyes megrendelő lehet az Európai Parlament könyvtára, valamint a szomszédos országok parlamenti könyvtárai is, valamint tengeren túlról az USA Kongresszusi Könyvtára is.
2. Miközben ez az állítás a hazai könyvtárszakmai szemléletnek teljesen megfelel, ellentmond viszont néhány más európai ország gyakorlatának: Franciaország, Hollandia és Írország könyvtárügyi törvény megalkotása nélkül is magas szintű könyvtári szolgáltatásokat nyújt állami, önkormányzati szinten is.
3. Létezik-e magyar művészettörténelem, avagy inkább a' művészetek történelméről Magyarországon' kell-e beszéljünk, teszi fel a kérdést Fülepp Lajos: A magyar művészettörténelem főladata (1950) c. akadémiai székfoglalójában.
4. A magyar könyvtári jogfejlődést taglaló korábbi tanulmányok sem bontják ki a témát ebben a szellemben – de ma már, megfelelő történelmi távlatlal rendelkezve, egy újabb szintetizáló mű szintjén ez lehetséges lesz.
5. Ahogy ezt a Szerző maga is teszi, utalva a Julián-egyesület vagy a Szent László Társulat működésére (p.93, a lábjegyzetben).
6. A 'Monarchia kora' c. fejezetben az erre való kutatói készség meg is nyilvánul.
7. „... amennyiben a jogi szabályozás vertikális metszetét vizsgáljuk”, p.33
8. Néha – megelőlegezetten – Nemzeti Könyvtárként említi a Szerző.
9. Gondoljunk bele: hogyan veszett el a Corvina könyvtár, miként pusztult el a nagyenyedi kollégium könyvtára, mennyi kulturális veszteséggel járt a szerzetesrendek 18. század végi feloszlása is – nem véletlen, hogy a történelmi tapasztalatok negatívak.
10. Gondoljunk itt arra is, hogy egy feltörekvőben lévő negyedik fővárosi könyvtár munkatársa szólal meg!
11. A Szerző később, a bibliográfiai fejezetben mind a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának, mind Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének éves/évadonkénti (!) jelentéseit felsorolja (1902–1914), mert ezeket igen fontos szakmai forrásként, egyben kordokumentumként értékeli.
12. Meglátásom szerint a Szövetség az 1935-ben megalakult MKE és a mai IKSZ „elegyének” előképe, munkamódszereiből és eredményeiből még ma is meríteni lehet.
13. Különös ma erről a hajdani 'szétválasztó' tendenciáról olvasni, amikor a közgyűjteményi digitalizálás hatására újból összeolvadhat könyvtár-levéltár-múzeum.

14. Mint az élethosszig tartó tanulás korabeli megvalósítása ...
15. A Gyűjteményegyetem alapításakor magába foglalta az Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot, s eredeti szándéka szerint – bizonyos – jogfenntartással a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárát is. A későbbi bővülés során létrehozták az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, és a Gyűjteményegyetem részévé váltak a külföldi magyar intézetek is, továbbá tudományos kutatóintézetek.
16. Ezek a parlamenti szemelvények meggyőzhetnek bennünket arról is, hogy a korabeli törvényhozói fejelem nem sokban különbözik a napjainkig is sokszor kárhözott gyakorlatól ...
17. Apró adalék, hogy a VKM könyvtárának a vezetésével 1920-ban éppen id. Bibó Istvánt, a későbbi szegedi egyetemi könyvtárigazgatót bízták meg. (Kereszturi József: Bibó István, a könyvtáros. Pécs, 2010, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány)
18. S tartott ez addig, míg ezt a jogát meg nem vonták.
19. A Könyvtári Intézet koordinációjában közreadott fölőspéldány-jegyzékekben 2008-tól „érhető tetten” az ideológiai állomány-tisztítás újabb hulláma – ezt azonban, szerencsére, nem a központi irányítottság jellemzi, hanem a szakmai tapasztalaton alapul (ld. még „Porosodnak-e a könyvtárak ...). HK.
20. Az Országos Szabad Művelődési Tanács rendelet-tervezetéből, 1946
21. A munka Kovács Máté államtitkár, későbbi debreceni egyetemi könyvtárigazgató, majd ELTE tanszékvezető irányításával folyt.
22. A törvényeket az Országgyűlés, a törvényerejű rendeleteket a Népköztársaság Elnöki Tanácsa hozta.
23. Alkotóikat pedig szintén 'zártan' kezelték, sokukat 1957–1963 között. A 'zárt anyag' kategóriába sorolódott a kortárs emigráns irodalom, majd – a hetvenes évektől 1990-ig – a 'szamizdat'-irodalom.
24. Ebben a légkörben a „szabadpolc” gondolatának a felvetése maga volt a forradalom ...
25. Ugyanakkor, ebben az időszakban nyújtottak menedéket a könyvtárak a szellemi élet olyan képviselőinek, akiket a rendszer a 'tiltott' vagy 'tűrt' kategóriába sorolt.
26. Gondolkodása indokolt, hiszen ezzel a módszerrel bemutathatja az ifjabb generációnak is, hogy miért és milyen információs robbanás következett be a nyolcvanas évek végének Magyarországon, s ebből következően milyen feladattal kellett szembenéznie a megőrző-szolgáltató könyvtáraknak.
27. Később: Informatikai és Könyvtári Szövetség
28. Vélhetően a Könyvtári Intézet jogelődjével, az OSZK KMK-val. Erről a Szerző nem ír.
29. EBLIDA = European Bureau of Library, Information and Documentation Associations, honlapja: www.eblida.org
30. Georg Leitner: Library laws in Europe – the basis of a library policy for Europe? – elhangzott az ECPRD 2008. évi bécsi szemináriumán.
31. Nem felejtethetjük el, hogy a jelenlegi globális pénzügyi-gazdasági válság egyik legnagyobb európai kárallottjaként éppen Írországot tartják számon – ámde biztosak lehetünk abban, hogy nem a könyvtári fejlesztések juttatták az országot e siralmas helyzetébe .... Ugyanakkor nálunk 'TÁMOP-TIOP-bumm' tapasztalható, közkönyvtári vonatkozásban is ....
32. Ezekkel a sztemderekkel maradt adós pl. a műben említett spanyol törvény (p.233).
33. és különösen tartalmilag – teszi hozzá az ismertetés szerzője.
34. Lásd még az EBLIDA egyik korábbi igazgatójának írását: Schleihagen, Barbara „Library legislation in the EU” /www.bibliotheksportal.de/fileadmin/Obibliotheken/BibliothekenInternational/dokumente/Bibliotheksgesetze_in_Europa.pdf
35. Egészen pontosan 1964-ben hozták a törvényt, valóban a kilencvenes évek információs forradalmát megelőzően.
36. Ne feledjük, hogy az IFLA 2012-ben Helsinkiben rendezte meg éves világkonferenciáját, és hogy a finn könyvtáros egyesület főtitkára kedves meghívásukat tolmácsolta az MKE pécsi vándorgyűlésén!
37. A finn parlamenti könyvtár válasza többlet-információt is tartalmazott. Jelezték, hogy az 1998-ban hozott könyvtári törvényüket azóta többször módosították: a 12. cikkelyét 2000-ben és 2001-ben, majd 2002-ben is, valamint a 6-7. cikkelyt és a 9. cikkelyt pedig 2010-ben. A módosításokat is tartalmazó hatályos jogszabályt a FINLEX adatbázisban lehet áttekinteni.
Külön jogtechnikai érdekessége a törvénymódosításoknak, hogy mindegyik keltezése január elsejei – ez arra enged következtetni, hogy e jogszabály-módosítások az adott évre elfogadott költségvetési törvény hatálya lépésével teljes összhangban történtek meg.
38. A Szerző itt említi a Könyvtárosok kézikönyve 4. kötetében megjelent (2002), „A könyvtári szolgálat jogi szabályozása” c. fejezetét, melyet a recenzió szerzője írt meg boldog emlékü tanára, dr. Horváth Tibor megtisztelő felkérésére. Ez a hajdani munka adta a módszertani alapokat az Országgyűlési Könyvtárban 2004-ben létrehozott Képviselői Kutatószolgálatához.

MONOSTORI Imre
Könyvtárosként és egyébként :
munkarajzok / Monostori Imre. –
[Tatabánya] : JAMK cop. 2010.
– 349 p. (Új Forrás könyvek)
ISBN 978-963-7631-77-1

A közértelmesség szolgálatában

A szellemi műhely élén Monostori Imre

Az utóbbi években jó sorsomnak köszönhetően az OSZK egy északi fekvésű, tenyéryei sarokszobáján Gerő Gyulával osztozunk. Egy közös telefon, mi pedig egy méternyire, szemben egymással. Mindketten önkéntes nyugdíjasként, magam délelőtt, Gyula délután, hogy a lehető legkevésbé zavarjuk egymást. A déli órákban többnyire néhány percre, olykor 1–2 órányit párhuzamosan tesszük a magunkét, vagyis akaratlan szem és fültanúja lehettem hihetetlenül szívós munkastílusának, a sokadszor ismételt telefonoknak, leveleknek, e-maileknek nevek, időpontok, események egyeztetéséről, az éppen aktív vezető, igazgató kolléga hivatalba lépésének, kinevezésének dátumáról, intézményének pontos nevééről, alapításának évéről, az elődje nevééről, távozásának idejéről stb. Gyula türelmesen, ismételten, szépen kérlel, mielőbbi választ vár. Ezek hónapokig, évekig késnek, elmaradnak, majd kerülő utakon kollégák, barátok váratlanul besegítenek. A hatalmas kronológia mégis elkészült!*

Értetlenül, töprengve keressük a magyarázatot. Könyvtárainkban, a „kihelyezett memória” első számú intézményeiben barátaink, kollégáink közül sokan miért nem értik, érzik át elég mélyen, hogy a mai, tegnapi, netán az elmúlt hó fontos eseményei néhány hét, akár fél év múltán dokumentumok hiányában már csak az egyre bizonytalanodó emlékezet esetlegességeivel terhelten, egyre töredékesebben idézhetők fel? „*Saját múltunk is csak akkor lesz igazán és hitelesen a miénk, ha rögzítjük, ha megírjuk történelmünket*” – írja Monostori Imre. Ellenkező esetben torzul, megkopik, szétesik, majd kihull az idő rostáján. Nem idézi, talán inkább tudattalanul alkalmazza legfontosabb mesterének, *Németh*

* Magyar könyvtártörténeti kronológia, 996–2007 / [összeáll.] Gerő Gyula ; [közrem. Rácz Ágnes] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár, Bp. : OSZK, 2009. 3 db.

Lászlónak közismert szavait, miszerint „*Nem csupán önmagunk szobrászai, de útítársak is vagyunk*”. A gyakorlatilag négy évtizedet, egész életpályáját áttekintő gyűjteményes kötetének egyik legerősebb alapmotívuma a közösség, az intézményes közeg megjelenítése, történetének írásbeli rögzítése. Félreérthetetlenül fogalmaz, minden esetben világos a szereposztás, egyértelműen vállalja a kimondott, a leírt szó felelősségét. A Tatabányán működő József Attila Megyei Könyvtár igazgatójaként, az Új Forrás főszerkesztőjeként, a Németh László Társaság elnökeként munkatársait, kollégáit, segítőt megbecsüléssel, közreműködésük, munkájuk névre szóló, írásbeli megköszönésével dolgozatai elején felsorolja. Igazi csapatjátékos, mi több, maga a kapitány, aki távlatos célokat, napi feladatokat fogalmaz és egyúttal stílust, tartást, szellemet teremt maga körül.

Miért merek ilyen kategorikusan fogalmazni? Kettős okkal. Egyrészt előttem a frissen olvasott vaskos kötet, melyet nyugdíjba vonulása alkalmából tett a könyvtárosi közélet asztalára, másrészt negyven éve bizonyosan ismerjük egymást, személyesen nagyra tartom, megbecsüléssel, érdeklődéssel figyelem megnyilatkozásait, könyvtárosi szakmai, szerkesztői, kritikusi, művelődés-, valamint irodalomtörténeti publikációit. Pontosabban azok egy töredékét, mert a könyv végére magam is elámulok az igényes termékenység ilyen mértékétől. Ráadásul munkatársaitól tudható, továbbá az említett kötet hátsó borítóján részben olvasható, hogy számos saját önálló kötete mellett további hetven könyv köszönheti – a folyamatosan nehezebbé váló körülmények között – közvetlenül, közvetve neki a megjelenés „csodáját”. (Például a Megyei Könyvtár évkönyvei, az Új Forrás Füzetek, valamint az Új Forrás Könyvek tucatjai.)

A műfaji és terjedelmi keretek szűkösége miatt az ismertetés csak töredékes lehet. Mégis, legalább két további mozzanat említésével hadd érzékeltessenek valamit a szerző szorgalmáról, ambíciójáról, kimeríthetetlennek tűnő munkabírájáról. Az itt tárgyalt kötet csupán folytatás. Szerzőnk ugyanis 1999-ben, a folyóirat 30

éves jubileumára már közreadta „*Az Új Forrás vonzásában*” című folyóirat-történeti művét. Jó évtizede egyértelműen szerkesztői, kritikusi, irodalomtörténeti munkálkodása, ezzel kapcsolatos élményei, emlékei kerültek előtérbe. Most viszont főként könyvtárosként, a megyei könyvtár igazgatójaként ír, gondolkodik, válogat korábbi, ám máig aktuális írásából, veti papírra munkarajzait.

A fenti állítás bizonyítékául néhány bekezdés a könyv szerkezeti arányairól, tartalmáról. „*A helyek és az idők szellemei*” című 30 oldalnyi bevezető fejezet egy *Pomogáts Béla* szerkesztette művelődéstörténet olvasókönyv recenziójával indul, majd felvillan az ötvenes évek első felének egy Szekszárd közeli pici települése (Szentgálpuszta), ahová a család feltehetően száműzetés okán keveredett. Szerzőnk itt és a kötetben végig szemérmesen hallgat az okokról, az események által keltett érzelmekről, a nagyszülői, kibocsátó közegről. Pedagógusszülők, egytantermes iskola, mezítlábas, klottgatás, felhőtlen nyarak... A 65 évesnél idősebbek sejtik, értik, tudják a szemérmes hallgatás okát, ismerik a megszakadt mondat folytatását. A fiatalabbak pedig beszélgessenek szüleikkel, az idősebb generációk képviselőivel, kérdezősködjenek, olvassanak, hogy megérthessék!

Olvashatunk még az 1947-ben várossá, majd később már megyeszékhellyé lett Tatabánya hiányos és csonkolt művészeti életéről, a Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulóján induló, egy évtizedig csupán antológiaként létező Új Forrás alapításáról, önálló arculatának kiforrásáról, az országos és a helyi ügyek összekapcsolásának egyre magabiztosabb lépéseiről.

A vérbeli szerkesztő mesterfogásaként a hely szellemét megidéző bevezető fejezet zárakordjában elődjének, a korán árvaságra jutó, a cselédsorból, a hadifogságból, a tanítóképzőből, a nevelőtanári beosztásból a megyei könyvtár igazgató székéig emelkedő *Horváth Géza*nak állít maradandó emléket. Az 1997-ben a temetésen elhangzott búcsúztató közlése ékesen bizonyítja Monostori Imre emberi, tanítványi tisztességét, méltányosságát, nem utolsósorban éleslátását. A

közhelyeket messze ívben elkerülve közel hajolt egykori főnökéhez, munkásságát, személyiségét szóbeli idézetekkel, publikációinak ismételt átolvasása után mindenki számára szeretetreméltóan és hitelesen elevenítette meg. Nem lehet szó nélkül hagyni szerzőnk lélektani érzékenységét, szépírói teljesítményét, ahogyan a nem csupán mélyről jövő, hanem a mindenkori igazi értelmiségi ember egzisztenciális szorongását, valamint az őt jellemző távolságtartó szeretet megértését és megjelenítését Horváth Géza személyiségprofiljának megrajzolásában élénk tárja.

A kötet legerjedelmesebb, 160 oldalnyi fejezetében (*Könyvtár és környéke*: interjúk, alkalmi méltatás, jegyzetek, méretes tanulmányok a JAMK évkönyveiből), ahol a könyvtári közélet utóbbi három évtizedének szinte minden fontos kérdése felmerül. Másra nem marad lehetőségünk, csupán bizonyos tendenciákat, tételmondatokat, alapvető attitűdöket, állásfoglalásokat szövegösszefüggésükből kiragadva, de egyúttal a „fő dallamra kínosan figyelve” ajánlani az érdeklődők figyelmébe. Egyik központi fogalma a folyamatos változás (átszervezések, a megyei és a városi könyvtár összevonása, gépesítés, a jövő tervezése, a tényleges felújítás, az új könyvtár tervének ismételt felvillanó esélyei). „*Akkor jó egy könyvtár, ha kulturális központ, ha szellemi műhely*” – olvassuk, halljuk gyakran, de kevés helyen hangzik ennyire hitelesen. Mert itt a kapitány fizikai és intellektuális jelenléte, a vele együttműködő csapat szelleme, a kutatási tevékenység folyamatossága, a könyvtárhasználók szokásrendje, éppen a könyvtár hatására alakuló elvárásai, az évente 10 alkalommal megjelenő folyóirat házon belüli szerkesztése, könyvek sorának kiadása, országos hírű szakemberek rendszeres meghívása, a tartalmas eszmeccserék elmaradhatatlansága, az idézett tételmondat jelenvalóságát erősítik, fenntartják, újratermelik. Csupán három szám a beiratkozott olvasók nagyságrendjének alakulásáról. 2000-ben 5629, 2003-ban 6487, majd 2004-ben 9894 fő! A háttérváltozokról, az adatok értelmezéséről a 66. és a 110. oldalakon leírt tanulmányban szól bővebben. Ugyanitt adatsorok a beszerzett dokumentu-

mok számának jelentős mértékű csökkenéséről, amely minden bizonnyal országos jellegű tendenciát is jelez. S a következmények sem maradhatnak el: 2005 és 2007 között hét százalékkal csökken a könyvtár látogatottsága! Ráadásul ez a megyei átlagnál lényegesen jobb adat.

A jóval karcsúbb, 35 oldalas, ám nem kevésbé fontos harmadik fejezet (*Könyvek, írások, olvasások*) elemzései ugyancsak széles skálán helyezkednek el. Kiemelkedően fontos dolgozat foglalkozik a hazai könyvkiadás és -vásárlás adatainak elemzésével. Az alapvető tendenciák többé, kevésbé ismertek, de ritkán vesszük a fáradságot az adatok alaposabb összevetésére, értelmezésére. 1990-ben 7464 cím 113 112 000 példányban, míg 2003-ban már 9205 cím, de csupán 32 627 000 példányban jelent meg, vagyis 80 millióval kevesebb kötet kerülhetett a könyvárúházak és a boltok polcaira. (Ez csaknem 75%-os csökkenés! Még pontosabban, még keményebben fogytak az átlagos példányszámok 1990 és 2003 között 15 000-ről 3000-re.) A fenti tendenciák azóta sem fordultak az ellenkező irányba. Hasonlóan kényes kérdéseket feszeget szerzőnk az olvasásszociológiai vizsgálatok eredményei és a kortárs magyar írók könyvtári olvasottságát feltáró adatsorok értelmezése során. Nevezetesen nem csupán a mennyiség, hanem a minőség felől közelítve is a romlás félreérthetetlen jeleit kell rögzítenünk, tudatosítanunk. Egyetlen mondat a könyvtárak, pontosabban a könyvtárosok személyes felelősségéről: „*Feltűnően jó néhány városi könyvtár meglepő igényessége, de ugyancsak feltűnően néhány könyvtár konzekvens igénytelensége.*” Ebben a fejezetben kapott helyet az először itt megjelenő, a 2006-os könyvhét szekszárdi megnyitóján elhangzott beszéde, melyet magunk a kötet egyik gyöngyszemeként tartunk számon, mert a közértelmesség elmélyítőjének, szélesítőjének számvetése, megértése és hitvallása egyszerre. „*Az olvasók, a könyvtárosok, a könyv- és folyóiratszerkesztők s más effélék többsége bizonyára nem (vagy nemcsak), az anyagi haszon reményében ragaszkodik a magyar irodalomhoz, hanem kötődésekből: hitből, meggyőződésből,*

barátságból, tán még szerelemből is. Ugyanis önmagunkat keressük minden művészetben, minden műben, azt szeretnénk, ha minél többször rólunk szólna a mese.”

Miközben az éppen megfogalmazott, általánosan elfogadott tendencia további összetevőiről, pontosabban az olvasók lelkében zajló tényleges folyamatokról – biztos tudás hiányában – inkább csupán sejtéseink, feltevéseink, netán vágyképeink lehetnek.

És egyébként – szól a kötet negyedik (65 oldalas) egységének, már a külső borítón is szereplő, kissé meglepő címe. Ezeken a lapokon válik teljesen egyértelművé Monostori Imre személyiségének sokoldalúsága, integráló ereje. Könyvtárigazgató, főszerkesztő, egy civil szervezet elnöke, aki naponta politizál, de tudatosan kerüli a pártpolitikai szempontok megjelenítését, előtérbe kerülését. Egyszerűen közéleti szerepeket tudatosan vállaló értelmiségi, aki jól láthatóan értékek, magatartásmódok, alkotók és alkotások mellett „pro testál”, bizonytságot tesz. De kerüli a leminősítés, a rosszalló, netán kirekesztő jelzők használatának, az ellenséges indulatok keltésének alkalmait. Példaszerű, ahogyan az 1997-ben a tatabányai megyeházán elmondott 1956-os emlékbeszédében „a magyarok vérét” idézi *Albert Camus* szavaival: „*Nehéz minékünk méltónak lenni ennyi áldozatra. De meg kell kísérelnünk, feledve vitáinkat, revideálva tévedéseinket, megsokszorozva erőfeszítéseinket, szolidaritásunkat egy végre egységesülő Európában. Hisszük, hogy valami bontakozik a világban, párhuzamosan az ellentmondás és a halál erőivel, amelyek elhomályosítják a történelmet –, bontakozik az élet és meggyőzés ereje, az emberi felemelkedés hatalmas mozgalma, melyet kultúrának nevezünk, s amely a szabad alkotás és a szabad munka terméke.*”

Szinte csupán a fejezetben megjelenő nevek sorolására van lehetőségem, akik szívéhez közel állnak, akikről írnia, szólnia kellett. A gyakorisági rangsort bizonyára Németh László vezeti (születésének 100. évfordulója, a Németh László Társaság húsz éve). Recenzensként egyetlen hiányérzet jelzése talán megengedhető. Máig

súlyos félreértések terhelik a hazai értelmiség közvélekedését Németh László harmadik utas gondolatait illetően. Szerzőnk a centenárium nyarán Balatonszárszón e tárgyban tartott nagyszerű előadása, melynek hallgatója, később olvasója lehettem, kiválóan elfért volna még ebben az impozáns összeállításban.

Hitvallásként foghatók fel *Kerényi Károly* és *Domokos Mátyás* Magyar Örökség díjához írott laudációi, *Cs. Szabó László*, *Csoóri Sándor*, *Tamás Attila*, *Csokits János*, *Jász Attila*, valamint *Nagy Gáspár* életművét méltató dolgozatai. (Nehogy feledésbe merüljön! „Véletlenül” az Új Forrás lapjairól kigépzelt változatban ismerhette meg 1985-ben az ország értelmiségének nagyobbik része a nevezetes Nagy Gáspár sorokat: „*egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!*”)

Több alkalmat is talál *Bessenyei Györgyöt*, *Fülep Lajost*, *Babits Mihályt*, *Németh Lászlót*, *Cs. Szabó Lászlót*, *Bartók Bélát* és *Kodály Zoltánt* idézve – komp helyett hiddá kell lennünk! –, hogy hangsúlyozhassa a keleti lélek és a nyugati módszer, a nemzeti hagyomány és az európai minták összeillesztésének kikerülhetetlen szükségességét. De európaiak is csupán akkor lehetünk, ha előbb mélyen felismerjük magyarságunk sajátosságait, elfogadva például *Kodály* megállapításának igazságát: „*a nemzeti öntudat tudatalatti része, a talán soha egészen nem tudatosítható, de éppen ösztönösségében döntő része anyanyelvi és zenei képzetekkel kapcsolatos.*”

A könyv zárófejezetében három kivételes személyiség – *Fodor András*, *Tüskés Tibor*, *Vekerdi László* – és a szerző közötti baráti, munkatársi kapcsolat művészi leírása olvasható. (A recenzens személyes érintettsége talán ad némi mentséget renitens magatartására. T. i. magam is hátulról kezdtem a vaskos kötet elmélyült tanulmányozását, hiszen jó néhány maradandó élményt őrzök a felülmúlhatatlan tudású, varázslatos előadásokat tartó, szeretetreméltó Laci bácsiról.) A „*Napló Vekerdi Lászlóval*” cím szó szerint értendő! 1970. december 20. az idézett első bejegyzés, melyből kiderül, hogy a Népszabadság vasárnapi

mellékletében a korabeli hivatalosság képviselője ideológiai-politikai tévelygőnek mutatja be Vekerdi Lászlót a Németh László életét, műveit taglaló könyve ismertetése közben: „... *érdemes lesz megjegyezni a Vekerdi nevet*” – vonja le következtetését a kezdő Monostori Imre tanár úr. Majd jönnek az egy-két havonta lejegyzett bekezdések a folyóiratok szerkesztőségéről, a Kosuth Klubról, a Rádióról, legtöbbször Tatabányáról, Egerből, Székesfehérvárról, Hódmezővásárhelyről, az ELTE-ről, Fonyódról, Debrecenből, az MTV-ről, a Testnevelési Főiskola aulájából, a Petőfi Irodalmi Múzeumból, az Írószövetségből, majd 2008. január 19-től Budáról a Határőr utcából Laci bácsi lakásából, 2008. október 14-től 2009. november 7-ig Budakalászárol, a Napvirág Idősek Otthonából. Az utolsó bejegyzés 2010. január 27. Farkasréti temető. Gyászbeszédet mondanak *Hámori József* akadémikus, *Babus Antal*, *Monostori Imre* és *Bakos István*. Négy évtizedig, a sírig, illetve e könyv által is bizonyítottan, azon túl tartó munkatársi, atyai, sokszálú, nemzedéki szakadékokat áthidaló, tartalmas férfibarátság. Krimiszerűen izgalmas, regénybe illően érzékletes, művelődéstörténeti jelentőségű tudósítás, arckép közlő. Hogyan élt, gondolkodott, milyen magával ragadó, lenyűgöző és láttató erővel tanított az utolsó magyar polihisztorok egyike? Netán éppen ő volt a legutolsó? Aki még legtöbbet tudott mások mellett Galileiről, az ideggyógyász Sántha Kálmánról, az orvostörténetről, egyáltalán a hazai

tudománytörténetről, Fülep Lajosról, Németh Lászlóról, a „közértelmesség kapillárisairól” a 20. századvég vidéki magyar folyóiratainak legfontosabb jellemzőiről, a hazai olvasótábori mozgalom jelentőségéről, egyáltalán az olvasás és írás megmaradásának fontosságáról? „*Isten veled Laci, köszönöm, hogy ismerhettelek, életem egyik legnagyobb emberélménye Te voltál*” – búcsúzik naplójában szerzőnk a halálhír halatán 2009. december 27-én délután.

Monostori Imre visszatekintése a 60–70 év feletti pályatársak, humán értelmiségiek számára letehetetlenül izgalmas, megelevenítő, emlékezésre, önvizsgálatra kényszerítő olvasmány. A nálunk jól érzékelhetően magabiztosabb ifjúságnak pedig talán mozgósító erejű példa és töprengésre készítő kérdések sora. A közeli jövőben valóban be kell zárni a könyvtárakat és múzeumi vitrinekbe kell helyezni a könyveket? Mindenki menjen haza a maga gépe, képernyője elé? Ismerjen annyit a világból, amennyit és ahogyan azt a számítógép felkínálja számára? A személyes kapcsolatok, a kiscsoportok, a közösségek, az ott elhangzó ellenvélemények, a megközeleltetések sokfélesége csupán zavaró tényezőnek minősülnek? Kiket érdekelnek már közlő az itt felvillantott személyiségek: Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Bertók László, Vekerdi László vagy netán maga Monostori Imre?

Nagy Attila

Minősített Könyvtár cím – idén először

2011. november 3-án adták át a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár igazgatójának, dr. Virágos Mártának, valamint a nyíregyházi Móríz Zsigmond Városi és Járási Könyvtár vezetőjének, Nagy Lászlónak a Minősített Könyvtár címet tanúsító díszoklevelet.

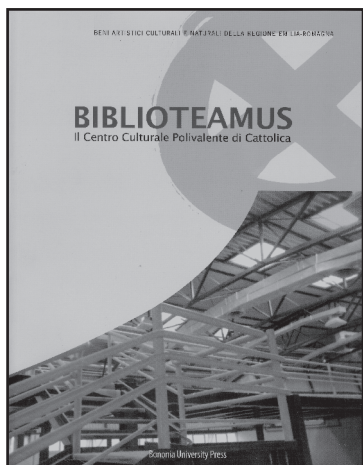
A címet a minősített két könyvtár öt évig használhatja.

A címre a 2010 márciusában megjelent 12/2010. (III. 11.) OKM rendelet értelmében pályázhatnak használó központú, minőségszemléletű könyvtárak és könyvtári tevékenységet folytató szervezetek. A pályázati feltételek között szerepelt a Könyvtári Minőségügyi Bizottság által közzétett Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK) alapján végzett önértékelés, a KKÉK-ben előírt dokumentumok megléte és az ugyanott előírt pontszám 75%-ának teljesítése.

A beérkezett pályázatokat a Könyvtári Minőségügyi Bizottság bírálja el a benyújtott dokumentáció és helyszíni szemle alapján, a cím odaítéléséről a kulturális területet minisztere dönt.

Az elismerés átadásakor Szócs Géza kulturális államtitkár hangsúlyozta: „Ezek az intézmények biztosítják számunkra és a jövő nemzedékei számára a kulturális örökség megőrzését és az emlékezés lehetőségét. Nagy örömmel adom át az első Minősített Könyvtár címet és remélem, hogy a jövőben évről évre még több könyvtár teljesíti azokat a feltételeket, amelyek alapján ezt a címet adományozhatjuk.”

(A www.unideb.hu/portal.hu/node/5958 tájékoztatója alapján)

Biblioteamus : il Centro Culturale Polivalente di Cattolica / a cura di Annamaria Bernucci, Orlando Piraccini, Andrea Toscani. – Bologna : Bologna Univ. Press, cop. 2008.– 207 p. (Imagini e documentali)

ISBN 978-88-7395-336-4

Biblioteamus és Öregiskola, avagy többcélú művelődési intézmény más nemzeteknél és nálunk

Tartalomgazdag képes albumot adott kezembe a szerkesztő egy olasz kisváros többcélú kulturális központjáról, és hogy nagyobb kedvet adjon az ismertető megírásához, emlékeztetett arra, hogy lakóhelyemen is többfunkciós művelődési intézmény működik... Kézenfekvő lenne tehát az összehasonlítás?

Lássuk az olasz kisvárost! Cattolica városa Emilia-Romagna tartomány (tudják, Toszkána fölött van, de a másik oldalon, az Adria felé éri el a tengert, s ha Velence és Firenze között húzunk egy egyenes vonalat, Emilia-Romagnán megy át) délnyugati csücskében, Rimini és San Marino közelében az Adriai-tenger partján található. Sok kilométernyi, fürdőzésre alkalmas tengerpartja teszi Olaszország egyik népszerű fürdőhelyévé. Az albumban látott két légifelvétel városlátképe nyomán nem akartam hinni az interneten először talált adatnak, de az olasz wikipédia megerősítette: 2009. áprilisi adat szerint a város lakóinak száma 16 652 fő (azaz, valamivel több, mint kétszerese a Budapest északnyugati határától hat kilométerre fekvő Nagykovácsinak).

Nos, a *BIBLIOTEAMUS. Il Centro Culturale Polivalente di Cattolica* című album azért jött létre, mert 2008-ban a kulturális központ 25 éves születésnapját ünnepelték. A Biblioteamus betűszót (lefordítva: *könyvszínház*, azaz *biblioteca*, *teatro*, *museo*: könyvtár, színház, múzeum) alighanem erre az alkalomra találták ki, hiszen amúgy a CCP rövidítést használják, ezekkel a betűkkel ellátott egyik logóját akár háttérnek is letölthetem a netről. Érdekes az elnevezésről még néhány szót ejteni: a *centro culturale* = *kulturális* (de ha úgy tetszik, művelődési) *központ* teljesen világos és egyértelmű. Annál inkább irigylem a *polivalente* jelzőt. Magyar jelentése a nagyszótár szerint átvitt értelemben *többértékű*, *több célra felhasználható*; első jelentése pedig: több vegyértékű. A vegyérték pedig (emlékeim szerint) valami olyasmi, amivel egyik

elem a másikkal tud kapcsolódni, kötődni. Ez a kulturális központ tehát többfelé kapcsolódik (tud kapcsolódni), több értéket hordoz, több célja van, sokoldalúan használható – mondja róla az ünnepi megemlékezők egyike.¹

(A továbbiakban a „többcélú” kifejezést fogom használni az intézményre, mert ez jobban kifejezi ennek az olasz intézménynek a lényegét, és többet mond, mint a „többfunkciójú”, „többfunkciós” sőt, „multifunkcionális” kifejezés.) Kulturális élet – és könyvtár – persze az intézmény létrehozása, 1983 előtt is volt Cattolicában, ezt bizonyítja egyebek mellett a könyv két utolsó része, a visszaemlékezéseket és korábban elhangzott előadásokat közreadó, illetve a konferenciákat, összejöveteleket és egyéb, főként a rendszeres kulturális rendezvényeket soroló fejezetek. 1980-ban volt az első konferencia a könyvtár rendezésében „*Mit tesznek ma a filozófusok?*” címmel, melyet minden évben (megnyitását követően már az új központban) rendezett összejövetel követett a legkülönbözőbb, tágabb értelemben a filozófiához, illetve a művelődéspolitikához köthető elméleti kérdésekről. A könyvtárban – természetesen – megtalálható valamennyi konferencia videófelvétele (ebből az ünnepi kötetből persze nem derül ki, hogy mit tesznek az első rendezvények Betamax felvételeivel...). A legtöbb eseményről megjelent az elhangzott előadásokat tartalmazó kötet, de legalább egy-egy összefoglaló füzet a könyvtár, a kulturális központ, illetve hivatásos kiadók gondozásában.

Még korábbra, 1973-ig nyúlik vissza Cattolica másik jeles eseménye, ami a visszaemlékezők szerint úgy kezdődött: észrevették, hogy a tengerparti strandon mindenki krimi olvas. Ezt észrevenni nem volt nehéz, hiszen Olaszországban a krimik, rejtélyes történetek és hasonlók nemcsak nevükben *giallok* (azaz sárgák), hanem az ilyen könyvek borítója is hagyományosan sárga színű.) Innen az ötlet, ha már a városban – legalább is tengerpartján – krimi olvasnak, legyen ennek valami nyoma, legalább egy díj, a *Gran Giallo città di Cattolica*. A díj odaítélése, átadása és a körülötte kialakuló összejövetelek,

találkozók olyan fesztivállá nőttek, ami nem maradhatott meg az írott, nyomtatott krimi világában, hiszen a krimi, a rejtély a mozi világát is átszövi. 1981-re megszületett az 1979 óta létező nemzetközi könyv-, film-, tv-„giallo” fesztivál elnevezésére a *MystFest* betűszó. Az 1997-ig tartó sikeres fesztivál-sorozat nyomán a környező településekkel (Bellaria, Igea Marina, Rimini) és Emilia-Romagna tartománnyal közös döntés született egy adriai filmfesztivál létrehozásáról. Ám, az *Adriaticocinema* mindössze két éves tapasztalatai után Cattolica a *MystFest* felelevenítése mellett döntött, és 2000-ben megrendezték a *XXI. MystFestet* (mely valóban a huszonegyedik volt, ha a két adriait is beszámítjuk, ugyanakkor a 2000-ben rendezett fesztivál sorszáma egyúttal az új évszázadra is utalt, mégis – egyelőre – az utolsó bűnügyi filmfesztivál volt Cattolicában). Cattolicában tehát volt kulturális élet, volt könyvtár, színház és múzeum: mindegyik aktív a maga területén, és volt egy hatalmas, kietlen és kopár tér, leginkább parkoló és alkalmi vásárok színtere. Ide tervezte meg *Pier Luigi Cervellati* építész a város új kulturális központját, azt a nagyjából gyűrű formájú épületegyüttest, mely magába foglalja a város kulturális intézményeit, egy szabadterei „arénát” és kiegészülve közösségi térré válást elősegítő terekkel és területekkel, sétára vagy megpihenésre hívó íves árkádsorral.

Ahhoz, hogy ebből a tervből 1983-ra felavatható legyen az épületegyüttes első, a könyvtárnak otthont adó szele, az 1970-es évek olasz művelődéspolitikai történései adták a háttérrel és hátszelet. A hetvenes évek – főleg az évtized második fele – mozgalmas korszak az olasz művelődéspolitikai történetében: az 1975-ben és 1977-ben elfogadott törvények decentralizálták, az egyes tartományok kezébe adták a kultúra ügyét; a művelődéspolitikai törvénykezéstől a kultúra-finanszírozáson át a kulturális közszolgáltatások szervezéséig minden a tartományok önálló hatáskörébe került. Az együttműködésre – régió-határokon túlnyúló, országos együttműködésre – „kényszerülő” könyvtárak esetében a „központi szolgáltatások” erősítése, a hatéko-

nyabb szabványosítás és szabvány-terjesztés, a *Firenzei Központi Nemzeti Könyvtár (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze)* tárgyszójegyzékének feljavítása és használatának népszerűsítése, végső soron pedig a *Servizio Bibliotecario Nazionale* hálózatának kiépítése ellensúlyozta a tartományi szabályozások különbözőségét. A szóban forgó tartomány, *Emilia-Romagna* 1977-ben alkotta meg a többcélú művelődési szolgáltatások létrehozását célzó jogi szabályozást. Ennek következményeként váltak elérhetővé a „kulturcentrum” megtervezését (és létrehozását) lehetővé tevő – nem utolsósorban anyagi – források. A sors iróniája – mondja ünnepi köszöntőjében a könyvtári és dokumentum-javak tartományi főfelügyelője –, hogy avatására abban az évben (1983-ban) került sor, amikor a könyvtár került a tartomány művelődési irányítása figyelmének középpontjába. A főfelügyelő így idézi elődjének egy évtizedet jellemző szavait: „*Szemrebbenés nélkül átléptünk az 1972-ben még aktívan működő kölcsönkönyvtárak hálózatából a konzorciumokhoz, a 'polivalens kulturális centrumokhoz', és most visszatérünk a 'speciálishoz', azaz a könyvtárhoz*”.

Nagykovácsi intézménye – talán nem egyedül az országban – a községi könyvtár-általános művelődési központ-klubkönyvtár utat járta végig, hogy mostanra „közösségi ház és könyvtár” elnevezéssel működjön többfunkciós művelődési intézményként.

Az 1983-as tartományi „könyvtári törvény” egyik célja az is volt (folytatja a jelenlegi felügyelő), hogy áthidalja azokat a több oldalról is felpanaszolt torzulásokat, amelyek 1977 után bekövetkeztek, és komoly forrásokat is biztosított a megfelelő könyvtári szolgáltatások előmozdításához. Harminc év távlatából visszatekintve az 1977-es tartományi törvény (nem tagadva egyes megoldások és választások – főleg építészeti és urbanisztikai szempontú – kritikájának jogosságát) alapvetően pozitív növekedési folyamatot indított meg. Különösen a kis és közepes centrumok jutottak lehetőséghez, hogy a polgá-

rok kulturális tevékenységéhez és egyesületeik találkozásaihoz is helyet tudjanak biztosítani, ami különösen fontossá vált az utóbbi években egyre növekvő jelenség fényében, amit „részvételnak” neveznek. Cattolica kiemelkedően jó utat választott, amikor széleskörű, intenzív és kreatív kulturális kezdeményezést egy konkrét, élő intézményhez, a könyvtárhoz kötötte, majd az archívummal (Rimini környéke és a tengerparti fürdőkultúra dokumentációja fotók ezerein) és a 2001-ben médiatékává alakított *fonovideotékával* növekedett könyvtár mellé telepítette (egy épület-, illetve tér-komplexumba) a múzeumot és az 1996-ban felavatott színházat. (Álljon itt egy kritikai megjegyzés: a kötet szerkesztési hibája, hogy a szerzők láthatólag nem tudtak egymásról, így igen sok az ismétlődés az egyes írásokban, ugyanazokról az eseményekről, olvashatjuk ugyanazt, sokszor megfogalmazásukban sem különbözően.)

Így jött létre Cattolicában „a kultúra műhelye” – ezt a címen viseli a kötet a központot valójában bemutató fő része is. A többi szerző szerint a hetvenes években Olaszországban *a minőség forradalma* zajlott: a kultúra kilépett az olyan „arra hivatott” intézményekből, mint a múzeum vagy a színház, és helyéül maga „a város” kínálkozott, sokak által korábban tagadott ingyenes és közös hozzáférést is nyújtva. A laudációkat, visszaemlékezéseket és a „multifunkcionalitás” egy-egy elemét taglaló írásokat összeolvasva már-már valamilyen „aranykor” képe rajzolódik ki a hetvenes-nyolcvanas évek olasz művelődés-ügyéről: bölcs jogszabályok, kellő források és mindezeket okosan, célszerűen és világszínvonalon alkalmazó, felhasználó szereplők vannak a színen. A kultúra cattolica műhelye kapcsán az *Opéra Bastille* és a *Centre Pompidou* kerül említésre, nem teljesen indokolatlanul. Az épület – különösen a könyvtári rész – hangár jellege (az egy légtér, a tető teljes tartószerkezetének leplezetlen láthatósága, a nyitott lépcsők és a vaskorlátok) mind a *műhely*-jelleget hangsúlyozzák. Olyannyira, hogy a jeles reklámgrafikus és arcuattervező is (az épületegyüttes nyitott gyűrűre emlékeztető alaprajzából is kiindulva) ipari

jellegű, csapágszerű ábrákból jutott el az intézmény logójának tervezésekor a szabad kézzel, ecsettel rajzolt körbe zárt szabályos, egymást x alakban keresztező vonalhoz, ami szerepel a központ valamennyi kiadványán, legyen szó könyvről, röplapról vagy plakátról.

Nagykovácsi esetében is az épület adott ihletet a jelképhez, ám itt egyszerűbben, a főutca jellegzetes és népszerű épületének homlokzati képe, és – a település sváb múltjára való utalásként „gótbetűs” – Öregiskola felirat alkotja a logót. Ideje immár a nagykovácsi épületről is szólni, hiszen könyvtáralapításnál, bővítésnél, új helyre költöztetésnél mindig első kérdés, hogy újat építsenek, vagy régit – ilyenkor általában valóban régi, történelmi múlttal rendelkező, vagy éppen műemlék épületről van szó – újítsanak fel, alakítsanak át. Nagykovácsi első iskolájának (1870-ben épült, és 1929-ben kibővített) helyi védettséget élvező épülete az 1960-as években vált használaton kívülé, és állt fokozatosan romló állapotban a település hangsúlyos, központi részén, a főutcán, az új, majd kibővítve még újabb iskolával szemben, a templom közelében. Neve mint a népdal, úgy született; és szintén a folklór körébe sorolható a hasznosítását célzó ötletek jó része is, melyek szerzőtlenül terjedtek a lakosság körében. Más ötletek befektetői szándékként, ismét mások az idővel felcsillanó pályázati lehetőségekhez igazodva fogalmazódtak meg. Még öregiskola baráti köre is alakult, a helyi vállalkozók pedig egyszer csak összeálltak és kicserélték az utcai homlokzat tönkrement ablakait. Egyszerűen a helybeliek nagyon szeretik az épületet, ha annak elbontása, vagy eladása akármilyen halványan is szóba került, az tiltakozást váltott ki, érzelmeiket kavart. A hasznosítási ötletek pedig mind közösségi, gyakran művelődési jellegű célokat tűztek ki. Végül – immár a 21. században – az önkormányzat kedvezményes kamatozású kölcsönt vett fel, melyből a teljes épület tetőszerkezetét, utcai homlokzatát és egyik szárnyát fel tudta újíttatni. Kádár Bálint tervező építész a Pompidou Központ és a cattolica könyvtár

épületéhez hasonló felfogással, a szerkezet látatásával oldotta meg feladatát; a hajdani tornateremből a tetőgerendákat láttató, háromszintes teremkönyvtár jött létre.

Az 1896-ban önálló várossá vált Cattolicában már ebben az időben is volt kölcsonkönyvtár, a munkásegylet helyiségében, de a városi könyvtár születési évének 1914-et tekintik, amikor az iskolai patronátus alapított könyvtárat az elemi oktatás és a kevésbé tehető rétegek támogatására. Kalandos évtizedek multával a könyvtár magjának az az 1500 (1808 és 1960 között) megjelent ismeretterjesztő és populáris) olasz kiadvány tekinthető, amelyet a második világháborúból megmentve az 1946-ban alapított szabadegyetem kapott. Így pillant vissza Cattolica könyvtár-történetére az „*Egy könyvtár-központú választás*” című fejezet, majd egy fél mondatral rövidre is zárja a történetet: a különféle ideiglenes helyek (a legutóbbi egy középiskolában volt) közötti vándorlást a kulturális központban való végleges kikötés zárta le.

Nagykovácsi művelődéstörténete ugyan még feltáratlan, ám eddigi ismereteink inkább amatőr színjátszásról, zenekarokról, az 1930-as évekből figyelemre méltó passió-játékokról adnak hírt; olvasás, könyv, könyvtár nyomaira még nem bukkantunk. 1952-ben persze létrejött a népkönyvtár, mely 1955-ben a régi sváb vendéglőből lett művelődési otthon egyik hátsó szobájában kapott helyet. Az 1978-as „községi krónika” feljegyezte, hogy az akkor 5800 kötetes könyvtár átmenetileg a párház egyik szobájába költözött. Végleges helyének elfoglalása előtt a több mint 20 ezer kötetes nagykovácsi könyvtár az általános iskola első emeletének hátsó sarkában szorongott...

A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején az események, projektek és megvalósítások egyedülálló koncentrációja jött létre, melyeket az az eszme kötött össze, hogy az ismeretek minden eszközzel való terjesztése stratégiai cél – írja a fejezet egyik szerzője, és ő is felele-

veníti az 1977-es regionális törvény szerepét a többcélú művelődési intézmények létrejöttének elősegítésében. A kitűzött cél tehát egy olyan tér kialakítása volt, mely alkalmas Cattolica közösségének kulturális fejlődéséhez szükséges dokumentumok megőrzésére és terjesztésére, amint az a közintézményeknek a társadalmi és polgári fejlődést elősegítő küldetéséből következik. Ezeknek a tereknek (melyek terveit 1979-ben mutatták be a nyilvánosságnak) azt az inter- és polidiszciplinaritást kellett lehetővé tenniük, amit a kulturális kommunikáció új formái megköveteltek. Ehhez adva voltak a részlegek, a könyvtár, a múzeum, a kiállítóterem, a fénykép-archívum, a fonovideóteka, azaz a különféle hordozók, a különféle nyelvezetek és a történelmi kutatások újabb forrásai (kép- és hangrögzítések, a fényképek és oral history dokumentumok formájában).

A lakosság folyamatos képzésének célja pedig azzal az óhajjal járt, hogy egy kisvárosban a nagy központokhoz hasonlóan teremtsék meg a kultúrához való hozzáférés lehetőségeit; azzal a kihívással, hogy bekapcsolódjanak a nagy kiállítások körébe, és hozzák létre a kultúra nemzeti és nemzetközi szakértőinek egyik találkozási pontját. Ily módon körforgás alakult ki a kultúrát előmozdító tevékenységek (mint a rendezvények, konferenciák) és azok marandó dokumentális nyomai (a rendezvények felvételei, a konferencia-kötetek) mint a kultúrát terjesztő eszközök gyarapodása között. A könyvtárat ebben a közegben az információ és a dokumentáció helyeként határozták meg, bármi legyen is az eszköz (beleértve az elektronikusokat és a kibertérben találhatóakat is), ami e cél elérésére szolgál.

Cattolica városi könyvtárának új otthonát tehát a fenti elvek és célok légkörében avatták fel 1983-ban. A könyvtár tágas szabadpolcos térrel rendelkezik, ahol az állomány Dewey tizedes osztályozásának megfelelően van elrendezve. Kialakítottak egy gyermekrészleget, amely 1991-ben meserészleggel bővült. (Ekkor ugyanis megvásárolták egy – pedagógiai szakértők közreműködésével készült – mesekönyv-kiállítás teljes

anyagát.) A helyismereti, helytörténeti tevékenységet inkább történelmi-etnográfiai szemlélettel közelítve a város és a környék gazdaságát és kultúráját meghatározóan befolyásoló fürdőhely-jelleg és a turizmus dokumentumait gyűjtik. Így jött létre „a fürdő-kultúra obszervatóriuma”, mely a könyvtári anyag mellett a fürdő-kultúrát jellemző tárgyi dokumentumokat is gyűjti. A könyvtár kvalifikált referenz-személlyel, gazdag folyóirat-állománnyal és multimédia-gyűjteménnyel rendelkezik. Nagy terveik vannak arra, hogy a MystFest jelentőségét kihasználva „parairodalmi” különgyűjteményt hozzanak létre a bolognai egyetem bölcsészkarával együttműködve. (Jelenleg a könyvtár állományában több mint 11 ezer kötet „giallo”, egy különgyűjteményben 4000 sci-fi és 600 képregény-folyóiratcím található.)

A könyvtár informatikai megújulása 1988-ban vette kezdetét, a Servizio Bibliotecario Nazionale hálózatával kompatibilis Sebina szoftvert használva az első online katalógus 2003-ban vált a Romagnai Könyvtári Hálózat aktív részévé.

Nagykovácsi könyvtár- és közművelődésügyében a hetvenes-nyolcvanas években elvi megfontolások, nagy célkitűzések nem játszottak szerepet. Az általános iskola épület-bővítését (és a régi művelődési ház használaton kívülé válását) követően, az Általános Művelődési Központ létrehozásával a községi könyvtár beköltözött az iskolába, majd Klubkönyvtár elnevezéssel önállósulva látta el mind közművelődési könyvtári, mind népművelői feladatait, továbbra is az iskola helyiségeinek és berendezéseinek használatára szorulva. Az iskola – egyébként sem igazán alkalmas – színháztermének véglegesen két osztályteremre alakításával a település egyetlen nagyobb befogadó képességű terme az akusztikailag borzalmas tornacsarnok maradt (egészen az Amerikai Nemzetközi Iskola Nagykovácsiba költözéséig, annak kitűnően felszerelt színházterme ugyanis évente néhány alkalommal – szívességből, illetve bérleti díj fejében – rendelkezésre áll). Egy régi ház meg-

vásárlása és faluházzá alakítása szerencsésen esett egybe a „Klubkönyvtár” új vezetőjének kinevezésével, aki nagy lelkesedéssel és szakértelemmel kezdte megtervezni egy új intézmény, a „Könyvtár és faluház” működését. Az Öregiskola fél épületének felújítása további lehetőségeit azonban idő előtti, váratlan halála miatt már nem tudta beépíteni elképzeléseibe. A 2006-ra elkészült felújított épületszárny nagyobbik termét a helyre éhesek azonnal birtokba vették: az üres falak között egybeként filmvetítések, kiállítások, civil szervezetek és pártok rendezvényei, előadásai váltották egymást, a helyhatósági választások kampány-eseményei, a választások után a választókerület „egy irányba húzó” önkormányzati képviselőinek találkozója zajlottak. (A polgármesteri hivatal titkárságának egyre több munkát adott az igények összehangolása, a rendezvények és a használók nyilvántartása.) Ideje volt az új helyhez új intézményt alapítani. A 2006-ban megválasztott önkormányzati képviselő-testület témánk szempontjából (is) szerencsés összetételű volt: tagjai között a művelődésszervezés ügyének egy tudós kutatója és egy nyugalmazott könyvtáros is helyet kapott. Közreműködésükkel és az elhunyt igazgató szellemi hagyatékának felhasználásával Nagykovácsi önkormányzatának képviselő-testülete először az Öregiskolában működtetendő kulturális intézmény koncepcióját fogalmazta meg. Ennek során – reális pesszimizmusról téve tanúságot –nem reménykedett a másik épületszárny felújításához szükséges anyagiak gyors megszerzésének lehetőségében. Következésképpen úgy döntött, hogy a ténylegesen működő könyvtárt átköltözteti a neki szánt új, méltó helyre, ám nem mond le a „nagyterem” használatáról sem. Ezért (Urbán László szakértelmének és a Nemzeti Kulturális Alap némi anyagi támogatásának segítségével) a könyvtárt – mozgatható állványokkal – úgy rendezte be, hogy annak terme továbbra is elláthassa előadótermi funkcióit. Végül az önkormányzat Öregiskola Községi Ház és Könyvtár néven új intézményt alapított, mely tovább működteti a Faluházat, mint a kézműves foglalkozások színterét. A többcélú

közművelődési intézmény jelenleg két teremből áll: a kétszintes galériával rendelkező nagyobbik teremben kapott szabadpolcos elhelyezést a 26 ezres állományú könyvtár, mely feladatellátási szerződés alapján biztosítja a szomszédos Remeteszőlős közkönyvtári ellátását is. Szolgáltatásai: helyben használat, könyv, játék, CD, DVD kölcsönzés, internethasználat, wifi, NAVA-pont, katalógusa az intézmény honlapján is megtekinthető (a Szirén rendszert használják). A meszarok a földszinten, a kézikönyvtár a galérián található, a fiatalokat a felső szint egyik „lepenygalériája” várja, a másikon a település sváb- és bányászmultjára emlékeztető kamara-kiállítások kaptak helyet. A felújított épületszárny kisebbik terme szolgál klub-összejeöveletek, legfeljebb 50 fős hallgatóságú előadások, kamara-koncertek, kiállítások céljára, de házasságkötő-terem és az Önkormányzat tanácsterme is egyben. Szűkös lehetőségei ellenére az intézmény kézműves foglalkozásokat, táncházat rendez gyerekeknek és felnőtteknek, családi napokat, egészség-napokat szervez, klubjaival a legkülönbözőbb korú és érdeklődésű lakosokat szólítja meg. Megnyitásának évfordulóját minden évben egész napos rendezvénnyel, a legtöbbet kölcsönző felnőttnek és gyermeknek járó „könyvfaló-díj” átadásával ünnepli. Lehet, hogy a huszonötödikre majd kiadvány is készül?

Van-e tanulság? A mennyiségi összehasonlítás nehéz, mert egyes adatok másként szerepelnek a kötetben és másként Cattolica honlapján, és értelmetlen a két ország eltérő történelmi, gazdasági adottságai miatt. Mint láthattuk, az 1970-es évek olasz központi és regionális törvénykezése nemcsak szabályokat és kereteket, hanem lehetőségeket és anyagiakat is biztosított; a magyarországi jogalkotásra ez kevésbé jellemző. De értelmetlen a két település jellege miatt is. Cattolica tradicionális fürdőhely, és egyúttal perifériális kisváros, mely célul tűzte ki, hogy lakosságának a nagy központokéhoz hasonló lehetőségeket biztosít. Nagykovácsi először sváb, majd bányász, végül „téesz” falu jellegét veszítette el, ma óhatatlanul kertvárosiasodó agglo-

merációs település, ahol fővárosi igények lépnek fel a „falusi” lehetőségekkel szemben, vagy fel sem lépnek, hiszen kielégíthetők benn a városban. Ugyanakkor Nagykovácsi fő vonzereje, csendes zsákfalú volta, természeti környezete egyben gazdasági hátránya is: természetvédezt területére sem ipari, sem logisztikai létesítmények nem települhetnek. Ráadásul mérete rendre kizárja a kulturális fejlesztéseket támogató pályázati lehetőségekből.

Ami összevethető és elgondolkodtató, az a felfogás hasonlósága: nevezetesen, hogy a kultúra teremtésének, fejlesztésének, hozzáférhetőségének és terjesztésének minden eszközt egységes egésznek tekintik. Nem az eszköz, a módszer az, ami elválaszt, hanem a cél, ami összeköt. Cattolica példája szerint (és a kötet szövegeiből következtethetően Olaszországban) az íróasztali (és jogalkotói) elmélet és a gyakorlat összhangban van (volt) ebben a kérdésben. Magyarországon egyrészt ott az ősi ellentét, mely az (általános felfogás szerint) introvertált könyvtáros és extrovertált népművelő között van (mi, Kovács Máté tanszékének gyermekei hogy lenéztük a Maróti-féle „tansámlit”, és éppen oly méla utálatlalt fogadtuk a bevezetést a népművelés elméletébe, mint ők a könyvtári alapismereteket). Meg is sértődött mindkét fél, amikor 1997-ben egy törvényi szabályozás alá kerültek, és még alig egy-két éve is azt hallottam, hogy a művelődésszervező közösség milyen izgatott rettegéssel várta a minisztériumi főosztályvezetői kinevezést, nem a személyek, hanem a szakmai hovatartozás miatt. Másrészt, nálunk mintha az

elmélet és a gyakorlat között nem lenne meg az összhang, pontosabban, mintha időben elcsúsznának egymástól. Annak idején az „íróasztal mellett született” általános művelődési központ bukott meg a gyakorlatban. Jelenleg viszont – tessék csak az intézményi címtárakat átfutni – egyre több a Nagykovácsiéhoz hasonló „és” intézmény (művelődési központ és könyvtár, könyvtár és művelődési, vagy falu, vagy közösségi ház stb.). Az „íróasztal mellett” pedig következetesen elkülönítve kezelik a könyvtárat és a „házat”, a szakfelügyeleti vizsgálat még kifogásolja is, hogy a művelődési intézmény feladatai között helyi szabályzat nevesíti a könyvtári alapellátást. Jelen sorok írója a nagykovácsi Öregiskolában nemrég létrehívott egy helytörténeti klubot. Ennek keretében az első néhány alkalommal digitalizált régi fényképeket vetítettünk, és a nyugdíjasok régóta aktív klubjának segítségével számos nagykovácsi helyszínt, számos nagykovácsi család régi és mai tagjait sikerült azonosítani. Ugyanakkor áttekintettem a könyvtár helytörténeti állományát, és elkezdtem begyűjteni a jelenkori emlékek hiányzó darabjait, így például az elmúlt húsz év helyhatósági választásainak helyi szórólapjait, a helyi pártszervezetek civil szervezetek, alapítványok rendezvényeinek meghívóit. Most már csak az a kérdés: én most akkor kétféle tevékenységet végzek? Azt a (papíron) havi húsz órát, amit ezekre fordítok a könyvtár vagy a közművelődés rovatban kell-e nyilvántartani?

Mohor Jenő

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

269/2011

ELMBORG, James K.: Libraries as the spaces between us : recognizing and valuing the Third Space. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Reference & user services quarterly. – 50. (2011) 4., p. 338-350.

A könyvtár mint harmadik hely

Feladatkör; Társadalmi követelmények

Az utóbbi időben sokat írtak a „könyvtár mint hely” témájában. A cikk filozófiai módszerekkel közelíti meg a kérdést, amellel érvel, hogy a térrel kapcsolatban eluralkodó kereskedelmi szemlélet eltávolít a könyvtár hatékonyabb meghatározási lehetőségeitől. Bevezeti a „harmadik hely” fogalmát, és vizsgálja annak relevanciáját a könyvtárakra illetve a könyvtárügyre vonatkozóan. A szerző a harmadik helyet különböző könyvtári fogalmakkal hozza kapcsolatba, főként az információs jártasságával. A cikk szerint a harmadik helyről való eszmecsere segíti a könyvtárakat és a könyvtárosokat az egyre sokszínűbb lakosság kiszolgálásában a dinamikusan változó társadalomban.

(Autoref.)

270/2011

STOCK, Wolfgang G.: Informational cities : analysis and construction of cities in the knowledge society. – Bibliogr. **In:** Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 62. (2011) 5., p. [963]-986.

Információs városok a tudástársadalomban

Információs társadalom; Informatika; Információtechnológia

Az információs városok a tudástársadalom prototípusai. Ha információs világvárosok, a hatalom új központjai. Manuel Castells szerint (1989) ezekben a városokban az áramlatok tere – a pénz, hatalom és információ áramlatai – hajlamosak elnyomni a helyek tereit. Az IKT infrastruktúrái, a kognitív infrastruktúrák (a tudás- városok és a kreatív városok alapjaként) és a város szintű tudásmenedzsment nagyon fontosak. A digitális könyvtárak hozzáférést biztosítanak a globális explicit tudáshoz. Az információs város kreatív klaszterekből és implicit információk megosztását stimuláló személyes kapcsolatok tereiből áll. Az ilyen városokban a munkahelyek polarizációja zajlik a jól képzett munkaerő javára. Az információs városok társadalmi/közösségi struktúrája pénzügyi szolgáltatásokból, tudásintenzív high-tech ipari vállalkozásokból, információgazdasági társaságokból és egyéb kreatív, tudásintenzív szolgáltató vállalkozásokból áll. A gyenge helyzetű tényezők a kulturális, a szabadidős és a fogyasztást szolgáló intézmények. A politikai akarat az információs város és az e-kormányzati tevékenység megteremtésére alapvető fontosságú az ilyen városok kialakításában. Az elvi cikk indikátorokat is közöl, melyekkel jellemezhető, mennyire „informatív” egy-egy város. Befejezésül a szerzők a hálózati gazdaságtan eredményeire alapozva megpróbálják megmagyarázni, miért képesek némelyek az információs várossá válásra, míg mások (viszonylagos jelentéktelenségben maradva) nem. A cikk összekapcsolja az informá-

ciótudomány, az urbanisztika és a várostervezés eredményeit.

(Autoref.)

Kutatás

271/2011

LÓPEZ-BERNA, Sonia – PAPÍ-GÁLVEZ, Natalia – MARTÍN-LLAGUNO, Marta: Productividad científica en España sobre las profesiones de comunicación entre 1971 y 2009. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 2., p. 212-231.

Res. angol nyelven

A kommunikációs szakmákkal kapcsolatos tudományos eredmények Spanyolországban 1971-2009 között

Képzés -rokon területen; Kommunikáció; Tudományos kutatás

Spanyolországban a kommunikációs képzés a szakma gyakorlásához szükséges kompetenciák megszerzésén alapul. Az európai konvergencia fényében szükségessé vált a reklám és a PR, az újságírás és az audiovizuális kommunikáció területeihez kapcsolódó szakmák jellemzőinek átfogó elemzése. Ennek részeként összegyűjtötték és megvizsgálták a kommunikációhoz kötődő szakmákkal kapcsolatos, 1971 és 2009 között megjelent cikkeket, könyveket és doktori értekezéseket a spanyol ISOC, ISBN, TESEO adatbázisok alapján.

Az elemzéshez bibliometriai módszereket használtak, az értékeléshez pedig a kutatói tevékenység értékelésének spanyol nemzeti bizottsága (CNEAI) és a minőség-értékelési és akkreditációs ügynökség (ANECA) által alkalmazott kritériumokat vették igénybe. Az eredmények azt mutatták, hogy a Bolognai Nyilatkozat aláírását követően fordult nagyobb figyelem a kommunikáció-közeli szakmák felé. A legfőbb

bet tanulmányozott szakterület az újságírás volt. A teljes anyagot tekintve azt állapították meg, hogy a tanulmányok többsége nem felel meg az értékelő szervezetek által felállított minőségi követelményeknek. Végeredmény: nyilvánvalóan szükséges a vonatkozó kutatások mind mennyiségi, mind minőségi javítása, valamint a társadalomtudományi kutatások módszereinek mélyebb megismertetése a kutatókkal.

(Autoref. alapján)

Tudománymetria, bibliometria

272/2011

KING, James: Measuring the impact of research In: Information outlook. – 15. (2011) 2., p. 17-19.

A kutatások hatásának mérése

Tudománymetria; Tudományos kutatás

Mikor 1955-ben Eugene Garfield megálmodta a hivatkozási indexet, akkor elsősorban az információkeresés tökéletesítésének célja lebegett a szeme előtt a cikkek egymással való kapcsolatának kimutatására alapozva. A számítógépesítés elterjedésének és a nagy indexelő szolgáltatók, mint a *Web of Science*, később a *Scopus*, valamint a *Medicine's PubMed* tevékenységének eredményeként azonban mára az indexelés alkalmassá vált a tudomány mérésére is. Szükség is van erre a forrásszegény időkben, mikor a pénzübeli támogatásokért nagy verseny folyik, melyben a kutatóműhelyek egzakt számokkal akarják bizonyítani támogatásra való érdemességüket.

2005-ben, amikor az USA Védelmi Minisztériuma átszervezte a hatókörébe tartozó kutatóintézeteket és kutatási tevékenységeket, világosan kiderült, milyen nagy jelentősége van a tudományos publikációk impakt faktorának, mivel a leépítéseket, összevonásokat és átszervezéseket ezek nagymértékben befolyásolták.

Az is kiderült, hogy a könyvtáraknak az adatok összegyűjtésével és elemzésével óriási szerepük van anyaintézményük hatékonyságának demonstrálásában.

Az egyik jó példa a mérőszámok alkalmazására a Walter Reed Army Institute of Research (WRAIR) könyvtára, ahol a munkatársak által összegyűjtött adatok – az összes kutatói publikáció, a magas impakt faktorú publikációk listája és a cikkekre történő hivatkozások száma – hangsúlyos szerepet kap az intézmény BSC (*balanced scorecard* – kiegyensúlyozott stratégiai mutatószámrendszer) típusú stratégiai tervezési és vezetési rendszerében.

A Haditengerészet kutatólaboratóriumában (Naval Research Laboratory) és a Nemzeti Egészségügyi Intézetben (National Institutes of Health, NIH) szintén alkalmazzák a teljesítmények felmutatására a tudománymetriai mérőszámokat.

A Washington Egyetem Bernard Becker Orvosi Könyvtára kiváló, ötkomponensű modellt használ a kutatások hatásának mérésére (a kutatások outputjainak követése, hatásuk a tudástranszferben, klinikai alkalmazásuk, széles körű közösségi alkalmazásuk, intézményi politikára gyakorolt hatásuk).

A NIH két szolgáltatása, a RePORT (Research Portfolio Online Reporting Tools) és az eSPA (Electronic Scientific Portfolio Assistant) nagymennyiségű és rendkívül sokféle adatot tartalmaz a kutatásokkal kapcsolatban, melyek segítséget nyújtanak az éppen futó kutatások áttekintésében, a kutatási programok tervezésben, és a kutatás hatásainak fölmérésében.

A NIH egyik legérdekesebb kezdeményezése a tudományos kutatók interdiszciplináris, nemzeti hálózatának kiépítésére irányul a könyvtárak által épített, nyílt hozzáférésű szemantikuswebprojekt segítségével, első lépésben a Cornell University keretében.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 271

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

273/2011

GRANT, Carl: A clear call for revolutionary, not evolutionary, thinking in librarianship **In:** Public library quarterly. – 30. (2011) 2., p. 158-164.

Forradalmi gondolkodást a könyvtárosságban!

Felmérés; Gépi információkeresés; Könyvtárhasználat; Könyvtárkép; Szolgáltatások használata

Az OCLC 2010. évi jelentése az amerikai és kanadai társadalom könyvtárképéről (<http://www.oclc.org/reports/2010perceptions.htm>) a szerző szerint kötelező olvasmány minden könyvtárvezető számára. Az információs környezet olyan gyorsan változik, hogy azzal sok könyvtár nem tud lépést tartani. Míg a könyvtárosok tétováznak, más szervezetek használják ki a kínálgató lehetőségeket. A jelentés 2229 amerikai és kanadai, 14 éven felüli válaszadó véleményét tükrözi. A szerző végigveszi a legfontosabb megállapításokat.

Már 2005-ben is csak a felhasználók 1%-a kezdte az elektronikus keresést a könyvtári weboldalon, és ez az arány 2010-re nullára csökkent. A használók 91%-a elégedett a keresőrobotok által szolgáltatott találatokkal (ha kételyeik vannak, akkor is legfeljebb más keresőrobotokkal ellenőrzik az adatokat), az amerikaiak 69%-a gondolja úgy, hogy ezek a találatok éppen olyan megbízhatóak, mint a könyvtári információk. A megkérdezetteknek 21%-a mondta azt, hogy kevésbé használja most a könyvtárat, mint 5 éve. (Ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a könyvtárak fő feladata az információszolgáltatás.) A főiskolások esetében az egyes referenzművek használata 25%-kal esett vissza, a kutatásaikhoz 13%-kal kevesebben kértek segítséget a könyvtárosoktól, az adatbázisok könyvtári használata 9%-kal

esett vissza, a nyomtatott kiadványokat 6%-kal kevesebben használták, és még a szórakoztató olvasmányoknál is volt egy 4%-os visszaesés. A megkérdezettek egészét tekintve 39-ről 28%-ra esett vissza a kutatáshoz való segítségkérés; a könyvtáron kívüli szakértőktől való segítségkérés (*ask-an-expert*) öt év alatt 15-ről 43%-ra nőtt (ez 186%-os növekedés), miközben a könyvtári online referenz igénybevétele (*ask-a-librarian*) 10%-ról 8%-ra csökkent. Ennek alapján arra lehet számítani, hogy a könyvtárak online használata 2034-re meg is szűnik. Ugyanez a visszaesés tapasztalható az elektronikus folyóiratok és az online adatbázisoknál is (kivéve a 18-24 éves korosztályt, ahol ez a szám 53-ról 58%-ra emelkedett). A közösségi oldalakon a könyvtárak is megjelentek, de a reagálásuk nem elég gyors és nem eléggé összehangolt.

A könyvtári szakmát újra fel kell találni és új erővel megtölteni. Evolúciós alkalmazkodás helyett forradalmi megközelítésre van szükség. A könyvtári metaadatokat (vagy magukat a dokumentumokat is) minden webes portálról elérhetővé kell tenni, megfelelő interfésszel, olyan egyszerű keresőfelülettel, mint pl. a Google. Így a használók különböző keresési pontok felől juthatnak el a könyvtárhoz, és a könyvtár egyediségét az általa szervezett és közvetített információ „címkéje” mutatja – bármilyen készüléket vagy szoftvert is használjon a felhasználó. A forradalmi változtatásokra azért is szükség van, mert a jelenlegi forrásokat előbb-utóbb olyan helyekre irányítják át, ahol azoknak világos és dokumentálható értéke van. A könyvtárosoknak egyre inkább extrovertáltaknak kell lenniük, akik figyelnek és tanulnak. Különben tovább növekszik a szakadék a között, ahogy mi látjuk a szakmát, és ahogy a használók látnak bennünket.

(Mándy Gábor)

Lásd még 269, 270

Nemzeti könyvtárügy

274/2011

BARTH, Robert: Sparsamkeit geht vor : Bibliotheken und direkte Demokratie in der Schweiz **In:** BuB. – 63. (2011) 6., p. 463-465.

Könyvtárak és közvetlen demokrácia Svájcban

Fenntartó szerv; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárpolitika; Társadalmi követelmények

A svájci könyvtárosok etikai kódexében az áll, hogy „szakmájuk társadalmi hasznosságát elismerik”, ugyanakkor a *Svájci könyvtárak chartája* (2010) kimondja, hogy a könyvtárak fontos feladataiknak csak úgy tudnak megfelelni és fejlődni, ha a keretfeltételeket, a törvényi alapokat és a finanszírozást a politika megteremti.

A könyvtárak és a demokrácia kérdéséről nem folyt alapvető vita az elmúlt években, de a könyvtárak és a politika viszonyáról annál több szó esett szakmai körökben, elsősorban az elismerés és a támogatás hiányát említve.

Svájcban a könyvtáraknak a tudástársadalomban játszott szerepével nem foglalkozik a politika, ami azért meglepő, mert a közvetlen demokrácia eszközei lehetővé tennék a könyvtárügy támogatását és fejlesztését. Svájcban a közvetlen demokrácia három szinten működik: a 2500 településen, a 26 kantonban és a szövetségi parlamentben. Az alkotmány a választásra jogosult polgárok javára korlátozza a parlament jogosítványait nagyobb beruházások vagy törvénymódosítások esetén: ilyenkor népszavazás dönt. Emellett a polgárok törvényjavaslatot nyújthatnak be, és aláírásgyűjtéssel népszavazást is kikényszeríthetnek a parlament vitatott határozatáról. Fontos elem az egyetértési jog gyakorlása is: a parlament a törvényjavaslatokat megküldi a kantonoknak és az érintett egyesületeknek véleményezésre, amivel elkerüljük, hogy a törvény egy esetleges népszavazás miatt zátonyra fusson.

A településeken a pénzügyi kérdésekben rendelkezik a lakosság jogosítványokkal: évente szavaznak a helyi költségvetésről és az adóemelésről vagy csökkentésről. Kivételes esetben a városokban helyi parlament dönt évente a költségvetésről (Bern, Biel). A lakossági részvételt erősíti, hogy számos hivatalt mellékfoglalkozásként, csekély tiszteletdíjért látnak el a svájciak. A jól kidolgozott szövetségi rendszer gondoskodik arról is, hogy a felelősségszinteket decentralizálják; a kultúráért – benne a könyvtárért – a település és a kanton a felelős. Ez a rendszer mélyen gyökerezik a lakosságban, de hiba volna eszményíteniük azért. (Az évi négy alkalommal lebonyolított szavazás elég megterhelő, a polgárok részvétele pedig átlagon aluli.)

A cikk ezután a tudományos könyvtárak, majd a közkönyvtárak helyzetét vizsgálja, ezután a decentralizált és elszigetelten, központi irányítás nélkül működő könyvtári rendszer hátrányaira tér ki, s megállapítja, hogy a közvetlen demokrácia révén nem erősödött a svájci könyvtárügy, mint ahogy a képviseleti demokráciák esetében ez megtörtént.

(Murányi Lajos)

275/2011

GUSEVA, E. N.: Biblioteki i innovacii : social'nye i upravlenčeskie aspekty. – Bibliogr. 16 tétel **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2011) 6., p. 28-41.

Könyvtárak és az innovációk: társadalmi és vezetési vonatkozások

Ésszerűsítés; Fejlesztési terv; Hatékonyság; Munkaszervezés

Az emberiség mindig folyamatos változások és átalakulások között élt. A 20. század közepén a társadalom új irányt vett, az információ és a tudás a fejlődés stratégiai erőforrása, a tudomány és az innováció az állami politika tárgya lett. A 21. század elején az innovációs szférának a gazdaság fejlesztésében elfoglalt szerepét jellemzi,

hogy a tudományos kutatási eredmények a gazdasági növekedés és fejlődés alapjává válnak, a tudományos-műszaki és innovációs politika határozza meg a további fejlődési irányokat a kultúra, az oktatás, a jog területén.

Oroszországban 2002 tavaszán legfelső szinten foglalkoztak a tudomány és a technológia 2010-ig szóló fejlesztési politikájával, amelyben már előirányozták a nemzeti innovációs rendszer (NIR) létrehozását. (A NIR az innovációs tevékenység megvalósítására és támogatására irányuló személyek és intézmények összessége; a fogalom a nyugati publikációkban is megtalálható, elsősorban B. Lundvall nevéhez köthető.) Oroszországban az innovációs fejlődés lényegesen eltér a közép-európaiaktól, mivel a tudományos kutatásokra és az innovációkra sokkal kevesebb pénz jut, a tevékenységnek elenyésző hatása van az ipari termelés dinamikájára.

Az innovációs folyamatok irányításával külön tudományág, az innovatika foglalkozik. Gyakorlati szempontból az innováció komplex, rendszerszintű tevékenység, gyakran nehéz különválasztani az irányítási, termelési, tudományos és alkotó tevékenység egyéb fajtáitól. Az oroszországi gyakorlatban innovációnak a végeredményt tekintik, míg máshol a tevékenységet, a változás folyamatát.

Oroszországban mind a társadalom, mind az államhatalom elismeri a könyvtárak küldetését a kultúra, a tudomány, a társadalmi kommunikáció fejlesztésében. Az innovációs tevékenység iránti érdeklődésnek a könyvtárakban tapasztalható növekedését olyan közvetlen okokkal magyarázzák, hogy csökkent az állami finanszírozás mértéke, ennek következtében új pénzügyi forrásokat kellett keresni; megszűnt a könyvtárak egyeduralma az információ szolgáltatásban, versenytársak, alternatív információforrások és szolgáltatások jelentek meg. A közvetett okok között a legfontosabbak a politikai, jogi, szociális, kulturális, gazdasági, tudományos és műszaki szférában végbement objektív változások, valamint annak felismerése, hogy a további fejlődés csak innovációs lehet.

A könyvtárak innovációs fejlesztésében a jelenlegi szakaszt a „*címzett minőségi szolgáltatások konkrét felhasználói kategóriáknak*” megfogalmazás jellemzi. Ez a cél azonban csak akkor érhető el, ha a társadalomban már megvan az információs gondolkodásmód. A könyvtárak innovációs fejlesztését is érinti az innovációk strukturáltsága; megkülönböztetnek mikroszintet (belső innovációt), makroszintet (külső innovációt, a könyvtár és közeli külső környezete), és megaszintet (a könyvtár tevékenységében végbemenő változások hatással vannak a társadalom fejlődésére).

A könyvtári szférában az innovációs tevékenység irányítása a szervezet stabilitásának fenntartását jelenti folyamatosan változó külső és labilis belső közegben. A vezetés célja vagy eredménye lehet a könyvtári-információs források és elérhetőségük normatív feltételeinek biztosítása, megtartásuk és fejlesztésük; a szolgáltatások minőségének világszintre emelése; a könyvtár hatékony felhasználása a gazdaság fejlesztésében, a helyi, regionális, országos szociális és kulturális feladatok megoldásában. A könyvtári innováció folyamat és tevékenység eredménye is egyben, a könyvtári innovációk interaktívak, mindig van visszacsatolás.

Oroszországban a könyvtári-információs szférában lényeges változások mennek végbe, amelyek új megközelítést és megvalósítást igényelnek. A könyvtári tevékenységben még nem kész az innovációk bevezetésének módszertana és a könyvtári innovatika.

(Viszocsekné Péteri Éva)

276/2011

HAGERLID, Jan: The role of the national library as a catalyst for an open access agenda : the experience in Sweden **In:** Interlending & document supply. – 39. (2011) 2., p. 115-118.

A nemzeti könyvtár mint a nyílt hozzáférés előmozdítója. Svédország gyakorlata

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár

A Svéd Nemzeti Könyvtár 1990 óta koordinálja a tudományos és szakkönyvtárak tevékenységét. Ezt a szerepét hamarosan kiterjesztik a köz-könyvtárakra is. A nemzeti könyvtár működteti és tartja fenn a LIBRIS országos keresőrendszert, amely több szolgáltatást egyesít. A LIBRIS rendszeresen leírja például a felsőoktatási intézmények elektronikus kiadványait a webről. A nemzeti könyvtár szervezi meg az e-források licenceinek beszerzését is.

Svédországban a 90-es évek végén indultak a repozitóriumok. A nyílt hozzáférés ügyét Svédországban először a könyvtárosok vetették fel. Az ország csatlakozott a *Berlini Nyilatkozathoz*. A nemzeti könyvtár a lundi egyetemen indított egy projektet (SciCom) és támogatta a nyílt hozzáférésű folyóiratok kalauzának (DOAJ) kifejlesztését, szintén a lundi egyetemmel együttműködve.

A repozitóriumok fejlesztése és a nyílt hozzáférés gyakorlatának kiterjesztésére irányuló törekvések az *OpenAccess.se* programban kapcsolódtak össze, amely 2006 és 2009 között zajlott, nagykönyvtárak és tudományos intézmények együttműködésével. Harminc projektet bonyolítottak le 14 millió svéd korona értékben, a nemzeti könyvtár vezetőjének irányításával, pályázati rendszerben. Néhány projekt ezek közül: *SwePub* (www.swepub.se), párhuzamos publikálás, információk a nyílt hozzáférésről kutatóknak, Nobel-díjas művek nyílt hozzáféréssel, nyílt hozzáférésű oktatási források, tudományos folyóiratok nyílt hozzáféréseinek támogatása stb. Az *OpenAccess.se* weboldala (www.

openaccess.se) a nemzeti könyvtár honlapjának csatolt része.

Mára szinte minden nagy felsőoktatási intézménynek van nyílt hozzáférésű repozitórium. Egy felmérés szerint a 2008. évi teljes svéd cikktermés 20,4%-a szabadon hozzáférhető; a nyílt hozzáférés aránya Svédországban 22,6%-os. A DOAJ-ban 37 svéd cím szerepel.

Az *OpenAccess.se* program állandósult. A nemzeti könyvtár továbbra is vezető szerepet tölt be, koordinálja a tudományos könyvtárak nyílt hozzáféréssel kapcsolatos tevékenységét. A nyílt hozzáférés a nemzeti kutatási publikációk hozzáférhetőségére vonatkozik, így jól illik a nemzeti könyvtár egyéb feladatai (nemzeti bibliográfiai szolgáltatások, elektronikus kötelempéldányok, e-dokumentumok hosszú távú megőrzése) közé a digitális környezetben.

(Hegyközi Ilona)

277/2011

LOGINOV, Boris: Informacionno-bibliotečnaâ set' LIBNET : tret'e desâtiletie razvitiâ. – Bibliogr. 21 tétel **In:** Biblioteka. – (2011) 2., p. 9-22.

A LIBNET információs-könyvtári hálózat: a fejlődés harmadik évtizede

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Közös katalógizálás; Központi katalógus -online

A LIBNET az együttműködő és a felhasználókat interneten kiszolgáló orosz könyvtárak összessége, működése egyeztetett technológián és szabályokon alapul, amelyek közül a legfontosabb a bibliográfiai adatok RUSMARC formátumban történő cseréje. A továbbfejlesztés fő irányait számos könyvtári fórum megvitatta, a végleges változatot a Kulturális Minisztérium fogja jóváhagyni.

A LIBNET célja a szabad hozzáférés biztosítása az oroszországi és a külföldi könyvtárak információs forrásaihoz a korszerű számítástechnikai és telekommunikációs technika használatával.

A LIBNET fejlődési szakaszai:

- 1992–2006: az első években a fő feladat a könyvtárak számítógépesítése, a RUSMARC formátumok módszertani megalapozása volt; majd kialakultak a hálózat főbb elemei (a RUSMARC formátumok fejlesztési szolgálata, a LIBNET központ az osztott katalogizálási rendszer és az Oroszországi Könyvtárak Közös Katalógusának [Svodnyj katalog bibliotek Rossii = SKBR] létrehozásához), az ARBIKON konzorcium keretében létrejöttek a hazai és külföldi könyvtárak katalógusainak közös hozzáférési rendszerei, kidolgozták a Nemzeti Elektronikus Könyvtár szervezési-módszertani alapjait.
- 2006–2010: a részt vevő könyvtárak száma meghaladta az ötszázat, közülük 51-nek volt katalogizálási joga; az adatbázisok közös tartalma több mint 12 millió rekord volt. Megalakult a *Nemzeti könyvtári forrás* nevű nem kereskedelmi szervezet a nemzeti könyvtárak, az elnöki könyvtár, az állami akadémiák könyvtárai, valamint az állami és városi közkönyvtárak digitalizált állományainak létrehozására. Megkezdte működését az *Oroszország tudományos öröksége* elektronikus könyvtár, az *Oroszországi könyvtárakban található folyóiratok közös katalógusa*, a tudományos elektronikus könyvtár (tudományos folyóiratcikkek teljes szövegű adatbázisa).

Az új szakasz az elektronikus Jelcin Elnöki Könyvtár létrehozásával indult, a könyvtárak informatizálása bekerült a szociális szféra fejlesztésének stratégiai feladatai közé. A 2007–2010 közötti dokumentumok meghatározzák a könyvtárak tennivalóit az információs társadalom stratégiai feladataiban ellátandó szerephez és a könyvtári rendszer ellenőrző mutatóit. A 2020-ig szóló fejlesztési program szerint 2015-re a könyvtári állomány 50%-át, 2020-ra 75%-át kell digitalizálni, az elektronikus katalógusoknak 2015-re 100%-ban tartalmazniuk kell a nyilvános könyvtárak állományát.

A 2011–2020-ra szóló fejlesztési terv szerint a LIBNET egységes össz-oroszországi információs-könyvtári rendszer az SKBR-be integrált

elektronikus katalógusokkal és keresőnyelvekkel, valamint a központi és osztott könyvtári dokumentumállományok elérésének integrált szolgáltatásaival. 2020-ra a LIBNET minden regisztrált (könyvtárba beiratkozott) hasznárlójának szabad (ingyenes) hozzáférést biztosít az SKBR-ben nyilvántartott információs források digitális változatához a szerzői jogi követelmények betartásával.

A LIBNET tartalma a projektben részt vevő intézmények dokumentumállománya, a szolgáltatók a tartalom tulajdonlására és szolgáltatására jogosult könyvtárak, kiadók, aggregátorok és egyéb tulajdonosok. A dokumentumok elérésének leggyakoribb módja az SKBR-ben keresés, majd navigáció a találatok tulajdonosai által nyújtott szolgáltatásokhoz. A találatokat vagy a felhasználó számítógépére vagy a legközelebbi könyvtárba kell eljuttatni. A védett digitális másolatot az olvasó átnézheti vagy ideiglenesen letöltheti.

A LIBNET elemei: valamennyi könyvtár, a könyvtárak és olvasóik nyilvántartási rendszere, az osztott katalogizálási rendszer, az SKBR, az elektronikus tartalmak védelmi rendszere és az elszámolási rendszer. A LIBNET központi hálózathoz és regionális hálózatokból épül fel. A regionális könyvtári számítógépes hálózatoknak lehetőségük van arra, hogy a könyvtárak közvetlenül a központi hálózathoz kapcsolódjanak, vagy saját közös katalógussal regionális hálózatot alakítsanak, amely az SKBR-en keresztül integrálódik a LIBNET-be. A legegyszerűbb a két módszer kombinálása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

278/2011

SCHWARZ, Helga: Unter dem Kreuz des Südens : Samoa, Fidschi, Neuseeland, Singapur, Malaysia : ein bibliothekarischer Streifzug durch exotische Länder, Inseln und Städte In: BuB. – 63. (2011) 5., p. 391-397.

Könyvtáros szemmel egzotikus országokban, szigeteken és városokban: Szamoa, Fidzsi-szigetek,

Új-Zéland, Szingapúr, Malajzia könyvtárai

Könyvtárügy; Tanulmányút

A szerző, aki 1957-ben szerzett könyvtáros diplomát, Hawaiiból indul a déli félteke öt országába. Azokat a könyvtárosokat látogatja meg, akiket szakmai kapcsolatai révén ismert meg, és a látott könyvtárakról tudósít. (Cserelhetőséget is keresett egyetemi hallgatók számára, ezekről a keretes részben ad számot *Napsütötte gyakorlat* címmel.)

Az út első állomása a csendes óceáni Szamoa fővárosa, *Apia* volt, ahol a Nelson Memorial Library volt az első cél. Az 1956-ban alapított közkönyvtár egyben nemzeti könyvtárként is működik, bár nemzeti bibliográfia nem készül. Állománya százezer egység, integrált rendszert használnak, de nincs honlapja a könyvtárnak. Működik könyvtáros egyesület a szigeteken, és két kisebb egyetemi könyvtár, illetve néhány közigazgatási és szakkönyvtár is van. A szerző a német gyarmatosítás nyomait is kutatta, és a második német kormányzó fontos iratait – unokája ajándékát – átadta a miniszterelnöknek.

A következő állomás a Fidzsi-szigetek fővárosa, *Suva* volt. Az egyetem (USP) kilencezer diákját kitűnő könyvtár szolgálja közel egymillió állománnyal (70 ezer egységből áll a csendes-óceáni különgyűjtemény). Az egyetemen könyvtárosképzés is folyik. A városi könyvtárat a Carnegie Alapítvány finanszírozza, de állománya lehangoló; nincs új könyv, nincsenek számítógépek sem.

Új-Zélandon, *Wellington*ban már hideg az idő, de ami feltűnik, az a kétnyelvűség, az angol és a maori nyelvű táblák. A városi könyvtár (egymillió egység) több fiókkal is rendelkezik. A Victoria Egyetem könyvtárában valamivel nagyobb az állomány (1,3 millió), és 70 ezer folyóiratra fizetnek elő. (A változatlanul hagyott költségvetés 70%-át elektronikus dokumentumokra fordítják.) Jó az együttműködés a nemzeti könyvtárral, amit átépítés miatt nem lehet bejárni, de a folyó munkákról, szolgáltatásokról részletesen tájékoztatják.

*Szingapúr*ban a könyvtári rendszer centralizált, nemzeti testület felel a könyvtárakért. A nemzeti könyvtár mellett húsz közkönyvtár és több felsőoktatási könyvtár tagja a rendszernek, el-látó központ gondoskodik a gyarapításról és a feldolgozásról, felel a pénzügyekért és a statisztikáért. Először a nemzeti könyvtár új épületét (2005), majd az Esplanade Könyvtárat kereste fel, melynek erőssége a színház-, a tánc- és a zeneművészeti gyűjtemény. (Szingapúr pályázik az IFLA 2013. évi világkonferenciájának megrendezésére.)

Az következő állomás a malajziai *Penang*, a műszaki egyetem (USM) Hamzah Sendut Könyvtára. Itt zajlik a régi maláj újságok digitalizálási programja. Az egyetemen (és a fővárosban) képeznek könyvtárosokat. A közkönyvtárakat Penang tartományban a Library Corporation irányítja. A központi könyvtár 800 ezer kötetes – angol, maláj, mandarin és tamil nyelvű az állomány –, nem hagyományos dokumentumokkal is rendelkezik. Az ország első közkönyvtára 1817-ben nyílt meg. *Kuala Lumpur*ban (4 millió lakos) először a városi központi könyvtárba vezetett az útja. Itt csak 110 ezer kötet szolgálja az érdeklődőt, az internet használata díjköteles. Utoljára a nemzeti könyvtár meglátogatása maradt. (Ők is pályáznak az IFLA 2013. évi világkonferenciájának megrendezésére.) Itt 3 millió állomány szolgálja a használókat. Központi katalógusa 101 könyvtár anyagát tartalmazza (négy millió rekorddal). Jelentős az Iszlám Digitális Könyvtár projekt, amelyben Bosznia és Dubaj is részt vesz. Ráadásként egy régi városkába, *Melakkába* utazik, ahol ugyan zárva van a könyvtár ünnep lévén, de a műemlékek látványa kárpótolja a könyvtáros turistát.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 293, 297, 306, 308

279/2011

FALCONNET, Véronique – SIRDEY, Jérôme – BORDA, Xavier: Le Catalogue collectif de France, pour quoi faire? : état des lieux et évolutions à venir. – Bibliogr. l'abjegyzetben **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 2., p. 71-76.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A francia országos központi katalógus szerepe

Központi katalógus -online

Az 1990-es évek óta létező francia közös katalógus (Catalogue collectif de France = CCFr) számára a 2010. év gyümölcsöző eredményeket hozott: hála az országos könyvtári és dokumentációs információs portálnak (*Répertoire national des bibliothèques et des fonds documentaires* = RNBFD), sikerült megsokszorozniuk a hálózaton elérhető katalógusok számát, amelyet a meglévő hatvanegynéhány intézményen túl az előzőekben feltárt több száz másik intézmény anyagával is ki tudtak bővíteni. Az RNBFD közös céllal született: a) információ szolgáltatása minden olyan intézményről, amely kapcsolatban áll a közös katalógussal, és b) a francia dokumentációs intézmények feltérképezése, melynek során 4800 intézmény 1800 dokumentációs állományának adatai váltak elérhetővé. E munka nagyban elősegítette a közös katalógus megújítását és továbbfejlesztését.

A megújulás nagy eredménye, hogy számos katalógushoz nyújt hozzáférést a rendszer, melynek kialakításakor a legújabb nemzetközi szabványok, protokollok (EAD, Z39.50, OAI) normáinak betartására mindvégig ügyeltek. Tudatosan választották ki azt a több mint száz gyűjteményt, amelynek állománya feldolgozásra került. Ezek nem csak a nagyvárosok, hanem minden régió jelentős és kis helyén is létező, ám kulturális örökség szempontjából jelentősnek mondható állományát tartalmazták.

A CGM (a kéziratok általános katalógusa) magában foglalja a franciaországi közkönyvtárak kéziratának retrokonverzió utáni általános katalógusát. 182 ezer rekordot exportáltak a CALAMES-ba, a felsőoktatás számára kialakított levéltári és egyéb kéziratok adatbázisába.

A BAM a nemzeti könyvtár (BnF) levéltári és kéziratanyagának adatbázisa. A PALME a 20. századi francia irodalmi kéziratok országos adatbázisa, melyet 1995-2006 között alkottak meg, több mint 400 intézmény közel 122 ezer rekordjával. Az egyes irodalmi személyek anyagai azonos rendszerben követik egymást: munkásság, levelezés, személyes iratok.

A közös katalógus mindhárom kéziratgyűjtes adatbázisa az EAD formát követi. Ez az a forma, amely lehetővé teszi az adatok több szintű strukturálását és a dokumentum-együttesek nyomon követését. Keresési interfésze még jobban leegyszerűsített: egy általános keresésre használható adatmező fogadja a felhasználót a nyitó oldalon.

A sokféle lehetőséget felkínáló összetett keresés – témára, szakterületre, gyűjteménytípusokra, intézményekre stb. – a további oldalakon nyílik meg: ott, ahol kartográfiai keresés is folytatható. A felkínált könyvtárközi kölcsönzés tovább bővíti a lehetőségek körét nem csak azzal, hogy a szolgáltatás ingyenes, hanem azzal is, hogy több mint 200 könyvtár kapcsolódott be e folyamatba. A már régebben is sokféle funkcióval rendelkező közös katalógus szerepe tovább nőtt az újabb lehetőségek kialakítása során, mellyel még összetettebbé vált a rendszer.

A pozitív visszajelzések megerősítik a munkacsoport elképzelését a következő években folytatandó további fejlesztésekkel kapcsolatban, melynek irányát nem csak a szakemberek elképzelései, hanem a felhasználók kérései, ötletei és elvárásai mutatják majd meg.

(Pajor Enikő)

Lásd még 299

Együttműködés

280/2011

CURRY, Sally: Improving access to information for everyone at all times : the case of Inspire in the UK
In: Interlending & document supply. – 39. (2011) 2., p. 84-89.

Információszolgáltatás bárkinek bármikor. Az Inspire példája Nagy-Britanniában

Együttműködés -belföldi; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

Az *Inspire* a tanulóknak és kutatóknak életük és pályájuk bármely szakaszában kínált szolgáltatás, mely a könyvtárak proaktív együttműködésével segíti elő, hogy bármely könyvtár információihoz és a gyűjteményekből a számukra leginkább megfelelőkhöz hozzájussanak. Az *Inspire* 2003-ban jött létre, és a *British Library*, a *National Library of Wales*, a *National Library of Scotland*, az észak-írországi *Library and Information Services Council*, a *SCONUL* (Society of College, National and University Libraries), a *Society of Chief Librarians* és a *TCR* (The Combined Regions) fémjelzik működését, mely tehát a tudásalapú társadalom létrejöttét, az élethosszig tartó tanulást hivatott támogatni.

Regionális alapú működését az *Inspire Management Board* irányítja. A cél, hogy minél több intézmény csatlakozzon. A könyvtárak használói számára kínálhatják a többi részt vevő könyvtár szolgáltatásait, de a könyvtárak maguk határozzák meg, milyen feltételekkel nyújtják őket. Az *Inspire* honlapján, mely az összes részt vevő könyvtár adatait tartalmazza, a könyvtárak és a használók erről is tájékozódhatnak. Jelenleg az egyetemi könyvtárak 90%-a, a közkönyvtárak 95%-a, az egészségügyi könyvtárak 80%-a, és több mint 100 szakkönyvtár (köztük még a bradfordi Anarchista Könyvtár is) az *Inspire*-hez tartozik, összesen kb. 3950 könyvtár. Poszttere-

ken, szórólapokon, könyvjelzőkön reklámozzák a lehetőséget a használóknak, az olvasószolgálatosok pedig egységes kritériumrendszer szerint adnak tájékoztatást. Az egyes könyvtárak különlegességeiről, különgyűjteményeiről – például a Chesterfieldi Városi Könyvtár kutyatenyésztéssel foglalkozó állományrészéről – , valamint az online katalógusokban fel nem dolgozott állományokról a *Findit!* weboldalai adnak részletes ismertetést. A honlap folyamatos fejlesztés alatt áll, de máris hasznos eszköze a tájékozódásnak.

A könyvtárak helyi és regionális, hivatalos és informális találkozóival kiváló alkalmat kínálnak a személyzet továbbképzésére, a többi könyvtárról nyújtható információk megszerzésére, valamint a saját könyvtár megismertetésére.

2010-ben az *Inspire* küldetése éppannyira fontos, mint kezdetben. A gazdasági nehézségekből fakadó forráscsökkenés és a munkaerő-leépítések igencsak aktuálissá teszik a folytonos önképzést. A felsőoktatási intézmények jelenléte az *Inspire*-ban megkönnyíti ezt. Az internet használatának biztosítása a könyvtárakban a *People's Network* programban, a normatívák és működési mutatók bevezetése a könyvtárak értékelésére és összehasonlíthatóságának biztosítására, majd a szolgáltatások kiterjesztése érdekében hozott intézkedések mind a könyvtáraknak a köztudatban tartását, jelenlétének növelését szolgálták. Ma a hangsúly a könyvtárak közötti együttműködésre helyeződött, az *Inspire* pedig különösen alkalmas eszköze lehet a fejlesztésnek, a személyzet, a források, a könyvtári munkák, a képzés és szolgáltatások könyvtárak közötti megosztásának.

(Fazokas Eszter)

281/2011

GELEIJNSE, Hans: Joint forces or forced cooperation : libraries and library networks at a crossroads. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bibliothek. – 35. (2011) 2., p. 169-177.

Res. német nyelven

Az erők egyesítése vagy kényszerű együttműködés.

A könyvtárak és könyvtári hálózatok válaszáton

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi könyvtári hálózat

2010 novemberében az ABES (L'Agence Bibliographique de l'Enseignement Supérieur), a különböző központi szolgáltatásokért (közös katalógusok, országos licencek, e-disszertációk portálja stb.) felelős francia könyvtári szakmai szervezet megbízta a hollandiai Tilburgi Egyetem egyik részlegét (Ticer), hogy 2012-től 2015-ig szóló stratégiai tervét előkészítendő vizsgálja meg az európai könyvtárak és könyvtári hálózatok helyzetét, a változó környezetre adott válaszait.

A jelentés a könyvtári együttműködés, konzorciumok és hálózatok fejlődéstörténetének áttekintése után rátér az információs környezet fejlődési trendjeire. Megállapítja, hogy a könyvtárak és konzorciumok szerepe igen fontos marad az e-források licenceinek megtárgyalásában és a hozzáférés megszervezésében. A költségvetésekre irányuló nyomás, a tárolási költségek és a tanulási terek létrehozásának igénye felgyorsíthatja a csak elektronikus dokumentumokra való áttérést. A metaadatok felválthatják az országos és regionális katalógusokat. A könyvtári rendszereknek új funkciókat kell integrálniuk: jobban kell hasonlítaniuk a keresőmotorokra, színvonalas metaadatokkal kell operálniuk, zökkenőmentes hozzáférést kell nyújtaniuk. A könyvtári integrált rendszerek ma már élnek a számítási felhők (*cloud computing*) előnyeivel, miközben szervesen együttműködnek a tudományos könyvtárakkal, a kutatóegyetemekkel, a közös katalógusokkal, a nyílt hozzáférésű repozitóriumokkal és a tanulásmenedzsment-rendszerekkel. Az előrejelzések szerint 2015-ben a helyi tartalomkezelő és tároló rendszerek legtöbbjét felváltják az osztott, virtuális megoldások. Az adatvédelem, -biztonság és megőrzés területén fenntarthatóságra van szükség. A gazdasági válság és a megtakarítási kényszer rányomja bélyegét a könyvtárak költségvetésére;

arra ösztönzi őket, hogy értékeljék szolgáltatásaikat és szervezetüket.

Kiválasztott, főként európai könyvtári hálózati szervezetek fejlődésének és stratégiájának vizsgálata azt mutatta, hogy tevékenységük főként a következőkre összpontosít: új generációs feldolgozás, a licencek háttérmunkálatai, színvonalas közös keresőszolgáltatások, újabban a repozitóriumok szolgáltatásai. Az egyes kulcstevékenységeket a cikk számos példával illusztrálja. A kulcstevékenységek mellett a következőket emeli még ki: az elektronikus információ hosszú távú archiválása, a kevésbé használt dokumentumok közös tárolása, a Web 2.0-s szolgáltatások, a digitalizálási infrastruktúra.

A költségvetési megszorítások miatt a könyvtári hálózatok azt várják el, hogy fenntartóik, a kormányzat és a felsőoktatás olyan irányítási struktúrát tegyenek számukra lehetővé, amely biztosítja feladataik felelősségteljes ellátását, átláthatóságukat és számonkérhetőségüket. Az alapvető szolgáltatások mellett további innovatív szolgáltatásokra törekcsenek, ezek között stratégiai jelentőségűeknek tartják a következőket: nyílt hozzáférés, hitelesítés, megőrzés, primer kutatási adatok elérése.

A közeljövőben a könyvtáraknak és könyvtári hálózatoknak fontos döntéseket kell meghozniuk. Ehhez maguknak kellene egyesíteniük erőiket, ahol csak lehetséges, és nem kellene megvárniuk, amíg ezt fenntartóik kényszerítik rájuk. Ha a tudományos könyvtárak bizonyos feladatait célszerűen ki is szervezik, továbbra is rájuk hárulnak olyan lényeges teendők, mint a kulturális örökség megőrzése, a nyílt hozzáférés biztosítása, a kutatási adatok kezelése és a tanulás támogatása.

(Hegyközi Ilona)

282/2011

KRAJČÍROVÁ, Denisa – MARTINICKÁ, Alžbeta: Partneri knižnic pri poskytovani informačných služieb s osobitným zameraním na Slovenskú národnú knižnicu **In: Knižnica**. – 12. (2011) 4., p. 13-16.

Res. angol nyelven

Könyvtári partnerek a személyre szabott információs szolgáltatások közvetítésében a Szlovák Nemzeti Könyvtárban

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Oktatás információellátása; Szolgáltatások átvétele; Teljes szövegű adatbázis

A könyvtárak a korszerű információforrások biztosítása érdekében együttműködéseket hoznak létre a szolgáltatásaikban. Az elektronikus információforrások szolgáltatói konzorciális hozzáférési lehetőséget nyújtanak adatbázisaikhoz. Az országos konzorciumok licencai meghatározzák az egyes intézmények számára a hozzáférés feltételeit.

Az *EBSCO Publishing* társaság a nemzeti könyvtárral együttműködve koordinálja adatbázisai licencét. Az információszolgáltatásban Szlovákiában az egyik legjelentősebb partner a Massachusetts államban 1984 óta működő társaság. Szlovákiában 1999-ben jelentek meg, 2003 óta a nemzeti könyvtár finanszírozza a licencet a tudományos, felsőoktatási, nyilvános és szakkönyvtárak számára, évente hatalmas mennyiségű, gyakran teljes szövegű cikkanyaggal. Jelenleg 14 adatbázis érhető el, közöttük az *Academic Search Complete* multidiszciplináris viláadatbázis. A *Business Source Premier* kereskedelmi és üzleti adatbázis, a *MEDLINE with Full Text* az orvostudományi területeket öleli föl. A *Master File Premier* több szakterületet, az ERIC a pedagógiát tartalmazza. A sajtóban és médiában megjelenő híryanagot a *Newspaper Source* és a *Regional Business News* szolgáltatja. A könyvtártudományt a *LISTA* adatbázis képviseli. A *Humanities International Complete* a tudományos munkát és felsőoktatást szolgálja a humán tudományok területén. Az *AGRICOLA* a mezőgazdaság és a hozzá kapcsolódó szakterületek adatbázisa. 2009-től szlovákiai hozzáférést biztosítanak a *Teacher Reference Center* adatbázis által a legnépszerűbb pedagógiai lapokhoz. A cég a nemzeti könyvtárral együttműködve évente szervez EBSCO napokat, több szlovák

városban, továbbképzési céllal. A nemzeti konzorciumhoz jelenleg 142 könyvtár tartozik.

Könyvtári partnerek a projekt-együttműködések során is keletkeznek. Az állami információs rendszerben (*KIS3G* néven) a nyilvános könyvtárak érdekeltek. Lényege a közös könyvtári rendszer használata a Virtua szoftver támogatásával. Eredménye a közös szlovák könyvtári portál létrehozása, ennek 2002 óta a nemzeti könyvtár a fő irányítója.

Az infrastruktúra kiépítését és átépítését teszi lehetővé a strukturális uniós alapokból negyedik éve futó projekt, amely korszerű hálózatot biztosít 11 felsőoktatási és tudományos könyvtár együttműködése számára. A projekt távoli hozzáférést biztosít az ún. információs-tudományos központokban az információforrásokhoz.

A Suweco cég is partner, amely a Naviga szoftver által biztosítja az információs portál (<http://eiz.snk.sk>) elérését. Teljes szövegű cikkek, könyvek, referenz anyagok, enciklopédiák találhatóak a *Springer Science + Business Media* berlini kiadó elektronikus információforrások szolgáltatásában.

Az amszterdami Elsevier társaság is a könyvtárak partnere, szolgáltatásai között található a *ScienceDirect – Encyclopedies and RefWorks*, *ScienceDirect – Ebooks* multidiszciplináris és az *Engineering Village – REFEREX* építészeti, műszaki, kémiai és számítástechnikai adatbázis.

Teljes szövegű könyveket tesz hozzáférhetővé a Wiley-Blackwell társaság az *InterScience – Ebooks* és az *InterScience – Reference Works* multidiszciplináris felsőoktatási adatbázisban.

A Thomson Reuters hivatkozási adatbázisa, a *Journal Citation Reports* a *Web of Science* és a *Current Contents Connect* adatbázisokból szolgáltat.

A partnerség alapja a könyvtárak között a könyvtárközi és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés. Ezek intenzív kibontakozását a kilencvenes években az internet fejlődése segítette. Szlovákia fontos partnere a Cseh Országos Orvosi Könyvtár, az együttműködés eredménye a közös orvostudományi adatbázis, a *Bibliographia Medica Čechoslovaca*. A Regensburgi Egyetemi

Könyvtár *Elektronische Zeitschriftenbibliothek* (EZB) adatbázisa több mint 40 ezer címet szolgáltat a világ felsőoktatási folyóirataiból.

A *Creditinfo Slovakia* biztosítja a sajtófigyelő adatbázist, amely cég- és piaci információkat közvetít, 20 nagy gazdasági szakfolyóirat figyeléséből, teljes szövegű cikkekkel, 1994-ig visszamenőleg. 2003-ban kötött együttműködési szerződést a nemzeti könyvtár az Iparjogvédelmi Hivatallal, melyet követően a könyvtárban Szabadalmi Információs Központ jött létre.

A külső partnerekkel való együttműködés szükségessége és a dinamikus szolgáltatási portfólió megvalósítása valamennyi könyvtártípus számára a 21. század legaktuálisabb kihívása.

(Prókai Margit)

283/2011

PETERS, Dale – LOSSAU, Norbert: DRIVER : building a sustainable infrastructure for global repositories **In:** *The electronic library.* – 29. (2011) 2., p. 249-260.

DRIVER: globális repozitóriumok fenntartható infrastruktúrájának kialakítása

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Szoftver

A DRIVER (*Digital Repository Infrastructure Vision for European Research*) a tudományos repozitóriumok világhálózatának a víziója. A tanulmány az Európai Unió által finanszírozott projekt céljait vizsgálja, egy olyan közös infrastruktúra fejlesztésének programját, amelynek során javul az adatok interoperabilitása, és végső soron a jövő tudományos kommunikációját támogató globális tudás-infrastruktúra jön létre (<http://www.driver-support.eu/>).

A DRIVER fő célja egy rugalmas, hatalmas és alakítható infrastruktúra megteremtése Európa és a világ digitális repozitóriumai számára, mely a tudományos információkat a nyílt hozzáférés szellemében kezeli, melyre egyre jobban nő

az igény a kutatók, a finanszírozók és a többi érintett részéről. Eredménycentrikus megközelítéssel a munka a tartalom bázis kiterjesztésére koncentrál, mely kiváló minőségű kutatási eredményeket tartalmaz, ideértve a szöveges kutatási jelentéseket, adatállományokat és egyéb tudományos publikációkat.

A D-NET v1.0 nyílt forráskódú szoftver megjelenése az osztott (distributed), szolgáltatás-központú architektúra sikeres alapjának bizonyult, emellett a Confederation of Open Access Repositories (COAR) számára is megfelelő.

A cikk a DRIVER-nek a globális információs környezet megváltozására adott egyedülálló válaszát írja le, és a nemzetközi együttműködés stratégiáját vizsgálja a COAR-ban, amely a DRIVER-ben elért tudományos és műszaki együttműködésen alapul, és szól azokról a fontos repozitórium-fejlesztési célokról, melyek a menedzsereket, könyvtárosokat, tudósokat és a finanszírozókat foglalkoztatják, s melyek sejtetik a nyílt hozzáférésű publikálás jövőjét, az emberi tudás globális és interaktív reprezentációjának legfőbb célját.

(Autoref. alapján)

Lásd még 295, 297

Jogi szabályozás

Lásd 337

Könyvtárosi hivatás

284/2011

ELLIOTT, Naomi – PROBETS, Steve: Is there a second life for librarians?. – *Bibliogr. In: The electronic library.* – 29. (2011) 3., p. 354-366.

A könyvtárosok virtuális jelenléte

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Számítógép-hálózat

A cikk a könyvtárosok tapasztalatainak szemszögéből mutatja be a könyvtárak szerepét a Second Life virtuális világban. Az aktuális szakirodalom alapján fogalmazza meg a könyvtárakat és a könyvtárosokat érintő fontos kérdéseket a virtuális világban. Tíz Second Life-ban aktív könyvtárossal készítették interjút annak megállapításához, hogy mely kérdések a legfontosabbak és miért. A könyvtárosok véleménye között jelentős eltérés tapasztalható, de abban mindenki egyetértett, hogy a Second Life világában tett erőfeszítései a többi használót is segítették, és saját szakmai fejlődésükhöz is hozzájárultak. Abban is egyetértettek, hogy a könyvtárosoknak fontos a Second Life-ban való aktuális részvétel, hogy készen álljanak arra az időre, amikor a virtuális világok megszokottak lesznek. A virtuális világok egyre népszerűbbek, főként a fiatalabb generációk körében. Ha a sokdimenziós információs tér részeivé válnak, a virtuális tér lehetőségeit meg kell ismertetni és el kell fogadtatni az információs közösséggel. A könyvtárosok egyik feladata, hogy segítsék a használókat a virtuális világ nyújtotta információs szolgáltatások lehetőségeinek és összetettségének megértésében. Ezt csak úgy tehetik, ha elfogadják és támogatják a tapasztalatszerzést a Second Life-hoz hasonló környezetekben. A cikk bemutatja a könyvtárosok számára, hogyan használják jelenleg a Second Life-ot információszolgáltatásra, valamint hogyan hasznosíthatja a szélesebb információs közösség a virtuális világok felfedezésével járó lehetőségeket.

(Autoref.)

285/2011

NELSON, Elizabeth: Learning from public and school librarians **In:** Information outlook. – 15. (2011) 3., p. 16-18.

Mit tanulhatnak a szakkönyvtárosok az iskolai és a közkönyvtáraktól?*Feladatkör; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Public relations; Tudományos és szakkönyvtárak*

A különböző könyvtártípusokban dolgozók lényegében megegyeznek abban, hogy a környezetüket, a célközönségüket szolgálják, legyen az az adott településen élő lakosság vagy egy oktatási intézmény. Munkájukban több a hasonlóság, mint a különbség. Ez lehetővé teszi, hogy az egyik területen szerzett tapasztalatokat átvigyék egy másik könyvtári területre. Néhány éve Steve Casburn részletezte, hogy mit tanulhatnak az iskolai és a közkönyvtárban dolgozók a szakkönyvtárakban dolgozó kollégáiktól. Eljött az ideje, hogy a szakkönyvtárosok is megvizsgálják, mit tanulhatnak az iskolai vagy a közkönyvtáraktól.

A csökkenő költségvetések időszakában törekednünk kell arra, hogy minél több támogatót találjunk. Ez olyan készség, amelyet a közkönyvtárak magas szinten alkalmaznak, amikor könyvtárbaráti köröket hoznak létre. Az ilyen szerveződések segíthetnek a rendezvényekben, pénzgyűjtésben, és demonstrálják a közösség elkötelezettségét az adott könyvtár iránt. A szakkönyvtári területen ennek egy olyan tanácsadói testület felelne meg, amely gondoskodik arról, hogy a könyvtári szolgáltatások valóban lefedjék a szervezet igényeit.

A használók számítástechnikai és tájékozási kultúrája minden könyvtártípusban kulcsfontosságú tényező. Korábban a szakkönyvtárak feldolgozott formában adták tovább az információt, de most, amikor egyre több forrást közvetlenül az internetről is letölthetünk, fontossá vált, hogy a használók tudjanak élni a lehetőségekkel. A készségek elsajátítását nem árt ellenőrizni és értékelni, ez is a könyvtár feladata lehet.

A zsugorodó költségvetést a könyvtárak a szolgáltatások hatékonyságának fokozásával ellensúlyozhatják – az online szolgáltatások bővítésével és a kutatómunka közvetlenebb támogatásával. Ezen a téren is van mit átvenni, például, hogy a közkönyvtárak bizonyos szolgáltatásai a hét minden napján 24 órán keresztül elérhetőek,

vagy ahogy az oktatási intézmények könyvtárai igazodnak a tantervekhez.

A dolgozók számánál fontosabb, hogy mennyire elérhetőek SMS-ben, e-mailben vagy chatvonalon, és hogy a weboldalak milyen segítséget nyújtanak a használóknak. Az online elérhető oktatóvideókat, szöveggel kísért PowerPoint diavetítéseket akkor lehet igénybe venni, amikor éppen szüksége van rájuk a használónak, és annyiszor nézheti meg, ahányszor akarja.

A szakkönyvtárosoknak a közösséggel való azonosulást is meg kell tanulniuk. A felsőoktatási könyvtárosok ezt úgy érik el, hogy részt vesznek a bizottsági munkában, maguk is kutatásokat folytatnak, végigjárják a szakmai előmenetel lépcsőit, és ezáltal elfogadjatják magukat. A szakkönyvtárosok is részt vehetnek a különféle bizottságok munkájában, így bizonyítva, hogy a könyvtáron kívül is hasznos tagjai a közösségnek.

A jövő könyvtárának kialakítása is fontos, az amerikai szakkönyvtári egyesület (Special Libraries Association, SLA) célul tűzte ki, hogy a könyvtárosok legyenek felkészülve a jövőre. Párbeszédet kell folytatni más könyvtárakkal, hidakat kell építeni közöttük, fel kell használni az ő tudásukat és tapasztalataikat. Az SLA-n belül a felsőoktatási szakkönyvtárak külön alosztályt hoztak létre, amely részét képezi mind a felsőoktatási, mind a szakkönyvtári eszmecseréknek. A jövőben az is felvetődhet, hogy az SLA helyett legyen egy információs és tudásközpontú szervezet.

(Mándy Gábor)

286/2011

VINOGRADOVA, V. A.: *Intelligenty i intelektuality na stranicah bibliotečnyh blogov.* – Bibliogr. 10 tétel **In:** *Naučnye i tehničeskije biblioteki.* – (2011) 6., p. 65-71.

Intelligensek és intellektuálok a könyvtári blogok oldalain

Elektronikus hirdetőtábla; Könyvtárosi hivatás; Könyvtártudományi tájékoztatás

Oroszországban a könyvtári blogok viszonylag új jelenségnek számítanak, bibliográfiájuk sem hosszú. Tematikailag a könyvtári blogok a művelődési témájúakhoz állnak a legközelebb. 2009 októberében indult a BlogoNews c. hálózati folyóirat, az év végén a Cirill és Metód portál távoktatási tanfolyamot indított a könyvtári blogok létrehozása iránt érdeklődőknek, október–december folyamán pedig az iskolai könyvtárosoknak tartottak tanfolyamokat. 2010 őszen 317 könyvtári blogot tartottak nyilván, ebből 168 iskolai könyvtárak vagy könyvtárosok blogja volt.

2010-ben a szerző abból a célból vizsgálta a könyvtári blogokat, hogy megmutassa, az intelligens és az intellektuális személyiség felismerhető a könyvtárosok blogjaiban is; megtudja, hogy a könyvtáros-bloggerekhez mely értékek állnak közelebb; feltárja, hogy a könyvtári blogokban mennyire tükröződnek a szakmai kérdések. Azt feltételezte, hogy a bloggerek nagyobb része az intellektuális értékeket tartja fontosnak (azaz a műveltséget és a kreativitást). A kutatás módszere a tartalomelemzés volt, amelyhez a könyvtári folyóiratok korábbi elemzéséhez használt értékmutatókat alkalmazta. Az *intelligencia* és az *intellektualitás* meghatározásához egyaránt 10-10 mutatót sorolt fel, a sor az első esetben a szocializációval és a hazaszeretettel kezdődött, míg a másodikban a vezéregyéniséggel és az információ elérhetőségével. A feltételezés ellenőrzéséhez elemzett 21 blog közül 11 kollektív és 10 személyes volt. A vizsgált bejegyzések (posztok) 2009-ben és 2010 első félévében íródtak. Az általános eredmény azt mutatta, hogy a személyes blogoknál közel azonos az értékrend. A kollektív blogoknál nagy az eltolódás az intelligencia felé, az intellektuális csoportba konkrét könyvtárhoz nem köthető közösségek kerültek, míg az egyes könyvtárak blogjai az intelligencia értékrendjét követték.

Ezután külön-külön elemezte a személyes intellektuális, a személyes intelligens beállított-

Oktatás és továbbképzés

ságú, valamint a kollektív blogokat ugyanezek szerint. A személyes intellektuális blogokra jellemző, hogy szerzőik főleg a könyvtárak műszaki és jogi kérdéseivel foglalkoznak. Ebben a csoportban fontosak a pénzügyi problémák: a szerzők vagy találnak jól fizető munkát, vagy elhagyják a könyvtári szférát. A személyes intelligens blogok általában egy a szerzőt legjobban érdeklő témával foglalkoznak, mint pl. az információforrások, az információtechnológia, a virtuális tájékoztatás, könyvtári bútorok stb. A kollektív blogokra általában jellemző, hogy főleg módszertani ajánlásokat, a könyvtáros közösséget (és nem egy konkrét könyvtárat) érintő rendezvények leírását tartalmazzák. Ezen belül az intelligens beállítottságúak társadalmi szervezetek és egyes könyvtárak blogjaira oszthatók. A szervezetek blogjai főleg elméleti, a könyvtáráké inkább gyakorlati kérdésekkel foglalkoznak. Külön figyelmet érdemelnek az ún. helytörténeti blogok.

A bloggerek értékrendjének elemzése mellett vizsgálták még a szakmai jellemzőket is, az ideális könyvtáros modelljét E. R. Sukiasán művei alapján alkották meg. A főbb tulajdonságok közül a blogokban érzékelhetőket elemezték. Az önzetlenség és az altruizmus általános megléte a könyvtárosok értékrendjét bizonyítja, pszichológusok és pedagógusok szerint ez még inkább felfedezhető a gyermekkönyvtárosok blogjaiban.

Következtetések:

- A könyvtáros-bloggerek nagy része az intelligencia értékrendjét követi.
- Mindössze két blog foglalkozott kizárólag a számítógépesítéssel.
- A könyvtári blogokban tükröződő szakmai jellemzők rangsora azt mutatja, hogy szerzőik olyan könyvtárosok, akik a szakmai közösségekben aktívan részt akarnak venni, megfelelő készségekkel rendelkeznek és osztják a szakma legfontosabb etikai értékeit.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 294, 322

287/2011

FULTON, Bruce – BOTTICELLI, Peter – BRADLEY, Jana: DigIn : a hands-on approach to a digital curation curriculum for professional development. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 52. (2011) 2., p. 95-109.

DigIn: egy digitális tantárgy kialakításának gyakorlati megközelítése

Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv; Távközlés

Az Arizonai Egyetem Információs Források és Könyvtártudományi Iskolája (SIRLS) 2006-ban kidolgozott egy *Digitális információk kezelése* programot (DigIn), melyet kezdetben a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (IMLS) támogatott anyagilag. A tanterv, melyet most a mesterképzésben részt vevőknek kínálnak, az interdiszciplináris menedzsmenthez is szorosan kapcsolódó alkalmazott technológiát ötvözi a szabályozás kérdéseivel, melyet úgy alakítottak ki, hogy számos karrier számára hasznos legyen. Pótlólagos források is rendelkezésre álltak 2008-tól; ebből digitális laboratóriumot hoztak létre, melyben lehetőség nyílt mind valódi, mind virtuális diákok gyakorlati tanulására. Itt empirikusan értékelhető a gyakorlati és esetalapú tanulás hatása az attitűdökre és a pályaképekre. A hároméves adatgyűjtés és elemzés félideje kezdeti segítséget nyújt a praktikus megközelítéshez és pozitív hatású a technológiával kapcsolatos attitűdökre és a karriertörekvésekre. A szerzők ismertetik az eddigi eredményeket, a gyakorlatias tantervkészítést, valamint az ezt segítő műszaki infrastruktúrát.

(Autoref.)

288/2011

MILLER, Robin E.: Reference communities : applying the community of practice concept to development of reference knowledge. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 7. (2011) 1/2., p. 18-26.

A referenz ismeretek bővítése szakmai közösség segítségével

Könyvtáros -felsőfokú; Referenz; Továbbképzés

Mind az általános tájékoztató könyvtárosoknak, mind a szakreferenseknek szükségük van ismereteik folyamatos bővítésére, naprakészen tartására, szakmai újdonságok illetve új információkeresési eszközök, módszerek tekintetében egyaránt. Általános és szakmai tudást a tájékoztató könyvtárosok sokféle úton szerezhetnek, akár egyénileg, akár együttműködve. Ez utóbbinak egyik formája a szakmai közösség keretei között folyó ismeretszerzés.

A szakmai közösségek (melyekkel a szakirodalom az 1990-es évek óta foglalkozik) szervesen is létrejöhetnek, akár az abban részt vevők tudta nélkül, vagy együtt dolgozó kollégák alkothatnak – tudatosan – ad hoc vagy hosszú távú közösséget. A lényeg, hogy adott valamely szakterület, egy közösség, mely ezzel foglalkozik, és a közös gyakorlat, ekképp különösen a munkahelyi tanulásra jellemzők a szakmai közösség tulajdonságai. A munkahelyi tanulás gyakori alkalmá az újonnan jött megismertetése a körülményekkel, módszerekkel és eszközökkel, ám a régi munkatársak is lehetnek „újonnan jöttek” egy új módszer vagy eszköz megjelenésekor. Mindaz, ami a szakmai közösségekről általában és elméletben elmondható, különösen alkalmas a tájékoztató könyvtárosok ismereteinek gyarapítására, különösen olyan méretű könyvtárakban, ahol az általános tájékoztató könyvtárosok és a szakreferensek együtt dolgoznak, illetve ahol a munkatársak általános és szaktájékoztató feladatokat is ellátnak.

A szakmai közösségek a tudatos ismeret-gyarapítást támogatják. A könyvtárosoknak jól bevált módszereik és szokásaik vannak általános és

szakterületi ismereteik fenntartására és gyarapítására; mindazonáltal a szakmai közösség olyan módszert kínál a referenz ismeretek bővítésére, mely együttműködésen alapul és rugalmas. Egy szakmai közösség létrehozása olyan tanulási lehetőséget kínál a tájékoztató könyvtárosoknak, ahol az új ismereteket az alkalmazás során szerzik meg; az információk megosztása, az újdonságok felfedezése formális és informális interakciókon keresztül történik. Továbbá: a tájékoztató könyvtárosok szakértelmük fejlődését közös erőfeszítés eredményeként látják.

A kis és közepes méretű egyetemi könyvtárakban, és bármely olyan könyvtárban, mely nem engedheti meg magának, hogy nagyszámú szakreferenst alkalmazzon, a szakmai közösség kínál gyakorlati megoldást arra, hogy a könyvtárosok karbantartsák szakértelmüket a használóik érdekkörébe tartozó területeken.

(Mohor Jenő)

289/2011

STANTON, Jeffrey M. [et al.]: Education for eScience professionals : job analysis, curriculum guidance, and program considerations. – Bibliogr. **In:** Journal of education for library and information science. – 52. (2011) 2., p. 79-94.

E-természettudományi szakemberek oktatása: munkaköri leírás, tantervi kalauz és a programmal kapcsolatos megfontolások

Felmérés; Gyakorlati képzés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munkakör; Tanterv, óraterv

A nagy és együttműködésben kezelt adatállományok alapvető fontosságúak már sok tudományos és műszaki vállalkozás számára, és kezelésük növelte az olyan „e-természettudományi szakemberek” iránti igényt, akik a könyvtárosságot ki tudják bővíteni a nagy léptékű információkezelési problémák megoldására is a kutatók és a mérnökök számára. A cikk a munka, a dolgozó és munkahely dimenzióinak megértésére koncentrálna, beleértve azt a tudást, készségeket

és jártasságokat, melyekkel az e-természettudományi szakembereknek rendelkezniük kell. A szerzők fókuszcsoporthoz és interjúk segítségével igyekeztek feltárni a tudományos kutatók igényeit, és hogy miképpen lehet ezeket az igényeket lefordítani tanterv- és programfejlesztési megoldásokra. Egy ötfős – mesterképzésben részt vevő diákokból álló – csoport is dolgozott célzott gyakornoki feltételek között (terepen), és készített naplót a tevékenységéről. A kapott eredmények szerint a diákok három fő területen dolgoztak: adatkezelésben, a technikai és nem technikai személyzet közötti kommunikációban és természettudományokkal kapcsolatos

feladatokban. Az eredményeket a szerzők olyan munkakörelemzésbe szervezték, melyet fel lehet használni tanterv- és programfejlesztési megoldásokra a könyvtár- és információtudományi oktatásban. Azzal zárják írásukat, hogy a születőben lévő új foglalkozás ígéretes oktatási és kutatási fókuszot jelent majd a könyvtár- és információtudomány számára a következő évtizedben, és hogy a természettudományi és K+F laboratóriumokat a produktív könyvtárosság terepeként eddig alábecsülték.

(Autoref.)

Lásd még 313, 320

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

290/2011

AMADEO, Liana Gomes – BETTENCOURT, Angela Monteiro: Die Brasilianische Nationalbibliothek : vom traditionellen zum digitalen Dokument In: Bibliothek. – 35. (2011) 2., p. 209-213.
Res. angol nyelven

A Brazil Nemzeti Könyvtár: a hagyományostól a digitális dokumentumokig

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

2010. október 29-én ünnepelte fennállásának 200. évfordulóját a Brazil Nemzeti Könyvtár. A Portugál Királyi Könyvtár Brazíliába költözése az ország történetének fontos mozzanata volt: 1808-ban a lisszaboni udvar Rio de Janeiróba menekült Napóleon elől.

A nemzeti könyvtár alapját I. József király (1714-1777) könyvtára képezi (elődeinek a gyűjteménye az 1755. évi lisszaboni tűzvészben megsemmisült), amely 1810-ben érkezett Brazíliába. Az ekkor hatvanezer egységet számláló gyűjtemény kezdettől fogva ajándékokkal is gyarapodott.

Napjainkban a klasszikus nemzeti könyvtári funkciók ellátását már az új műszaki vívmányok alkalmazása is segíti, a Digitális Nemzeti Könyvtár viszont már paradigmaváltást jelent: a kulturális örökség megőrzési funkciója mellett a *hozzáférés demokratizmusát* helyezi előtérbe. A Brazil Nemzeti Könyvtár 2006-ban kezdett megvalósításához *BNDigital* néven szolgáltatásai korszerűsítési projektjeként, amely nemcsak egy intézményi gyűjtemény, hanem egy nyílt, interaktív és hálózati rendszer. A célok között szerepel publikus művek digitalizálása és hozzáférhetővé tétele, szerzők dossziéjának és képgalériájának létrehozása, valamint cikkek és esszék közzétételéhez egy olyan internetes platform, amely az olvasókkal és a kutatókkal

való párbeszédet segíti. Az összetett feladatok mellett fontos a portugál nyelv népszerűsítése az interneten, hiszen most csak a tartalmak 4%-át teszi ki a portugál nyelvű anyag.

A technikai feltételek kialakítása mellett (normák, szabványok, formátumok, protokollok) a digitalizálás során alapvető kérdéseket is meg kellett oldaniuk, és négy szempontot kellett figyelembe venniük a rendszer létrehozása során: a digitalizálás folyamatát, az internetes megjelenést és hozzáférést, a hosszú távú tárolást és a többi digitális állománnyal való összekapcsolás lehetőségének biztosítását. (A szerzők részletesen ismertetik a használt nemzetközi szabványokat és előírásokat.)

2001 óta a következő digitalizálási projekteken (<http://bndigital.bn.br/projetos.htm>) dolgoznak:

- az Alexandre Rodrigues Ferreira gyűjtemény,
- a Rabszolga-kereskedelem Brazíliában,
- a Történelmi térképek
- Brazília és az Egyesült Államok
- Brazília virtuális emlékezetének hálózata
- Thereza Christina Maria fotógyűjteménye
- Digitális világkönyvtár (World Digital Library)
- „Franciaország Brazíliában” nevű portál (A França no Brasil / La France au Brésil)

Jelenleg a BNDigital több mint húszezer digitalizált művel rendelkezik, és havonta átlagosan kétszázezer látogató keresi fel. 2011-ben további projektek indulnak, köztük a könyvtár ritka periodikáinak a digitalizálása; ezzel nemcsak a digitalizált állomány nő a kétszeresére, hanem a látogatók száma is meg fog duplázódni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 276, 345

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 302, 303, 304, 305, 309, 314, 316, 318, 319, 323, 330

291/2011

COPELAND, Andrea J. – BARREAU, Deborah: Helping people to manage and share their digital information : a role for public libraries. – Bibliogr. **In:** Library trends. – 59. (2011) 4., p. 637-649.

Hogyan segíthetik a közkönyvtárak a használókat digitális információik kezelésében és megosztásában

Feladatkör; Használók képzése; Igény; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Megőrzés

Kulturális intézményként a közkönyvtárnak az a feladata, hogy a környező közösség igényeit kielégítő információforrásokat és szolgáltatásokat nyújtson, és ha elegendő helytel és költségvetéssel rendelkezik, a közösség múltjának őrzője és letéti helye legyen. Küldetésének teljesítése érdekében be kell csalogatnia a közösség tagjait a könyvtárba olyan információkínálattal és lehetőségekkel, amelyek az egyedi és változatos érdeklődési köröknek megfelelnek, és új dolgok felfedezésére adnak alkalmat. Ha az embereket rávesszük saját személyes digitális objektumaik összegyűjtésére és megőrzésére, sikerülhet érdeklődésüket és elkötelezettségüket felébreszteni a közösségi tárolóhelyek iránt, amelyek minden használó igényeit kielégítenék. Egy olyan használóképzési program, amely a legfontosabb információk és a tárgyak azonosítására és megőrzésére koncentrálna, a megőrzés technikai aspektusával is foglalkozik, és rávilágít a személyes információk megosztásának előnyeire és az ezzel kapcsolatos kihívásokra, eredményezheti egy olyan közösségi tárolóhely létrejöttét, amely egyaránt értékes lehet az egyén és a közösség számára.

(Autoref.)

292/2011

SMED, Gitte: Development tendencies in Nordic public libraries **In:** Scandinavian public library quarterly. – 44. (2011) 2., p. 8-9.

A skandináv közkönyvtárak fejlődési tendenciái

Felmérés; Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

2010/2011 telén összesen 65 kérdőívet küldtek ki a skandináv országok közkönyvtáraiba. 15-15 kérdőívet küldtek Dániába, Finnországba, Norvégiába és Svédországba, valamint ötöt Izlandra. A részt vevő intézmények létszám tekintetében hasonló nagyságrendűek voltak (Izland kivételével, ahol kicsit kisebbek). Azt vizsgálták, milyen változások vannak a könyvtárak szerepében és szolgáltatási koncepcióiban. A 47 visszaérkezett kérdőív azt mutatja, hogy a skandináv könyvtárak változatlanul fontos kulturális intézmények, amelyek képesek modern szolgáltatások nyújtására.

A mai közkönyvtár nagy hangsúlyt fektet az elektronikus dokumentumok hozzáférhetővé tételére és a kulturális programokra. Nagy kihívást jelent a nehéz gazdasági helyzet. Ennek ellenére a könyvtárak képesek új eredményeket elérni.

A skandináv könyvtárak számos partnerségi viszonyt alakítottak ki elsősorban a helyi önkormányzati és állami intézményekkel. Ezek az együttműködések rendszerint tanulási és kulturális célokból jönnek létre. Az állampolgári szolgáltatások és más helyi önkormányzati szolgáltatások rendszerint jelen vannak a dán és más skandináv könyvtárakban. A magánszférával való együttműködés kevésbé mondható általánosnak, de van rá példa.

A válaszadó könyvtárak mindegyike kínál CD és DVD kölcsönzési lehetőséget, és kb. 80%-uk játékokat is szolgáltat. A skandináv könyvtárak 40%-ában van lehetőség filmek és 55%-ban zenék letöltésére. Sok könyvtár van jelen a Facebookon, a YouTube-on és más közösségi oldalakon. Dániában, Finnországban és Svédországban a válaszadók körében kölcsönözhető

az e-könyv olvasók. Ugyanazok Norvégiában csak helyben használhatók. Nagy arányban kínálnak fizikai térben megvalósuló programokat (tanulókörök, tanfolyamok, kiállítások) is.

A munkatársak jellemzően könyvtáros végzettségűek (különösen igaz ez Dániában és Finnországban), kompetenciáik fejlesztésére a legtöbb válaszadó könyvtár a költségvetése kevesebb mint 5%-át költi. Ez jelentheti azt is, hogy a magasan kvalifikált munkaerőnek nincs szüksége további képzésre, de azt is, hogy a gazdasági megszorítások idején nincs keret ilyen kiadásokra.

2010-ben két komoly kihívással kellett a könyvtáraknak szembenézniük. Egyrészt a gazdasági helyzet romlása, a költségvetési csökkentések hatásai (pl. elbocsátások és könyvtárbezárások) okoztak gondot, másrészt a könyvtári rendszerek korszerűsítése jelentett megoldandó feladatot.

A 2010. év sikerei alapján négy tendencia rajzolódik ki: 1. emelkedő látogatói és kölcsönzői adatok; 2. új digitalizálási projektek; 3. új könyvtári szolgáltatások fejlesztése; 4. új könyvtári programok, tevékenységek fejlesztése.

(Tóth Máté)

293/2011

STADLER, Heike: Der Bürger entscheidet mit : die Bibliothek als Diskussionsgegenstand zwischen Politik, Kommunalverwaltung und Bürgerschaft. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** BuB. – 63. (2011) 6., p. 450-453.

A lakosság is beleszólhat a döntésekbe. A könyvtár mint a politika, az önkormányzat és a lakosság közötti vita tárgya

Fenntartó szerv; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A népakarat vagy hatályon kívül helyezhet egy városházi döntést, és másikat kényszeríthet ki, vagy éppen olyan közösségi döntést céloz meg, amiről még nem született határozat. Ehhez azon-

ban meghatározott számú lakossági aláírás, majd a többség „igen” szavazata is szükséges.

A cikk az utóbbi évek kezdeményezéseit tekinti át, amelyek közvetve vagy közvetlenül a könyvtárak fontosságáról szólnak.

Münchenben 2003-ban híre ment, hogy 10-12 fiókkönyvtárat bezárnak, és három központi könyvtárral pótolják majd ezeket. A tiltakozás ellenére kettőt be is zártak, mert a város 2006-ig két és fél millió eurót meg akart takarítani. A népszavazásra szeptemberben került sor, s bár a szavazók 70%-a igennel voksolt, 9 ezer szavazat hiányzott a pozitív döntéshez.

Augsburgban 2005-ben a szükségesnél jóval több aláírás gyűlt össze egy új városi könyvtár létesítése érdekében, de a népszavazásra nem került sor, mert a város beadta a derekát, s 2009-ben meg is nyílt az új létesítmény.

A Rajna-vidék–pfalzi *Böhl-Iggelheimben* 2007-ben tartott népszavazás könyvtárpolitikai szempontból kudarcot vallott. Egy könyvtári szoftvereket gyártó cég támogatta volna a *jövő könyvtárának* az építését, melyben az állomány fele lett volna csak könyv, de a terv megvalósítását a lakosság csekély többséggel leszavazta. Mivel öt évig nem rendezhető ismét népszavazás a kérdéstről, nem épül fel a városban a jövő könyvtára.

Bielefeldben 2009-ben a lakosság dönthetett volna a könyvtár helyéről, illetve a 2011-re tervezett átköltözéséről. Aláírásgyűjtés is kezdődött a terv megakadályozására, de nem volt elegendő számú a szavazás megtartásához.

A hesseni kisváros, *Bad Vilbel* könyvtáráról 2010-ben rendeztek népszavazást, mely a képviselőtestületnek a régi városrészben egy üvegből készülő „könyvhíd” felépítéséről 2009-ben hozott határozatát szándékozott érvényteleníteni, de a szavazás sikeréhez 311 szavazat hiányzott.

Az észak-rajna–vesztfáliai *Witten* lakosainak *Mentsétek meg könyvtárainkat!* elnevezésű kezdeményezését 2010-ben elutasította a városháza, ugyanakkor eldöntötte, hogy felbecsülte és eladja a központi könyvtár épületét. A cél nem az intézmény felszámolása, hanem

a könyvtári kínálat újjászervezése volt. A népszavazási kezdeményezés kételkedett a várható előnyökben (jóval kisebb alapterülete lett volna az új tudásközpontnak), és kérte, függesszék fel megvalósítást 2012-ig, valamint készüljön egy könyvtári koncepció, melynek kidolgozását egy civil műhely vállalná. A szavazást a nem megfelelő kérdésfeltevés miatt elutasították, de 2011 elején a polgármester mégis lemondott az épület eladásáról, és a műhely is megalakult, hogy megvitassa a könyvtár jövőjét, és kidolgozza a szükséges terveket.

2010-re *Stuttgartban* érzelmileg annyira megosztotta a lakosságot a három éve épülő új könyvtár, hogy befejezése is kérdésessé vált. A város semlegességet kért a könyvtár munkatársaitól a folyó vitában, akik 2010 őszétől már havonta tartanak tájékoztatót az építkezés állásáról, helyszíni bejárásokat szerveznek, az érdeklődők webkamera segítségével is követhetik az építést.

Leszögezhetjük, hogy érdemes a lakosságot bevonni a könyvtár helyének vagy esetleg bezárásának az eldöntésébe. A könyvtárat nem használók véleménye is fontos, hiszen ők is meg tudják ítélni, hogy jó vagy rossz egy döntés, nem csak az aktív könyvtárhasználók.

(Murányi Lajos)

Lásd még 301, 311, 328, 329

Egyéb közművelődési könyvtárak

294/2011

MARSHALL, Aileen: Library services in correctional settings **In:** Information outlook. – 15. (2011) 1., p. 24-26.

Könyvtári szolgáltatások az amerikai büntetés-végrehajtási intézetekben

Börtönkönyvtár; Könyvtárosi hivatás; Szolgáltatók

A Föld lakóinak csak kevesebb mint 5%-a él az Egyesült Államokban, ám az összes börtönlakó majd 25%-a ebben az országban tölti büntetését – 2008-ban több mint 2,3 millióan.

Miután egy rab mögött becsukódik a börtönajtó, legtöbbször egy mindenféle rehabilitációs programot nélkülöző, zárt és ingerszegény világ részese lesz. Az Egyesült Államokban, Kanadában, az Egyesült Királyságban és a skandináv államokban azonban már felismerték a rekreációs és tanulási célú olvasmányokhoz való hozzáférés fontosságát, és kidolgozták az ezt célzó könyvtári szolgáltatások szabványait és útmutatóit.

A börtönkönyvtár gondolata nem újdonság, Utahban már 1879-ben is működött. A cikk a büntetés-végrehajtási intézményekben nyújtott könyvtári szolgáltatások és a börtönkönyvtárosok szerepét hangsúlyozza. A megfelelő olvasmányok kézbeadásával, a tanulás segítségével ugyanis erősödhet a raboknak a tettek következményeit előre felmérni képes gondolkodása, ezáltal csökkenhet a visszaesések száma, nőhet a társadalomba történő sikeres visszailleszkedés esélye.

Massachusettsben például olyan programot indítottak, ahol az elítélteket próbaidőre bocsátják, ha részt vesznek egy szakember által irányított irodalmi szemináriumon. A gyakorlatot már más államok is átvették, és sok bíró is partner ebben.

A börtönkönyvtáros munkakörülményei természetesen különböznek a külvilági kollégáétól. Óvatosabban kell bánnia az információkkal (például, ha egy rab valakinek az elérhetőségét szeretné megtudni), ellenőriznie kell a könyvtár

esetlegesen fegyverként alkalmazható felszerelési tárgyainak használatát, tudatában kell lennie, hogy a könyvek kiválóan alkalmasak titkos és tilos üzenetváltásra, fel kell készülnie rá, hogy bizonyos etnikumhoz tartozó, sajátos kulturális háttérű rabok nem képesek női alkalmazottat hatósági személyként elfogadni. Cenzúráznia kell a dokumentumokat, kivonva a forgalomból a börtön előjárói által a biztonság és rend megzavarására alkalmasnak tartott irodalmat, és tudatában kell lennie annak is, hogy vannak rabok, akik bizalmába férkőzve megpróbálják kihasználni.

A börtönkönyvtárosság olyan kihívásokkal jár, melyekre a könyvtárosnak alaposan fel kell készülnie a könyvtárosképzés és a börtön alkalmazottai által nyújtott tréning során. Rátermettségre ahhoz is szükség van, hogy sikerüljön meggyőzni a fenntartókat és az adófizető polgárokat, hogy a börtönkönyvtárra fordított pénz megtérülő befektetés, kimutatható összefüggés van a könyvtárak által támogatott képzési programok és a visszaesők száma között.

(Fazokas Eszter)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 285

Iskolai könyvtárak

Lásd 322, 333

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

295/2011

KELLERSOHN, Antje [et al.]: Zwischen Pay-per-View und „Big Deal“ : Lizenzierung elektronischer Fachinformation in Deutschland. – Bibliogr. jegyzetekben
In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 3/4., p. 120-130.
Res. angol nyelven

Cikkenként fizetni vagy csomagokat venni? Az elektronikus szakirodalmi információk licenckérdései Németországban

Együtműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tudományos és szak-könyvtárak

A kutatás és az oktatás minősége egyre inkább a szakirodalmi információkhoz való gyors, átfogó és közvetlen hozzáférés függvénye, az elektronikus információk aránya pedig egyre nő. Míg a műszaki, természet- és élettudományokban a nyomtatott folyóiratok helyét éveken belül átveszik az elektronikusak, nem így lesz a többi tudománynál.

A digitális szakirodalmi ellátást ma különbözőképpen szervezik meg: helyi intézmények (könyvtárak) licenceivel, konzorciumi keretben beszerzett, illetve a Német Kutatási Társaság (DFG) által finanszírozott országos licencek révén. Az információs piacon néhány nemzetközi kiadó kezében összpontosul az információs monopólium és az árképzés, míg a tudományos intézetek és a felsőoktatás könyvtárainak a költségvetése stagnál, vagy nem követi az ár-emelkedést. Bár Németországban eddig sikerült több tudományterületen is elfogadható szintű elektronikus szakirodalmi információellátást

biztosítani, ezen még sokat lehet javítani. Egy optimalizált információs infrastruktúra feladata az, hogy az igényeknek megfelelő ellátást biztosítson, és minden érdekelt intézmény részére lehetővé tegye a tudományos információhoz való hozzáférést, amennyire ezt a nemzetközi verseny szükségessé teszi.

Németországban az elektronikus szakirodalmi információk helyi szintű, konzorciumi és országos licencek révén jutnak el a kutatókhoz és az oktatókhoz. A közösségi licencek fontos oszlopai a regionális konzorciumok, melyek a kilencvenes évek végén a hálózati struktúrákkal párhuzamosan jöttek létre azért, hogy minél kedvezőbb áron nyújtsanak elérést az elektronikus szakirodalmi információkhoz. A 15 regionális konzorciumból hat a régióon vagy az országhatáron túl is tevékenykedik; rajtuk kívül a nagy kutatói hálózatok is rendelkeznek konzorciumokkal (Frauenhoffer-Gesellschaft, Heimholtz-Gesellschaft, Leibniz-Gesellschaft, Max-Planck-Gesellschaft). A konzorciumok szervezeti működése eltérő (létezik központosított ügyvitel és elosztott funkciók is). A német, az osztrák, a svájci és a luxemburgi konzorciumok képviselői 2000-ben munkaközösséget hoztak létre (GASCO), amely évente kétszer tanácskozik, és az együtműködést koordinálja.

A regionális konzorciumokat kiegészítő és a DFG által finanszírozott országos és régióon átívelő konzorciális licencek egyre dinamikusabbá váltak. A DFG 2004-ben 150 terméket fizetett elő 100 millió euró értékben, de az ügyek intézését nem végzi, ez több intézmény között oszlik meg. 2011-től a DFG már nem finanszírozza teljes mértékben a licenceket, csak részben. Szerephez jutnak a felsőoktatáson kívüli kutatóintézetek is, és az országos licenceket országos konzorciumok váltják fel. A rendszer részei az egy-egy tudományágért felelős könyvtárak (SSG-könyvtárak) és a kettős finanszírozású országos szakkönyvtárak is.

A tanulmány ezután a fejlesztés lehetőségeire tér ki, és először az üzleti modelleket veszi számba (az egyes folyóiratok, a folyóiratcsomagok licence és a nyílt hozzáférés kérdéseit elemzi), majd a strukturális kívánalmakat és az optimalizált információszerzés eszközeit tekinti át. Az információs intézmények a jövőben saját állományból szolgáltató intézményből a digitális szakirodalmi információk széles körét kínáló ügynökséggé alakulnak át.

Ezután a tanulmány részletesen ismerteti a felsőoktatási intézmények és a nem egyetemi kutatóintézetek könyvtárainak, majd a regionális és régió átívelő szolgáltatásokat nyújtó intézményeknek a sajátosságait, végül kiemeli a feladatmegosztás és az együttműködés fontosságát.

(Murányi Lajos)

296/2011

LIST, Cara – CHADWELL, Faye A.: What's next for collection management and managers?. – Bibliogr. In: Collection management. – 36. (2011) 2., p. 79-88.

Mi vár az állománygyarapításra és az állománygyarapítókra?

Állománygyarapítás; Munkaszervezés; Prognózis

A cikk az egyetemi főkönyvtárosokból és könyvtári vezetőkből álló *Taiga* fórum megállapításait követve tekinti át a könyvtáros szakmában, és ezen belül is az állománygyarapításban 5 éven belül várható változásokat. Azt jósolják, hogy:

- felére csökken a könyvtárak által használt terület (*footprint*);
- a könyvkiadók, könyvterjesztők drámai változásokat élnek át, a nem tudományos, műszaki és orvosi tárgyú folyóiratok (*non-STM serials*) terjesztése már nem lesz kifizetődő;
- az e-könyvek és a kézben tartható e-könyv olvasó készülékek mindenütt uralkodóvá válnak, a könyvtári szolgáltatásokat ezeken is elérhetővé kell tenni;
- a könyvtárak más intézményekkel fognak osz-

tozni a kulturális, tudományos, történelmi és intézményi örökségen.

A 2009-ben megtartott negyedik fórumon hozták zátették:

- az állománygyarapítás a jövőben teljesen a használók kezdeményezésén fog alapulni, a könyvtárak csak az aktívan használt dokumentumokat fogják beszerezni;
- a tudásmenedzsment elsősorban az egyetemen fog zajlani, a könyvtáraknak csekély információszerzési szerepe lesz;
- szinte kizárólag elektronikus gyűjtemények lesznek, egyes nyomtatott archívumok megosztott fenntartása mellett;
- a könyvtárépületek állomány nélküli hallgatói központokká alakulnak, a digitális anyagok beszerzését és ennek jogi hátterét a gazdasági osztályok végzik majd.

(Azóta elkészültek a 6. fórum előrejelzései is, ld. a <http://taigaforumprovocativestatements.blogspot.com/> címen) A könyvtártechnikai dolgozók – és ezen belül az állománygyarapítók – műszaki tudásuk okán a fejlődés úttörői lehetnének, de sokan közülük idegenkednek a rutin megváltozásától (ez különösen a régi gárdára igaz). Az idegenkedés időhúzásba, ellenállásba, olykor a fejlesztések szabotálásába megy át. A könyvtár nélküli jövő képével önmagunkat ríogatjuk, és ezzel csak tovább rontjuk a helyzetünket. Közben külső erők (pl. a felsőoktatási intézmények vezetői) nem osztják ezt a peszsimizmust.

A változásokat menedzselni kell, ehhez a következőkre van szükség:

- egy világos jövőkép kidolgozása és megosztása a fenntartókkal;
- az elképzelések megvitatása, a személyzet tudatos hozzáállásának segítése;
- személyes példamutatás;
- a változási folyamat kis lépésekre való felbontása;
- a legfontosabb résztvevők bevonása a folyamatba, az informális vezetők megnyerése;
- a stratégiai célok kitűzése és a prioritások megállapítása;

- a változási folyamat ezek alapján való értékelése;
- a jelenlegi tevékenység átszervezése (hogyan teremtünk az új feladatok számára);
- átképzés és segítség az átálláshoz: annak ismételt hangsúlyozása, hogy a változás a jövő természetes velejárója.

A szakirodalomban elhanyagolták a változások menedzselésének témáját, a meglévő segédletek főként a már vezetői pozícióban lévőknek szólnak, de Rachel Singer Gordon könyve (*The NextGen librarian's survival guide*, 2006) már a jövő könyvtári vezetők számára készült.

(Mándy Gábor)

297/2011

SPANCEVA, Svetlana Mihajlovna – KUZNECOVA, Svetlana Grigor'evna – KOČUKOVA, Elena Viktorovna: Mežvedomstvennaâ kooperaciâ - faktor efekтивnosti upravleniâ komplektovaniem Nacional'nogo bibliotечноgo fonda. – Bibliogr. 9 tétel **In:** Bibliote-kovedenie. – (2011) 2., p. 19-24.

Ágazatközi együttműködés – a nemzeti könyvtári állomány gyarapításának hatékony eszköze

Akadémiai könyvtár; Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Kötelezpéldány; Nemzeti bibliográfiai intézet; Nemzeti könyvtár

Oroszországban a kötelezpéldány fogalma 1783 óta létezik, szolgáltatását az évszázadok alatt több törvény és rendelet írta elő. Az 1970-es évektől a nagy állami könyvtárakban és tudományos információs intézetekben az általános gyűjtemények mellett megjelentek a szakterület és dokumentumtípus szerinti is. Jelenleg 20 könyvtári-információs szervezet részéről a szövetségi nyomtatott kötelezpéldányokból, 5 a szövetségi elektronikus kötelezpéldányokból és 6 az elektronikus hordozón lévő szabadalmi dokumentumok kötelezpéldányaiból. A mai oroszországi helyzetnek számos sajátossága van: többszintű felépítés (szövetségi, kiemelt igazgatási egységi, városi szint), a dokumentu-

mok országos nyilvántartására meghatalmazott szervezetek léte (Oroszországi Könyvkamara, Informregisztr és Rospatent), a rendszer dinamizmusa. Napirenden van a hálózati elektronikus dokumentumok felvétele a kötelezpéldány-szolgáltatásba.

A szövetségi törvények előírják az osztott nemzeti könyvtári-információs állomány (nemzeti állomány) kialakítását, nincs azonban olyan szerv, amely a törvény végrehajtását ellenőrizné. Emiatt az állományok nem teljesekek, a példányok lassan érkeznek. A kötelezpéldányból részesülő könyvtáraknak értékelniük kell a rendszer működésének a minőségét és a jobbítási lehetőségeket.

A nemzeti állomány gyarapításának irányítása integrált megközelítést igényel, most alakítják ki a gyarapítási folyamatok koordinált könyvtári irányítási rendszerét. Az irányítás egyik fontos tényezője az ágazatközi együttműködés.

A nemzeti állomány alakulása nagymértékben a kötelezpéldányok szolgáltatásától függ. Az utóbbi évek statisztikái szerint az Oroszországban kiadott nyomtatott dokumentumok 83%-a található meg a könyvtárakban, 2% egyetlen példányban érkezik a Könyvkamarába, 15% pedig kiesik a kamara látóköréből. A jogszabályokat főleg a regionális kiadók, a felsőfokú oktatási intézmények és a tudományos intézetek sértik meg. A feladat fontosságát szem előtt tartva a két nemzeti könyvtár már tíz éve együttműködik a gyarapításban, az utóbbi években erősödött együttműködésük a Könyvkamarával is. Egy 2009. évi felmérés szerint csökkent az időszaki kiadványok kötelezpéldányaiban észlelhető hiány, de így is évente 350-400 cím nem érkezik be az Orosz Állami Könyvtárba (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB). A vétkesek ebben az esetben is a főiskolák és az akadémiai intézetek.

A kialakult helyzet szükségessé tette az együttműködést más főhatóságok könyvtáraival, többek között 2009-től az Orosz Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtárával. A partner kiválasztásában fontos volt a könyvtár gyűjtőköre, magas fokú számítógépesített-

sege, a könyvtárban működő interaktív gyarapítási szakértői rendszer, a statisztikai monitoring internetes rendszere. A 2010-ben kötött megállapodás szerint a munka a könyvtárakba 2009-ben és 2010-ben érkezett természettudományi állományok teljességének vizsgálatával kezdődött. Az elemzések azt mutatták, hogy az akadémiai könyvtárban 1500 olyan kiadvány volt, amelyek ide a Könyvkamara megkerülésével jutottak, és amelyeknek csak a fele jutott el kötelespéldányként az RGB-be. A hiány a Könyvkamara által regisztrált éves természettudományos irodalom 8%-át jelenti (főleg monográfiák, konferenciai kiadványok, oktatási anyagok). Az Akadémiai Könyvtár által legértékesebbnek tartott 1900 könyvcím közül 63 hiányzott az RGB-ből. Az elemzések nyomán az RGB átadta a Könyvkamarának a nem teljesítő kiadók és egyéb szervezetek jegyzékét; a lépés pozitív eredményeket hozott.

A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a nemzeti állomány teljességének biztosításához valamennyi szövetségi kötelespéldányból részesülő könyvtár együttműködése szükséges. A nemzeti könyvtárak jelenleg az együttműködési projekten dolgoznak.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

298/2011

STOLÁROV, Ű. N.: Proizvodnye principy funkcionirovaniâ bibliotečnogo fonda. – Bibliogr. 9 tétel
In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2011) 4., p. 30-47.

A könyvtári állomány működésének származtatott (derivált) elvei

Állomány; Egybehangolt állományalakítás; Gyűjtőkör; Igény; Olvasáskorlátozás

A szerzőnek a „Szelektivitás – a könyvtári állomány működésének általános elve”c. cikke (Id. a 221/2011. tételszámú referátumot a KF 2011/3. számában) említi, hogy a szelektivitás alkalmazásában az egyes aspektusok a származtatott

elvekben konkretizálódnak. A leglényegesebbek a következők:

Szamosodás-koordináció

Ez a legfontosabb elv, mivel a könyvtárak egyediségét főleg a gyűjtőköre határozza meg. A szamosodás azonban csak akkor engedhető meg, ha a könyvtárnak biztos háttere van a hiányzó dokumentumok beszerzésére. A szakosítás vonatkozik az állományrészek arányos megosztására a könyvtár szervezeti egységei között, valamint témakör, típus, példányszám stb. szerint, beleértve a kiszolgáló olvasói kör sajátosságait. Az állomány összetételének általános megközelítését 1914-ben V.A. Nevskij alapozta meg. Eszerint szükség van az állomány magjára (olyan könyvekre, amelyeknek mindig mindenhol meg kell lenniük); olyan könyvekre, amelyeknek mindig meg kell lenniük, de nem mindenhol, illetve mindenhol, de nem mindig. Az állománymodell akkor teljes, ha kiegészül a „nem mindig, nem mindenhol” osztállyal. A szakosítás csak a koordinációval együtt hatékony, lényege a különböző típusú könyvtárak állományainak összehangolása a felesleges duplumok elkerülésére.

Rendszerszerűség

Mivel a könyvtári állomány rendszert alkot, elemei szorosan kapcsolódnak egymáshoz. A fogalom tartalma: komplementer jelleg (azaz az egyik dokumentum tartalma kiegészíti a többiét), a működési folyamat szemantikus része (optimális arányok az elektronikus és hagyományos hordozójú dokumentumok, ezen belül a különböző dokumentumtípusok között, valamint a kölcsönözhető, helyben használható stb. állományrészek között); tervezhetőség (az állomány szervezése, mozgatása, a munkatársak száma stb.)

Tolerancia

Ez az elv elsősorban a gyarapítás során érvényesül. Az UNESCO 1995-ben, az ENSZ 2000-ben fogadott el deklarációt a népek egyenlőségéről, a toleranciáról, a különböző vallások, kultúrák, nyelvek tiszteletben tartásáról. Az orosz alkotmányban rögzített vallási egyenlőség a gyarapító könyvtáros számára azt jelenti, hogy semlegesnek kell lennie a társadalmi összeütközést kivá-

tó okoktól. Más szóval arra kell törekednie, hogy az állományban található dokumentumok az embereket közelebb hozzák egymáshoz. Ezzel együtt követnie kell az olvasók újabb érdeklődési körét, mint pl. a vallás, az ezoterika stb.

Szűrhetőség

Egyes szerzők könyvtári cenzúráként említik. A könyvtárügyben két ellentmondó törekvés létezik: az egyik szerint az olvasó teljes szabadságot kap az információforrások közötti válogatásban, míg a másik korlátozza a társadalmilag ártó és veszélyes információk elérését. A könyvtárosnak ezek között kell az egyensúlyt megtalálnia. A témában kiadott nemzetközi dokumentumok is ellentmondások, mint pl. az IFLA internetről szóló manifesztuma (2003). Oroszországban a könyvtári törvény előírja a szűrést, biztosítja, hogy a lakosság csak a nemzeti és a világkultúra értékeihez jusson hozzá. Szakkönyvtárakban az olvasók információs védelmét szem előtt tartva kell a törvényben előírt módon válogatni. Fontos alapidokumentumok még: az ENSZ-nek a gyermekek jogairól szóló konvenciója (1989), az európai konvenció az emberi jogok védelméről (1950), az iskolai könyvtárosok etikai kódexének tervezete és az oroszországi könyvtárosok szakmai etikai kódexe (1999).

Attraktivitás

Fontos, hogy az állomány vonzó legyen az olvasók számára, ami a szükséges dokumentumok meglétét, könnyű elérhetőségét (szabadpolc) jelenti, valamint azokat a körülményeket, ahogy az olvasó hozzájut a dokumentumokhoz (a munkaigényes folyamatok – mint a keresés, másolás – egyszerűsítése). Ide tartozik az akadálymentesítés a mozgásukban vagy egyéb tekintetben korlátozott olvasók számára.

További működési elveket is meg lehet fogalmazni. Az elvek nagyon szorosan kapcsolódnak egymáshoz, egyik megsértése a többit is érinti. Egyidejű, komplex alkalmazásuk a könyvtári állomány minőségi működésének záloga.

(Viszocsekné Péteri Éva)

299/2011

VAJOU, Michel: Licences nationales : retour d'expérience et comparaisons internationales **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 3., p. 18-21.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A nemzeti licencek nemzetközi összehasonlítása

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Hozzáférhetőség

A nemzeti konzorciumokkal kapcsolatos franciaországi viták számára sok tanulsággal szolgálhat az összehasonlítás olyan országokkal, ahol már bevezettek hasonló rendszereket. A cikk erre vállalkozik, különös tekintettel egy úttörő vállalkozás, az OhioLINK részletes bemutatására, mely egyike a legkorábbi konzorciumoknak. Az elemzésből kiderül, hogy a központi beszerzés rendkívül költséghatékony, és segíti a használatot. Más konzorciumi példák vezetési modelljét, finanszírozását és menedzsmentjét is bemutatja a világ minden tájáról. A különböző példák hasznosak lehetnek a francia kezdeményezések számára.

(Autoref.)

Lásd még 316, 344

Feldolgozó munka

300/2011

STEELE, Thomas D. – FOOTE, Jody Bales: Reclassification in academic research libraries : is it still relevant in an e-book world?. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Cataloging & classification quarterly. – 49. (2011) 1., p. 14-32.

Az újracsatározás a felsőoktatási könyvtárakban: van még értelme az e-könyvek világában?

Elektronikus könyv; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Újraosztályozás

A cikk azt vizsgálja, vajon a felsőoktatási könyvtárak újraosztályozzák-e dokumentumaikat, miképp végzik ezt, és hogy az elektronikus dokumentumok beszerzése befolyással van-e az újraosztályozással kapcsolatos erőfeszítéseikre. A szerzők kérdőívet küldtek e-mailben a tudományos könyvtárak szövetségéhez tartozó könyvtárak katalogizálási részlegeinek vezetőihez. A könyvtárak közel harmada foglalkozik jelenleg újraosztályozással. A legtöbb válaszadó szerint az e-könyvek beszerzése nem befolyásolta döntéseiket az újraosztályozást illetően. A cikk az új generációs katalógusok fazettás keresésre való alkalmasságát, illetve annak a felhasználók osztályozás-használatára gyakorolt hatását is vizsgálja.

(Autoref.)

Lásd még 277, 320

Katalógusok

301/2011

WESTRUM, Anne-Lena: The key to the future of the library catalog is openness **In:** Computers in libraries. – 31. (2011) 3., p. 11-14.

A könyvtári katalógus jövőjének a kulcsa: a nyitottság

Használó; Igény; Online katalógus; Városi könyvtár

Az Oslói Városi Könyvtár *Pode* projektjében azt kutatták, hogy a könyvtári metaadatokat hogyan lehet olyan új kontextusban megjeleníteni, hogy a katalógus jobban megfeleljen a használók igényeinek.

A legtöbb norvég közkönyvtárban a honlap az önkormányzat tartalomkezelő rendszerétől függ, az OPAC-ot pedig az integrált könyvtári rendszer szállítja biztosítja. A katalógus tehát

(a családi ezüst) elkülönül a könyvtár weboldalától. Joggal kérdezheti a használó: míg az Amazonon keresek, mindig megtalálom, amit akarok és még valamivel többet is. Miért nem igaz ez a katalógusokra?

A *Pode* projekt keretében először elkészült egy útvonaltervező és zenei mashup, amelyekhez az adatokat a könyvtári katalógusból nyerték ki, majd kiegészítették más forrásból származó információkkal. Az útvonaltervező a GeoNames földrajzi neveire mutató csatolással információt keres az országról, a fővárosról, a hivatalos nyelvről, az időzónáról vagy a helyi valutáról. Ezen adatokat felhasználva további releváns adatok nyerhetők ki a katalógusból (nyelvkönyvek, útikönyvek, filmek, irodalmi művek). A zenei alkalmazás a Last.fm-en megjelenő ajánlásokkal gazdagítja a zenei katalógust. Egy előadóra való kereséssel a zenei albumok mellett DVD-k, zenei díjak, könyvek is megjelennek, sőt a Last.fm alapján a hasonló előadók listája is. A külső és a belső adatok közötti kapcsolatokkal a felhasználók több információhoz jutottak, így kedvezőbb tapasztalatokat szereztek az OPAC használata során.

A katalógusban néha a túl sok találat jelent problémát, amikor egy-egy népszerű szerzőnél a sok kiadás miatt az általa írt műveknek a sokszorososa jelenik meg. (Az Oslói Városi Könyvtár katalógusában *Knut Hamsun*re keresve közel 600 találat jelenik meg, pedig a szerző összesen csak 40 könyvet írt). Abból indultak ki, hogy amikor valaki egy könyvet keres, akkor jobban érdekli a cím, mint a kiadás. Erre a problémára az *FRBR* (*Functional Requirements for Bibliographic Records* = Bibliográfiai Rekordok Funkcionális Követelményei) modell jelentette a megoldást. A bibliográfiai rekordokat olyan klaszterekbe rendezték, amelyekben egy-egy mű (work) kifejezései (expression) voltak.

Az *FRBR*-rel összekapcsolt rekordok csoportjait átkonvertálták *RDF*-be (*Resource Description Framework* = Forrásleíró Keretrendszer, a szemantikus web alapvető szintaxisa), így más szemantikus mashupokkal is összekapcsolhatók lettek a találatok. Az egyes műveket a DBpedia

és a Project Gutenberg, a személyeket a DBpedia és a VIAF (Virtual International Authority File) vonatkozó tartalmaival linkelték össze. Ez életrajzi információk megjelenítését tette lehetővé, művek esetében pedig teljes szövegekre vonatkozó csatolások lettek készíthetők.

Végül a többnyelvű könyvtár szépirodalmi gyűjteményét is átkonvertálták RDF-be, majd ezt a <http://dewey.info> adataival kapcsolták össze. A Dewey.info 11 nyelven kínál hozzáférést a Dewey-féle tizedes osztályozás felső három szintjéhez. Az alkalmazás így egy böngészhető bemenet a szépirodalmi gyűjteményhez, amelyben a használó a második és a harmadik szintre kattintva megtekintheti az adott tárgy alá besorolt témákat. A harmadik szinten lévő témára kattintva a rendszer egy keresést indít az adott Dewey számot tartalmazó rekordokra. A következő lépés az lesz, hogy a teljes katalógust átkonvertálják RDF-be. Remélhetőleg más fejlesztők is szívesen használják majd a Poda projekt adatait, hogy új és izgalmas alkalmazásokat hozzanak létre.

A katalógusok adatainak ez a felhasználása rámutatott a MARC formátum néhány gyengeségére. A MARC önmagában nem hordoz szemantikai tartalmat, minden programozási eljárást azal kell kezdeni, hogy megértsük, hogy az adott katalógusban melyik mezőt mire használták. A könyvtárspecifikus formátumok miatt nem vagyunk képesek kilépni a saját kis világunkból, és így nem részesülhetünk a mások által elvégzett innovációk eredményeiből.

Egy biztos, mire 2017-re felépül az új Oslói Központi Könyvtár, addigra egyetlen honlapon lesz megtalálható a könyvtár valamennyi szolgáltatása.

(Tóth Máté)

302/2011

YANG, Sharon Q. – HOFMANN, Melissa A.: Next generation or current generation? : a study of the OPACs of 260 academic libraries in the USA and Canada. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 29. (2011) 2., p. 266-300.

A jövő vagy napjaink katalógusa? Az Egyesült Államok és Kanada 260 felsőoktatási könyvtára elektronikus katalógusainak vizsgálata

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresés; Online katalógus

A tanulmány azt a fejlődést tekinti át, amely a jelenlegi elektronikus katalógusoktól (OPAC) az új generációs katalógusok kialakítására tett erőfeszítésekben megy végbe az Egyesült Államok és Kanada 260 felsőoktatási könyvtárában. A vizsgálathoz véletlenszerűen 260 könyvtárat választottak ki (a *Peterson's guide to four-years colleges 2009*-ből), ami az összes intézmény kb.10 százalékát jelenti. A jövő katalógusának (NGC = Next Generation Catalog) 12 jellemzőből álló listáját használták a mintában szereplő könyvtárak katalógusainak az értékeléséhez. Azokat az OPAC-okat vizsgálták, melyeket a könyvtárak *katalógusnak* tekintettek, bár némelyik aligha volt az. Néhány könyvtárnak több OPAC-interfésze is volt: ezeket külön-külön elemezték. Ha több könyvtárnak közös katalógusa volt, csak az első intézményét vették figyelembe. A könyvtárak mintegy 15 százaléka (n = 40) nem rendelkezett honlappal vagy nem kínált hozzáférést a katalógushoz. A szerzők végül összesen 233 katalógust vizsgáltak. (A kapott eredmény az összes intézményre 95 százalékos valószínűséggel és +/-3 valószínűségi intervallummal kiterjeszhető.)

Bár a jövő katalógusának elemei a felsőoktatási könyvtárak némelyikében fellelhetők, még hosszú út áll előttük. Nagyjából a vizsgált katalógusok 16%-ában semmi jele a jövő katalógusa jellemzőinek, míg 61%-ukban 1-5 jellemző található meg. Csupán 3%-ukban (n = 8) volt 7-10 jellemző kimutatható a tizenkettőből: ezek vagy

a *WorldCat Local*, vagy a *Summon* tagkönyvtárai voltak, de gyengéjük a közös keresés, a kölcsönzési statisztikán alapuló relevancia és az olvasói műveleteken alapuló ajánló funkció.

A tanulmány az első és egyetlen jelenleg ebben a témában; az eredmények jól használhatók a jövő katalógusának megvalósításához.

(Autoref.)

Lásd még 279

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

303/2011

AGUILAR, Paulita [et al.]: Reference as outreach : meeting users where they are. – Bibliogr. **In:** Journal of library administration. – 51. (2011) 4., p. 343-358.

Kihelyezett referenz szolgáltatás egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Referenz; Számítógép-hálózat

Az elmúlt évtizedben a felsőoktatási könyvtárak drámai hanyatlást tapasztaltak a hagyományos, referenzpultnál zajló tájékoztató szolgálat igénybevételében. A University of New Mexico referenz szolgáltatása – a nemrég bevezetett újítások hatására – fellendülést mutat, bár a hagyományos referenzpultos tevékenység csökken. Elhivatott, aktív könyvtárosoknak az egyetemi és az azt körülvevő környezetbe való „beépítésével” bővült a referenz szolgáltatás, és új lehetőségek nyíltak a könyvtárosok számára a használókkal való kapcsolatfelvételre a változatos helyszíneken. A virtuális referenzpult létrehozása tovább növelte a könyvtár elérhetőségét és láthatóságát, amely az elektronikus környezetben képes a bárhol lévő használók igényeit kielégíteni.

(Autoref.)

304/2011

ALEXANDER, Laurie [et al.]: MLibrary : concepts for redefining reference **In:** Journal of library administration. – 51. (2011) 4., p. 326-342.

A tájékoztató munka megújítása egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Információtechnológia; Referenz

Az utóbbi 10 évben alaposan megváltozott a Michigani Egyetem könyvtárának (MLibrary) tájékoztató tevékenysége. A cikk áttekinti a változások fő irányait.

A használói igényekhez (gyors hozzáférés, az online források közötti könnyebb eligazodás stb.) igazodva megszüntették a tájékoztató tevékenység helyfüggőségét, virtuális tájékoztató pultot hoztak létre (kérdéseket már e-mailben, közvetlen üzenetben, sőt nemsokára SMS-ben is fel lehet tenni), kapcsolatot alakítottak ki a közösségi portálokkal (Facebook, Twitter, LinkedIn, Yammer, Second Life stb.). A „Kérdezd a könyvtárost!” (*Ask a Librarian*) link minden weboldalukra felkerült, ebbe a virtuális hálózatba a szakreferenseket, az informatikai professzorokat és a hallgatókat egyaránt bevonják. Az e-mailben történő tájékoztatás a hét minden napján, az élő referenz vonal pedig heti 77 órában érhető el. Emellett a tájékoztató osztályt és a technikai jellegű segítséget adó csoportokat (Knowledge Navigation Center, Faculty Exploratory) egymás közelében helyezték el, egy nagy forgalmú területen, a szakreferensek irodái közelében.

A tájékoztató szolgálat fontos feladata az olvasókat a megfelelő szakreferensekhez irányítani. A *Knowledge Navigation Center* az új technológia elsajátításához nyújt segítséget (képzéskészítés, weboldalak létrehozása, bibliográfiai rekordok letöltése és felhasználása, médiakészítés stb.). A *Faculty Exploratory* tanfolyamokat szervez az oktatók számára. Mostanra ezekből az egységekből egy közös szolgáltatási pont jött létre a Harlan Hatcher Graduate

Library-ban (*Knowledge Commons*). Tanulást segítő könyvtárosokat (*learning librarian*) alkalmaznak, felújítanak és összevonnak épületeket, illetve szolgáltatásokat és személyzetet, olyan készségeket fejlesztenek ki, amelyeket a könyvtári rendszer bármely pontján alkalmazni lehet (*cross training*). Egy saját, a tájékoztatást és tájékozódást segítő wikipédia is létrehozta. Egy 6 hónapos periódusban módszeresen felméri az oktatók igényeit (pl. milyen forrásokat használnak, hol tárolják az összegyűjtött adatokat, mennyire ismerik a hallgatói problémákat, a könyvtári szolgáltatásokat, mit tesznek a saját szerzői joguk védelmében, szükségük lenne-e a könyvtár által gyűjtött e-könyvek papírváltozatára is stb.).

A tájékoztatók szaktudását az egyetem kutatási igényeihez is hozzáigazítják, személyes konzultációkat tartanak az oktatókkal, együttműködésen alapuló tanuló közösségeket hoznak létre, a tájékoztató tevékenységet kiterjesztik az egyetem vezetőire. Tanszéki programokhoz kötődő szakreferensek alkalmazása révén javítják az oktatókkal való kapcsolattartást (nekik nincsenek adminisztratív feladataik, teljes egészében a kutatói munka támogatására koncentrálhatnak). A tanulási közösségekben (*learning communities*) a diákok, oktatók és könyvtárosok működnek együtt. Az egyetemhez tartozó Taubman egészségtudományi könyvtárban infopontot hoztak létre, orvos-biológiában szakképzett infomatikusokat alkalmaznak, a nemzetközi kutatásokat is az erre szakosodott könyvtárosok segítik (*library global initiatives librarian*), a geográfiai és statisztikai információs munkát pedig a *Spatial and Numeric Data Services* (SAND) keretében segítik.

A tájékoztató munka minőségét az új technológia alkalmazásával javítják: a kurzuskezelő rendszer, a CTools segítségével ismertetik meg a hallgatókat az új tanulási környezettel, technológiai támogatást a nyitva tartásában a diákok igényeihez igazodó *TechDeck* központ, ill. a *Tech Suit*-ok nyújtanak (ötletbörze-teremmel, könyvtári laborral, gyakorlóteremmel és szerkesztőszobával). Ezeket a létesítménye-

ket poszternyomtatóval, média-átjátszóval, CopyCam készülékkel, videofelvevővel, kivetítővel, a képernyőképek rögzítésére alkalmas számítógéppel is ellátták. A könyvtár az önálló kutatáson alapuló, felfedező jellegű tanulást is segíti.

Ezekhez az új célokhoz a könyvtári személyzet továbbképzésének is igazodnia kell.

(Mándy Gábor)

305/2011

DEMPSEY, Megan: Blending the trends : a holistic approach to reference services. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 7. (2011) 1/2., p. 3-17.

A referenz szolgáltatás holisztikus megközelítése

Főiskolai könyvtár; Hatékonyság; Munkaszervezés; Online üzemmód; Referenz

Az egyre inkább elterjedő „lépcsőzetes” referenz, a „mozgó” (roving) könyvtáros és a virtuális referenz számos lehetőséget kínál a felsőoktatási könyvtárak számára a leghatékonyabb tájékoztató szolgálat üzemeltetésére. Az amerikai főiskolákra (community college) beiratkozottak egyre nagyobb száma arra készíti a könyvtárosokat, hogy végiggondolják, hogyan tudnak tájékoztató, tanító és az oktatókat segítő feladataikat egyaránt magas színvonalon ellátni. A tanulmány esettanulmány keretében mutatja be az Evelyn S. Field Könyvtárban alkalmazott holisztikus tájékoztatói módszert, amely a lépcsőzetes referenz rendszerét a mozgó könyvtárosi gyakorlattal vegyítette annak érdekében, hogy a teljes munkaidőben foglalkoztatott tanszéki könyvtárosok elmozdulhassanak a hagyományos referenzpulttól, növeljék a csevegő referenzre fordított időt, és jobb környezetet teremtsenek az elmélyültebb tájékoztató szolgáltatáshoz és kutatói támogatáshoz.

(Autoref.)

306/2011

DEVINE, Christopher – PALADINO, Emily Bounds – DAVIS, John A.: Chat reference training after one decade : the results of a national survey of academic libraries. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** The journal of academic librarianship. – 37. (2011) 3., p. 197-206.

A chat referenzs oktatása egy évtized után. Amerikai felsőoktatási könyvtárak körében végzett országos felmérés eredményei

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Referenzs; Számítógép-hálózat; Továbbképzés

Az Egyesült Államok azon felsőoktatási könyvtárai körében végzett első átfogó országos felmérés, ahol végeznek chat referenzs szolgáltatást, azt igyekezett megtudni:

- milyen megoldásokat alkalmaznak a személyzet felkészítésére,
- milyen kompetenciákat tanítanak,
- hogyan és miért változott a képzés időközben, és
- milyen változásokat terveznek a jövőben a jelenlegi gyakorlatot illetően.

(Autoref.)

307/2011

STAHR, Beth: Text message reference service : five years later. – Bibliogr. **In:** The reference librarian. – 52. (2011) 1/2., p. 9-19.

Referenzs szolgáltatás SMS-ben egy egyetemi könyvtárban: öt év tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Informatiótechnológia; Referenzs; Szolgáltatások használata; Telefon

A Southeastern Louisiana Egyetem közepes méretű (15 ezres hallgatói létszámú), félúton fekszik New Orleans és Baton Rouge között. Elsősorban főiskolai kurzusai vannak, de 17 tárgyban mesterképzés, egyben pedig doktori képzés is folyik. A diákoknak csak 15%-a kollégista,

37%-uk pedig 30 mérföldnél messzebből jár be. A *Sims Könyvtár* Hammondban, a központi campuson működik, egy fiókkönyvtár pedig Baton Rouge-ban, az óvónőképzőben.

A Sims 2005-ben, Amerikában elsőként vezette be az SMS-en keresztül történő tájékoztatást. (Előzőleg, 1997-től már működött az e-mail referenzs, 2002-től pedig a folyamatos (24/7) chat-szolgálat.) A tájékoztató szolgálat vezetője egy „virtuális tájékoztató pul” témájú konferencián tekintette meg az ausztrál székhelyű Altarama cég bemutatóját, és a chat-szolgálat tapasztalatai alapján kollégái is támogatták az ötletet. Pénzt a louisianai állami egyetemeken fizetendő eszközfejlesztési díjból kaptak hozzá, majd ez részévé vált az egyetemi költségvetésnek. A *Reference by SMS* nevű rendszert 2005 áprilisában kezdték használni, beiktatva az akkor már létező „Ask A Librarian” elemei (közvetlen tájékoztatás, telefon, e-mail és chat) közé. A bejövő SMS-eket a rendszer e-mailbe konvertálta, majd a választ visszafordította SMS-be, a szokásos SMS-rövidítéseket alkalmazva. A helyi tarifáért hívható, de ausztrál illetőségű „dedikált” vonalat 2009-ben egy helyi telefonszám váltotta fel, attól kezdve az üzenetek megsokasodtak.

A rövid, egyszerű kérdések megválaszolására (max. 160 karakter) alkalmas rendszer kiválóan működött. A feljegyzett üzenetek 86%-a volt referenzs kérdés, 5%-a általános egyetemi problémákat érintett (regisztráció, felvétel, osztályzatok stb.), 4% technológiai jellegű volt (a campus vezeték nélküli rendszere, a számítógéplabor szolgáltatásai stb.), a heccelődések aránya 5% volt. Figyelemre méltó a válaszokat megköszönő SMS-ek gyakorisága.

A szolgáltatásra sokféle módon felhívták a figyelmet (internetes linkekkel, könyvtár- és számítógép-ismereti órákon, a diákújságban, plakátokon, szórólapokon, még a menza szalvétatartóján is). Okostelefonokkal közvetlenül elérhető a könyvtári weblap, az azokat használók is megkapják a telefonszámot. A mobiltelefonokat a könyvtár is felhasználja: csoportos üzenetekben hívja fel a hallgatók figyelmét a rendezvényekre, tanfolyamokra, és a szoftvert hasznosítják a

könyvtárközi kölcsönzésben, előjegyzésre és a lejárt kölcsönzésekkel kapcsolatos felszólítások, emlékeztetők kiküldésére.

Bár a Sims megmarad a bevált Altamara szoftvernél, érdemes megfontolni a Mosio cég „Text A Librarian” rendszerét is. És természetesen az SMS-ben beérkező kérdésekre SMS-ben is lehet válaszolni, minden számítógépes közbeavatkozás nélkül.

(Mándy Gábor)

Lásd még 288

Kölcsönzés

Lásd 323

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

308/2011

SCHÖPFEL, Joachim – GILLET, Jacqueline: A review of interlending and document supply in France : 2010. – Bibliogr. **In:** Interlending & document supply. – 39. (2011) 2., p. 76-83.

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás Franciaországban 2010-ben

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Könyvtárközi kölcsönzés

A tanulmány – szakirodalmi szemle, konferenciák és interjúk alapján – áttekinti a felsőoktatási könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás legújabb fejleményeit és projektjeit Franciaországban, különös tekintettel a természet-, műszaki és orvostudományi területekre. Az új francia jogszabályok és bírósági határozatok a kiadók pozícióját erősítik, de mostanában már elmozdulás is észlelhető a realizmus

és kölcsönös megegyezés irányába. Intézményi szinten mélyreható átalakulás tapasztalható a kutatási egységek, forrás- és feladatmegosztó projektek közötti nagyobb koherencia érdekében. A felsőoktatási könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási tevékenység 1997 óta folyamatosan csökkent, éves átlagban 8-10 százalékkal. Hogy dokumentumszolgáltatóként fennmaradjon, az országos tudományos-műszaki tájékoztatási intézet (INIST) „mindent-egy-helyen” típusú szolgáltatóként erősítette meg pozícióját, fokozatosan átváltva a könyvtári irányultságú stratégiáról a brókeri jellegűre. 2010-ben Refdoc néven új platformot indított. A nyílt archívumok jelentős fejlődésen mentek át, de nem integrálódtak a hagyományos könyvtárközi és dokumentumküldő szolgáltatásokba, és egyelőre nem jelentenek reális alternatívát.

A tanulmány egy öt éven át tartó követéses vizsgálat eredményeit közli. Összefoglaló áttekintést nyújt a speciális tudományos és műszaki információpiaci szektorról Franciaországban.

(Autoref.)

Tájékoztatási eszközök

309/2011

DE FILIPPO, Daniela [et al.]: El papel de las bases de datos institucionales en el análisis de la actividad científica de las universidades. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 2., p. 165-189.

Res. angol nyelven

Az intézményi adatbázisok szerepe az egyetemek tudományos tevékenységének elemzésénél

Adatbázis; Felsőoktatási intézmény; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az egyetemek tudományos tevékenységének pontos megismerése azért is nehéz, mert nincsenek olyan átfogó nemzeti és nemzetközi in-

formációforrások, amelyek egyetemek kutatási eredményeit teljes mértékben tartalmazzák. Ezért vizsgálták meg, hogy az egyetemek saját adatbázisai alkalmasak-e ilyen célra.

A felmérésre válaszoló spanyol egyetemek 95%-ának (az olaszok 85, a svájciak 83%-ának) van saját intézményi adatbázisa. Az adatbázisok létrehozása különösen 2005 után vált gyakorivá, az egyetemek saját elhatározásából, de a nyílt hozzáférési kezdeményezés (OAI) hatására is. Részletesen elemezték a Barcelonai Egyetem és a madridi III. Károly Egyetem intézményi adatbázisát, ami a tudományos eredmények közzététele számos szempont szerinti összehasonlítását teszi lehetővé. Kétségtelen, hogy egy intézmény tudományos/kutatási termésének teljesebb forrása a saját adatbázis, mint bármely más külső forrás. Ugyanakkor a valós értékeléshez a saját adatbázisnak több adatot kell(ene) tartalmaznia a hivatkozásokról, a külső közreműködőkről (társszerzőkről), és szükség lenne a különféle intézményi adatbázisok tartalmi és formai összehangolására is.

Felmerül továbbá az intézményi adatbázis és a nyílt hozzáférési repozitórium viszonya, kapcsolata, esetleges integrációja a nagyobb láthatóság érdekében.

(Mohor Jenő)

310/2011

KLAJBAN, Michal: Česká Wikipedie v kontextu : historie, komunita, tvorba **In:** Čtenář. – 63. (2011) 5., p. 163-165.

A cseh Wikipédia történeti, közösségi és alkotói kontextusban

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Szerkesztés -tudományos kiadványoké

A 90-es években az internet fejlődésével az enciklopédiák szerkesztői előtt eddig soha nem látott lehetőségek nyíltak: a kutatók a világ bármely tájáról könnyen és gyorsan hozzáférhető enciklopédiák szerkesztésében működhetnek

együtt. A legnagyobb enciklopédia a Britannica, amelyhez hasonlóan 2000-ben Nupedia projekt néven Jimmy Wales kezdeményezett. Egy másik projektje Wikipédia néven indult, amely a wiki-elven alapult és bárki számára hozzáférhetővé vált. A Nupediát végül a Wikipédia kiszorította és 2003-ra a Wikimedia Foundation nonprofit szervezet gondozásába került.

A Wikipédia több mint kétszáz nyelvű verzióját a Wikipédia mutációinak is szokták nevezni. A legnagyobb természetesen az angol nyelvű, amely 3,5 millió szócikkkel rendelkezik. A cseh Wikipédia 180 ezres szócikkével az első húsz legnagyobb wiki között található. Építése 2002-ben kezdődött, fellendülése 2006-2007 között azzal függött össze, hogy szerkesztőinek száma közel ötszázra emelkedett, 2010-ben 622 szerkesztője volt. 2007-ben a cseh wiki abszolút győztes lett a cseh nyílt források versenyében. Jelenleg a cseh wiki 185 ezernél több szócikket tartalmaz, és naponta kb. 80 új cikkel bővül.

A cseh Wikipédia alkotóközössége diákokból, tanárokból, szakemberekből, írókból vagy átlagos, hétköznapi emberekből tevődik össze. A tanárok nincsenek sokan, de akad közöttük felsőoktatási professzor is. Ritkák a szerkesztő alkotók között az időskorúak, ami a korukból adódó számítógépes ismeretekkel függ össze. A vezető intézők száma 29, a cseh wiki teljes története során összesen 60 vezető vált ismertté és csupán kettő volt közülük nő. Vezető lehet bárki, aki kellő szerkesztési tapasztalattal rendelkezik és legalább a közösségi szavazatok háromnegyedét megszerzi. A közösség azonban vissza is vonhatja a jogosultságát. A vezetők a többi szerkesztővel ellentétben oldalakat is törölhetnek, használókat blokkolhatnak, oldalakat zárolhatnak. A Cseh Köztársaság Wikimédia Egyesülete létrejöttének köszönhető, hogy a wikipédisták gyakran találkozhatnak formálisan is wiki-konferenciákon, amelyeket az egyesület rendez.

A szócikkek új vagy a vezetők által kevésbé ismert szerkesztőit rendszeresen ellenőrzik, ezért kizárt, hogy a wiki felületén hamis tartalom huzamosabb ideig fennmaradjon. Másrészt azon-

ban az emberi ismeretek hatalmas területeket ölelnek föl, ezért nem lehetséges minden egyes cikket tartalmilag ellenőrizni. A szerkesztők nagy száma azonban a minőség ellenőrzésében előnyt jelenthet, több szakember tudása felülírhatja egyetlenét. A wikipédisták a hitelesség érdekében törekednek a források feltüntetésére, ahonnan az információkat közlik.

A változások követésére szolgál az *Utolsó változások* nevű speciális oldal, amelyet a vezetők folyamatosan követnek és ellenőriznek, hogy a hibákat kiszűrjék a wiki oldalairól. A MediaWiki szoftver, amelyen a wiki fut, az adatbázisban mindent tárol, ami valaha is belekerült. De a vulgáris vagy értelmetlen tartalmakat azonnal törlik, elérésükhöz csak a vezetőknek van jogosultságuk. Az angol wiki ebben az évben, a cseh wiki jövőre ünnepli 10. születésnapját. Az elmúlt tíz évben a Wikipédiák az internetes információkeresés és képzés fontos részeivé váltak. De nem csak a diákok merítenek belőlük információkat, hanem a legszélesebb nyilvános internetes közönség is.

(Prókai Margit)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

311/2011

CERNIŃÁKOVÁ, Eva: Služby veřejných knihoven uživatelům se speciálními potřebami. – Bibliogr. In: Knihovna. – 22. (2011) 1., p. 24-33.

Res. angol nyelven

Közkönyvtári szolgáltatások speciális igényű használók számára

Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Köz-művelődési könyvtár

Az információhoz való hozzáférés egyik emberi alapjogunk. Az információs viselkedés különböző korlátok, akadályok leküzdésével számol az információs szükségletek kielégítésekor. A nyilvános könyvtárak gyakorlatában az információszerzés problémaköre kettős: egyrészt a

konkrét (faktografikus) információk megszerzését, másrészt az információhoz való hozzáférés esélyét jelenti. A speciális igényűek problémái jóval szélesebb rétegeket érintenek, mint a testi fogyatékkal vagy egészségkárosodással élők köre.

A testi sérüléssel, egészségkárosodással vagy érzékszervi fogyatékossgal élő használók különböző csoportokat alkotnak. A *testi sérülés* fokozataiban a járás és mozgás korlátozottsága eltérő lehet, a kerekesszékekben ülőktől a más mozgástámogató eszközöket használókig. Az ilyen fajta egészségi komplikációk elsősorban külső akadályokat emelnek az információhoz való hozzáférés elé. Esetükben speciális akadálymentes környezet szükséges az épületbe való bejutáshoz és a belső közlekedéshez is.

Érzékszervi sérülés esetén az információszerzésre közvetlen hatással van a sérültség. Az információ megszerzése látással nem vagy csak korlátozottan lehetséges (a látásromlás fokozatain kívül ebbe a körbe tartoznak a farkas- és színvakságban, fényérzékenységben szenvedők, a rövid- és távollátók, a gyengén látóktól kezdve a teljes vakságban élőkig). A számukra hozzáférhető információhordozók a sérülés mértékétől függően öregbetűs könyvek, hangos könyvek, elektronikus dokumentumok lehetnek. Speciális technikai felszerelés segítheti őket, felolvasógépek, gyengén látók és vakok számára nyomtatott szövegek, Braille-írású anyagok. Tájékoztatókat nagybetűs feliratok, a burkolaton vezetősávok, navigációs rendszerek segíthetik.

A *hallássérülések* fokozatai is eltérőek lehetnek: a prelingvális siketség anyanyelve a jelnyelv, a felnőttkori hallásvesztés, az időskori nagyothallás is gyakori jelenség. A megfelelő formátumú nyomtatott és elektronikus dokumentumokon kívül a feliratos DVD filmekig sokféle információhoz juthatnak. A jelnyelvet használókra másféle információszerzés jellemző, mint az ép hallásúakra, a nem hallók számára a könyvek olvasása jóval bonyolultabb. A technikai eszközök közül a kölcsönző pultnál elhelyezett indukciós hurok, előadótermekben mikrofon használata segíthet. Alapszabály, hogy soha ne forduljunk háttal, a kontaktus megtartása miatt.

A hátrányos helyzetűek kirekesztődésének sokféle fajtája és oka lehet. Az életminőséget, a munkához való jutást, szociális helyzetet befolyásolhatja pl. a vidéki élet, a testi vagy egészségi károsodás, az ágyhoz kötöttség, balesetek, intézményhez kötöttség (kórház, gyógyintézet), hozzátartozó gondozása, kisgyermek nevelése, helyhez kötöttség.

Kulcsfontosságú az információ a kórházi betegek számára, mert csökkentheti a bizonytalanság érzését, segíti az adaptációt, a gyorsabb regenerálódást. Számukra speciális mobil szolgáltatás, házhoz szállító könyvkölcsönzés ajánlott.

A *szegénység* az egyik legerősebb tényező az információhoz jutás akadályozásában. Érintheti a minimális anyagi eszközökkel rendelkező munkanélkülieket, időseket, nagycsaládosokat, sérülteket, kisebbségeket. Az anyagi szegénységben élők speciális csoportját alkotják a *hajléktalanok*, akiknek nincs állandó lakhelyük, különböző fizikai és pszichikai betegségben szenvednek, elégtelen higiénés körülmények között élnek. A hajléktalanok számára megoldás lehet a helyben használat vagy a korlátozott szolgáltatásokra jogosító olvasójegy.

Az információhoz jutást *kommunikációs problémák* is gátolhatják. A kommunikációs zavarok összefügghetnek a magas életkorral, az alacsony

IQ-val, tanulási és olvasási zavarokkal, idegrendszeri sérülésekkel, betegségekkel, szociális szorongásokkal, fóbiákkal, amelyek viselkedési zavarokat is okozhatnak. A mentálisan sérültek sokszor az információ értelmezésében is nehézséggel küzdenek, a normálistól eltérően viselkednek. A kommunikációban nehézséggel küzdők között a kisebbségek, külföldiek is jellemző akadályokba ütköznek.

A speciális igényű használók számára lehetőséget nyújtanak a könyvtárak távhasználatban elérhető szolgáltatásai, az elektronikus információforrások. A felmérések szerint a hátrányos helyzetűek körülbelül a használók harmadát teszik ki. Számukra előnyösek az otthonról elérhető távszolgáltatások: hosszabbítás, előjegyzés, elektronikus vagy mobil kommunikáció, közösségi hálók szolgáltatásai.

Speciális igényű használók esetén a legfontosabb könyvtári teendők: felmérés, speciális dokumentumok és szolgáltatások, akadálymentesítés, speciális felszerelés, elektronikus szolgáltatások, esélyegyenlőség, kríziskezelés, közhasznú és helyi információk, a személyzet képzése, empátia.

(Prókai Margit)

Lásd még 327

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

312/2011

GRÜTER, Doris [et al.]: Genese, Aufgaben und Zukunft der Vifarom : Konzept und DFG-Förderung einer Virtuellen Fachbibliothek aus der Praxisperspektive. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 2., p. 59-71.

Res. angol nyelven

A Vifarom létrejötte, feladatai és jövője. A virtuális szakkönyvtárak koncepciója és a DFG támogatása gyakorlati megközelítésből

Együttműködés -belföldi; Kutatás információellátása; Portál; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Német Kutatási Társaság által támogatott „A romanisztika virtuális szakkönyvtára” elnevezésű projekt munkatársai a virtuális szakkönyvtári (ViFa) koncepció néhány problémájára világíta-

nak rá, bemutatják történetét és speciális követelményeit. A szerzők saját tapasztalataik alapján vizsgálják a koncepció továbbfejlesztésével kapcsolatos kérdéseket és a DFG támogatásának alapelveit. Az első részben a szerzők azt a kérdést taglalják, vajon a tárgykörök kiválasztása és a portál regionális szemlélete megfelel-e a tudományos közösség igényeinek. A tanulmány ezután a következő témákkal foglalkozik: az átfogó, téma szerinti keresés kihívásai, az indexeken alapuló metakeresés ötvözése a portál „mindent-egy-helyen” jellegével, valamint a webes források gyűjteménye mint az országos gyűjtőköri program (SSG) digitális kiegészítése. Végül a cikk a projekt jövőjét is mérlegeli, kiemeli, hogy a virtuális szakkönyvtárak az SSG-rendszer kibővítését jelentik, és hangsúlyozza a ViFa koncepció fejlesztésének folyamatosságát és állandó vállalkozásként való fenntartásának fontosságát.

(Autoref.)

Könyvtártudományi tájékoztatás

313/2011

ŠKYŘÍK, Petr – LORENZ, Michal: Znalostní a metodický portál Knihovna.cz. – Bibliogr. **In:** Knihovna. – 22. (2011) 1., p. 5-15.

Res. angol nyelven

A Knihovna.cz – a cseh könyvtárak módszertani és tudásportálja

Információszerzés; Könyvtártudományi tájékoztatás; Portál

A Brnói Könyvtár- és Információtudományi Tanszék partnereivel együtt olyan tudásportált hoz létre, amely a kommunikáció, a tartalom-megosztás és az online képzés hatékony színterére lehet. A Knihovna.cz doménnevet a könnyű felidézhetőség és erőteljes hatás miatt választották.

A portál együttműködésen alapulva megkönyvnyíti a tudás megosztását, a könyvtárosoknak,

információs szakembereknek, pedagógusoknak és diákoknak horizontális hozzáférést biztosítva az elektronikus tananyagokhoz.

2011 folyamán a portál szolgáltatásaként több (13) alportál kezdte meg működését: szerzői jogok, akadálymentesség, tagok, olvasók, digitális, közösségi, kurzusok, eszközök, virtuális, kutatások, webinárium, weboldalak és wiki témákban.

A projekt a könyvtárosok, informatikus könyvtáros hallgatók és tanárok rendszeres tájékoztatását szolgálja, valamennyi csehországi könyvtár- és információtudományi felsőoktatási képzést támogatva. Olyan tudásbázisul szeretne szolgálni, ahol a tudáskezelést hitelesítés, kodifikálás, tudásmegosztás és közvetítés erősíti meg. A formális és a nem formális képzés számára egyaránt újdonságokkal szolgál a portál. A közösségi hálón keresztül a foglalkoztatottak különböző képzési formákban vehetnek részt.

Az al-doménneveken futó programok közül az első a *közösségi* könyvtár projekt, amelyben a közösségi tanulmányok mellett a szociális hálózatok elméletével, közösségi szükségletekkel, tudásmenedzsmenttel, tanuló közösségekkel, érdeklődési kör szerinti csoportokkal is foglalkoznak.

A *tagok* alportál az elektronikus publikálás trendjeivel, személyre szabott webes szolgáltatásokkal, automatikus osztályozással, használói információs igények felismerésével, közösségi igények értékelésével, ajánló rendszerekkel és adaptív médiával foglalkozik.

Az *olvasók* alportál olvasástörténettel, -szociológiával, -menedzsmenttel, elektronikus publikálással, közösségszervezéssel kapcsolatos témákat érint.

A *szerzői jogok* projekt információs etikát, szellemi szabadságot, kollektív licencszerződéseket, nyílt licencket (creative commons), szabad hozzáférést, nyílt szoftvereket és hardvereket érintő témákat tartalmaz.

Az *eszközök* alportál a technológiai modellekkel, szociotechnikai rendszerekkel, dizájnnal, hasznosság értékelésével, tudásmenedzsment rendszerekkel, domén analízissel foglalkozik.

A portál szerkesztői arra törekedtek, hogy a portálon a módszertani és tudásportál funkciók mellett a képzés és az inspiráló információk környezet elvárásai egyszerre teljesüljenek.

(Prókai Margit)

314/2011

YOUNG, Philip – VILELLE, Luke: The prevalence and practices of academic library journal clubs. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 37. (2011) 2., p. 130-136.

Folyóiratklubok (journal clubs) az amerikai felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció-személyzetten belül; Könyvtárosi hivatás; Könyvtártudományi tájékoztatás

A könyvtárosok szakmájuk fejleményeit továbbképzéseken, konferenciákon, folyóiratok, levelezőlisták, blogok olvasásával követik. Egy felmérés szerint átlag napi 22 percet töltenek könyvtári vonatkozású nyomtatott publikációk, további tizet blogok olvasásával. Felmerül a kérdés, hogy az ennek nyomán támadó gondolataikat megosztják-e kollégáikkal. A folyóiratklubok (máshol beszélgető- vagy olvasócsoporthoz nevezik) létrejötté az egyetemi könyvtárakban az egyik kísérlet arra, hogy a könyvtárosok lépést tartsanak a szakma fejleményeivel, megosszák ismereteiket, és – ha lehet – a gyakorlatban is alkalmazzák azokat.

A folyóiratklubok orvosi körökből indultak (az első 1875-ben alakult a McGill Egyetemen), és általánosak ma is. A négy könyvtári levelezőlistára feltett kérdőívre érkezett 22 válasz (köztük 18 egyetemi könyvtár) szerint a felsőoktatási könyvtárakban a folyóiratklub viszonylag új és terjedőben lévő jelenség. A vizsgálat szerint a jelenleg működő 14 klub több mint háromnegyede 2008-ban, vagy később keletkezett. A klubok résztvevőinek száma átlag 8 (4 és 20 között változik). Valamennyi nyitva áll a rokon szakmabéliek előtt, de csak ötben vesznek rendszeresen

részt „kültagok”. A legtöbb klub a 10-20 és a 20-30 könyvtárossal működő intézményekben indult, kevesebb a tíz alatti, illetve 30 feletti létszámú könyvtárakban. Néhány válaszadó jelezte, hogy a klub megbeszélései közvetlen hatással voltak a könyvtári gyakorlatra, mint pl. hallgatók alkalmazása esti referenz ügyeletben, vagy változtatások a honlap szöhasználatában.

A klubok legfontosabb hozadéka mindazonáltal a közösség érzésének erősítése, a nagyobb csoportkohézió. A klubok céljaként legtöbbször a szakmai fejleményekkel való lépéstartást (8), a szakirodalom megbeszélését (6), a könyvtár gyakorlatának módosítását, új ötletek megismerését (4) nevezték meg. A klub működésének fenntartása leginkább az időhiány (6), az olvasmányok kiválasztására és a beszélgetések vezetésére vállalkozó önkéntesek megtalálása (4) miatt okoz nehézséget, illetve az, ha minden feladat egy személyre hárul (3 válaszadó szerint).

Különböző felsőoktatási könyvtárakban, változatos formákban működnek folyóiratklubok. Noha viszonylag kevés közvetlen hatásuk van a könyvtári gyakorlatra, erősítik a közösségi érzést, és segítenek mások nézőpontjának megértésében. Sok újonnan alakult klub működik, viszonylag új jelenségről van szó. A klubok megszűnése és az a tény, hogy kevés klub működése tart három évnél tovább, arra mutat, hogy ezekre az új csoportokra számos kihívás vár, különösen a működés fenntartásában. Hogy a folyóiratklubok a felsőoktatási könyvtárak maradandó jellemzői lesznek-e, szervezésüktől és a résztvevőknek a kihívásokra adott válaszaitól függ.

(Mohor Jenő)

Lásd még 286

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 282, 295, 312

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 321

Tervezés

315/2011

MONSON, Jane: What to expect when you're digitizing : a primer for the solo digital librarian **In:** Computers in libraries. – 31. (2011) 1., p. 16-20.

Digitalizálási útmutató egyszemélyes könyvtáraknak

Digitalizálás; Egyszemélyes könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Munkaszervezés

Egy digitalizálási programot elkezdni bármely könyvtár számára ijesztő feladatnak tűnhet, bármekkora anyagi háttér áll is rendelkezésre. Kreativitással, rugalmassággal, hajlandósággal és egy kis segítséggel digitális gyűjteményeinket akár egy éven belül elérhetővé tehetjük a nyilvánosság számára, még akkor is, ha egyedül kell megbirkóznunk a feladattal.

Az első fontos lépcsőfok, hogy reálisan becsüljük fel képességeinket. El kell fogadnunk, hogy nem lehetünk mindenre egymagunk képesek. Nyugodtan alkalmazzunk könyvtáros hallgatókat, akik segítenek a szkennelésben és egyéb kisebb munkákban. Hogy az elkészült digitális gyűjteményünket később online elérhetővé tegyük, válasszunk egy nyílt forráskódú szoftvert. Ez költségkímélő és rugalmas megoldás, az interfész rendszerint saját igények szerint konfigurálható. A programozáshoz szakember segítségére lehet szükségünk, ha nem vagyunk a megfelelő képességek birtokában.

Bár a nyílt forráskódú szoftverek önmagukban ingyenesek, használatuk során felmerülhetnek egyéb költségek is. A befektetett időn kívül, a már említett esetben programozót és/vagy rendszerinformatikust is alkalmaznunk kell. Szükségünk lehet plusz tárolóhelyre is egy szervergépen. A jövőben a rendszer fenntartásáért és a frissítések kezeléséért is mi leszünk a felelősek. Egy nyílt forráskódú szoftver rendkívüli rugalmasságot kínál, de sok munkát kell befektetnünk, hogy az alkalmazás pontosan arra legyen kifejlesztve, és azt hajtsa végre, amit mi szeretnénk. Az anyagiakra való tekintettel azt is mérlegelni kell, hogy bizonyos esetekben a nyílt forráskódú rendszer felállítása – a ráfordított idővel és a személyzeti igényekkel – megközelítheti egy kereskedelmi licenc megvásárlásának költségeit.

A megfelelő tőke biztosítása lehet a következő lépcsőfok. A külső források tekintetében nézünk utána a megyei, regionális, állami lehetőségeknek. Ne csak a szűken vett szakterületünkön belül keressünk támogatót, érdeklődjünk a kapcsolódó tudományterületek támogatási programjairól is. A nonprofit források felkutatása is eredményt hozhat.

Ha már eljutottunk arra a szintre, hogy megtervezzük digitális gyűjteményeinket, nyugodtan kezdjünk el összetett megoldásokban gondolkodni. A lineáris munkamenet helyett a tapasztalatok szerint sokkal célravezetőbb, ha egyszerre több kisebb projekten dolgozunk. Ha egy munkát helyeznénk előtérbe, könnyen háttérbe szorítaná a többi feladatunkat. Abban az esetben azonban, ha több munka fut egyszerre a kezünk alatt, könnyebben ismerhetjük fel a problémákat, és eszközölhetünk változtatásokat, ha szükséges. Végül, ne lepődjünk meg azon tényen, hogy digitalizálási projektünk sokkal lassabban halad, mint azt elterveztük. Általános tapasztalat, hogy azt általunk becsült időintervallumnak, amelyet

munkánk elkészültére számunk, bizony a kétszeresére is szükségünk lehet.

(*Alpek Etelka Anna*)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

316/2011

DERVEN, Caleb – KENDLIN, Valerie: Evidence-based librarianship : a case study of a print resource cancellation project. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 37. (2011) 2., p. 166-170.

Bizonyítékokon alapuló könyvtárosság. Esettanulmány egy folyóirat-lemondási projektről

Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Hatékonyság; Vezetők tájékoztatása

A bizonyítékokon alapuló könyvtárosság (*Evidence-based Librarianship* – EBL) olyan körülményeket teremt, ahol a felmerülő kérdésre bizonyítékok összegyűjtése nyomán születik meg a helyes válasz. Egy egyetemi könyvtárban ez a megközelítés arra nyújt lehetőséget, hogy külső és belső forrásokból összegyűjtött kutatás segítse a döntéseket; hogy a túl kevés vagy túl sok információt értékelő folyamatokkal hozzák egyensúlyba; hogy „számszerűsítsék” a könyvtári szolgáltatások jótéteményeit, lévén a bizonyítékokon alapuló könyvtárosság eredmény-alapú gyakorlat.

Az EBL gyakorlatát segítő adatok mennyiségét, minőségét, elérhetőségét az adatokat tároló rendszerek és a rendszerekből való kinyerésükhöz alkalmazott módszerek befolyásolják, azaz mind a könyvtári rendszernek (az általa gyűjtött és generált adatoknak), mind a vezetői információs rendszernek fontos szerepe van.

Írország legnagyobb egyetemének (*University College Dublin*) könyvtárában az EBL alkal-

mazásával végezték el az anyagi okokból elkerülhetetlenné vált folyóirat-előfizetési csökkenést. A felmerülő kérdések között fontos volt, hogy miként kezeljék az oktatói kar véleményét a könyvtári szolgáltatásokról a folyóiratlemondások közepette, hogy népszerűsítsék a rendelkezésre álló egyéb forrásokat mint alternatívát; milyen módon közöljék röviden és tömören azokat a legfontosabb információkat, amelyek a döntésekhez vezetnek. Az adatok összegyűjtéséhez a könyvtáron belül több részleg (a gyűjteményépítéssel, a tanszéki kapcsolatokkal és használóképesséssel és az információtechnológiával foglalkozók) együttműködésére volt szükség. A releváns adatok a folyóiratokat, használatukat, hatékonyságukat (impakt faktor, hivatkozások); az előfizetett nyomtatott folyóiratok elektronikus változatait, illetve az ilyen duplumok megszüntetését; az egyes tanszékeken még elérendő megtakarítást (és ezt segítő a folyóiratok egyéb elérhetőségét) tartalmazták. Mindezt világosan megfogalmazva és a tanszékeknek minden segítséget felajánlva közölték az oktatókkal.

A vezetői információs rendszer adataiból a tanszékek teljes képet kaptak a források használatáról. Így könnyebben tudtak dönteni az érdekeltségi körükbe tartozó folyóirat-előfizetések további sorsáról, illetve (ismervén az elektronikus hozzáférési lehetőségeket), könnyebben „törődtek bele” a papíralapú folyóiratok lemondásába.

(*Mohor Jenő*)

317/2011

SUKIASÂN, È. R.: Menedžment kačestva v dejstvii. Stali li naši biblioteki lučše rabotat'? **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2011) 6., p.19-28.

Minőségmenedzsment a gyakorlatban. Jobban dolgoznak-e könyvtáraink?

Hatékonyág; Munkaszervezés; Működési feltételek

A minőségmenedzsment terén a munkák Oroszországban is az ISO szabvány alapján folynak. Pszkovban folyamatosan működik az oroszországi minőségügyi iskola, hallgatói megkapják a végzettséget igazoló tanúsítványt. Egy 2009-ben Szentpéterváron tartott nemzetközi konferencia témája a minőségmenedzsment és a könyvtárak tevékenysége volt. A munka regionális és intézményi szinten folyik. A minőségügyi követelményeket a megvalósítás bürokratikus folyamata miatt azonban csak kevés könyvtárnak sikerült teljesítenie. A könyvtári munka minőségének javításával számos publikáció, diplomamunka, tudományos kutatás foglalkozik. A szerző azonban egyikben sem talált választ olyan kérdésekre, hogy javult-e az állomány gyarapítása, a tájékoztató apparátus, milyen kérdésekre ad választ az elektronikus katalógus, gyorsult-e bibliográfiai feldolgozás, nyitottak lettek-e az állományok stb. Véleménye szerint minőségmenedzsmentről addig nem is lehetne beszélni, amíg az oroszországi könyvtárak nem érik el a világon elfogadott normatív mutatókat. Ahhoz, hogy a munka jobban, minőségileg magasabb szinten folyjon, nincs szükség nemzetközi szabványra, a menedzselést (a munkatársak irányítását) azonban kellőképpen meg kell szervezni. Néhány égető terület:

- *Állomány:* a szovjet időkhöz hasonlóan még mindig a mennyiségi mutatók a fontosak, ezen belül a tárolási egység a legfontosabb. Kevés vezető ismeri a minőségi jellemzőket, az állományban található címek számát, ezek dokumentumtípusonkénti vagy történelmi korszakonkénti megoszlását.
- *Szociológiai szolgálat:* a könyvtárakban az utóbbi időkben megjelent szolgálatoknak saját munkatervük van, látszólag nincs közük a könyvtár munkájához. Vannak példák arra, hogy a pszichológusok a könyvtár helyiségeiben térítéses szolgáltatásokat nyújtanak.
- *Az olvasók száma, a könyvtár látogatottsága:* ha a fő mutató a beiratkozott olvasók száma,

akkor fontos a beiratkozás folyamata (Moszkvában beiratkozás nélkül nem lehet bemenni egy könyvtárba csak újságot olvasni). Az olvasótermek látogatottsága nem a könyvtárostól függ, a kölcsönzés nem az olvasótermekben folyik. Számos példa van arra, hogy a könyvtár állományát nem a környezetében élő lakosság (különböző felekezetekhez tartozók, gyermekek, rokkantak, bevándorlók, külföldiek stb.) igényeihez igazítja.

- *Tolerancia:* politikai tekintetben a könyvtáraknak a legmagasabb szinten kell lenniük.
  - *Gyarapítási keret felhasználása:* mire költse a könyvtáros, néhány nagy értékű szótárra, kézikönyvre, vagy divatos szépirodalmi kiadványokra? Ez utóbbi esetben az állomány gyarapodását és használatát jellemző mutatók nőni fognak, a minőség azonban nem.
  - *Az állomány nyitottsága:* nyugati példák szerint a látogató beiratkozás nélkül megnézheti a szabadpolcos állományokat, Oroszországban azonban ehhez először felül kellene vizsgálni az állományt, selejtezni a tartalmában már nem aktuális vagy sérült példányokat. Az eredmény azonban a mutatószámoknak a fenntartók számára kényelmetlen csökkenésével járna.
  - *Katalógusok:* az utóbbi időben felelősségteljes munka folyik a katalógizálás terén, kidolgozták az új szabályokat, korszerűsítették az osztályozási rendszereket, lezárult a szakrendi katalógusokról szóló vita. A katalógusokban azonban nem minden állományrész szerepel, a legfeltűnőbb a külföldi irodalom feldolgozatlansága. Elrendezésében az állomány nem az olvasók számára kényelmes „időrendben visszafelé” elvet követi.
  - *Technológia:* ahelyett, hogy az elektronikus katalógusokban történő keresés teljességével és minőségével foglalkoznának, több könyvtárban saját virtuális kereső szolgáltatást indítottak.
- Összefoglalva: javítani csak már létező minőséget lehet. Sok könyvtárban átalakításra lenne szükség, elsősorban tudati szinten. Első lépésként szeressük meg az olvasókat, bízzunk bennük, működjünk velük együtt. (A cikk azoknak

a könyvtáraknak szól, amelyek nagyon elégedettek magukkal, és feladatuk már csak a minőségmenedzsment javítása.)

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 275, 296

Pénzügyi és gazdasági kérdések

318/2011

DINKINS, Debbi: Allocating academic library budgets : adapting historical data models at one university library. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 36. (2011) 2., p. 119-130.

Felsőoktatási könyvtárak költségvetési keretének felosztása korábbi statisztikai adatok felhasználásával

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Költségvetés; Matematikai módszerek

Sok felsőoktatási könyvtár hagyományosan bonyolult költségkeret-felosztási modelleket használ, hogy megfelelő támpont álljon rendelkezésére a tantervhez szükséges dokumentumok beszerzéséhez. Amikor az elosztási képleteket alkalmazzák, a könyvtárosok rendszerint keverik az eredményeket a több év alatt kialakult ráfordítási modellel. Egy kis egyetemi könyvtár úgy vélte, hogy a több év alatt kialakult ráfordítási modellt fel lehet használni a költségkeret felosztására, ha az elosztást hasonlóan végzik, mint amikor egy komplex képletből indulnak ki. A gyűjteményértékelési folyamat részeként leírva a több év alatt kapott adatok alapján végzett elosztás eredményességét is évente értékelni kell a beszerzett dokumentumok használata alapján. Az elosztás eredményességét segíthetjük a tanzékenkénti arányos használati statisztika alkalmazásával is. A cikkben leírt folyamatok és eljárások hasznosak lehetnek az ismertetett Stetson

Egyetem Könyvtárhoz hasonló nagyságú főiskolai vagy egyetemi könyvtárak számára.

(Autoref.)

319/2011

HARPER, Ray – CORRALL, Sheila: Effects of the economic downturn on academic libraries in the UK : positions and projections in mid-2009. – Bibliogr. **In:** New review of academic librarianship. – 17. (2011) 1., p. 96-128.

A gazdasági válság hatása a brit felsőoktatási könyvtárakra: helyzetkép és prognózis 2009 közepén

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Költségvetés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Vezetés

A globális gazdaság rendkívüli hullámvölgybe került, ami a társadalom minden szektorára kihat. Az Egyesült Királyságot hivatalosan 2009 januárjában érte el a recesszió, ami a közzsférában elkerülhetetlenné tette a költségcsökkentést. A felsőoktatási könyvtárak különösen érzékenyek a világgazdasági változásokra, mivel drága globális információtermékeket vásárolnak, és fenntartó intézményük költségvetési juttatásától függenek, ez utóbbiakat viszont közpénzből finanszírozzák. A válság brit felsőoktatási könyvtárakra gyakorolt kezdeti és várható hatásait 2009 nyarán vizsgálták, hogy felmérjék, mennyire van befolyással mindez az emberi erőforrásra és a munkahelyi gyakorlatra, az információforrásokra és a gyűjteményszervezésre, szolgáltatási portfóliókra, projektekre és fejlesztésekre. Pragmatikus vegyes módszert alkalmaztak, amelynek során az egész szektort átfogó főként kvantitatív felmérést (n = 36) kombináltak öt egyetem 12 felső vezetőjével folytatott félig strukturált mélyinterjúkkal. A kvantitatív adatokat leíró statisztikai módszerrel elemezték. Az interjúkból nyert adatokat kódolták és témák szerint elemezték az intézmények közötti összehasonlítás megkönnyítése érdekében. Az eredmények azt tükrözték, hogy a személyzet és a folyóirat-előfizetések a leginkább

érintett területek, a szolgáltatások és a projektek nagyrészt védettek. Az eredmények igazolták a szerzők előzetes feltételezéseit arról, hogy az emberi erőforrás és az információforrások a csökkentések célpontjai, erős elkötelezettséget mutatnak a szolgáltatásnyújtás iránt, komplex hatásokat tárnak fel a fejlesztési projektekkel kapcsolatban, és a vezetői magatartás kritikus dimenzióira világítanak rá.

(Autoref.)

Személyzet

320/2011

DULOCK, Michael: New cataloger preparedness : interviews with new professionals in academic libraries. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Cataloging & classification quarterly. – 49. (2011) 2., p. 65-96.

Az új katalogizálók felkészültsége: interjúk frissen végzett, felsőoktatási könyvtárban dolgozó szakemberekkel

Dokumentumleírás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Képesítés; Pályakezdő könyvtáros

A tanulmány huszonnégy frissen végzett és felsőoktatási könyvtárban elhelyezkedett katalogizálóval készített interjú eredményeit közli. A kérdések a tanulmányaik alatti tapasztalataikra fókuszálnak, a katalogizálás elméletében és gyakorlatában való jártasságukra és felkészültségük általános szintjére, melyet a mesterképzés (MLS vagy azzal egyenértékű végzettség) biztosított számukra. Az eredmények szerint óriási szerepe van a gyakorlatoknak, a könyvtári szakmai gyakorlatnak vagy az egyéb gyakorlati tapasztalatoknak, melyeket tanulmányaik alatt szereztek, de a megkérdezettek a több és jobb minőségű katalogizálási órák szükségességét is hangsúlyozták. Sokan negatívan nyilatkoztak a mesterképzés által nyújtott felkészültség színvonaláról.

(Autoref.)

321/2011

RECHUL, Magdalena – RECHUL, Halina: Konfliktų (i zarządzanie nimi) podstawą dobrej współpracy **In:** Bibliotekarz. – (2011) 5., p. 10-12.

A konfliktus és a konfliktuskezelés mint a hatékony együttműködés alapja

Kommunikáció -személyzetben belül; Munkahelyi légkör; Munkapszichológia; Vezetés

A szervezetben belüli hatékony együttműködés feltétele, hogy a vezetők úgy tekintsenek a konfliktusra, mint az emberi kapcsolatok természetes és megkerülhetetlen velejárójára. A gyakorlat azt mutatja, hogy a nézeteltérések pozitív hozadékokkal bírhatnak mindazok számára, akik képesek kezelni a konfliktushelyzeteket, és nem azok mindenképpen megkerülését tűzik ki célul.

A szervezeti egységek és a dolgozók közötti harmonikus együttműködés olyan állapotot teremt, amely nagyban megkönnyíti az ügyfelek, a könyvtárak esetében az olvasók igényeinek szakszerű kielégítését, a megrövidülő döntéshozatal, a dolgozók tudásának összeadása és innovatív felhasználása révén egyszerre téve költséghatékonyá és színvonalassá a szolgáltatást. Ezért a szervezetek gyakorta igyekeznek a kooperáció javítására, olykor hatékonyan, olykor azonban csupán a tünetek kezelésére koncentrálnak, egyszerűen nem véve tudomást a konfliktusok megkerülhetetlenségéről. A vezetők többségében az sem tudatosul, hogy a viták gyakorta pozitív szerepet játszanak a szervezet fejlődésében. Az eltérő ismeretanyag, a munkatársaknak a szervezeti hierarchiában való különböző elhelyezkedése, más-más kvalitása olyan nézeteltéréseket generál, amelyek hatékony kezelésük révén gyümölcsözőek lehetnek az együttműködés tekintetében. A konfliktuskezelés egyik eszköze a *coaching*, amely felkészíti a munkatársakat arra, hogy a vitákat lehetőség szerint önállóan oldják meg, jóllehet a fontosabb kérdésekben természetesen a vezető továbbra is megkerülhetetlen tényező marad. Fontos azonban, hogy érdemes szabályozni a vezetők

bevonásának módját. Hasznos kikötni például, hogy a vitatkozó felek mindegyikének egyszerre kell jelen lennie a konfliktus megoldására irányuló megbeszélésen. Azokban a szervezetekben, ahol ezt az eljárást követik, a dolgozók nagyobb felelősségérzettel bírnak, mint ott, ahol bárki külön-külön előadhatja a maga változatát a felettesének.

A vezetők közötti nézeteltéréseket érdemes dokumentálni: lejegyezni a vita forrását, a megoldási kísérleteket és a további javaslatokat. Ezeket a felettes összegyűjti, lehetőséget nyújtva a vitatkozó feleknek, hogy egy közös értekezlet keretében fejtsék ki álláspontjukat. Ahol ilyen eljárási renddel találkozunk, gyakorta alacsonyabb szinten lezajlik a konfliktus kezelése, és nincs szükség a felsőbb vezető bevonására.

Ahhoz, hogy a beosztottak bizalommal forduljanak vitás kérdésekben a felettesükhöz, arra van szükség, hogy átlátható legyen, mely tényezők vezettek egy-egy vezetői döntés meghozatalához. Fontos ez azért is, mert irányadó lehet a munkatársak számára a további konfliktusok kezelését illetően.

Sajnálatos, hogy a szervezetek nagyrészt úgy tekintik a konfliktust, mint valami szükségtelen rosszat, jóllehet sokszor éppen a nézeteltérések hívják fel a figyelmet azokra a problémákra, amelyekről a vezető egyébként nem szerzett volna tudomást. A belső viszályok gyakran a munkatársak, szervezeti egységek közötti hosszasan, éveken át tartó feszültségekre vezethetők vissza. A konfliktusok figyelemmel követése, a lehetséges okok feltárása ugyanakkor új és érdekes eredményekkel kecsegtet.

(Dancs Szabolcs)

322/2011

SACCO RITCHIE, Cristina: The self-perceived status of school librarians. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 43. (2011) 2., p. 88-105.

Hogyan látják saját státuszukat az iskolai könyvtárosok?

Felmérés; Iskolai könyvtár; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás

A tanulmány azt vizsgálja, hogyan értékelik az iskolai könyvtárosok saját státuszukat az iskolán belül. A szakirodalom által ajánlott olyan tényezőket vesz figyelembe, amelyek vagy befolyásolják, vagy meghatározzák a státuszt: a kollégákkal vagy felettesekkel való kapcsolat, iskolán belüli szerep, a munkával való elégedettség, valamint vélemény a pályájukról és képzésükről. A legtöbb válaszadó magasra értékelte státuszát, egyenrangúnak tartva egy osztályvezetőével, és úgy vélték, hogy a tanárok és az igazgatók támogatják a könyvtárat, szívesen látják őket a tanári szobában, a személyzet fontos és szakmához értő tagjainak tartják őket, és ők maguk elégedettek a munkájukkal. Azok, akik alacsony státuszúnak ítélték magukat, valószínűleg a szokásos feladatokon kívül nem játszottak különösebb szerepet az iskola életében, és többnyire két éven belül tervezik a pálya elhagyását. A kutatás hiánypótló adatokkal szolgál az iskolai könyvtárosságról, különös tekintettel a skóciai helyzetre. Az érkező épülő további kutatásoknak az iskolaigazgatók, az iskolavezetés és az iskolai könyvtárosok közötti kapcsolat vizsgálatára kellene irányulniuk, mivel a vezetés bizonyult a leginkább befolyásoló tényezőnek a státusz értékelésekor.

(Autoref.)

Lásd még 324

Marketing, közönségkapcsolatok

323/2011

JONES, D. Yvonne [et al.]: Simple marketing techniques and space planning to increase circulation. – Bibliogr. **In:** Collection management. – 36. (2011) 2., p. 107-118.

Egyszerű marketingfogások és térkihasználás a kölcsönzés növeléséért

Berendezés; Egyetemi könyvtár; Könyvkiállítás; Marketing; Személyzet

Az elmúlt évtized során az egyetemi könyvtárak legtöbbje átalakította fizikai tereit, hogy helyet biztosítson a digitális szolgáltatások (számítógép- és internethasználat, nyomtatás, egyéb digitális műveletek) iránti növekvő igényeknek. Ez az átalakítás gyakran együtt járt a szolgáltatások átszervezésével, melynek során egyetlen hozzáférési pontba, az „információs köztérbe” tömörítik azokat. Így különösen megnövekszik az itt szolgálatot teljesítő személyzet, a „frontemberek” szerepe. Míg hagyományosan az első vonal a kölcsönzést, előjegyzést kezelte, ma a technikai és a referenz kérdések is itt jelennek meg.

A virginiai James Madison Egyetem könyvtárában a „frontemberek” fontosságát és hatását a használókra egy hagyományos cél, a kölcsönzések növelése érdekében használták fel. A statisztikák szerint ugyanis, az utóbbi években, miközben nőtt a könyvtárlátogatók, csökkent a kölcsönzők és a kölcsönzések száma. Az egyetem 2008-ban megnyílt egyik campuskönyvtára az információs köztér szolgáltatási modell szem előtt tartásával épült. A „frontemberek” a tapasztalatok alapján kisebb átrendezéseket javasoltak, így jobban szem elé került a kurrens olvasnivalók böngészését szolgáló állvány. A törzsgyűjteményből havonta-kéthavonta cserélt tematikus könyvkiállításokat (egy időben két témából 30-40 könyv témánként) állítottak össze, amit papíron és digitálisan is népszerűsítettek. (Nem várt hozadék volt, hogy a tematikus kiállítások egyes tanszékeket témaajánlásra készítettek, így bővült és javult a kapcsolat a könyvtár és az oktatói kar között.)

Az egyszerű marketingfogások és az átrendezés nyomán a kölcsönzések száma jelentősen megemelkedett, és a személyzet közvetlen tapasztalatainak és javaslatainak alapuló változtatások sokkal gyorsabban hoztak eredményt, mint ha a használók körében végeztek volna felmérést.

(Mohor Jenő)

324/2011

MILLER, Julie L.: The library student liaison program at Eastern Washington University : a model for student engagement. – Bibliogr. **In:** College & undergraduate libraries. – 18. (2011) 1., p. 1-15.

Diák összekötő az Eastern Washington University könyvtárában

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Személyzet

A Washington állam keleti felét, valamint Észak-Idahót és Nyugat-Montanát kiszolgáló, kb. tízezer hallgatói létszámú Eastern Washington Egyetemen (EWU) a hallgatók a „fogalmazási készségek” (composition) tantárgy keretében két alkalommal is ellátogatnak a könyvtárba, és ilyenkor könyvtárhasználati képzésben részesülnek. Az ebben közreműködő könyvtárosok összekötő szerepet játszanak az oktatási programokban. A könyvtár 2006-ban újszerű programot indított a könyvtár és a hallgatók kapcsolatainak javítása, a hallgatói igények megismerése, a könyvtárnak a körükben való propagálása, valamint a hallgatók könyvtári aktivizálása érdekében.

Az ötletet a George Washington Egyetemről (GWU), a Gelman Library-ból vették át. Olyan diák összekötőt kerestek, aki legalább két éve hallgatója az egyetemnek, jó tanulmányi eredménnyel, valamilyen ügyfélszolgálati tapasztalattal, jó kommunikációs és íráskészséggel és vezetői rátermettséggel rendelkezik. Az állást 12 dolláros órabérrel és heti 15-19 órás munkaidővel hirdették meg, ezek a feltételek lényegesen jobbak voltak, mint az államban fizetett minimálbér. Az összekötővel megismertetik a könyvtári munkafolyamatokat, részt vehet a könyvtárosok továbbképző tanfolyamain. A könyvtárért felelős dékán alá tartozik. Az összekötő feladatai: évente akcióterv készítése a célok a megvalósítására, a könyvtár hálózatépítő weboldalainak készítése és gondozása, felmérések végzése, valamint könyvtári rendezvények szervezése a hallgatók számára.

Az azóta eltelt négy év tapasztalatai igen pozitívak voltak. A diák összekötők több új dolgot kezdeményeztek, pl. a könyvtár híreit eljuttatták a *MySpace* portálra és a *Facebookra*, kreatív plakátokkal hívták fel a figyelmet az olvasás szerepére, számítógépes játéknappal próbálták a könyvtárba csalogatni a diákokat, enyhítették a könyvtári szabályokat az ételek behozásával kapcsolatban, új technikai eszközök beszerzését segítették elő, támogatták a diákok elégedettség-vizsgálatát, új propagandalehetőségekre hívták fel a figyelmet. A javaslatokat külön dobozokban és e-mailben is gyűjtötték, és ismertté váltak az egyetem minden telephelyén.

A diákok aktivitásával kapcsolatos mutatók jelentősen javultak: az egy főre jutó könyvtárlátogatások száma – egész napos hallgatói átlagban számolva – 17.8-ról 21.8-ra emelkedett, a kurzusokkal kapcsolatos könyvtárismereti órák száma 75%-kal nőtt, megállt a referenz kérdések számának addigi csökkenése. A diák összekötőt az egyetem vezetése is komolyan veszi, a hallgatóktól kapott visszacsatolást beépítik a döntéshozási folyamatba.

Azt a Gardnertől származó tanácsot, hogy „tanítsuk meg a diákokat a könyvtár szeretetére”, a diák összekötő révén fordítva is érvényesítik: „tanítsuk meg a könyvtárat a diákok szeretetére”.

(Mándy Gábor)

325/2011

RATZEK, Wolfgang: The mutations of marketing and libraries. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 37. (2011) 2., p. 139-151.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

A marketing különböző formái a könyvtárakban

Marketing; Városi könyvtár

A könyvtáraknak mostanában kaotikus viszonyok között, a források folyamatos csökkenése közepette kell egyensúlyozniuk szociális küldetésük teljesítése és az információtechnológi-

án alapuló szolgáltatások alkalmazása között. Mindeközben állandó kérdés, hogyan tudnak szem előtt maradni, és milyen eszközökkel tudják meggyőzni a fenntartókat, a politikusokat és a széles közönséget, hogy érdemesek a támogatásra. Ebben a lobbizás, a marketing, a PR, a könyvtár 2.0 és a szolgáltatási minőség (QoS – Quality of Service) mind fontos tényezők. A cikk a marketingfogások könyvtári alkalmazását vizsgálja behatóan, különös tekintettel a németországi és skandináviai gyakorlatra.

A hagyományos marketingdefiníciók ismertetése után a marketingnek azok a válfajai kerülnek sorra, melyek személyesebb jellegűek és lényegesen kisebb költségigényűek a tömegkommunikációs marketingstratégiáknál. A 80-as évek óta nagy népszerűségnek örvendő például a gerillamarketing. Könyvtári alkalmazására jó példa a Stuttgarti Médiafőiskola (Hochschule der Medien) diákjainak és a városi könyvtárosoknak 2008-ban, a könyvtárak napján megejtett láncolvasási akciója. A két intézmény közti 1,8 kilométeres távon több mint 200 hallgató *láncolvasó* feliratú egyenpólóban, kartonszékeken ülve kedvenc könyvéből olvasott fel – jelentős feltűnést keltve a járókelők és a média körében. Hasonlóan sikeres volt a *Karácsony áprilisban* akció, amikor a városi könyvtár tizedik születésnapjának beharangozójaként az épület 19 ablakát adventi naptárrá alakították, és naponta kinyitottak egyet-egyét. Mögöttük rejtvények tűntek fel, melyek megfejtéséért apró ajándék járt.

A graffiti ötletét felhasználó *street branding*, a *buzz* (szóbeszéd) marketing, a *virusmarketing*, a csapda (*ambush*) és a *neuromarketing* mind az álcázott reklám kulcsszavai. A *mesemondás* (storytelling) és a *business theatre* könyvtári alkalmazására példákkal is szolgál a cikk. A folyamatos és kiszámíthatatlan változások menedzselése kreatív és innovatív hozzáállást kíván. Ilyenre kapunk példákat a hamburgi városi könyvtár (Hamburger Öffentliche Bücherhallen) szolgáltatásait figyelve.

A kollektív bölcsesség és a könyvtár 2.0 együttműködése révén épülő szolgáltatásokat, mint a *wikik*, *blogok*, a címkézés és a *Second Life*-

ban való részvétel szintén követhető példákön keresztül ismerhetjük meg. Nem árt azonban szem előtt tartani, hogy az IT fejlődése és a digitalizálás veszélyes is lehet a könyvtárra, mivel virtuálissá teszi az olvasókkal való valódi, élő kapcsolatot.

Az átfogó kereskedelmi ismereteken és széles spektrumú kommunikációs eszközökön, a lelkesedéssel, kreativitással és motiváltsággal ki-

vül a könyvtárosoknak szükségük van a rokon szakmák képviselőivel való stratégiai együttműködésre is. Jó gyakorlatként említhető a norvég könyvtárak, múzeumok és levéltárak szinergikus, minisztérium által támogatott portálja: a www.kulturnett.no.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 285, 329

Felhasználók és használat

Általános kérdések

326/2011

GROSS, Melissa – LATHAM, Don: Experiences with and perceptions of information : a phenomenographic study of first-year college students. – Bibliogr. 42 tétel **In:** The library quarterly. – 81. (2011) 2., p. 161-186.

Az információval kapcsolatos tapasztalat és felfogás. Fenomenográfiai felmérés elsőéves főiskolások körében

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használati szokások; Információkeresés; Számítógép-hálózat

A kutatás elsőéves főiskolásoknak az információval kapcsolatos tapasztalatait és felfogását vizsgálta. A résztvevőket – a képességeiket felmérő objektív teszt alapján – gyakorlott vagy kevésbé gyakorlott információkeresőknek ítélték. Az interjúkat nem tanteremben és könyvtári környezetben készítették, a válaszadók egyaránt érdeklődést tanúsítottak a kötelező (iskolai feladat miatti) és az egyéni igény alapján történő információkeresés iránt. A tanulmány a 77 interjú átiratának összegyűjtésére, kategorizálására és elemzésére fenomenográfiai megközelítést alkalmaz. A leírás így létrejövő kategóriái azt illusztrálják, hogy az információval kapcsolatos

elképzelések hogyan nyomják el és minimalizálják az egyéneknél azt az igényt, hogy információ-jártasságra tegyenek szert, hogy az internet és az emberek az elsődleges információforrások, az információ minősége iránt csekély az érdeklődés, és mások a tapasztalatok és vélemények az információról akkor, ha kötelező feladatként vagy egyéni igény alapján történik az információkeresés.

(Autoref.)

Használat- és igényvizsgálat

327/2011

FOLCHER, Viviane: Bibliothèque numérique pour le handicap (BnH) : d'une connaissance des attentes des lecteurs à l'analyse des usages. – Bibliogr. **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 3., p. 86-91.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Digitális könyvtár fogyatékkal élők számára

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Szolgáltatások használata; Teszt fogyatékos olvasó

A 2007-től létező BnH (francia digitális könyvtár a fogyatékkal élők számára) könyvtárosai hittel vallják, hogy az érintettek számára semmi

sem könnyebben elérhető és használható, mint egy, az ő igényeikhez és képességeikhez igazított digitalizált állomány. Ennek egyik mintapéldája kíván lenni a BnH. A gyűjtemény 55%-a a szépirodalom kategóriájába tartozó könyvekből, míg a maradék 45%-a a egyéb digitális dokumentumokból áll. Valamennyi könyv szöveg és audio formában létezik egyszerre öt elérési lehetőséggel. A szolgáltatás elsősorban a fogyasztókkal élők számára van fenntartva, amely vagy a weben, vagy mobil interneten (wap) keresztül érhető el. A művek az otthoni használat számára többféle formátumban tölthetők le. Attól függően, hogy hallgatni vagy olvasni kívánja-e a felhasználó, a különféle dokumentumformátumok (.wma, .pdf, .prc) megnyitásához Windows Media Player, Adobe Acrobat Reader vagy Mobipocket Reader szükséges. A kölcsönzés, vagyis a letöltés három hétig él, azután a fájl magától megsemmisül. A felmérés készítésének időszakában 400 felhasználója volt a rendszernek, akiket 47 zárt és egy nyitott kérdésből álló kérdőívvel kerestek fel, hogy megismerjék fogyasztósságuk pontos okát – hiszen ez a rendszer fejlesztéséhez elengedhetetlenül szükséges –, és felmérjék igényeiket. A 201 válaszadó 46,8%-a látási, 40,3 %-uk mozgásszervi gondokkal küszködött. Nagyon kevés, 0,5% felhasználó jelzett hallásproblémát. Az összes megkérdezettnek majdnem a fele (49,8%) születésétől küzd a betegségével, 39,3%-a öt évnél régebben szerezte azt. A válaszadók 63,2%-a férfi, 36,8%-a nő. Átlagos életkoruk 43 év, ebbe beletartozik a 19,3% gimnazista korú is. Majd fele arányban (48,3%) házasok. Franciaország minden megyéjében, de leginkább az Île-de-France területén élők kapcsolódnak e szolgáltatáshoz. 65,7%-uk rendelkezik valamilyen hivatással – jobbára érettségi+2 éves felsőfokú képzés –, de a felmérés idején csak 29,4% az aránya azoknak, akiknek volt munkahelyük. 59,2%-uk több mint 1500 eurós havi bevételből, míg 8,5%-uk csak 610 eurós jövedelemből gazdálkodik. Ők különösen örülnek a BnH létének.

A kérdőívek és a 17 mélyinterjú részt vevő személy válaszainak feldolgozása alapján elmond-

ható, hogy a látási fogyatékkal élők többsége az állomány összetételén szeretne elsősorban változtatni, mert egysíkúnak találják. Régészeti, történeti, politikai, pszichológiai, orvosi, kertészeti, barkácsolási, gasztronómiai, kozmográfiai, orvosi, gazdasági, informatikai, nevelési szakkönyveket és változatosabb szépirodalmat, életrajzi, romantikus, bűnügyi regényt, mangát látnának szívesen.

A hozzáféréssel, a technikai megoldásokkal elégedettek és a kérdések további részében válaszaik nem különböznek az átlag felhasználótól. Kedvtelésből, szórakozásból, a szabadidő kellemes eltöltése céljából olvasnak, mert az olvasás egyben tanítás, tanulás, egyfajta lehetőség az új ismeretszerzésre.

A használókkal való beszélgetésből, felmérésből szerzett tapasztalatok a BnH munkatársait még inkább megerősítették eredeti elképzelésük helyességében. Nemcsak jó dolog, nemcsak érdekesség, hanem elsőrendűen fontos egy jól működő, gazdag tartalmú, könnyű hozzáférésű portál építése a bármilyen fogyatékkal élők számára.

(Pajor Enikő)

328/2011

GERNER NIELSEN, Bo – BORLUND, Pia: Information literacy, learning, and the public library : a study of Danish high school students. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 43. (2011) 2., p. 106-119.

Információs műveltség, tanulás és a közkönyvtár: felmérés dán középiskolások körében

Felmérés; Használói szokások; Középiskolás; Köz-művelődési könyvtár

A cikk 12 dán középiskolással végzett vizsgálatot mutat be arról, mi a véleményük a közkönyvtár szerepéről a tanulásban, a használóképzésről, az információs műveltségről és a könyvtárosok információs kompetenciájáról. A vizsgálat szakirodalmi áttekintés és tudatosan kiválasztott dán könyvtárhasználókkal készített interjúk

útján történt. A tanulmány azt mutatja, hogy a közkönyvtárat a tanulás fontos helyszínéként ítélik meg. A középiskolások úgy látják, hogy a közkönyvtárosok igen kompetensek és jók abban, hogy segítsék őket információk igényeik megfogalmazásában, a források megtalálásában és a tanulók támogatásában az információkeresési folyamat során. A középiskolások meglehetősen jó kritikai képességet mutattak, de kevésbé képesek információigényeik meghatározására. A tanulmány ezenkívül bemutatja, hogy a használók, azaz a középiskolások az információs műveltség és az élethosszig tartó tanulás fogalmait nem értik nagyon jól. Az eredményből mind a közkönyvtárak pedagógiai gyakorlatát, mind a könyvtár és információtudományt érintő következtetések vonhatók le.

(Autoref.)

329/2011

HOUEN, Roar: In pursuit of non-users In: Scandinavian public library quarterly. – 44. (2011) 2., p. 16-17.

A könyvtárat nem használók nyomában

Felmérés; Igény; Könyvtárhasználat; Public relations; Városi könyvtár

Sokat tudunk a használóinkról, de vajon kik azok, akik nem járnak könyvtárba? Miért nem jönnek? Hogyan tehetnénk őket is könyvtárhasználóvá? Ezekre a kérdésekre keresték a választ a 120 ezres lélekszámú Stavanger város könyvtárának munkatársai, amikor elindították *A könyvtárat nem használók nyomában* elnevezésű projektjüket 2006-ban a Norvég Levéltári, Könyvtári és Múzeumi Hatóság (ABM Utvikling) 50%-os anyagi támogatásával.

A projekt kezdetén négy 12-15 fős fókuszcsoporthoz kérdezték meg a könyvtárral kapcsolatos tapasztalataikról. A csoportok azonos társadalmi helyzetű egyénekből álltak (fiatal felnőttek, kisgyermekes családok, felnőttek kisgyermek nélkül és végül kontrollcsoportként volt egy könyvtárhasználókat tömörítő társaság is.) Ebből

kiderült, hogy a könyvtárosokat mindenki segítőkésznek, kedvesnek és nagy tudásúnak tartja, a könyvtárhasználókat pedig egészséges és okos embereknek. A könyvtár negligálása más okokra vezethető vissza. Például kisgyermekesek jelezték, hogy nehéz követni a gyerekek által kikölcsönzött könyveket, amelyek összekeverednek az otthoni művekkel vagy elkerülnek az óvodába. Mindennek a vége pedig büntetés és kárpótlás az elveszett dokumentumokért.

A beszélgetésekre alapozva ezután egy telefonos interjúkon alapuló kérdőíves felmérés következett, amelyben egy 600 fős reprezentatív mintát kérdezték meg. (Ebben már könyvtárhasználók és nem használók egyaránt voltak.) Kiderült, hogy a lakosoknak igen szerény ismereteik vannak arról, hogy a könyvtár mit is kínál valójában a dokumentumok kölcsönzésén túl. A könyvtárhasználat gyakorisága az életkor előrehaladásával csökken. Több a női, mint a férfi használó. (Ez érdekes módon a 40-49 éves korosztályban nem érvényesül, ahol azonos a könyvtárba járó férfiak és nők aránya.) Kiderült, hogy nagyon sok könyvszerető ember nem jár a könyvtárba (ők megvásárolják a könyveket). A legfőbb üzenet azonban az volt, hogy „Újra és újra figyelmeztessetek, hogy léteztek és akkor többet fogunk használni titeket!”

Ezen felbuzdulva több programot is indítottak a projektidőszakban. Egyik ilyen volt a „mini könyvtár”, amelynek keretében stavangeri munkahelyekre helyeztek ki pár száz dokumentumból álló letéti gyűjteményeket valamilyen jól látható helyre. A könyvek és az irodalom hamar a munkahelyi társalgás egyik fő témájává vált. A másik ilyen program a nyári könyvtár volt. 2008-ban vásároltak egy 1957-es évjáratú Opel Olympia veteránautót, feldíszítették a könyvtár logójával, megtöltötték könyvtári dokumentumokkal, majd a nyári szünet ideje alatt rendszeresen megjelentek a strandokon és a bevásárlóközpontokban. Mind a sajtó, mind a használók körében nagy visszhangja lett a programnak.

A programok, amelyek közül az Opelt és pár munkahelyi könyvtárat megtartottak, nem emeltek lényegesen a kölcsönzési statisztikákat, de

nagyon sokakat emlékeztettek a könyvtár létre.
„A könyvtárat nem használók nyomában” projekt a szakma és a használók részéről egyaránt komoly figyelmet vonzott azzal, hogy hagyományos szolgáltatásokat új szemlélettel kezdtek el terjeszteni.

(Tóth Máté)

330/2011

KIM, Jihyun: Motivations of faculty self-archiving in institutional repositories. – Bibliogr. *In: The journal of academic librarianship.* – 37. (2011) 3., p. 246-254.

Egyetemi oktatók motivációi az intézményi repozitóriumok használatára

Egyetemi oktató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szolgáltatások használata

Az egyes felsőoktatási intézmények digitális tárolóhelyei lehetőséget adnak az oktató személyzet műveinek tárolására és online hozzáférhetővé tételére. A szerző azt vizsgálja, hogy viszonyulnak az oktatók ehhez a lehetőséghez, milyen tényezők segítik elő az archívum használatát, és milyen tényezők akadályozzák azt.

A 17, doktorátust nyújtó (amerikai) egyetemen 2005-ben végzett vizsgálat során megkülönböztettek:

- költség tényezőket (a feltöltéssel kapcsolatos munka és a szerzői jogokkal kapcsolatos aggodalmak),
- haszontényezőket (a dokumentum széles körű hozzáférhetővé tétele, a hitelesség garantálása, a tudományos elismerés, valamint altruista szempontok),
- egyéb befolyásoló tényezőket (az önarchiválási kultúra, bizalom, a csoporttal való azonosulás, a külső szereplők befolyása),
- személyes tényezőket (a tanszéken belüli tekintély, a publikációk száma, a technikai készségek és az életkor).

A vizsgált professzorok két csoportból kerültek ki: az egyikben azok voltak, akiknek volt már

anyaguk az intézményi repozitóriumokban, a másik csoport tagjait véletlenszerűen választották ki négy tudományterületen (természettudományok, műszaki tudományok, társadalomtudományok és humán tudományok). A kérdőív az archiválási tapasztalatokra, az archiválással kapcsolatos véleményekre és szándékokra, valamint személyi adatokra kérdezett rá. A kérdőívet online módon kellett kitölteni, majd ezek alapján telefonos interjúkra is sor került. Összesen 684 választ dolgoztak fel.

A professzorok leginkább úgy kerültek kapcsolatba a repozitóriumokkal, hogy azok személyzete kereste meg őket; az egyetemi könyvtár weboldalán olvastak róla; a kollegáktól hallottak róla; vagy láttak egy prezentációt az archívum munkatársaitól. Sok esetben nem tudtak az archívumról, holott volt már fenn anyaguk. Az archiválást ösztönző tényezők között említették a következőket: az anyagok hosszú távú megőrzése, használati statisztika készítése, a szerzői jogok biztosítása, az egyetemi elismerés, a szakmai bírálat lehetősége, anyagi ösztönzés. (Nemelyik egyetem el is várja az anyagok archiválását az intézményi repozitóriumban.) Az anyagaik illetéktelen felhasználása miatti aggodalom főleg azokra az oktatókra volt jellemző, akiknek nem volt még archivált anyaguk. A szerzői jog védelmének szándéka inkább az archiválás mellett szólt, mivel a megkérdezettek nagy része úgy vélte, a repozitórium megfelelően védi az érdekeiket.

A hozzáférés kérdései három tekintetben is motiválják az oktatókat: azonnali hozzáférés a keresőprogramok révén, hosszú távú hozzáférés a repozitórium révén, és a szerzői hozzájárulás biztosítása. Az intézmény feladatai: világossá tenni az archiválás fontosságát, kidolgozni egy archiválási politikát, valamint előteremteni ennek anyagi feltételeit. Fontos, hogy az egyetem bővítse a megőrzési kapacitást, és határozottan támogassa az archiválást.

(Mándy Gábor)

Lásd még 273, 292, 331, 338, 342

331/2011

GRZESCHIK, Kathrin [et al.]: Reading in 2110 : reading behavior and reading devices:a case study. – Bibliogr. **In:** The electronic library. – 29. (2011) 3., p. 288-302.

Olvasási szokások és olvasási eszközök: esettanulmány

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Felmérés; Olvasás; Olvasási szokások

A cikkben bemutatott kísérlet célja annak kiderítése, hogy az olvasási szokásokat befolyásolja-e és ha igen, hogyan az olvasókészülék. Összeségében három kísérletet végeztek, az elsőben – amely viszonylag függetlenül a másodiktól és harmadiktól – azt vizsgálták, hogy az európai könyvtár- és információtudományi képzésben részt vevő hallgatók hogyan reagálnak a számukra még ismeretlen elektronikus olvasókészülékekre. A második és harmadik kísérlet az elektronikus olvasókészülékekkel összefüggésben vizsgálta az olvasás gyorsaságát, a koncentrációt és a kifáradás jeleit. A tesztben a Sony eBook Reader, az IREX iLiad, LCD computer screens, Laptops és a Smart Phone HTC Touch HD készülékeket hasonlították össze nyomtatott dokumentumokkal és könyvekkel.

Az általános vélekedéssel szemben az eredmények azt mutatják, hogy a koncentrációt és az olvasás gyorsaságát nem befolyásolja az elektronikus olvasókészülék. Továbbá az olvasás gyorsasága és a koncentráció inkább az adott személy egyéni olvasási szokásaitól, valamint a szöveg természetétől (tudományos vagy szépirodalom) függ, mint a használt olvasókészüléktől.

A kísérlet során gondot okozott, hogy technikai eszközök beszerzésére nem állt rendelkezésre elegendő anyagi forrás. Az első kísérletnél a berendezés nem volt megfelelő, a hangfelvételek túl halkra sikerültek. A statisztika értékét csök-

kenti a tesztalanyok és tesztalkalmak kis száma. A tesztben részt vevők eltérő tapasztalatokkal rendelkeztek az elektronikus olvasókészülékekkel való olvasásban. Ketten használtak már korábban is ilyen eszközt, a többiek még soha.

A legújabb szakirodalom tanúsága szerint ilyen jellegű kísérleteket ritkán végeznek. Ezt a területet, tehát felnőttek olvasási teljesítményét nyomtatott és a képernyős szövegek esetében elvéve vizsgálják, és ha igen, személyes beszámolók alapján. A szerzők tudomása szerint nem történt még ilyen kutatás a könyvtár- és információtudomány szempontjából. Az előzetes eredmények megkérdőjelezik az általános feltételezéseket és téziseket.

(Autoref.)

Lásd még 332

Olvasómozgalmak

332/2011

HACHMANN, Ute – KELLER-LOIBL, Kerstin: Die Lust am Lesen wecken : Leseclubs im Sommer: »Leseferne« Jugendliche im Visier – Bilanz und Perspektiven **In:** BuB. – 63. (2011) 6., p. 481-483. Res. angol és francia nyelven

A nyári olvasóköri népszerűsége Németországban

Ifjúság nevelése olvasásra; Könyvtárpropaganda

A nyári szünetben 65 400 diák 379 ezer könyvet olvasott el önként a *Nyári olvasóköri* program keretében, amely jelenleg 482 német könyvtárban folyik. A 2010. évi statisztikai adatok lenyűgözők. A projekt széles körű nyilvánosságot és figyelmet kapott az elmúlt években, politikusok részéről is, és mostanra már az egész országban elterjedt. Egy az Egyesült Államokban végzett vizsgálat bizonyította a hasonló projektek pozitív hatásait, és alkalmat adott arra, hogy számba

vegyék a hiányosságokat és a javítási lehetőségeket. Hogyan lehet a fiúkat és más, az olvasás iránt kevésbé lelkesedőket arra ösztönözni, hogy a jövőben csatlakozzanak az olvasókörökhöz? Kevés olyan könyvtári program akad, ami ennyire sokrétű hatással lenne a könyvtárakra, a használókra, a szponzorokra és a politikai döntéshozókra. Nem csak a résztvevők váratlanul magas aránya okozott meglepetést, hanem a reklámozás szokatlan módja is, pl. az a YouTube-ra feltett videó, amely a brémai szabadtéri úszómedencében mutat könyvolvasó bűvárokat.

Tíz év elteltével az összkép általában pozitív: az olvasókörök népszerűsítik a könyvtárhasználatot, és arra ösztönzik a gyerekeket, hogy a vakáció ideje alatt is szenteljenek időt az olvasásnak. A program hangsúlyozza az olvasás mint önként, kedvtelésből gyakorolt tevékenység fontosságát, és az olvasók számára szabadságot biztosít a címek kiválasztásában – mindkét elem a siker és egyediség titka. A siker további kritériumai a klubjelleg, és a vadonatúj könyvek széles választéka. Mindez sok új fiatal olvasót vonzott a könyvtárakba, amint ez a 2010. évi statisztikából is látszik: a résztvevők 17%-a, azaz majdnem 11 500 olvasó vált újonnan könyvtárhasználóvá.

(Autoref.)

Használók képzése

333/2011

MARZAL, Miguel Ángel – PARRA, Pablo – COLMENERO, María Jesús: La medición de impacto y evaluación de programas de alfabetización en información para bibliotecas escolares. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 2., p. 190-211.
Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtárak információs műveltséget fejlesztő programjai hatásának mérése és értékelése

Felmérés; Használói szokások; Használók képzése iskolában; Hatékonyság

Az információs műveltség oktatásának (terjesztésének, fejlesztésének) beépítése a tananyagba igen pozitív eleme annak a szükségszerű átalakulásnak, amely az oktatási modellt lényegében kompetencia-alapúvá teszi. Az információs műveltség általános és speciális kompetenciákat foglal magában, az infokommunikációs eszközök és lehetőségek általános használatától az *e-learning*en keresztül az egyes szolgáltatások használatáig.

A spanyol egyetemek (könyvtáraik részvételével) különféle módokon ugyan, de bevezették, beépítették tanmeneteikbe az ilyen jellegű oktatást. Ahhoz viszont, hogy megvalósuljon az alap- és középfokú oktatási intézményekben is az iskolai könyvtár átalakulása a tanítás és tanulás forrásközpontjává (*Centro de Recursos para la Enseñanza y el Aprendizaje* – CREA) nem csak a tanulókat, hanem a tanítókat is képezni kell. Az iskolai könyvtárakért felelős tanároknak szükségük van szilárd ismeretekre, hogy képesek legyenek az információs műveltség oktatását a tananyagba beépíteni, a helyhez alkalmazkodó oktatási anyagot összeállítani, vagy a megfelelőt kiválasztani, a megvalósult programokat értékelni stb.

Abból kiindulva, hogy az információs műveltséget a hálózaton (a hálózat révén) való megismerés és tanulás kompetenciáiként, az iskolai könyvtárt pedig CREA-ként fogjuk fel, minőségi mutatók kidolgozását javasolták az iskolai könyvtárak információs műveltség programjai minőségének és az azokkal elért fejlődés eredményeinek mérésére. Az ügyesség, a jártasság és a szakértelem szerint kategorizált mutatókat kérdőívbe rendezték. A kérdések az együttműködést segítő eszközök (web 2.0) ismeretét és használatát; a „digitális olvasás” hatékonyságát (digitális információk keresése és rendezése); a „digitális írás” hatékonyságát (a digitális információk feldolgozásának, szerkesztésének, terjesztésének képessége); az információk etikus felhasználása követelményeinek ismeretét; egy

webes tanulási forrás használatának hatékonyságát célozták felmérni. A kérdőíveket három tartományban, az alap-, közép- és felsőfokú oktatási intézmények tanulói körében, egy-egy általuk használt webes forráson keresztül eljuttatva próbálták ki.

A kapott eredmények alapján fontosnak látszik az infokommunikációs technológiák megismeretése során az együttműködési lehetőségek és módszerek oktatása, mivel a legnagyobb ismerethiány itt mutatkozott. A digitális olvasás esetében a hálózat sajátos nyelvezetének megismerése tűnik lényegesnek. Az információ használatának és terjesztésének etikája különösen hangsúlyos része kell, hogy legyen mindenfajta képzésnek.

(Mohor Jenő)

334/2011

WALSH, Tiffany R.: Evolution of an information competency requirement for undergraduates. – Bibliogr. In: Journal of web librarianship. – 5. (2011) 1., p. 3-23.

Elsőéves egyetemi hallgatók információs kompetenciájának fejlesztése

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatás -számítógéppel; Szoftver

A Buffalói Egyetem alapképzésben részt vevő hallgatóinak a diploma megszerzése előtt, lehetőleg az első év folyamán kreditet nem érő in-

formációs kompetencia értékelésen kell keresztülniük. A „könyvtári készségek munkafüzete” néven futó értékelés rövid, nyomtatott tesztből fejlődött a mostani sok modulból álló, komoly oktatási anyaggá, amely a Blackboard (<http://www.blackboard.com>) oktatóprogramon fut. A szerző esettanulmányon keresztül mutatja be az ilyen nagyszabású, online információs kompetencia követelményrendszer hasznosságát, ami a hallgatók egyre növekvő kutatási igényeit is kielégíti. A leírt eset jól tükrözi a mérhető információs jártasság sajátosságait, a Blackboard oktatócsomag előnyeit és hátrányait, a hallgatók tanulási eredményeit, használói és oktatói visszacsatolást, és bemutatja a munkafüzet új változatát, amely mérnökhallgatóknak készült. Olyan gyakorlati kérdésekre is kitér, mint az adminisztráció, a követelményrendszer frissítése és marketingje. A szerző ismerteti saját és az egyetemi vezetés erőfeszítéseit, hogy rávegyék a hallgatókat a „munkafüzet” első évben történő teljesítésére, valamint a „munkafüzet” átnevezésére irányuló terveket, hogy az jobban demonstrálja a mért kompetenciák érvényességét és relevanciáját. A jövőbeli tervek között szerepel a szerző más kollégákkal való együttműködése további szakterületi munkafüzet-változatok kidolgozása érdekében, és e munkába főként közvetlen a képzésben és a tantervekben érintett szakembereket vonják be.

(Autoref.)

Lásd még 291, 326

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

335/2011

BÜRGER, Thomas: Die Digitalisierung der kulturellen und wissenschaftlichen Überlieferung : Versuch einer Zwischenbilanz. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 3/4., p. 133-141.

Res. angol nyelven

A kulturális és tudományos örökség digitalizálása. Mérlegkészítés féldőben

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár

A tanulmány áttekinti a németországi szerzői jogi védelem alá nem eső irodalom digitalizálásának hazai erőfeszítéseit, és amellet érvel, hogy használják ki a készülő Német Digitális Könyvtárral (DDB) kapcsolatos esélyeket. Ez azt jelenti a könyvtárak, levéltárak és múzeumok számára, hogy a DDB kompetencia-szervezetével együttműködve javítsák a már elvégzett munka átláthatóságának és hasznosításának a minőségét. A fenntartóktól és a támogatóktól pedig azt várja, ne csak komplementer módon kapcsolódjanak be a magánvállalkozások – főleg a Google – finanszírozásába a digitalizálásban, hanem világos célok kitűzésével és nemzeti stratégia alapján növeljék a befektetések mértékét (PPP-konstrukcióban), hogy a digitális átalakulás a szükséges mértékben, mélységben és minőségben legyen sikeres valamennyi tudományterületen. Lenyűgöző átélni a digitális forradalmat, mely áthatja az élet minden területét, minden

korosztályra és valamennyi kontinensre kiterjed. Az emberiség régi álma, a *világkönyvtár* is megvalósulhat: a világban szétszórva megtalálható írott örökség most már virtuálisan összesíthetővé, alkotó módon rendezhetővé és mindenki számára hozzáférhetővé válhat.

Az elmúlt harminc évben a német könyvtárak katalógusaikat számítógépre vitték, regionális katalógusokban összesítették, és ezek a címek fokozatosan a WorldCatban is megjelennek, de a digitális világkönyvtárig még nagy utat kell megtenniük.

Németországban a digitalizált dokumentumok portálján (*Zentrale Verzeichnis Digitalisierter Drucke, ZVDD*) lehet elérni a keresett irodalmat, 2011 elején már 533 ezer nyomtatványt, de számuk folyamatosan nő, s fontos mérföldkő a Német Digitális Könyvtár felé vezető úton.

A német kutatásokat finanszírozó DFG 1997 óta két digitalizálási központot támogat kiemelten, a müncheni Bajor Állami Könyvtárat (BSB) és a göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtárat (SUB). A müncheni központ (MDZ) 2007 óta robotszkennert használ, és muzeális anyagát digitalizálja összefogva a Google-lal (480 ezer tételt), míg a göttingeni GDZ 25 ezer egységet tud felmutatni. (Melléjük a drezdai SLUB 27 ezer, a hallei egyetemi könyvtár 26 ezer, a berlini Állami Könyvtár 17 ezer, a wolfenbütteli HAB 12 ezer tételt, míg más könyvtárak fontos különgyűjteményüket digitalizálták.) Az erőfeszítéseket azonban legalább a tízszeresére kellene emelni, hogy belátható időn belül kezelhető eredmények születhessenek, vélte a kulturális örökség digitalizálásával foglalkozó munkabizottság. (Természetesen együttműködésben és átlátható versenyfeltételek között.)

A DFG számos programot támogat minden tudományterületen, így a régi német könyvanyag, a 16-18. századi nyomtatványok katalógusait is (VD 16, VD 17, VD 18). A kulturális örökség információs honlapja, a www.kulturerbe-digital.de 2010 végén 900 digitalizálási projektet és 52 támogatott programot regisztrált.

Az elvégzendő feladatok mellett a szerző kitér a digitalizált anyagok megjelenítésének és használatának kérdéseire (lapozás, nagyítás, kicsinyítés, letöltés stb.), majd néhány európai ország gyakorlatát is áttekinti (Europeana, Gallica stb.).

A tanulmány ezután a történeti értékű dokumentumok digitalizálására kidolgozott tervekkel, a nyomtatványok századonként növekvő mennyiségével és egyéb médiaportálok problémáival foglalkozik, majd kitér a jogi akadályok (a jogtulajdonosok és személyiségi jogok védelme) kérdéseire, végül pedig a várható költségek és haszon mérlegelésével zárja mondanivalóját.

(*Murányi Lajos*)

336/2011

SEADLE, Michael: Archiving in the networked world : open access journals **In:** Library hi tech. – 29. (2011) 2., p. 394-404.

A nyílt hozzáférésű folyóiratok archiválása

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen mértékű hosszú távú digitális archiválást biztosít a LOCKSS/CLOCKSS, Portico és az e-Depot a Directory of Open Access Journals-ban (DOAJ) szereplő folyóiratok számára. Nyilvánosan elérhető online adatokat használ, amelyeket PERL programokkal dolgoz fel a DOAJ cikkek számának mérésére az említett három archiválási rendszerben. Az eredmények azt mutatták, hogy a DOAJ címeknek csak 8%-a található a LOCKSS/CLOCKSS és csupán 5%-a a Portico rendszerében. A jelenlegi tervek szerint nyolc

évet is igénybe vehet az összes DOAJ-cikk teljes szövegű archiválása az e-Depot-ban. A legfontosabb következtetés, hogy a DOAJ-ben szereplő folyóiratcímek többségénél nincs hatékony hosszú távú archiválás.

(*Autoref.*)

Lásd még 315

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

337/2011

ALIX, Yves: Acquérir la documentation sonore et audiovisuelle : possibilité et permissivité. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 3., p. 29-33.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A hangzó és audiovizuális dokumentumok beszerzése: lehetőségek és engedélyek

Állománygyarapítás; Audiovizuális anyag; Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Szerzői jog

A hangzó- és audiovizuális dokumentumok beszerzését a könyvtárakban még a közbeszerzésnél is szigorúbb jogszabályok befolyásolják. A CD-k esetében elvileg minden lejátszás engedélyköteles, mivel a jogszabályok csak a helyben használatot engedik meg. A kölcsönzés a használók számára hallgatólagosan engedélyezett. A digitális zenei formátumok elterjedése számos következménnyel jár: a helyben használatot nem érinti, de úgy tűnik, a kölcsönzéshez szükség lesz egyfajta szerződésre. Miközben egy 2006-os jogszabály lehetővé teszi a könyvtárak számára gyűjteményeik digitalizálását megőrzési célból, e formátumok használatának szabályozása még várat magára. A könyvtárak csak szigorú szerződések keretében, kizárólag fizikai példányok formájában vásárolhatnak és

kölcsönözhetnek hagyományos és virtuális audiovizuális dokumentumokat.

(Autoref.)

338/2011

HELIGREN, Jamie E.: Booking to the future : paper or electronic? Futurists have been pushing one option for years, but do we have to choose? **In:** American libraries. – 42. (2011) 1/2., p. 40-43.

A hagyományos vagy az elektronikus könyvé a jövő?

Elektronikus könyv; Felmérés; Használói szokások; Könyvtáros -mint olvasó

A Coloradói Állami Könyvtár Könyvtári Kutatószolgálat (Library Research Service) felmérést végzett könyvtárosok körében arról, miként látják a hagyományos könyv jövőjét. 2009 decemberében egy nyolc kérdésből álló kérdőív tettek közzé különböző állami, regionális és országos levelezőlistákon *A könyv jövője* címmel. A kérdések a következőkre vonatkoztak: rendelkeznek-e e-könyv olvasóval; el fognak-e tűnni a hagyományos könyvek, és ha igen, mikor; milyen formátumokat használnak jelenleg és milyeneket fognak 10 év múlva a szak-, a szépirodalom valamint a tankönyvek olvasására; mit fognak szolgáltatni a könyvtárak 10 év múlva. Valamennyi kérdésnél 2-5 lehetőségből kellett választani.

50 államból és 24 országból összesen 1326 válasz érkezett. A válaszadók egyharmada köz-, egynegyede egyetemi, és kb. egyötöde iskolai könyvtárban dolgozik. A válaszokban a leggyakrabban említett szempontok a több formátum együttélése, a technológiai előnyök, az esztétikai megjelenés, a tartalom, a költségek és a generációs különbségek voltak. A válaszadók 63%-a állította, hogy a hagyományos könyv soha nem fog eltűnni, 33% szerint igen, de csak 21-100 vagy még több év múltán. Mindössze 4% jósolta mindezt 20 éven belül. Az e-könyv olvasóval rendelkezők háromszor annyian állították, hogy

két évtizeden belül eltűnik a könyv, mint azok, aki nem rendelkeznek ilyen eszközzel.

A válaszadók 43%-a szerint a könyvtár kb. ugyanannyi papíralapú és elektronikus dokumentumot fog szolgáltatni tíz év múlva, mint jelenleg. 39% jósolt több elektronikust, mint papírt. Kevesebb mint 16% vélte úgy, hogy a fizikai hordozó még gyakoribb lesz. Kevesebb mint 1% szerint fognak eltűnni a könyvtárak az elektronikus hordozó egyeduralma miatt. Az elektronikus dokumentumok jelenlegi és vélt jövőbeli használatában drasztikus növekedést várnak. A szépirodalomban a jelenlegi 5-ről 22%-ra, a szakirodalomban 11-ről 37%-ra, a tankönyvek esetében a jelenlegi 10-ről 59%-ra fog ugriani azok aránya, akik az elektronikus dokumentumok használatát fogják preferálni.

A számok mögötti látszólagos konszenzust árnyalják a válaszadók megjegyzései. Sokan említik az esztétikai megjelenést, illetve hangulati kérdéseket hoznak fel érvként a hagyományos könyvek mellett. Mindkét tábor szerint a saját maga által preferált formátum a jobban hordozható. A papír tartóssága, az elektronikus áramtól való függetlenség és a szemet kevésbé fárasztó megjelenés a hagyományos könyvek elkötelezettjeinek a legfőbb érve. Mindkét tábor szerint a saját maga által preferált formátum az olcsóbb. A legtöbben egyetértettek azzal, hogy a két formátum egyszerre fog élni a közeljövőben. Sokan gondolják, hogy az e-könyv csak egy újabb formátum az információközvetítésre, így a tartalom a lényeg és nem a hordozó. A válaszadók egy része szerint a művészeti és a gyermekkönyvek fognak a legkésőbb eltűnni, azok esztétikus megjelenése miatt, míg az elektronikus formátum elsősorban az információközvetítésnek kedvez. Mások szerint éppen a tudományos műveknek célszerű sokáig papír alakban is megjelenni, szemben az „eldobható” rövid élettartamú szépirodalommal. Egyesek szerint a használó életkora a legmeghatározóbb a papír- és az elektronikus hordozóhoz való hozzáállásban.

Az elektronikus könyvek egyre jobban terjednek és egyre megfizethetőbbek. A válaszadók 71%-a jelezte, hogy a könyv jövője intenzív ér-

deklódás tárgya. Figyelembe kell venni, hogy a felmérésben részt vevők 86%-a könyvtáros, akik érthetően jobban vonzódnak a hagyományos formátumokhoz. A legfontosabb tanulság az, hogy nagyon sok tényező hat arra, hogy milyen formátumban fog megjelenni a könyv a jövőben. Egy válaszadó bölcsen ezt írta a kérdésről „nem biztos, hogy felismernénk azt a formát, amit az unokáink egykor könyvnek fognak hívni.”

(Tóth Máté)

339/2011

PÉREZ-BORGES, Aylén: El holograma como fuente documental y recurso particular de información. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 2., p. 253-265.

Res. angol nyelven

A hologram mint dokumentum és különleges információforrás

Holográfia

A holográfia és a hologram elméleti megismerését (ahol persze szó sem esik Gábor Dénesről – MJ) és a holográfia és az informatika kapcsolataira való utalást követően a cikk rámutat, hogy a hologram mint dokumentum is felfogható, ám az áttekintett szakirodalom szerint eddig semmiféle dokumentumtipológiában még nem jelent meg.

A hologramnak vannak más információhordozókhoz, információforrásokhoz hasonló és tőlük eltérő tulajdonságai is. Mint forrás, leginkább a fényképhez és a mikrofilmhez hasonló, mint információhordozó, illetve tárolóeszköz a mágneses merevlemezzel és a DVD-vel vethető össze. Meglehetősen nagy kapacitású, gyors hozzáférésű és (magas kereskedelmi értékétől függetlenül) alacsony költségű eszközről van szó. Tekintettel nagy felbontóképességére és pontosságára, a megőrzés és az állományvédelem terén játszhat sokkal fontosabb szerepet, mint a fénykép vagy a mikrofilm. A könyvtárak és dokumentációs

központok mellett különösen fontos szerepet tölthet be a muzeológia területén.

(Mohor Jenő)

Lásd még 336, 344

Információ- és kommunikációs technológia

340/2011

BIERMAN, James – VALENTINO, Maura L.: Podcasting initiatives in American research libraries. – Bibliogr. **In:** Library hi tech. – 29. (2011) 2., p. 349-358.

Podcasting kezdeményezések az amerikai tudományos könyvtárakban

Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárpropaganda; Tudományos és szakkönyvtárak

A tanulmány célja, hogy feltárja, hány amerikai tudományos könyvtár készít podcastot, milyen témáról, és hogyan népszerűsítik ezeket. Ennek érdekében a szerzők 2009 decemberében minden amerikai tudományos könyvtár honlapját megvizsgálták. A podcastok felderítésére a honlapok általános vizsgálatát, oldalak keresését és Google-keresést egyaránt alkalmaztak. Facebook- és Twitter-oldalakat is megnéztek, hogy megtudják, népszerűsítik-e a podcastokat a közösségi médián keresztül. Az eredmények azt mutatták, hogy az amerikai tudományos könyvtárak kb. egyharmada készít podcastokat. A témák igen változatosak, és a közösségi médiát csak elvétve használják a podcast reklámozására. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a podcast technológia még nem érte el csúcspontját, és a könyvtárak előtt még számos lehetőség áll e technológia jobb kiaknázására.

(Autoref.)

341/2011

BOONE, Tom: Ensuring the visibility of librarians **In:** Information outlook. – 15. (2011) 1., p. 10-12.

Maradjanak a könyvtárosok láthatók!

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Telefon

2009 augusztusában a Thomson-Reuters sok jogi könyvtárost felbosszantott, amikor e-mailes reklámkampányában ezt kérdezte az ügyvédektől: „Tegeződik-e Ön könyvtárosával? Mert ha igen, akkor nagyon valószínű, hogy túl sok időt tölt a könyvtárban.” Ezzel kívántak népszerűsíteni egy jogi adatbázist... Bár a mobiltechnológiát nem említették, a hirdetés üzenete azt a trendet is tükrözi, amelyet az okostelefonok idéznek elő.

2010-ben a felhasználók 45%-a választotta az okostelefont (Apple iPhone, Blackberry, Google Android). A mobil alkalmazások száma százszázalékosan tehető, és magasabb, mint valaha. Ezek közé tartozik az App Store (Apple), a Google Android Market és az App World (Blackberry). Ahogy nő a könyvtárhasználók birtokában lévő okostelefonok száma, úgy nő azoknak a száma is, akik az elektronikus információkhoz mobil alkalmazásokkal férnek hozzá.

Jelenleg mobil környezetben a használók a könyvtár weboldalait és adatbázisait telefonjuk webes böngészőjével érik el. Problémát jelent, hogy sem a könyvtár, sem az adatbázis forgalmazója nem gondolt viszont eredetileg arra, hogy ilyen kis képernyőn jelenítik majd meg szolgáltatásait. Emellett a weboldalak funkciói igen korlátozottak a mobiltelefonos alkalmazásokhoz képest.

A mobil alkalmazások mennyiségének növekedése következtében a könyvtárosok egyre inkább láthatatlanná válnak. Az egyszerű azonosítást követően a továbbiak a háttérben zajlanak, és a felhasználó legfeljebb csak az adatbázis forgalmazójával, nem a könyvtárral kommunikál. A könyvtár minőségi szolgáltatásai háttérbe szorulnak.

A cégek közben az alkalmazások kultúráját nagyobb eszközökre viszik át (Google: Chrome

operációs rendszer és Chrome webáruház, Apple: Mac App Store). A jövőben várhatóan nem lehet majd megkülönböztetni a weboldalt az alkalmazásoktól, de közben a használók nem találkoznak magával a könyvtárral.

Az e-könyveket forgalmazóik közvetlenül kínálják, ezért itt is csökken a könyvtár szerepe. A használók úgy tudnak majd e-könyveket elektronikusan kölcsönözni, hogy be se teszik a lábukat egy könyvtárba. Sok könyvtár a végén csak az adatbázisok kiválasztásával és a díjak kifizetésével fog foglalkozni, még önálló létéért is meg kell küzdenie. Ráadásul minden egyes visszalépésnél a minőséggel kapcsolatosan is kompromisszumot kell kötni.

A könyvtárosoknak tehát el kell fogadniuk a változásokat, és be kell illeszkedniük a mobil alkalmazások világába. Nem könyvtári alkalmazások kifejlesztésével, hanem a meglévő alkalmazások felhasználásával. Például a Facebook Places és a Foursquare a mobiltelefon GPS-e révén az adott helyhez kötődő hasznos információkat nyújt (például a közelben lévő üzleti vállalkozásokról, mások véleményéről stb.). Bár a könyvtár weboldalával ellentétben ezekre a szolgáltatásokra a könyvtárosnak nincs nagy befolyása, lehetőséget kaphat, hogy kapcsolatba lépjen könyvtára használóival. A forgalmazók a könyvtárhasználókat nem saját helpdeskjükhöz, hanem a könyvtárhoz irányíthatják technikai segítségért, megadva a kívánt szolgáltatás elérhetőségét. A könyvtár egyedi tartalmakat tehet elektronikusan elérhetővé (digitalizálás, saját kiadványok szolgáltatása nyílt hozzáféréssel stb.). A könyvtár akár információszervezési feladatokat vállalhat el pl. a forgalmazók–szolgáltatók számára.

Rövid távon alig van többről szó, mint hogy a meglévő közösségi weboldalakat fel kell használni a könyvtári információk közvetítésére. Hosszú távon azonban aktív szerepet kell vállalni a mobil alkalmazások bővítésében, ha a könyvtárak láthatók akarnak maradni, sőt ezáltal új lehetőségek is nyílhatnak a számukra.

(Hegyközi Ilona)

EKENDAHL, Maria: From user to participant In: Scandinavian public library quarterly. – 44. (2011) 2., p. 4-6.

Használóból – résztvevő

Használó; Kommunikáció -használókkal; Portál; Számítógép-hálózat; Városi könyvtár

A számítógépeknek, a mobiltelefonoknak és az e-könyvolvasóknak köszönhetően a könyvtárak használata ma már nincs a könyvtárlátogatáshoz kötve. A könyvtár egyfajta digitális könyvklubba válik, amelyben a használók közötti, valamint a használók és a digitális könyvtárosok közötti kommunikáció az említett eszközök segítségével zajlik.

A Stockholmi Városi Könyvtár 2005-ben hozta létre *The Library* elnevezésű weboldalát. A weboldal nem csak a könyvtár gyűjteményét mutatta be, hanem – a későbbi Web 2.0-snak elnevezett módszerekkel – egy olyan találkozóhelyet kívántak létrehozni, ahol mindig történik valami. Ezt a kezdeményezést követte később az *Open Library* program, amely a hagyományos szolgáltatásoknál többet kínál, és könnyebben elérhetően. A szolgáltatások igénybe vehetők bárhol, ahol internetkapcsolat van, napi 24 órában, a hét minden napján. Az *Open Library* keretében a könyvtárosok könyvismertetéseket tesznek közzé, és a használókat is buzdítják ismertetések írására. Nemcsak könyvtári, hanem más információkat is nyújtanak. A szolgáltatás közel ötezer könyvismertetést tartalmaz, mellette nagy mennyiségű értékelést és ismertetést használók tollából. A használók és a könyvtárosok itt egyenrangúan oszthatják meg egymással ismereteiket, címkézhetik a könyveket saját kulcsszavakkal és kategóriáikkal stb. Az *Open Library* közös adatbázisában szereplő digitális információk más digitális könyvtárakban is megjelennek.

Egy másik fejlesztési projekttel (*Boktips.net*) együttműködve az ország 140 könyvtárában képezték ki a könyvtárosokat arra, hogyan írjanak a webre, és hogyan használják a sablonokat.

Az *Open Library* együttműködik a *Children's Library* országos projekttel is. A gyerekek ki-gyűjthetik kedvenceiket, könyveket értékelhetnek, játszhatnak, kérdésekre válaszolhatnak, írókkal találkozhatnak. Egyes ismertetések hangos dokumentumként vagy jelnyelven is rendelkezésre állnak. A gyerekek saját írásait is beküldhetik véleményezésre.

A stockholmi könyvtár példáját kisebb könyvtárak is követték, amelyek összefogtak, hogy gyűjteményüket közös szolgáltatások révén bővítsék az érdeklődők rendelkezésére. Ország-szerte jellemzővé vált, hogy az *Open Library*-szemlélet keretében a svéd közkönyvtárak (és az egyetemi könyvtárak is) olyan tartalmat is kereshetővé tettek és megjelenítettek, amelyet nem saját maguk vagy használói állítottak elő. A jövőbeni lehetőségeket és igényeket a Stockholmi Városi Könyvtár és az *Open Library* program felmérésekkel és célcsoport-vizsgálatokkal igyekszik kideríteni.

A digitális csatornákon a használók minden típusa található kedvére való irodalmat. Ezek a digitális csatornák akár beemelhetők a fizikai könyvtárba is; a polcok között a képernyőkön például érdekes könyvajánlásokat lehet közreadni. A szolgáltatáshoz olyan technikai felszereltségre van szükség, hogy lehessen fogadni, tárolni és szétsugározni az egy bizonyos címhez, szerző-höz vagy más kulcsszavakhoz kapcsolódó információkat. A szolgáltatás részét képezi továbbá egy *Creative Commons* licenc a dokumentumok szabad felhasználásához. Az is fontos összetevője a szolgáltatásnak, hogy a könyvtárosok és felhasználók be tudják vinni az információkat különböző sablonok és interfészek segítségével vagy más digitális csatornákon.

A Stockholmi Városi Könyvtár fokozottan figyel a használókkal való kommunikációra, mind a digitális, mind a fizikai környezetben. Mindez természetesen jó infrastruktúrát, országos együttműködést, és nagyobb létszámú, a használókkal interaktívan kommunikáló személy-zetet igényel.

(Hegyközi Ilona)

343/2011

KRISHNAN, Yvonne: Libraries and the mobile revolution **In:** Computers in libraries. – 31. (2011) 3., p. 6-9, 40.

A mobiltelefon szerepe a könyvtári szolgáltatásokban

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Szolgáltatások; Telefon

A mobiltelefon sokáig nemkívánatos dolognak számított a könyvtárakban váratlan, csendtörő csengőhangjaival, a könyvtárosokat a szolgáltatásban hátráltató, telefoncsevejt folytató olvasókkal és a privátszférát és szellemi tulajdonjogokat veszélyeztető telefonkamerákkal. Mára azonban úgy alakult, hogy ez a valaha kissé lenézett eszköz válhat az olvasók hatékonyabb elérésének és a könyvtári szolgáltatások kiterjesztésének alkalmas eszközévé.

2010 közepén a világon a telefonok száma háromszorosa volt a személyi számítógépekének, és több mint 5 milliárd volt a mobil előfizetők száma. Az okostelefonok megjelenésével számos funkcióval bővültek a készülékek nyújtotta lehetőségek. Ezek ösztönözhetik a könyvtárakat arra, hogy a szolgáltatásokba és a marketingtevékenységbe beépítsék ezt a nagyhatású, folyton közügyben lévő szerkentyűt, melynek révén a könyvtár a legkézenfekvőbb információforrásként rögzülhet a használók gondolkodásában. A legközkedveltebb mobilos szolgáltatás a kölcsönzés lejáratú idejéről, az előjegyzett könyvek elérhetőségéről küldött SMS, de referenz szolgáltatást is lehet ilyen módon működtetni. Manapság már nem ritka az online katalógusok mobilos elérhetőségét biztosító interfészek alkalmazása sem, melyekkel a katalógusokban lehet keresni, sőt, a használó a talált művek adatait elküldheti magának SMS-ben, vagy a könyvtárnak előjegyzési kérésként. Közkedvelt még a könyvtári hírek, a kölcsönzési információk, a könyvtár éppen elérhető olvasói számítógépeiről nyújtott tájékoztatás, a közösségi tanulóterek foglaltságjelzése is. Szép példa a telefonos

könyvtári szolgáltatásokra az Észak-Karolinai Állami Egyetem könyvtárának egyszerű és tiszta mobilos webfelülete, jól áttekinthető, sokféle szolgáltatást jelképező ikonrendszerével. Szintén említésre méltó a Ball Állami Egyetem könnyen kezelhető iPhone-os felülete, melynek segítségével a látogatók például öt nagy adatbázisban is kereshetnek.

A vonalkód továbbfejlesztése, a QR (Quick Response) kód rengeteg pixelje révén sokkal több információ tárolására alkalmas, mint elődje. A mobiltelefon kamerája könnyedén észlelheti, és valamely ezt szolgáló ingyenes alkalmazás segítségével dekódolja – így használata számos lehetőséget rejt. A kód tartalmazhat telefonszámot, SMS üzenetet vagy bármilyen szöveges információt. Egy termék csomagolásáról elvezethet például az áru vagy gyártója bőséges információkkal szolgáló honlapjára, vagy egy konferencia logójáról a kapcsolattartó adataihoz. A QR kódot 2010 márciusa óta már a Facebook is használja. Az alkalmazás variációinak sora szinte végtelen, és ezek közül természetesen a könyvtárak is megtalálhatják a használóik igényeit legmegfelelőbben szolgálókat.

(Fazokas Eszter)

344/2011

PEOPLES, Brock – TILLEY, Carol: Podcasts as an emerging information resource. – Bibliogr. **In:** College & undergraduate libraries. – 18. (2011) 1., p. 44-57.

A podcastok mint információforrások

Felsőoktatási könyvtár; Hangos könyv; Információtechnológia

A cikk áttekinti a podcastok mint a felsőoktatásban és a könyvtárakban alkalmazott információforrások használatával és fogadtatásával kapcsolatos szakirodalmat. Háromféle podcastot különböztet meg, az intézményi és az epizodikus podcastokat, valamint a hangos könyveket. A podcastok mindegyik fajtájánál ugyanazok a

kérdések vetődnek fel a kereséssel és a digitális adatkezeléssel kapcsolatban. A szerzők javasolják a podcastok felvételét a felsőoktatási könyvtárak gyűjteményeibe, mivel egyre inkább meg-

bízható információforrásoknak bizonyulnak, amit a kutatások is alátámasztanak.

(Autoref.)

Lásd még 284, 307, 331, 346

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

345/2011

HORN, Christian: Architektur im Dialog : der jüngste Neubau der Deutschen Nationalbibliothek präsentiert sich technisch und ästhetisch als innovatives Projekt **In:** BuB. – 63. (2011) 5., p. 398-402.

A Német Nemzeti Könyvtár legújabb épülete: műszakilag és esztétikailag innovatív projekt

Átépités; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

2011. május 9-én avatták fel a lipcsei Német Nemzeti Könyvtár legújabb épületét. Az új szárny a régi épület északnyugati homlokzatához csatlakozik és az 1916-ban elkészült könyvtár (Die Deutsche Bücherei) negyedik bővítése. Míg a régi épületen a kő és a beton, a modern új részen a fém és az üveg dominál. Az 55 méter magas könyvtorony is új burkolatot kapott.

A bővítésre a raktári kapacitás növelése végett került sor: nyolcmillióval több dokumentumot tudnak tárolni, új kiállító- és olvasóterek állnak rendelkezésre a Német Könyv- és Írástörténeti Múzeum (DBSM), valamint a Berlinből átköltöztetett Német Zenei Archivum (DMA) számára. (Eddig 16 millió dokumentumot tároltak itt.)

Az épület három szintje a föld alatt, négy a föld felett helyezkedik el. A raktárhelyiségek kapa-

citása 136 ezer polcfolyóméter, 18 °C állandó hőmérséklettel és 50% páratartalommal. A jobb helykihasználás érdekében három méret szerint újrendezték az állományt.

A fűtést nulla fokig geotermikus energiával biztosítják, ami felére csökkenti a költségeket.

Gabriele Glöckler, az építész úgy illesztette a könyv alakú bővítmenyt a régi épülethez, hogy az olvasók a kikért anyagokkal szabadon mozoghatnak a könyvtárban. A társadalomtudományi, természet- és műszaki tudományi, e-dokumentum-, a multimédia és a folyóirat-olvasótermet liftek és könyvszállítószalagok szolgálják ki.

A cikket a könyvtárról készített fényképek illusztrálják.

(Murányi Lajos)

Számítógép-szoftver

346/2011

FAGAN, Jody Condit – KEACH, Jennifer A.: Build, buy, open source, or Web 2.0? : making an informed decision for your library **In:** Computers in libraries. – 30. (2010) 6., p. 9-11.

Milyen webes alkalmazást válasszunk?

Információtechnológia; Számítógép-hálózat; Szoftverválasztás

Ma a könyvtáraknak számos lehetőség áll rendelkezésére a webes jelenlét javítására: használhatnak ingyenes *Web 2.0-s* alkalmazásokat, választhatnak *nyílt forráskódú* szoftvereket, vásárolhatnak *készterméket* vagy *saját* maguk készíthetnek webalkalmazást. Hogy valóban tájékozott döntést hozhassunk könyvtárunk számára, tisztában kell lennünk speciális igényeinkkel és anyagi forrásainkkal, mérlegelni kell az alkalmazás előnyeit és hátrányait.

Az *ingyenes Web 2.0-s* alkalmazás a pénzsűkületben lévő és műszaki személyzet nélküli könyvtárak számára kiváló lehetőség. Hátránya, hogy be kell érni azzal, amit a forgalmazó kínál: előfordulhat például, hogy a keresést és a navigációs lehetőségeket nem lehet testre szabni. Elképzelhető, hogy nem könnyen illeszthetők be ezek a termékek a könyvtár weboldalának keresőjébe, vizuális stílusába. El kell tűrni a különböző hirdetéseket és terméklogókat a tartalmak megjelenésével együtt. Sajnos nem minden *Web 2.0-s* eszköz rendelkezik ugyanazokkal a közös tulajdonságokkal. A Google Sites például nem engedélyezi a látogatóknak a frissítésekre való előfizetést.

Bár technikai leírásuk meglehetősen speciális, a *nyílt forráskódú szoftverek* általában szabadon engedik bárkinek használni és módosítani a forráskódot. A fejlesztők bármilyen környezetben képesek létrehozni ilyen alkalmazásokat (Linux, MySQL, Java...). A nyílt forráskódú szoftverek választása előnyös olyan könyvtárak számára, ahol megfelelő műszaki személyzet áll rendelkezésre. A legtöbb ilyen alkalmazás gyorsan telepíthető, rengeteg testreszabási lehetőség létezik, és könnyen integrálhatók ezek a beállítások a már meglévő internetes környezetbe. Ez

a megoldás kifejezetten költségkímélő, de nem szabad alábecsülni a szükséges technikai szakértelmet és az időigényességet.

Késztermék vásárlására akkor van lehetőség, ha a könyvtár megfelelő anyagi forrásokkal rendelkezik. A legnagyobb előny ebben az esetben, hogy a forgalmazó biztosít minden technikai segítséget, frissítést és fejlesztést. Szaktudásra persze itt is szükség van, ha ügyesen szeretnénk testre szabni és integrálni könyvtári weboldalunk környezetébe a terméket. Hátrány, hogy kötve vagyunk a gyártó cég előírásaihoz.

Ha *saját* magunk szeretnénk internetes alkalmazást építeni, csak a technikai lehetőségeink szabhatnak határt számunkra. Teljes mértékben szabályozhatjuk a frissítések gyakoriságát, az adatokat, a megbízhatóságot és a biztonságot. Ez a megoldás nagyon pénztárcakímélő, de annál időigényesebb. A könyvtárak többsége számára a leggazdaságosabb opció egy már meglévő megoldás használata.

A végső döntéshozatalnál teljes mértékben tisztában kell lennünk saját igényeinkkel. Írjunk listát, vegyük számba a választható termékek előnyeit és hátrányait. Konzultáljunk könyvtárakkal, könyvtáros kollégákkal, érdeklődjük mások tapasztalatairól. Olvassunk ismertetéseket, esetleg hívjunk meg egy forgalmazót termékének bemutatására. Csak ha minden kérdésünkre megfelelő választ kaptunk, döntsünk egyik vagy másik lehetőség mellett.

(Alpek Etelka Anna)

Elektronikus könyvtár

Lásd 276, 283, 290, 312, 327, 330

Az ismertetett cikkek forrásai

American libraries (US)	42. (2011) 1/2.
Biblioteka (RU)	(2011) 2.
Bibliotekarz (PL)	(2011) 5.
Bibliotekovedenie (RU)	(2011) 2.
Bibliothek (DE)	35. (2011) 2.
BuB (DE)	63. (2011) 5., 6.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	56. (2011) 2., 3.
Cataloging & classification quarterly (US)	49. (2011) 1., 2.
Collection management (US)	36. (2011) 2.
College & undergraduate libraries (US)	18. (2011) 1.
Computers in libraries (US)	30. (2010) 6.; 31. (2011) 1., 3.
Čtenář (CZ)	63. (2011) 5.
The electronic library (I)	29. (2011) 2., 3.
IFLA journal (I)	37. (2011) 2.
Information outlook (US)	15. (2011) 1., 2., 3.
Interlending & document supply (GB)	39. (2011) 2.
The journal of academic librarianship (US)	37. (2011) 2., 3.
Journal of education for library and information science (US)	52. (2011) 2.
Journal of librarianship and information science (GB)	43. (2011) 2.
Journal of library administration (US)	51. (2011) 4.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	62. (2011) 5.
Journal of web librarianship (US)	5. (2011) 1.
Knihovna (CZ)	22. (2011) 1.
Knižnica (SK)	12. (2011) 4.
Library hi tech (US)	29. (2011) 2.
The library quarterly (US)	81. (2011) 2.
Library trends (US)	59. (2011) 4.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2011) 4., 6.
New review of academic librarianship (GB)	17. (2011) 1.
Public library quarterly (US)	30. (2011) 2.
Public services quarterly (US)	7. (2011) 1/2.
The reference librarian (US)	52. (2011) 1/2.
Reference & user services quarterly (US)	50. (2011) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	34. (2011) 2.
Scandinavian public library quarterly (Sx)	44. (2011) 2.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	58. (2011) 2., 3/4.